

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR PERIODIKUMAI
A TUDOMÁNYOS KUTATÁS SZOLGÁLATÁBAN

BUDAPEST, 1971

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI
PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

65.

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR PERIODIKUMAI
A TUDOMÁNYOS KUTATÁS SZOLGÁLATÁBAN

BUDAPEST, 1971

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

mb. igazgató:
dr. Rejtő István

Lektorálta:

dr. DÖRNYEI Sándor
dr. MOLNÁR Imre

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária

Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában.

Bp. 1971. 232 p. 4 t. 24 cm.

[A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai. - Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae. 65.]

Német kivonat.

ETO 05(100):027.2(439.151)MTA:001.8

Alak B/5 - Terjedelem 20,6 (A/5) iv

Megjelenés 1971 - Példányszám 800

Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának igazgatója

Bp. V., Akadémia u. 2.

Készült az MTA Könyvtára házi sokszorosító részlegében

BEVEZETÉS

1968-ban az "Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai" címmel dolgozatot jelentettünk meg a nevezett könyvtár periodikum-állományának egy kiemelkedően fontos részéről: a kurrens külföldi periodikumokról. A dolgozat egyrészt módszertani kísérlet kívánt lenni. Egy igen nagyméretű, ugyanakkor meglehetősen széles spektrumú és erősen szerteágazó szakirodalmi anyagot tartalmazó periodikum-állomány elemzésének egy lehetséges módszerét kívánta bemutatni. Ám e módszertani kísérlet-volta mellett, immár az adatfeltárás célját is szolgálta: az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományának 1966 végi állapotát mutatta be.

Állományelemzésünk végzésekor azért fordítottuk figyelmünket az 1966. évre, mivel ez az év állományunk fejlődésében, illetve fejlesztésében többé-kevésbé fordulópontot jelentett: ekkor ugyanis az MTA Elnöksége által elrendelt, és 1968/69-ben lefolytatott csererevizló még nem befolyásolta könyvtárunk kurrens külföldi periodikum-állományának alakulását és struktúráját. Miután 1969-ben, a csererevizló folyamányaként, 1785 kurrens külföldi periodikum cseréjét lemondtuk és miután a minél szélesebbkörű tudományos felhasználhatóság elve lett uralkodóvá, indokoltnak látszott, hogy a két cserepolitikai irányzat közötti évre, az 1966-os "vizválasztó" évre érvényes periodikum-állományt vegyük vizsgálat alá. Minthogy egy bizonyos könyvtári állomány értékéről között egyik legfontosabb az adott állomány használata, illetve használtsága, említett állományelemző tanulmányunkban is szenteltünk már egy fejezetet (31-47. l.) e kérdés bemutatásának. Már itt jeleztük azonban (37. l.), hogy a későbbiekben feltétlenül kiterjesztjük vizsgálatunkat az egész 1966-os évre, sőt esetleg több év használati adataira. Jelen dolgozatunkban - e célkitűzésünknek megfelelően - az 1966-os év teljes periodikum-használatát tárjuk fel, de emellett - jóllehet nem az 1966-os évihez hasonló részletességgel - az 1965. és az 1967. évi használat néhány adatát is bemutatjuk.

A minden szempontra kiterjedő, teljességre törekvő használatelemzésről az 1966-os évhez - az előbb említett szempontokon túlmenően - azért is ragaszkodnunk kellett, mivel - állományelemző tanulmányunk írásakor készített adatfeltárásunk jóvoltából - éppen erre az évre nézve álltak rendelkezésünkre az állomány nagyságára, struktúrájára vonatkozó részletes adatok. De ragaszkodnunk kellett ehhez az évhez továbbá azért is, mivel ez az év, nemcsak az állománygyarapítás, hanem az állományhasználat szempontjából is vizválasztó volt: ez év után hamarosan (1968-ban) megindult ugyanis a xerox-szolgálat könyvtárunkban, ami eddigi tapasztalataink szerint olyan mérvű változást - használatnövekedést és használati szakmegoszlás-eltolódást - hozott magával, hogy ez a korábbi periodikum-használat strukturális képét és trendjét teljesen átalakította. Véleményünk szerint ez a xerox-szolgálat előidézte változás olyan mélyreható, hogy ennek az 1967 utáni évek valamelyikére vonatkozó részletes felmérése feltétlenül külön tanulmányt érdemel. Végül még azért is ragaszkodtunk az 1966. évhez, mivel dolgozatunk egyik fejezeteként (4. fejezet) a periodikum-használat tudományos publikációk formájában való "visszatérülésének" kérdésével is foglalkozni kívántunk, márpedig ez csak úgy volt lehetséges, ha egy viszonylag korábbi év periodikum-használatát választjuk elemzésünk tárgyául, mely után a használt anyagnak tudományos művekbe való beépítése nyomon követhető.

Jelen dolgozatunkkal tehát egyrészt bizonyos történeli célt szolgálunk: egy használati összkép szempontjából már többé-kevésbé lezárt korszak periodikum-használati szokásainak bemutatását, az Akadémiai Könyvtár viszonylatában. Másrészt metodikát kívántunk kidolgozni arra vonatkozólag, hogy az elterjedt hazai használatelemzési módszereken túlmenően még milyen szempontokat lehet bekapcsolni a használatelemzés módszertanába annak érdekében, hogy ez az elemzés minél behatóbb legyen és a tudományos nagykönyvtár minél több, kutatás-eredményességet befolyásoló operatív hatására világítson rá. Dolgozatunkkal harmadrészt kísérletet próbáltunk tenni annak felderítésére, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirat-tárának olvasói által használt periodikum-anyag miként térül meg, mint kutatásba beépített információ, az említett olvasók által elért és publikált tudományos eredmények formájában.

I. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Jelen első fejezetünkben a használatelemzésre és az olvasóelemzésre vonatkozó hazai szakirodalom szemléjét kívánjuk elvégezni. Tesztszük ezt ama megfontolásból, hátha az így feltárt anyagban olyan könyvekre, közleményekre mutathatunk rá, melyek adatait, illetve alkalmazott módszereit későbbi fejezeteink során haszonnal alkalmazhatjuk.

Az idevágó szakirodalom számát tekintve igen bőséges; a Magyar Folyóiratok Repertóriumának meglévő évfolyamait, valamint a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1950-1970 közötti köteteit¹ áttekintve megállapítottuk, hogy 409 periodikum-közlemény, illetve 138 (gyűjteményes kötetben, vagy önállóan megjelent) publikáció érintette az elmúlt 20 év folyamán az olvasás és a könyvtárhasználat tematikáját. E gazdag bibliográfiai anyag - jóllehet önmagában igen érdekes - csak kis százalékban tartalmaz jelen tanulmányunk célkitűzéséhez és módszeréhez közvetlenül kapcsolódó anyagot.

A bibliográfia javarészt olyan tételeket tartalmaz, amelyek jelen dolgozatunkkal szorosabb kapcsolatban nem álló olvasáselemzési, olvasóelemzési vagy könyvtárhasználati kérdéseket tárgyalnak. Sok cikk és tanulmány foglalkozik például az ún. "József Attila olvasómozgalommal", az "olvasó népert" mozgalommal, az "író-olvasó találkozók" eseményeivel, és e találkozókön elhangzó olvasói igényekkel. E tanulmányok és cikkek tehát nem a tudományos céllal történő szakirodalom-olvasásra vonatkoznak, hanem kifejezetten a szépirodalom-olvasás témakörét érintik.

Az irodalomolvasás pszichológiai vonatkozásait is több szerző érinti, sőt pusztán az idevágó szövegekkel, monográfiákkal, esetleg kandidátusi értekezésekkel is már egy egész kis szakbibliográfiát állíthatnánk össze. Leggyakrabban Halász László és Tóth Béla nevével találkozunk az e témakörben publikáló szerzők között.

Nem egyszer találkozunk olyan olvasás-tematikát érintő közleményekkel, melyek mottója a "mit olvassunk?" felszólító kérdőmondat. A Magyar Folyóiratok Repertóriumában és a Magyar Nemzeti Bibliográfia ezeket az "olvasás" szakcsoportba sorolva közli, holott ezek sokkal inkább már ajánló bibliográfiának számítanak, még akkor is, ha tartalmaznak bizonyos útbaigazítást arra vonatkozólag, hogy a javasolt anyagot hol és milyen feltételek mellett lehet olvasni stb. Mi, pusztán a teljesség kedvéért, bibliográfiai gyűjtésünkbe ezeket a tételeket is felvettük, de ezekből dolgozatunk anyagához végképp nem tudunk használni egyet sem.

A szépirodalmi, a politikai-ideológiai és az ipari-gyártástechnológiai kiadványok anyagára vonatkozó olvasáselemzéssel tehát már évtizedekkel ezelőtt számos dolgozat foglalkozott, a tudományos pályákon működő szakemberek és kutatók szakirodalom-olvasása, idevágó igényei, lehetőségei és szokásai azonban feltáratlanok maradtak hosszú időn keresztül. Tekintettel arra, hogy bennünket az ol-

vasúsvizsgálatnak éppen ez az oldala érdekel, az ide vonatkozó tanulmányokat részletesebb megközelítésben próbáljuk bemutatni és értékelni.

HASZNÁLATELEMZÉSEK ÉS -STATISZTIKÁK

Bármiféle olvasáselemzésről legyen is szó, ez alapján véve kétféle lehet: 1. vagy az olvasott anyag elemzéséről van szó, vagy 2. az olvasók olvasási szokásainak elemzéséről. Az első típust használatelemzésnek, a másodikat olvasóelemzésnek nevezhetjük. Mindazonáltal csak ritkán találunk olyan dolgozatot, amely kifejezetten csak az egyik, vagy a másik tipushoz lenne sorolható; rendszerint csak annyit mondhatunk, hogy ebben és ebben a dolgozatban nagyobbreszt inkább használatelemzéssel, abban jobbra olvasóelemzéssel találkozunk. Mi az alábbi szakirodalmismertetésünkben először azokat említjük, melyek nagyobb részben használatelemzést tartalmaznak, majd később az olvasóelemzéssel foglalkozókat, tehát a szociológiai vonatkozásokat tartalmazókat. Minden kategorizálás magán viseli egy kissé az önkényesség veszélyét, így alábbi felsorolásunkban is mutathozhat esetleg olyasmi, hogy egyik-másik hivatkozott dolgozat bizonyos fokig hűlmutat, illetve túlterjed azon a kategórián, ahová besoroltuk.

A használatelemzés szempontjával kezdve, e vonatkozásban sok ismeretet merithetünk Polzovics Iván "Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba" c. könyvéből. Az említett szerző nem végez ugyan használatelemzést, egyetlen könyvtárra vonatkozóan sem, de a dokumentáció-elmélettel kapcsolatos megjegyzései lényegesen befolyásolják elméleti kiindulópontjainkat. Polzovics megállapításai is megerősítenek bennünket azon feltevésünkben, hogy ha a periodikum-szakirodalom fejlődési tendenciáit (állomány-növekedési, állomány-átalakulási mutatóit) ismerjük és ezt a periodikum-használat adataival vetjük egybe, akkor a periodikum-használók informáltságára, dokumentum-keresési tájékozottságukra, érdeklődési körükre stb. vonatkozóan értékes megállapításokat tehetünk, melyekből további munkánkra, tájékoztató tevékenységünk formáira, gyarapítási politikánkra nézve hasznos következtetéseket vonhatunk le.

A hazai olvasáselemzési tanulmányszerzők sorában igen termékeny szerzőként kell említenünk Szentirmai Lászlót, aki, több dolgozatának témájából ítélve elsősorban ugyan az egyetemi hallgatók olvasásával foglalkozott (e munkásságáról a későbbiekben lesz szó), de irt két kifejezetten módszertani cikket is. Az egyiket "Folyóiratok, hírlapok, magazinok olvasottságának vizsgálati módszerei" címmel,² a másikat viszont "Az olvasáselemzés adatgyűjtési módszerei"³ cím alatt. Sajnos Szentirmai mindenütt elsősorban a kérdőíves módszerről beszél, és csak kisebb terjedelemben emlékezik meg a kérőlapelemző, az interjú, a megfigyelés, az olvasói öntérképezés, illetve az "olvasáselemzés ügyével foglalkozó ankét" formájában számon tartott elemző módszerekről. Mivel mi kérdőíves módszert egyáltalában nem alkalmaztunk, Szentirmai dolgozatát módszertanilag elemzéseinknél érdemben hasznosítani nem tudtuk. Itt-ott azonban értékelő megjegyzéseket fogunk tenni a statisztikai módszer védelmében, és fenntartásunknak adunk hangot a kérdőíves módszerrel kapcsolatban, e szétszórt megjegyzések alapján véve a Szentirmai által propagált módszer bizonyos bírálatát is jelentik.

A kérdőíves módszerrel kapcsolatos állásfoglalásunk bővebb kifejtésére kedvező alkalmat ad Kókay György "Könyvtárhasználati vizsgálatok az Országos Széchényi Könyvtár Hirlaptárában"⁴ c. dolgozata, melyben a következő, részünkről teljesen elfogadható megjegyzést olvassuk: "... el kell döntünk: az olvasók vizsgálatára rendelkezésünkre álló lehetőségek és módszerek közül melyiket választjuk. Anélkül, hogy elvitatnánk a kérdőíves vizsgálatok bizonyos értékeit, úgy gondoltuk, hogy a mi esetünkben a statisztikai módszer segítségével messzebb juthatunk. Amikor Lengyelországban előtérbe kerültek az olvasók tanulmányozásának problémái, rámutattak arra, hogy az olvasás tanulmányozásánál és az olvasókkal kapcsolatos vizsgálatoknál elsősorban a statisztikai módszerrel lehet bebizonyítani a vizsgálatok reális eredményét, objektivitását és megfelelő színvonalát. Pszichológiai érvekkel támasztották alá, hogy a kérdőívek, valamint egyéb írásbeli vagy szóbeli beszámolók az olvasók részéről szubjektív jellegűek és kisebb értékűek, mint bármilyen objektív adat az olvasásról. Többet mond és megbízhatóbb az olvasók olvasótermi kéréslapja, vagy kölcsönzési térítvénye, mint szóbeli vagy írásbeli közlése arról, hogy milyen műveket kedvel. E külső hatásra adott válaszokban ugyanis az olvasók jelentékeny része - tudatosan vagy tudat alatt - de meghamisítja a valóságot." (130. l.)

Kókay dolgozata mindazonáltal nem pusztán általános módszertani elve, a statisztikai módszerrel kapcsolatos pozitív állásfoglalása révén érinti tanulmányunkat, hanem a hirlaplári olvasás tényleges és általa fontosnak tartott mutatói rendszerezési metodikája szempontjából is. Kókay bemutatja például a hirlapolvasók és az olvasott kötetek száma időbeli növekedését; a hirlapolvasás és a könyvolvasás közötti használati eltérést; az OSZK és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja hirlapolvasási forgalma közötti számszerű összehasonlítást; az olvasók egyes kategóriáinak számszerinti részesedését az összolvasói létszámban; az olvasók egyes kategóriái által olvasott folyóiratok szakszerinti számszerű megoszlását stb. Kókay tehát számos értékes elemzést szempontra utal, sajnos azonban e szempontok mindegyikét saját anyagunkra vonatkozóan érvényesíteni nem tudjuk, mivel több olyan adattal, amivel Kókay rendelkezik (pl. a könyvolvasók száma, az olvasott könyvek száma), mi nem rendelkezünk, és mivel sok esetben saját adataink a Kókaynál találhatóéknál sokkal részletesebbek, differenciáltabbak (így a téma szerinti bontások esetében).

Batári Gyula és Fallenbüchl Zoltán "A Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa tájékoztatásai a statisztika tükrében" c. dolgozatukban⁵ olyan adatokat mutatnak be, melyek az Akadémiai Könyvtár periodikumhasználatával közvetlenebbül kapcsolatba hozhatók, mint a Kókay által feltárt adatok. Kókay ugyanis kimutatta, hogy az OSZK hirlaptárában többesében régebbi magyar folyóiratok és hirlapok évfolyamainak olvasása folyik, mi viszont arra utalunk, hogy az Akadémiai Könyvtárban a kurrens külföldi folyóiratok forgalma a legkiemelkedőbb: a Kókay-féle dolgozat és saját dolgozatunk tematikája tehát kissé eltérő. Az említett társszerzők dolgozata viszont éppen a külföldi folyóiratok iránti érdeklődésre vonatkozólag tartalmaz összehasonlításra igen alkalmas adatokat. Batári és Fallenbüchl adatai azért alkalmasak az összehasonlításra, mivel ezek, az országos külföldi folyóiratállomány iránti érdeklődést tükrözvén, számunkra, saját adatainknak az országos érdeklődés mutatóival való egybevetésé-

re nyújtanak gazdag lehetőséget. Adataink bemutatása során - a külföldi párhuzamok mellett - összehasonlítással tehát legtöbb alkalommal Batárik eredményeire fogunk hivatkozni.

Azok a magyarországi nagykönyvtárak, melyek évi eredményeiket publikálni szokták nyomtatásban, a periodikum-használatot általában csak néhány legszükségesebb mutatószám tükrében elemzik. E gyakorlattal szemben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja mindig valósággal tanulmánymeretű beszámolót ad az évi forgalom, és ezen belül a periodikum-használat alakulásáról. Jelen dolgozatunk anyagával kapcsolatban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyvei sorozatból elsősorban a 13. kötetet⁶ tudtuk felhasználni, hiszen ebben a kötetben található az az adatok, melyek az általunk is feldolgozott 1966. évre vonatkoznak. Ami adataink persze, csakúgy mint az előző lapokon említett Kókay-féle dolgozat esetében is volt, egyes vonatkozásban differenciáltabbak: mi ugyanis az 1965-1966., illetve az 1966-1967. évek használati adatainak összehasonlításakor (a Szabó Ervin Könyvtár említett kötele ugyanis dolgozatunk anyagához hasonlóan az 1965/1966-os, valamint az 1966/1967-es évi állományhasználati adatokat összehasonlítva mutatja be) csak egyetlen szempontot vettünk figyelembe, mégpedig a használat által érintett periodikumok szakmegoszlását; más vonatkozásban viszont differenciáltabbak: míg ugyanis a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár csak összevontan adja a kölcsönzésre és helybenolvasásra vonatkozó adatokat, addig mi az idevágó adatokat külön-külön és összesítve is megadjuk, sőt hasznátelelemzésünkbe belevonjuk a fényképeztetés szempontját is, külön kategóriaként. Ez a szempont, mint az 1967-ben meginduló xeroxszolgálat előzménye, nálunk fokozott gondossággal feltárandó volt. A szóban forgó könyvtárnak hasznátelelemzését mindazonáltal nem csak a könyvtár évi jelentései, hanem tudományos dolgozatok egész sora tárja fel, e feldolgozásokra, ezek szociológiai vonatkozása miatt csak majd szakirodalmi szemlénk második részében térünk ki.

Gondos hasznátelelemzési feldolgozás található a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára 1966. évi évkönyvében is.⁷ Ebben két dolgozat tekinthető a témához tartozónak: Csüry István "Válogatás és teljesség" c. dolgozata és Csüry István - Gomba Szabolcsné "Állományhasználati elemzés" c. munkája. - Jóllehet a "Válogatás és teljesség" c. dolgozat kifejezetten az irodalomhasználat, a szakirodalom-felhasználás kérdésével foglalkozik és nem az olvasótermi vagy kölcsönzési forgalommal magával, mégis, témája többoldalú megvilágításához felhasználja a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának kölcsönzési adatait is, hogy az egyetemi oktatók műveiben, publikációiban jelentkező irodalmi hivatkozások szakterületenkénti megoszlása, valamint a kikölcsönzött könyvek szakterületenkénti tagolódása között mutatkozó nyilvánvaló összefüggést feltárhassa. Mi majd dolgozatunk negyedik részében fogunk hasonló kérdésekre rátérni, de Csüry tanulmányától kissé eltérő céllal. Mi ugyanis kifejezetten arra leszünk kíváncsiak, hogy a nálunk olvasott periodikumok miként szolgálnak forrásul egyes olvasóinknak, hogy az ezekből merített információkat tudományos dolgozataikba, monográfiáikba beépítsék. Mi tehát a nálunk olvasott anyagra utaló forráshivatkozásokra, szakirodalom-utalásokra vagyunk kíváncsiak elsősorban, ellentétben Csüryvel, aki e forráshivatkozások, szakirodalom-utalások teljességét elemzi, ha csak a felhasznált mintavétel vonat-

kozásában is. Csüry kutatási céljától való eltérésünk ellenére, minthogy az egész olvasáselemzési hazai szakirodalomban úgy lehet ő az egyedüli, aki az állomány- és használatelemzés kérdésein túlhaladva már az olvasott anyag felhasználása kérdéséig hatol, éppen ebből a Csüry-féle dolgozattól saját módszerünk kialakításához igen sok hasznosat meríthetünk.

Csüry Istvánnak másodikként említett, Gomba Szabolcsnéval közösen írt dolgozata még szorosabban kapcsolódik saját feldolgozásunk anyagához, mint az előbb említett. Igen sajnálatos számunkra e dolgozatban az, hogy a szerzők kifejezetten a könyvállomány hasznátságának adatait tárják fel, és nem mondanak semmit a folyóiratok használatáról. De ezen alapvető témabeli eltérés mégsem rontja le teljesen számunkra a dolgozat értékét, mivel például a könyvállomány használat-szaknegozását az említett szerzők, ugyancsak az FTO-rendszert alkalmazva, szintén teljesen azonos felosztású táblázattal mutatják be, mint mi. Ők is fontosnak tartják annak a mutatószámnak a megállapítását, hogy az egész (könyv)állományt alapul véve, ennek hanyad részét teszi ki a használt anyag; ők is igyekeztek meghatározni a használati alkalmak egy műre eső átlagát stb. Dolgozataink rokonságot mutatnak tehát felépítettségükben, de rokonságot mutatnak fogyatékoságukban is. Csüry István és Gomba Szabolcsné dolgozatából nem derül ki ugyanis, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában folyó könyvolvasás miként viszonyul volumenben az ottani periodikum-olvasáshoz, és hogy az így nyert arány, a budapesti nagykönyvtárak vagy az egyes egyetemi könyvtárak hasonló arányaival egybevetve milyen képet mutat; a mi dolgozatunkból viszont nem derül ki megfelelő határozottsággal, hogy az Akadémiai Könyvtárban folyó periodikum-használathoz miként viszonyul az itteni könyvhelybenolvasás, könyvkölcsönzés, könyv-fényképeztetés, tehát általában a könyvhasználat.

Az állományhasználatra vonatkozó szakirodalom első csoportjában utóljára hagytuk azokat a megnyilatkozásokat, feldolgozásokat, melyeket az Akadémiai Könyvtár dolgozói tettek közzé. F. Csanak Dóra "Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig"⁸ c. dolgozatában például tesz néhány megjegyzést az egykori folyóirathasználatra és a hajdani folyóiratolvasókra vonatkozóan is. Mint ismeretes a könyvtár első nagynevé alapító tagja Teleki József volt, akinek családi könyvtárát azonban az Akadémia - helyiség-problémák miatt - azonnal nem tudta átvenni; az állomány használata tehát eleinte a Teleki-házban folyt. "Toldy-írja F. Csanak Dóra - elsősorban a kurrens folyóiratok használatát igyekezett biztosítani. . . . Az újabb folyóiratszámokat ülésnapokon az ülés-terem melletti szobában közszemlére tették, s a tagok a kiválasztott füzeteket egy e célra kített naplóba írták be. Másnap a hivatalszolga lakásukra vitte a kért füzeteket. A következő ülésnap reggelén a szolga visszahozta a számokat, hogy délután ismét közszemlére tehessék ki. Levelezőtárog az ülések másnapján délután mentek át folyóiratot kölcsönözni." (15. L.)

A régi Akadémiai Könyvtár folyóirathasználatáról valamivel többet tudunk meg Fráter Jánosné "Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből" c. dolgozatából.⁹ Ez a dolgozat elsőként ismerteti részletesen az Akadémiai Könyvtár egykori sajátos szakrendszerét és az 1865-1875 közötti évek használati, kölcsönzési adatait. Ezeket is természetesen az említett házi szakrendszer rendjében, vagy a nevezetesebb olvasók neve

alatt tárja fel. A könyvtár raktározási rendje is elsősorban a szakrendszert tekintette irányadónak és nem a publikációk műfaját; így az újonnan beszerzett könyv is, folyóirat is ugyanabba a szakcsoportba került vegyesen, ha tematikailag ugyanahhoz a területhez tartozott. Ennek alapján sejthető, hogy Fráter Jánosné sem tárgyalja különválasztva a folyóirat-, illetve a könyvhasználatot. Valakit meglepészhet persze az, hogy volt "Vegyes újságok és folyóiratok" című szak is (a XXII. szak), amelynek anyagáról Fráterné megjegyzi: "Érdekes, hogy a XXII. szakot . . . milyen sokan kölcsönözték: 365 egységet (10,3%)". E szak láttán esetleg arra gondolhatunk, hogy ez a szak foglalhatta magába a folyóiratok anyagát. Szó sincs erről! Ide csak azok a folyóiratok kerültek, amelyeket - túl általános jellegüknél fogva - más szakokba beilleszteni nem lehetett. A Fráterné által megadott 10,3 % - sőt, ha ehhez hozzávesszük az "Akadémiák és tudományos társulatok kiadványai" c. szak 2,14 %-os használatát, (ugyanis ez a szak is jobbára folyóiratokból állt) a 10,3 % és a 2,14 % együttesen még mindig semmit sem mond arra vonatkozólag, hogy akkoriban a folyóiratokat, a többi állományrészekhez viszonyítva milyen érdeklődéssel illették, milyen százalékos arányban olvasták. A könyvállomány, a periodikumok, a kéziratok és régi könyvek akkori használati arányairól valamennyire megbízható adatot csakis a korabeli használati bejegyzések egyenkénti mérlegelése után, igen fáradságos munkával nyerhetnénk, erre azonban eddig még senki sem vállalkozott.

Végző következtetésünk tehát az, hogy sem F. Csanak Dóra dolgozatából (aki főleg ügyrendi vonatkozásokat említ a periodikum-használattal kapcsolatban), sem Fráter Jánosnééből (aki a könyv- és periodikum-használat együttes képét adja) olyan adatot nem meríthetünk, ami saját, 1966. évre vonatkozó periodikum-használati mutatószámainkhoz, vagy ezek feltárásánál alkalmazott módszereinkhez akárcsak összehasonlítási alapul is szolgálhatna; ezek merőben más tudományfejlődési időpontra vonatkozólag adnak állományhasználati bepillantást.

OLVASÓSZOCIOLÓGIAI JELLEGŰ MUNKÁK

Azok az elemzések, melyek egyes könyvtárak könyv-, illetve periodikum-használatát mutatják be sokszor nem állomány-centrikus nézőpontúak, hanem olvasó-centrikusak, tehát a szociológiával állnak szorosabb kapcsolatban. Ilyen vonatkozásokat tartalmaz Hornyánszky Sári és Marót Miklós "A társadalomtudományi könyvek és olvasóik vizsgálata a központi könyvtárban"¹⁰ c. dolgozata, illetve még fokozottabban D. Jámbor Mária - Marót Miklós "Az olvasók rétegződésének és olvasmányainak vizsgálata a központi könyvtárban"¹¹ c. elemzése. Ez utóbbi összeállítás, az előbb említettnek módszertanilag kitaposott ösvényén haladva, de immár nem pusztán a társadalomtudományi művek anyagára leszükitve, általánosságban vizsgálja meg azt, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyes olvasói rétegei (munkás, paraszt, pedagógus, egyéb értelmiségi, alkalmazott és tisztviselő, egyetemi és főiskolai hallgató, középiskolás, ipari tanuló, nyugdíjas, háztartásbeli, egyéb) miként használják a könyvtár állományát. Az egyes foglalkozási kategóriákat nem ők állították össze, hanem a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve sorozatban hagyó-

mányos, a társadalmi rétegződésnek jól megfelelő olvasó-kategorizálási rendszert vették át. Ez a rendszer mindenestre erősen eltér a már idézett Kókay-féle dolgozatban szerplő kategorizálástól (I. tudományos kutató; ezen belül: 1. tudományos intézeti munkatárs, 2. egyetemi és főiskolai tanszemélyzet, 3. tudományos könyvtáros és levéltáros; II. egyet. hallgató, középiskolás; ezen belül: 1. bölcsészhallgató, 2. középiskolai tanuló, 3. TTK-hallgató; III. egyéb; ezen belül: 1. tanár, 2. tisztviselő, 3. mérnök és technikus, 4. nyugdíjas, 5. alkalmazott, 6. könyvtáros, 7. egyéb, pl. ügyvéd, orvos, újságíró, karmester, fizikus, kereskedő), ami talán részletesebb, de eléggé szokatlan. Jámbor Mária és Marót Miklós bemutatják (a fiókkönyvtárak adatait is segítségül hiva), hogy az egyes rétegbeli olvasók száma miként viszonyul az összolvasói létszámhoz, hogy milyen széles az olvasók nyelvismerete, hogy milyen nagyságú magánkönyvtárral rendelkeznek, hogy mely egyéb könyvtár tagjai a Szabó Ervin Könyvtáron kívül stb. Kitérnek végül arra a kérdésre is, hogy az egyes olvasói rétegek a könyvtár könyvállományát (és a fiókkönyvtárakét) a megadott 13 szak viszonylatában milyen %-os arányban veszik igénybe. Mindezen kérdésekre egy átgondoltan megszerkesztett, alapján véve nem túl sok kérdést tartalmazó kérdőív segítségével kapnak és adnak feleletet. Mivel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár olvasóinak rétegződése társadalmilag igen széles spektrumú az olvasók ezen széles spektrumú rétegződésének az általunk alkalmazottól merőben eltérő kategorizálás (vö. 125-129.) felel meg. Jóllehet sok ötletet merithetünk a szóban forgó dolgozattól táblázataink összeállításához, saját adatainkat Jámbor Mária és Marót Miklós adataival közvetlenül összehasonlítani már csak azért sem tudjuk, mivel ezek a könyvolvasásra, a mieink a periodikum-használatra vonatkoznak. Az említett könyvtár kiadásában megjelent használatelemzési tanulmányok sorában több, nem-kérdőíves módszerrel készült is van. Ezek sorában említhető Dobos Piroška és H. Varsányi Livia "Mit olvas a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak közönsége?"¹² című dolgozata, majd e reprezentatív felmérés anyagára épülő két újabb dolgozat is: Rudas Klára: "A társadalomtudományi művek forgalma könyvtárainkban" ¹³ és Szecsődi János: "A természettudományos és műszaki könyvek forgalma hálózatunkban" ¹⁴ című műve. Mindkét dolgozat olyan olvasók olvasási érdeklődésére mutat rá, akik az akadémiai könyvtári olvasóktól képzettségüket, érdeklődési körüket, olvasási szokásaikat tekintve lényegesen eltérnek. E tanulmányok mindemellett élesen rávilágítanak arra, hogy pusztán statisztikai elemző módszerrel az állományhasználatnak és az olvasói érdeklődésnek milyen alapos feltárását lehet adni.

Meglehetősen szociológiai vonatkozású az az olvasói igényfelmérés, amit az Országos Pedagógiai Könyvtár 1965. évi évkönyvében találunk. ¹⁵ A szerzők: Kovács Zoltáné és Frey Tamásné kérdőíves vizsgálati módszerrel dolgoznak, de e főmódszer mellett az említett könyvtár olvasószolgálati osztályán lévő olvasónylévontartási "tasakok" anyagát is figyelték egy éven keresztül, minden kölcsönzési alkalommal jelzésekkel látva el ezeket. Módszerüket tehát valójában komplex módszernek lehet tekinteni. Megállapításaik néhány vonatkozásban saját feldolgozásunk eredményeivel kapcsolatban is értékesíthetők. Figyelemre méltó például az említett felmérésben számunkra az, hogy a szerzők alapos gondot fordítanak a "hányszori", illetve "hanyadszori kölcsönzés" szempontjára (sajnálattal állapítva meg, hogy "aránylag igen magas azoknak az olvasóknak

a száma, akik csupán egy alkalommal használták a könyvtárt. Így pl. az összes beiratkozottak 33,7 %-a"). - Hasznos annak tudomásulvétele is számunkra, hogy milyen tanulságokkal jár az Országos Pedagógiai Könyvtárban az olvasók igényeinek összeírása. Min: a szerzők megállapítják "30 válaszadó közül 14-en a külföldi szakirodalom bővebb beszerzését tartják szükségesnek." Majd értékelik is e megállapítást: "Ez azért meglepő, mert tapasztalataink (és kölcsönzési statisztikáink) inkább arra vallanak, hogy olvasóink nem használják ki kellőképpen a külföldi irodalom olvasása terén a könyvtár nyújtotta lehetőségeket." A szerzők, hogy jobban megvilágítsák az olvasók említett kívánságait, két oldalon keresztül idéznek is jellegzetesebb adatokat arra vonatkozólag, hogy a válaszadók szerint mivel, milyen vonatkozásban kellene kiegészíteni a "hiányos" külföldi anyagot. Különféle külföldi folyóiratok beszerzését sürgető szorgalmazások, és ugyanakkor nagymennyiségű olvasatlan külföldi anyag létezésének kettőssége az Akadémiai Könyvtár folyóirattárára is jellemző volt 1966-ban. A dolgozatnak az a része, ahol a kölcsönzött anyag szakmegosztásáról van szó, saját adatainkkal való egybevetés céljaira nehezen használható, mivel az alkalmazott szakrendszer az általunk alkalmazottól lényegesen eltér. Bizonyos irigységgel olvashatjuk azt a részletező feltárást, ami az olvasási, könyvtárhasználati indítékokra vonatkozik. Mi, saját olvasóink ilyen részletes kikérdezését nem végeztük el olvasási céljaikra vonatkozólag.

Szentirmai László nemcsak a folyóiratok, hirtapok olvasottságának elemzéséről vagy általában az olvasáselemzésről írt dolgozatot, hanem írt olyan dolgozatokat is (például az "Olvasáselemzés és néhány következtetés egyetemi hallgatóknál két felmérés alapján"¹⁶ címűt), ahol szociológiai vonatkozásokat már erőteljesen érint. Nemcsak eredményei szociológikusak, de ilyen vonatkozású elvi-módszertani megállapításokat is tesz rövid dolgozata elején. Így ír például: "Figyelembe véve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyvében /7(1958/59) / megjelent bibliográfiát és az azóta napvilágot látott cikkeket, megállapíthatjuk, hogy a mi szakirodalmunkból hiányoznak egyrészt a felmérési anyagot közlő írások, másrészt mindazok az elméleti munkák, amelyek segítséget nyújtanának különböző társadalmi rétegek olvasási szokásainak tanulmányozásához." (23-24. l.) Szerintünk a fenti megállapítás részben már érvényességét veszítette: 1966 óta, Szentirmai szóban forgó dolgozatának megjelenése óta ugyanis számos használatellenző tanulmány és olvasói igényfelmérés jelent meg; másrészt az is kérdéses, hogy lehet-e egyáltalán "társadalmi rétegek olvasási szokásairól" beszélni, hiszen például az értelmiségi rétegen belül szinte mindennemű általános olvasási szokásjellemezés hiábavaló, a szokások ugyanis ezen egyazon rétegen belül szakmánként, foglalkozási áganként, kutatói műhelyenként 180 fokkal, tehát homlokegyenest térhetnek el egymástól. Inkább azt sajnálhatnánk tehát, hogy ilyen foglalkozásonkénti, kutatói, kutatóintézeti millióhoz kapcsolódó olvasáselemzési anyag áll rendelkezésünkre csekély számban: de ilyen is már elég szép számban jelent meg 1966 óta.

A szociológikus beállítottságú dolgozatok sorában kell megemlítenünk Végh Ferenc "Könyv, könyvtár, olvasó" című dolgozatát is,¹⁷ amit már e szerző két hasonló témájú, de kevésbé átfogó jellegű műve előzött meg.¹⁸ Végh fenti dolgozata adja az olvasáselemzési hazai szakirodalom addigi (1967) eredményeinek legjobb összefoglalását. Emellett e-

rösen bírálja Kukulska lengyel könyvtárosnak az olvasáselemzés módszeréről vallott felfogását, amit – mint említettük – Kókay György éppen ellenkezőleg, rendkívül örömmel üdvözölt. Végh kérdőíves módszerrel dolgozik és kérdőívbe sok olyan kérdés került, ami Marót Miklós és Szentirmai László kérdőíves felmérésében is hasonlóan jelentkezett. (Milyen más könyvtár tagja a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárán túlmenően? Milyen nyelvű könyveket olvas? Milyen újságokat, folyóiratokat olvas?) Számunkra Végh igen nagy terjedelmű dolgozatából egy igen fontos megállapítás emelkedik ki: tudniillik az, hogy egyetemenként, városi könyvtári-milliónként, tanszékekenként mennyire eltérőek az állományhasználat mutatói. Egyetért azzal a Könyvtártudományi és Módszertani Központból (OSZK) származó megállapítással, hogy "A nagy könyvtárakban kivétel nélkül magasabb a helyben olvasók százalékos aránya, az új alapítású kisebb szakfőiskolákon viszont a kölcsönzők százaléka nagyobb." (180. l.) Kimutatja azt is, hogy egyes karok hallgatói rendkívül számban, mások meg csak csokély mértékben érdeklődnek a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára folyóirat-katalógusa (tehát végeredményben ennek folyóirat-állománya) iránt. A gépészmérnökök 7,6 %-ban, a villamosmérnökök 18,8 %-ban, a vegyészmérnökök 23,1 %-ban, az általános mérnökök 13,4 %-ban, az építészmérnökök 35,7 %-ban, a közlekedési mérnökök 12,3 %-ban; de hogy ez az eltérés mivel magyarázható, arra sajnos nem tér ki.

Érdekes és szinte teljesen járatlan területet érint Déri Miklósné dolgozata, amely "Az olvasó és a katalógus" címmel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárába járó olvasók katalógus-használati szokásait méri fel.¹⁹ Dériné interjú-módszerrel dolgozott, melynek az volt az előnye, hogy sok olyan szempontot is meg tudott közelíteni, amit mi, saját statisztikai elemzésünkkel nem voltunk képesek, így például mi nem tudjuk számszerűen meghatározni azt, hogy hány esetben és mely periodikumok esetében kéri ki az olvasó a periodikumot azért, mivel a kikért anyagban, annak témakörében általánosságban akar tájékozódni. Még kevésbé tudunk ilyen számadatokat adni a különböző foglalkozási ágakhoz tartozókra, mint olvasórétegekre vonatkozó érvényességgel. Több egyéb vonatkozásban, például a hibás katalógushasználat "kóroktanáinak" felderítése vonatkozásában is hasonló témájú feldolgozásokban nem szereplő, érdekes kérdéskört érint Dériné.

Nemrég jelent meg Kamarás István és Polonyi Péter "Értelmiség, olvasás, könyvtár" című dolgozata (Budapest, 1970. Népművelési Propaganda Iroda, 88, és a függelék 24 p.), amely egy, a vidéki értelmiség körében folytatott könyvhasználati és olvasás-kutatási vizsgálatról számol be. A vizsgálat mintavétel alapján történt. A mintában 2 nagyváros, 2 kisebb város, 6 nagyközség és 17 kisközség szerepelt. A jelzett vizsgálat 1200 értelmiségi személyt érintett és az imént említett Dériné-féle vizsgálathoz hasonlóan interjú-módszerrel valósult meg. (70 kérdezőbiztos, kb. 40-50 percre beszélgetett egy-egy megkérdezettel.) – A kutatás kiemelkedő pozitívumának tekinthető – többek között – az, hogy ez nem pusztán a könyvolvasásra és a könyvtárhasználatra terjedt ki, hanem bizonyos kultúrszociológiai összehasonlító szempontokra is. Ilyen szempont volt például az, hogy a vidéki értelmiség, az olvasás mellett, milyen más tevékenységgel tölti ki szabadidejét; továbbá az, hogy a sok lehetőség közül, milyen tájékozódási forrást, milyen mértékben aknáz ki stb.

Saját dolgozatunk szempontjából a szóban forgó dolgozat ama része jelentős, ahol a megkérdezettek "sajtóolvasásáról" van szó (25. l.). Ez a vidéki értelmiség folyóiratolvasásával kapcsolatban nem ad előnyös képet, legalábbis a külföldi folyóirat-anyagban való tájékozottság szempontjából. A megkérdezett 1200 értelmiségi egyén ugyan 630-féle sajtóterméket olvas, de ezen impozáns számnak csak 7,9 %-a külföldi folyóirat, számszerint 50. De idézzük magukat a szerzőket a külföldi periodikumok olvasottságával kapcsolatban! "Ezeket - mint mondják - 30-an olvassák. Felerészben szakmai, felerészben szórakoztató, hobbykkal kapcsolatos folyóiratok és politikai napilapok." (27. l.) A fenti adatok láttán azt kell mondanunk, hogy vagy a szerzők mintavétele volt szerencsétlen, nem hatolva el a legmagasabb értelmiségi rétegekig, vagy a vidéki értelmiség nyelvismeretével, illetve e réteg szakirodalommal, pontosabban kurrens külföldi periodikumokkal való ellátottságával van baj. - Kamarás István és Polonyi Péter tanulmányából mindemellett jól kitűnik az, hogy a periodikum-olvasásnak a szociológiai vonatkozásokkal milyen szoros kapcsolata van, különösen a vidék viszonylatában. Szignifikáns szaknégyszlási eltérést állapítanak meg a nagyobb vidéki városi értelmiség periodikum-olvasása és a kisközségek értelmiségének periodikum-olvasása között. Kimutatják továbbá, hogy a "folyóiratok olvasása mutatja meg talán legélesebben a különböző foglalkozásúak olvasmányszerkezetét" - azaz a tény, hogy saját felmérésünkben többnyire szakmailag magasán képzett olvasók, nagyrészt kutatói státusban lévő személyek szerepelnek, sajnos megakadályoz bennünket adatainknak a Kamarás-Polonyi-félekkel való összehasonlásában, pedig érdekes lenne számunkra a fővárosban és adott vidéki városban élő, kutatói státusú értelmiség olvasási szokásainak valamiféle összehasonlító vizsgálata.

A szakirodalom-, pontosabban a periodikum-formában jelentkező szakirodalom-használat feltírásában számunkra legérdekesebbek azok a felmérések és elemzések, (mégpedig mind módszertanilag, mint tartalmilag és adatszerüleg,) amelyek az egyetlen szakmához, foglalkozási árhoz, kutatási területhez tartozó olvasók szűk csoportjának olvasási szokásait tárják fel. Ez utóbbi dolgozatokat, melyek egy-egy szűk szakmai csoport szakirodalom-olvasási szokásait, információ-szerzési megoldásait tárják fel, nem tekinthetjük teljességgel szociológiai vonatkozásúaknak, még akkor sem, ha szerzőjük a szociológiában erősen elterjedt interjú-módszert, vagy a kérdőíves módszert alkalmazta, ám ezeket mégis itt, a szociológiai olvasóelemzések végén soroljuk fel, mivel az a pusztán tény, hogy egy-egy szűk szakmai csoportról van szó, már önmagában is csoportlélektani és szociológiai érdekességű mozzanat.

Az egyik első ilyen jellegű felmérés Kamarás István és Sárdy Péter rövid tájékoztatója a könyvtárosok olvasási szokásairól. Ez - részünkről sajnálatosan - nem a könyvtárosok szakkönyvolvasását, hanem ezek szépirodalom-olvasási szokásait dolgozza fel. Ha azonban a könyvtárosok szakolvasmányait elemezték volna a szerzők, jelentékeny módszertani nehézséggel találták volna szembe magukat, nevezetesen azzal, hogy a "könyvtáros" foglalkozás nem kapcsolódik határozottan egyetlen tudományterülethez sem: az egyik könyvtáros szépirodalmat olvas, a másik - érdeklődésének megfelelően - ilyen vagy amolyan szaktudományt érintő szakkönyvet. A "könyvtáros olvasás" tehát korántsem egységes olyan értelemben, mint a kémikus, az orvos, a zoológus

stb. szakmai körök olvasása.

Egységesebb szakmai jellegű olvasmányfelmérésre ad példát Déri Miklósné "Az Eötvös Loránd Tudományegyetem kémiai tanszékén dolgozó kutatók olvasási és tájékozódási szokásai és a szakirodalmi tájékoztatás iránti igényei" című dolgozata. (Budapest, 1964. 101. p. Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványai. 20. sz.) Ezt a dolgozatot két év múlva a nevezett szerzőnek egy másik, hasonló témájú dolgozata követte. Ennek Déri Miklósné a "Kémikusok olvasási és tájékozódási szokásai" (a ritkítás tőlem - B.H.M.) címet adta.²⁰ A két dolgozat eredményeit célszerű egységesen ismertetni. Mindkét dolgozat a kérdőíves módszer és az ún. olvasási napló adatainak együttes értékelésén alapul. Először mindig az állományra vonatkozó statisztikai adatok kerülnek bemutatásra, majd az állomány használatára vonatkozóak. Az állományhasználat fogalma a nálunk alkalmazottnál differenciáltabb: Dériné kitér arra, hogy az állománytipusokat, mint "tájékoztató forrásokat" milyen értéksorrendben lehet használni a kutatási tájékoztatóban és milyen értéksorrendben a már megindult kutatómunka folyamán, illetve az új kutatási témák kiválasztásakor. Mi e szempontok szembeállítását nem tudtuk megvalósítani. Kiderült, hogy az első dolgozatban vizsgált kémiai tanszéken (ELTE) és a másodikban vizsgált három kutatóhelyen (az MTA Központi Kémiai Kutatóintézetében, a Műanyagipari Kutatóintézetben és a Kőbányai Gyógyszerárúgyárban) az egyes tájékoztató források egymáshoz viszonyított értékét kb. egyformán ítélték meg. Kisebbségi eltérések persze voltak. Számunkra megrögtató, hogy a sok különféle tájékoztató forrás közül a "szakfolyóirat" és a "szemle, évkönyv", valamint a "referáló folyóirat, bibliográfia" kategóriákat, melyek az Akadémiai Könyvtárban a periodikum-gyűjtemény zömét képezik, a szakirodalom megismerés és a kutatómunka szempontjából a leghasznosabb tájékoztató forrásoknak minősülnek az értékelő táblázat pontszámai szerint. Egyes vonatkozásokat a Dériné-féle felmérés, a mi felmérésünknel csekélyebb árnyaltsággal, csak pontatlanul tudott megvilágítani: például azt, hogy egy adott témához olvasott cikkek egyetlen folyóiratban voltak-e, vagy több szakfolyóiratban szétszórtan. E kérdésre a kérdőíven kapott válaszok ugyanis teljesen pontatlannak, sokszor felelőtlenül, rosszul felidézett adat megadásának tüntek.

Legrészletesebben talán az orvosok olvasási és folyóirathasználati szokásait tárták fel. "A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve" című jubileumi kiadvány (Bp., 1969. OOKDK. 196 p.) egyszerre négy tanulmányt is közöl e vonatkozásban. Ezek: Vilmon Gyuláné - Képes Kálmán "A Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtára folyóiratállományának fejlődése 1945-től napjainkig." (75-83. l.); Jantsits Gabriella "Mít kölcsönöznek egy orvosi könyvtárban?" (95-104. l.); Németh Béla "A magyar orvosok szakirodalmi és tájékoztatói igényeinek vizsgálata." (151-158. l.); Szepesi Zoltánné - Wagner Imre "Egy orvoscsoporthoz tartozók olvasási szokásai." (159-175. l.)

A fenti négy dolgozat közül az első kettő az állomány, illetve a kölcsönzött állomány statisztikai elemzésére épít, a harmadik kérdőíves, a negyedik viszont interjú-módszerrel dolgozik. Az első dolgozatról a használatra vonatkozólag csak éppen néhány számszerű összefüggést hasznosíthatunk; megtudjuk belőle például, hogy 1967-ben a budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtárában az összes kölcsönzések 84 %-a

a periodikumok közül került ki. - A másodikként említett dolgozat szerzője a Kecskeméti Megyei Kórház könyvtárának kölcsönzési forgalmát tanulmányozza. Vizsgálja például azt, hogy a kölcsönzött folyóiratok milyen megoszlásban érkeznek a nevezett könyvtárba az egyes országokból. Igen érdekes számunkra egynéhány szempont: a folyóiratok nyelvi megoszlásának (leginkább angol nyelvű folyóiratokat kölcsönöztek), és az egyes állományrészek kihasználtsága mutatószámoknak (a külföldi folyóiratállomány 35 %-át kölcsönözték) megtekintése. - Németh Béla 1964-ben az OOKDK megbízásából Magyarország akkor nyilvántartott összes orvosának kérdőívet küldött ki a szakirodalom-használat és az OOKDK szolgáltatásainak igénybevétele felderítésének céljából. A folyóiratok iránti érdeklődés jelentős szerepet kapott a felmérésben. A 4833 orvos impozáns mennyiségű külföldi folyóiratot említ cím szerint, amit rendszeresen olvas (52-féle folyóirat ezek közül nincs meg semmiféle könyvtárban Magyarországon). Az említettek közül 441 angol, 387 német, 126 francia, 66 orosz nyelvű stb. (vö. 154. l.). A szerző számos, leginkább olvasott folyóirat címét is közli példaként. - A negyedikként említett tanulmány meglehetősen tájékoztatás-tudományi jellegű. A szerzők az orvosi szak-tájékoztató módját tárják fel Baranya megye orvosainak vizonylatában. Érdekes megállapításuk, hogy az öt különféle felsorolt dokumentum-fajta (könyv, folyóirat, referáló lap, gyógyszerprospektus, értekezlet- és kongresszusi referátum) közül messze kiemelkedő mértékben a folyóiratot és a referáló lapot tartják munkájukhoz leghasznosabbnak az orvosok.

Molnár Imre és Reinhard Vera "Szakirodalmi tájékoztatás a tudományos kutatásban. A kölcsönzési adatok elemzése." címmel²¹ írtak tanulmányt, amelyben módszertani kérdések részletes felvetésén túlmenően, konkrétan a Magyar Tudományos Akadémia Biokémiai Kutató Intézete könyvtárában folyó szakirodalom kölcsönzés elemzésével foglalkoznak. Az Akadémiai Könyvtárban a kifejezetten biokémiai periodikumok olvasása viszonylag olyan csekély, hogy nincs értelme ezt a kisszámú anyagot még tovább bontani (mondjuk nyelvek szerint) és megvizsgálni miként viszonyul e végeredmény a Molnár-Reinhard-féle tanulmányban található nyelvi megoszlási képhez. Annak sincs értelme, hogy e szóban forgó tanulmányban szereplő, megadott mértékben használt szakokat (biokémia és számos érintkező szak) az illető szakokra vonatkozó akadémiai könyvtári igénybevételi értékekkel vessük össze. Annak azonban igenis értelme van, hogy a Molnár-Reinhard-féle dolgozatban szereplő módszerek saját nézőpontunkból történi értékelését néhány mondatban megadjuk. Molnár Imre és Reinhard Vera dolgozatának egyik elvi megállapítása, hogy a "Szak-könyvtárak tudományos hatékonyságát mérő módszerek még nemigen találhatóak a tájékoztatás tudományi szakirodalomban. . . ." (742. l.) Az olvasáselemzési hazai szakmunkák áttekintése után is messzemenően egyetértünk a nevezett szerzők fenti megállapításával. Tudniillik egyelőre Csüry István irodalom-használatra vonatkozó kutatása, Szepesi Zoltánné és Wágner Imre az orvosok tájékoztatói formáiról írott tanulmánya, valamint Déri Miklósné több alkalommal végzett felmérései arra vonatkozóan, hogy a már megkezdett (kémiai) kutatómunka során az egyes tájékoztató forrásokat milyen haszonnal tudják értékesíteni a kutató szakemberek, - talán a legjelentősebb feldolgozások hazai viszonylatban arra vonatkozólag, hogy az olvasmányból, a különféle formájú dokumentum felhasználásából a kutatás szintjén mi lesz, illetve, hogy adott

olvasmány- vagy dokumentumtípusból milyen %-os arányban lesz kutatási eredményekben megterülő anyag.

Az előbb említett elvi megállapításon és az ezzel kapcsolatos azonos nézőpontokon túlmenően kapcsolódik jelen tanulmányunk a tekintetben is a Molnár-Reinhard-féle dolgozathoz, hogy az általuk kidolgozott módszer, elsősorban az ún. "keresettség index" megállapításának metodikája hasznosnak bizonyult a periodikum-használatra vonatkozó adatgyűjtésünk feldolgozása során. Jóllehet mi a használt állomány és a teljes állomány közötti viszony kifejezésére több alkalommal a Molnár Imre és Reinhard Vera által célszerűllennek tartott százalékszámítást is igénybe vettük, törekedtünk arra, hogy ezt a hagyományos metodikát árnyaltabb elemzést biztosító matematikai-statisztikai módszerekkel is kiegészítsük. Ezért alkalmaztuk következetesen, többek között, a Molnár-Reinhard-féle keresettség indexet is. Ez utóbbival kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk azt, hogy mi a Molnár-Reinhard-féle keresettség indexet a szóban forgó szerzők tanulmányában használt alkalmazási formától kis- sé eltérően használtuk: Molnár Imre és Reinhard Vera ugyanis a keresettség indexet arra vonatkoztatva adta meg, hogy egy n egységből (kötetből, illetve darabból) álló összállományon (P) belül egy adott rész-állományt (P_k, P_f stb.) milyen mértékben keresnek. Mi azonban már eleve egy részállományon (P_f -folyóiratállomány) belül vizsgáltuk a kereset- séget, tehát az egész könyvtári állományhoz nem viszonyítottuk adatain- kat; másrészt mi az állományt nem ezen adott állomány egységeinek (pe- riodikum-köteteinek) alapján tekintettük összefüggő állománynak, hanem azt vizsgáltuk, hogy az adott állományon (részállományon = az akadémiai könyvtári periodikum-állományon) belül milyen magas az ún. féleségek (periodikum-címek) száma, és a keresettség indexet kizárólag a féle- ségek vonatkozásában adtuk meg. Egy 5754 különféle kurrens külföldi periodikumot számláló, egészében pedig 12 744 féleséget tartalmazó ha- talmas állomány egységeinek pontos meghatározására, az egyébirányú a- datgyűjtési és feldolgozó munkák rendkívüli időigényessége miatt, nem vállalkozhattunk. Ennek következtében a Molnár-Reinhard-féle feltárá- sal teljesen azonos típusú elemzést nem végezhattünk. A keresettségnek pusztán a féleségekre való korlátozásánál természetesen nem álltunk meg, csak hogy ezt a szélesebb volumenű keresettség vonatkozást immár nem a Molnár-Reinhard-féle indexszel fejeztük ki, az ezzel való kifejezés- hez ugyanis - mint említettük - az állomány teljes, darabszám szerű isme- retére lett volna szükségünk, ami csak a féleségek szintjén volt meg. E tágabb értelemben vett keresettségét az "egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám", illetve az "átlagos olvasási alkalom" számszerű megadásával érzékeltettük.

Érdekesnek találjuk mindazt, amit az említett szerzők az "egyes sza- kok keresettség indexéről" mondanak. A keresettség index náluk fon- tos csoportképző tényezővé válik, ennek segítségével ugyanis könnyen szét lehet tagolni az állományt "intenzíven keresett" és "kis mértékben keresett" állományrészekre. Az akadémiai könyvtári adatoknál ilyen cso- portképzés indokolatlan, mivel itt az olvasók tábora szakmailag rendkívül heterogén; itt akkor lenne értelme a szétválasztásnak, ha az állomány egyes szakjai iránti intenzív, vagy minimális érdeklődést az azonos fog- lalkozásúaknál külön vizsgálhatnók. Meglepő számunkra Molnár Imre és Reinhard Vera dolgozatának egyik eredménye, tudniillik az, hogy a bio-

kémiai szakirodalom-kölcsönzés (ők csak a kölcsönzés adatait vizsgálják) anyagában az élettudományi szakokra vonatkozó keresettség index viszonylag milyen alacsony. Ez mutatja, hogy a használat adatainak matematikai-statisztikai kiértékelése mennyire más valóságot mutat, mint amit az ember szubjektív valószínűsítés alapján várna (valószínűleg sokan úgy számítanának, mint mi is, hogy a biokémikusoknak nagyszámú biológiai, fiziológiai, orvostudományi, bakteriológiai stb. szócikket kell olvasniuk, és arra csak kevesen készülnek fel, hogy az ilyen anyag olvasottsága valójában egyre csökken a biokémikusok körében).

Mindent összevéve, az imént vázolt szakirodalmi áttekintés alapján az állapítható meg, hogy az Akadémiai Könyvtár olvasóforgalmi, használatelemzési adatainak tudományos igényű feltárását illetőleg a hasonló nagykönyvtárakhoz, sőt egyes szakkönyvtárakhoz viszonyítva is elmaradt. Ez az állapot azért is fokozatosan korrigálásra szorul, mivel a könyvtár számos munkaterületét (például a mikrofilm-szolgáltatást és a mikrofilm technikai kísérletezést, a xerográfiai eredményeket) korántsem az elmaradottság, hanem inkább a korszerűség jellemzi. Saját munkahelyünkre, az Akadémiai Könyvtárra vonatkozó bírálatunk mellett viszont az országos használatelemzési szakirodalmat is egy vonatkozásban bírálunk kell: e szakirodalom tételei a használatot sokféle vonatkozásban feltárják, az olvasók érdeklődésének, igényeinek és szokásainak megvilágítását is sikerrel végzik el, de a tudományos kutatási célzattal való olvasást, és az olvasott anyagok tudományos eredmény formájában való "megtérülését", e folyamat részletező bemutatását, - néhány útkereső kísérlettől eltekintve - nem valósítják meg. E tekintetben tehát az adatgyűjtési és adatfeldárúsi elmaradottság országosan korrigálandó negatív állapotnak tűnik.

KÜLFÖLDI SZAKIRODALMI VONATKOZÁSOK

Fejezetünk eddigi részeiben a hazai használatelemzési és olvasószociológiai irodalom keresztmetszetszerű áttekintését adtuk. Az idevágó külföldi szakirodalom hasonló, vagy csak megközelítő részletességi áttekintésére nem gondolhattunk. Témánk tárgyalása mégis hiányos lenne, ha az ehhez közvetlenül kapcsolódó külföldi szakirodalmi vonatkozásokat teljesen figyelmen kívül hagynánk. Már itt jelezzük azonban, hogy külföldi szakirodalmat csak kevés ponton fogunk felhasználni dolgozatunkban. Egyrészt azért, mivel a szorosan témánkhoz tartozó külföldi szakirodalom sem bőséges. Másrészt viszont azért, mivel egy-egy nagykönyvtár helyzete állományhasználati szempontból általában annyira speciális, hogy rokon témafelvetést tartalmazó külföldi szócikkek adataival meglehetősen óvatosan kell bánni összehasonlítási szándék esetén. Nézzük először a külföldi módszertani vonatkozások dolgozatunkban való tükröződését, majd a nemzetközi adat-összehasonlítás lehetőségének kérdését.

A nemzetközi dokumentáció-elméleti szakirodalomban, de a magyar könyvtárosok előtt is, legalábbis a Sallai-Sebestyén-féle könyvtárosi kézikönyv²² megjelenése óta, eléggé közismert az S.C. Bradford-féle szórási törvény.²³ E törvény szerint: adott témát érintő közlemények nem koncentrálnak pusztán a témának szorosan megfelelő szakfolyóiratok hasábjaira, hanem 50 %-uk, bizonyos matematikai összefüggéssel kifejezhetően, szétszóródik különféle egyéb folyóiratokba. Ezt a törvényt első-

sorban a dokumentáció-elmélet szakemberei hasznosítják munkájukban, mivel számukra a keresett információk "hollétének" kérdése rendkívül döntő, és erre vonatkozólag a Bradford-féle összefüggés bizonyos és ugyanakkor teljesen egzakt útbagazítással szolgál. Számunkra a bradfordi összefüggés – amin B. C. Vickery finomítása (vö. Polzovits Iván bibliográfiánkban idézett művének 198. lapját,) sem változtatott alapvetően – nem ilyen információ-visszakeresési szempontból bír jelentőséggel, hanem a tekintetben, hogy megerősít bennünket a bevezetőnkben már idézett állományelemző dolgozatunk módszerének helyességét illetően. E jelzett tanulmányunkban az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományának szakmegoszlását elemezve azokat a periodikumokat, amelyek egyszerre több szakot is érintenek, töredékekre bontottuk és az egységnek fél, harmad, negyed stb. részeivel számolva soroltuk be őket az általuk érintett szakokba, hiszen mi is tapasztaltuk, miként S. C. Bradford, hogy a folyóiratok gyakran tematikai szempontból heterogén, különféle szakterületek felől szóródó anyagot tartalmaznak. (Gondoljunk csak valamely múzeum évkönyvére. Ez a típusú periodikum sokszor egyesíti magában a régészetet, az őstörténetet, a néprajz, a művészettörténet, a kultúrtörténet cikkanyagát.) Talán egy hazai nagykönyvtárban sem érvényesül ilyen jól érzékelhető módon a bradfordi szóródási törvény, mint éppen az Akadémiai Könyvtár periodikum-anyagában, ahol a periodikum fogalmát igen tágan értelmezzük és ahol nagy szóródási lehetőséget biztosító periodikum-típusok: évkönyvek, időszaki rendszerességgel megjelenő tanulmánykötetek, almanachok stb. igen nagy számban találhatók. Többéves szakozási tapasztalatunk az a megfigyelés, hogy a mi gyűjteményünkben viszonylag mennyire magas azoknak a periodikumoknak a száma, melyekben eléggé heterogén témák kerülnek össze. Az állományelemzés során teljesen indokoltnak tűnő módszerünkkel kapcsolatban felmerül, hogy olvasáselemzésnél ugyanígy használható-e ez: hiszen adott olvasó egy heterogénebb tartalmú folyóirat esetében esetleg csak egy bizonyos tematika iránt érdeklődik. Mivel azonban annak kinyomozására, hogy adott olvasók egy-egy kézbevevett folyóiraton belül mely részeket olvassák, nem vállalkozhattunk, és mivel az olvasási szakmegoszlás az állomány-szakmegoszlással csak úgy hasonlítható össze, ha az anyagokat szakmegoszlásilag azonos módszerrel elemezzük, az olvasáselemzésnél is a fenti, a bradfordi megfigyelések alapján is helyesnek tartható differenciált szakmegoszlási elemzést alkalmaztuk.

Igen sok szempontra kiterjedő disszertációt írt Eva-Maria Hess az olvasó kutatással kapcsolatban. Az általa ismertetett módszertani szempontok közül többet dolgozatunk során is alkalmazni fogunk. Hess disszertációjáról is meg kell azonban jegyezni, hogy az ismertetett módszerek jobbára a szórakozási-közművelődési szándékkal történő olvasás nyomán kíséretét célozzák, cs. kúgy mint magyar vonatkozásban H. Sas Judit "Emberek és könyvek" című olvasó-szociológiai tanulmánya.

Dolgozatunk eredményeit akkor tudjuk valóban messzemenetű összehasonlítás keretében helyezni, ha ezeket rokon jellegű külföldi intézmények hasonló felméréseivel vetjük egybe. Ilyenül kínálkozik a National Lending Library for Science and Technology nevű angliai könyvtárral kapcsolatos felmérések anyaga. Ez a könyvtár viszonylag újkeletű intézmény, de állományának összetétele hasonlít könyvtárunkéhoz. Könyvállománya kb. ugyanakkora, mint az ilyen típusú akadémiai könyvtári állomány, és peri-

odlikumainak megoszlása is némileg hasonló. (Periodikumainak száma mindamellett már eltérő: 1965 végén 22 600 különféle kurrens periodikummal rendelkezett, míg az Akadémiai Könyvtárnak ekkor, a magyar folyóiratokat is számítva, kb. negyedennyi kurrens periodikuma volt.) Egy vonatkozásban mindenesetre lényegesen eltér e könyvtár az Akadémiai Könyvtártól, mégpedig abban, hogy míg az Akadémiai Könyvtárban periodikum-kölcsönzés csak kivételesen és csak igen kis %-ban fordul elő, addig a nevezett könyvtárban a periodikum-használatnak ez a főformája, Anglia legkülönbébb egyetemei, könyvtárai, ipari vállalatok, kutatóintézetek részéről benyújtott periodikum-kérések mindegyike mögött azonban nyilvánvalóan egy-egy olvasó, illetve kutató személy áll, így a kölcsönzés formájában történő anyaghasználat, mint az említett könyvtár periodikum-használatának alapformája, - jelentéktelen különbségtényező leszámításával - egybevethető a nálunk történő periodikum-használat mutatószámaival. A szóban forgó könyvtár periodikum-forgalmának elemzéséről még annyit kell megemlítenünk, hogy ez csak egyetlen hónap forgalmának elemzése, és hogy nem minden periodikum-szak használatára terjed ki, hanem pusztán a teljes állomány egy részére: az 1967-es adatokra épülő felmérés, D. N. Wood és G. A. Bower felmérése, a társadalomtudományi szakokra; egy korábbi felmérés viszont, amely az 1966-os év periodikum-használati adataira épül, a természettudományi és műszaki tudományi szakokra. A társadalomtudományt a National Lending Library-ban azonban kissé szűkebben értelmezik mint mi, így a következő periodikum-szakok forgalma teljességgel kimarad mindkét felmérésből: általános tudományelméleti kérdések, társulatok, bibliográfia és könyvtárban, filozófia, vallástudomány, valláskritika, irodalom és irodalomtudomány, nyelvészet. De a fennmaradó szakokra, így különösképpen a "társadalomtudományi szakokra" vonatkozó National Lending Library-beli periodikum-használat is igen szerencsés adat- és módszer-összehasonlításokra nyújt alkalmat.

Az összehasonlítás eredményeit természetesen nem jelen fejezetünkben közöljük, hanem az akadémiai könyvtári periodikum-használatot bemutató következő fejezetünk utolsó szakaszában. Itt csak arra a tényre kívánunk hangsúlyozottan utalni, hogy külföldi kutatók is - mint látni fogjuk - szinte csaknem ugyanazokra az állományhasználati kérdésekre keresnek feleletet, mint amelyeket mi is, egyéni indítatásunk alapján, a probléma természetéből fakadóan megvizsgálandónak és fontosnak tartottunk.

A külföldi szakirodalommal kapcsolatban még csak annyit jegyzünk meg, hogy ennek anyagában sincs minden használatelemzési probléma szakirodalmilag megfelelően feltárva, sőt e vonatkozásban a szakirodalmi kimunkáltság, csakúgy mint hazánkban, még sok kívánnivalót hagy maga mögött. Persze, csakúgy mint hazánkban, vannak az állományhasználat felmérésének kimunkáltabb és elhanyagoltabb területei külföldön is. Kimunkáltabb például az egyetemi hallgatók és főiskolások olvasási szokásainak vizsgálati területe (vö. J. L. Gentry tanulmányát stb.). A kutatói célzattal való olvasás és periodikum-használat vizsgálata is gazdagabb anyaggal van képviselve a külföldi szakirodalomban, mint a hazánkban. E témakörben, mind módszertanilag, mind adatfeltárásiilag talán a Journal of Documentation évfolyamait érdemes leginkább áttekinteni. Itt találunk ugyanis e témakörre vonatkozólag legtöbb szakirodalmi anyagot. Meg kell azonban jegyezni, hogy a "használatelemzés" fogalmakörén belül e folyóirat hasábjain a használatelemzésnek egy nálunk

nem szereplő másik értelmezése is gyakori. Ez a használatelemzési vizsgálat a használatot nem a könyvtári téritvények adataiból, illetve kérdőívek alapján kívánja felderíteni, hanem magukból a megírt tudományos publikációkból: a publikációkban szereplő bibliográfiai hivatkozásokból következtet ugyanis vissza a "használt anyagra", nem törődve immár azzal, hogy a bibliográfiai adatok által jelzett könyveket, periodikumokat a kutató ebben, vagy amabban a könyvtárban, vagy esetleg magánkönyvtárban használta-e. A bibliográfiai hivatkozásokra épülő ilyen használatelemzések módszere mindazonáltal sokban egyezik az általunk alkalmazott használatelemzésével: a bibliográfiai hivatkozásokat magukat is szakozni lehet, sőt kell, miként mi is szakoztuk a periodikum-kérési tételeket. Ezeknél is elemzéssel kell megállapítani, hogy a nagyszámok törvénye alapján a bibliográfiai hivatkozások milyen évjáratokban megjelent művekre utalnak, és hogy mely tudománysszakok területén, milyen gyakorisággal jelentkeznek stb. (lásd például P. Earle - B. C. Vickery tanulmányát bibliográfiánkban). Ugyanakkor a periodikum-, illetve a szakirodalom-használati "felezési idő" megállapításánál ez a fajta "használatelemzés" jelenti az egzaktabb kiindulópontot, a könyvtári használatelemzésekkel szemben.

2. AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR 1966. ÉVI PERIODIKUM-FORGALMA A HASZNÁLT ANYAG NÉZŐPONTJÁBÓL

Jelen fejezetünkben a rendelkezésünkre álló nagy mennyiségű anyagból kizárólag azokat az adatokat említjük meg, amelyek magukra a használt periodikumokra vonatkoznak, de már itt jelezzük, hogy a következő fejezetünkben viszont - ezen anyagcentrikus nézőponttal szemben - kifejezetten az olvasók személyére fordítjuk majd figyelmünket.

2.1. MENNYISÉGI ELEMZÉS

a.) Az adatok forrása

Az itt közreadott elemzésben szereplő adatok, leszámítva a szakirodalomból merített, összehasonlítási célt szolgálókat, háromféle forrásból eredhetnek. Ezek: 1. a folyóirattári olvasótermi kériólapok, 2. a kölcsönzési térítvények, 3. az optikai másolatot (illetve fotonagyítást, vagy mikrofilmet) megrendelő úrlapok. A szóban forgó források alapján (7851 olvasótermi kériólap, 573 kölcsönzési térítvény és 1081 fotólaboratóriumi megrendelőlap) feldolgozhattuk tehát a teljes 1966. évi periodikum-használatot anélkül, hogy - mint ezt számos szakíró tette - a csak kölcsönzési, csak helybenolvasási adatok kiemelésére kellett volna szorítkoznunk. Adatfeldolgozásunk ezen közel 10 000 bizonylata azonban korántsem azt jelenti, hogy ugyanennyi adatot is dolgoztunk fel, mivel egy-egy bizonylat általában egynél jóval több adatot tartalmaz. Az olvasótermi kériólap például az olvasó nevének feltüntetése mellett néha 4-5 különféle folyóirat, periodikum címét is tartalmazza; jelzi külön adatként a megnevezett periodikumok kért évfolyamait; tartalmazza az olvasó foglalkozását, lakcímét; megadja a raktári megkeresés eredményét minden egyes kért folyóir-

rat-évfolyamra vonatkozóan (az olvasó a kért anyagot megkapta, vagy kölcsönadva, kötetesen, épületen kívüli raktárban stb. változatok formájában). A kölcsönzési tértvényen, illetve a fotó-megrendelőlapokon már esetenként csak egy-egy periodikum-cím szerepelhet, de még ezeknél sem lehet bizonylatonként (ürlaponként) egyetlen adattal számolni, mivel a kölcsönző, illetve a fényképezető neve máris további adat és mivel egyetlen periodikum-cím feltüntetése mellett is e periodikumból több évfolyam (illetve periodikum-szám) adata szerepelhet. Mindezeket figyelembe véve a közel 10 000 bizonylat mintegy 100 000 adatot képvisel. Ennek teljes feldolgozását végeztük el.

b.) A mennyiségi elemzés szempontjai

Az említett állományelemző tanulmányunkban két rövid bepillantást adtunk az 1966. évi periodikum-használatba; a két legforgalmasabb hónap helybenolvasási használati adatait vizsgáltuk meg, csupán egyetlen szempontot véve figyelembe; a használt kurrens külföldi periodikumok szakmegoszlását viszonyítva az állomány szakmegoszlásához. Ezen említett használatelemzésünket az idézett tanulmányban az egyes tudományszakokon belül használt periodikumok féleség-számára vonatkoztattuk. E leszűkített nézőponttal (a féleségek kizárólagos vizsgálatával) jelen dolgozatunkban már nem elégedhetünk meg, hiszen itt kifejezetten a használatról foglalkozunk, ezt akarjuk minél sokoldalúbban és mélyrehatóbban megvizsgálni. Itt tehát azon túl, hogy az olvasók szempontjának egy külön fejezetet fogunk szentelni, már jelen fejezetünkben is komplex, több dimenziós megközelítésre törekszünk, nevezetesen a használt anyag féleség-megoszlásának tanulmányozása mellett, az olvasók egy féleségre (periodikumra) eső átlagos számát, valamint az egy féleségre eső használati alkalmak számát is vizsgálódásunk tárgyává tesszük. Miért van szükség erre a komplikáltnak tűnő elemzésre? Elsősorban azért, mivel az a pusztán tény, hogy egy adott állományból (jelen esetben az akadémiai könyvtári periodikum-állományból) hány különféle címet vesznek igénybe, még nem tükrözi kellőképpen az adott állományra vonatkozó használatot. Azt is szükséges ugyanis tudni, - a használati kép teljessé

tétele érdekében -, hogy az adott címfeleségeket hány különféle olvasó használta, sőt azt is, hogy ezeket egy-egy olvasó esetenként hányszor használta, tehát, hogy egy-egy címfeleségre és a címfeleségekre összesen hány olvasási alkalom esett. A három használatelmzési megközelítés közül az első: a féleségekre vonatkozó, a könyvtár adott állománya (periodikum-állomány) iránt megmutatkozó információ-igényekre, az információ-keresések minőségére; a második: az információ-keresők személyére, ezek számszerű megoszlására; a harmadik pedig az információ-keresések mennyiségére, halmazódására ad választ. E három önmagában is fontos szempont még többet mondóvá lesz, ha ezek egymáshoz való viszonyára is fényt derítünk.

Dolgozatunk további részében tehát arra fogunk törekedni, hogy e háromdimenziós vizsgálati szempont érvényesítését - mind a mennyiségi, mind pedig a kvalitatív alfejezetünk tárgyát képező minőségi elemzés során - minél hiánytalanabban valósítsuk meg.

c.) A használt periodikum-féleségek száma

Állományelemző tanulmányunkban (2.1.) statisztikát mutattunk be arra vonatkozólag, hogy az akadémiai könyvtári periodikum-állomány miként oszlott meg 1966-ban a kurrens és nem kurrens, illetve a magyar és nem magyar periodikum-féleségek szerint. (Itt jegyezzük meg, hogy mi - csakúgy állományelemző tanulmányunkban, mint jelen esetben is - a "kurrens" periodikumok közé kizárólag az 1966-ban, dolgozatunk tárgyében élő, rendszeresen megjelenő periodikumokat számítottuk. Tény az, hogy ezáltal néhány esetben éppen nemrég megszűnt, valójában még szinte kurrensnek számítható periodikumok (például az 1962-ben megszűnt "Irodalomtörténet" című folyóirat stb.) is "rég" periodikumnak minősültek. Még ha némelykor elmentmondosnak tűnik is a fenti kategorizálás, az állománytípusokba-sorolás gyakorlati megvalósíthatósága szempontjából ehhez a kisebb eltéréseket ugyan tartalmazó, de valójában mégis egyértelmű kategorizáláshoz kellett alkalmazkodnunk. Az időbellség szempontja - ott ahol kifejezetten erre koncentrálnunk - mindazonáltal nem csak ezen régi és kurrens állományra való szétbontásban fog tükröződni:

a kurrens külföldi periodikumokra vonatkozólag dolgozatunk 2.2.4-es fejezetének f.) pontjában ez a szempont ugyanis kifejezetten részletező és aprólékos megvilágítást nyer majd.

Az 1968-ban megjelent tanulmányunkban lévő statisztikai képet további tartalommal töltve meg, most azt mutatjuk ki, hogy milyen képet mutatott a periodikum-féleségek használata. A féleségekre vonatkozó használati képet több részletképből kell összetennünk, nevezetesen az egyes használati formák (helybenolvasás, kölcsönzés, fényképeztetés) szintjén jelentkező használati képekből. Első helyen természetesen a legszámottevőbb használati formának, a helybenolvasásnak adatait kell bemutatnunk. Nézzük meg tehát, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában helyben olvasó kutatók a rendelkezésükre álló periodikum-féleségekből állománytípusonként mennyit használtak (1. táblázat).

Helyben olvasott magyar periodikum-féleségek		Helyben olvasott külföldi periodikum-féleségek	
kurrens állomány	nem kurrens állomány	kurrens állomány	nem kurrens állomány
485 (100 %)	1841 (100 %)	5754 (100 %)	4664 (100 %)
ebből a használat	ebből a használat	ebből a használat	ebből a használat
345 (71,13 %)	279 (15,15 %)	1348 (23,42 %)	101 (2,16 %)

1. táblázat

Még mielőtt azonban a fenti táblázat adatainak értékelésébe bocsátkoznánk, nézzük meg a fenti táblázat adatainak megfelelő adatokat a használat egy másik formája: a kölcsönzés viszonylatában is, ahol persze már sokkal kisebb százalékos értékeket látnunk (2. táblázat).

És végül nézzük meg a fényképeztetés útján használt periodikum-féleségek számadatait is (3. táblázat).

Kölcsönzött magyar periodikum-féleségek		Kölcsönzött külföldi periodikum-féleségek	
kurrens állomány	nem kurrens állomány	kurrens állomány	nem kurrens állomány
485 (100 %)	1841 (100 %)	5754 (100 %)	4664 (100 %)
ebből a használat	ebből a használat	ebből a használat	ebből a használat
53 (10,93 %)	40 (2,17 %)	292 (5,07 %)	29 (0,62 %)

2. táblázat

Fényképezett magyar periodikum-féleségek		Fényképezett külföldi periodikum-féleségek	
kurrens állomány	nem kurrens állomány	kurrens állomány	nem kurrens állomány
485 (100 %)	1841 (100 %)	5754 (100 %)	4664 (100 %)
ebből a használat	ebből a használat	ebből a használat	ebből a használat
28 (5,77 %)	21 (1,14 %)	409 (7,1 %)	19 (0,4 %)

3. táblázat

Mindezek után nézzük meg a három használati forma fenti adatainak összesítéséből adódó képet is; azt, hogy az egyes állománytípusokon belül, minden használati formát egybevéve, hány periodikum-féleséget használtak. A túloldalon lévő összesítő táblázat adatai mindazonáltal nem alapulhatnak a fenti három táblázat adatainak mechanikus összegzésére mivel a három szóban forgó használati forma között a féleségek szintjén természetesen átfedések vannak. Túloldali táblázatunk tehát az átfedéseket figyelembe véve és ezeket leszámítva tárja elénk az összesített használatot (4. táblázat).

A használat által érintett magyar periodikum-féleségek		A használat által érintett külföldi periodikum-féleségek	
kurrens állomány	nem-kurrens állomány	kurrens állomány	nem kurrens állomány
485 (100 %)	1841 (100 %)	5754 (100 %)	4664 (100 %)
ebből a használat	ebből a használat	ebből a használat	ebből a használat
354 (72,9 %)	294 (15,9 %)	1604 (27,8 %)	126 (2,7 %)

4. táblázat

Az állományban lévő 12 744 különféle periodikumból tehát összesen 2378 különféle periodikumot olvastak, ami az állomány 18,66 %-a.²⁴

A fenti négy táblázatból, ezek összehasonlításából többféle irányba vonhatunk le következtetéseket: a helyben olvasással kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a használt periodikum-féleségek (2073 féle) az egész állomány (12 744) 16,26 %-át tették ki; ugyanaz a szám a kölcsönzés esetében (414 féle kölcsönzött periodikum; könyvtárközi kölcsönzés, illetve kivételesen, igazgatói engedéllyel kölcsönzött anyag) egészen elenyésző, az állomány 3,24 %-át érintette; végül az optikai másolat és mikrofilm formájában igénybe vett periodikum-féleségek (477 féle) az állomány 3,74 %-ára terjedtek ki. - Amint látjuk, a különféle formában igénybe vett periodikum-féleségek anyaga (2378 féle) együttesen sem éri az állomány egyötödét. Ezt a szám adatot azonban korántsem szabad úgy értékelnünk, mintha ez kedvezőtlen megvilágításba helyezné a könyvtárunkban folyó periodikum-használatot. A szakirodalom tanúsága szerint az állománynak ilyen, egy év alatt közel 20 %-os kihasználtsága - különösen egy korlátozottan nyilvános tudományos nagykönyvtár esetében - elég kedvező érték.²⁵

Ezt a gondolatsort tovább fűzve, az állományunk féleségek szerinti használatára vonatkozó százaléktérkéssel kapcsolatban még azt is figyelembe kell vennünk, hogy jóllehet ez a százalékos érték

matematikailag egzakt, ám mégiscsak egy formális összehasonlítás eredménye. Egyrészt a gyűjtemény létrejöttének történeti adottságai-
ból (alapítványok és hagyatékok) kifolyólag, másrészt az 1968-1969-
es csererevizlót megelőző szerzeményezési politikából (minél több
intézménnyel, minél szélesebbkörű cserekapcsolat létesítése) kifolyó-
lag az állomány ugyanis nem egyenletesen értékes: nem okvetlenül az
egyes tudományágak legalapvetőbb periodikumait tartalmazó, kizáróla-
gos jelleggel a könyvtár profiljába vágó anyagot foglal magába, ha-
nem bizonyos tudományosan elavult (csak tudománytörténeti érde-
kességű), esetleg töredékes vagy profil-idegen állományrészt is. Ha
az ilyen jellegű állományrészt leválasztanók az összállományról és
a féleségenkénti periodikum-használatot az így nyert állományhoz vi-
szonyítanánk, akkor az állomány kihasználtságára vonatkozólag nyom-
ban magasabb és egyben kedvezőbb százalékos arányt nyernénk.
Ha több, például 10 év távlatából vizsgáltuk volna meg a periodikum-
féleségek kihasználtságát, akkor is sokkal kedvezőbb képet nyertünk
volna a kihasználtság szempontjából. A használt periodikum-féleségek
számát illetően - ha nem is 10 évre visszatekintően - összehasonlí-
tó adatokkal azért rendelkezünk: megvizsgáltuk ugyanis azt, hogy
az 1966-ban használt kurrens külföldi periodikum-féleségek (1604)
anyagához viszonyítva az 1965. és az 1967. évben együttvéve hány
új kurrens külföldi periodikum-címet használtak, - nos 1023 félével
egészül ki az 1966-ban használt állomány. Ha feltesszük, hogy az
állomány egyéb típusában (régli külföldi anyag stb.) is jelentkezne
némi új használt periodikum-féleség az 1966. évihez viszonyítva 1965,
illetve 1967-ben, akkor a három év együttes periodikum-használata a
rendelkezésre álló periodikum-féleségek mintegy 30 %-ára ter-
jedne ki. Még több évet áttekintve - egy bizonyos límesen belül -
a periodikum-féleségek kihasználtsága további százalékos emelkedést
mutatna.

Bizonyos átcsoportosítások után a fenti táblázatoknak a külföldi
periodikumokra (kurrens és nem kurrens periodikum-féleségek!) vo-
natkozó számadatát némileg párhuzamba állíthatjuk a Batári-Fallen-
büchl szerzőpárnak azzal a statisztikájával (vö. 5. jegyzet), amely a

Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa felé irányuló tájékoztató megkeresések adatait mutatja be. Amennyiben az 1945 előtti periódikum-anyag iránti érdeklődésnek az összéredeklődéshez viszonyított százalékértékét (43,8 %) a Batári-Fallenbüchl-féle tanulmányból kifejezzük és ezt az általunk "nem kurrens külföldi periódikum"-nak nevezett állománytípus használatával (7,28 %) egybevetjük, illetve amennyiben a Batári-Fallenbüchl-féle 1945 utáni periódikum-anyagra vonatkozó érdeklődést (56,2 %) az általunk "kurrens külföldi periódikum"-nak nevezett állománytípus használatával (92,71%) vetjük egybe, azt tapasztaljuk, hogy a régebbi, a nem kurrens évfolyamok iránti érdeklődés a féleségek szintjén igen alacsony az Akadémiai Könyvtárban a Központi Katalógushoz beérkező ugyanezen típusú érdeklődésekhez viszonyítva. Ha viszont - mint később meg is tesszük - nem csak a féleségekkel számolunk, hanem az olvasási alkalmakat külön-külön is számba vesszük, akkor ez az erősen egyoldalúnak és csak a modern anyagra korlátozódónak mutakozó akadémiai könyvtári periódikum-használati kép - legalábbis bizonyos szakok anyagán belül - szembeszökően enyhül.

d.) Az egy használt periódikum-féleségre eső átlagos olvasói szám

Az előző pontban bemutatunk néhány kvantitatív adatot arra vonatkozólag, hogy 1966-ban az Akadémiai Könyvtár periódikum-állományában - egy-egy állománytípusban - mennyi periódikumot használtak. Ezek a számok viszonylag nem magasak, de hiszen ezeket úgy nyertük, hogy minden használt periódikumot csak egyszer vetünk számba, akár egyetlen olvasó használta ezt, akár 20-30 személy; itt csak arra voltunk kíváncsiak, hogy egy adott periódikumot használtak-e vagy sem. Sokkal magasabb értékeket nyerünk, ha minden egyes periódikkal kapcsolatban azt is számításba vesszük, hogy az adott periódikumot hány különféle olvasó használta. Ezzel igen fontos átlagszámhoz jutunk: az egy használt periódikum-féleségre eső átlagos olvasói számhoz. Ha viszont nem az átlagszám érdekel bennünket, hanem azt összegezzük, hogy a használt periódikum-féleségeket alkalmasint hány olvasó kérte, akkor a használt

periodikum-féleségek összértékéhez (2378) viszonyítva meglehetősen magas számértéket kapunk végeredményül: 6736. Ez az egyes állománytípusokra lebontva a következő: kurrens magyar: 1943; régi magyar: 744; kurrens külföldi: 3858; régi külföldi: 191. Meg kell jegyeznünk, hogy az így nyert számok nem adnak feleletet arra, hogy végülis hány olvasó látogatta az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát a nevezett évben, mivel ugyanazt az olvasót - amennyiben több periodikumot használt - a fenti számítás során többször is számításba vettük. Ha azonban a fenti adatokat elosztjuk az adott állománytípusban használt periodikum-féleségek számával (ld. a c/ pont adatait), akkor már igen érdekes és valós átlagszámhoz jutunk, nevezetesen az egy használt periodikum-féleségre eső átlagos olvasói számhoz:

Egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám állománytípusonként			
a használt 354 kurrens magyar periodikumnál	a használt 294 régi magyar periodikumnál	a használt 1604 kurrens külföldi periodikumnál	a használt 126 régi külföldi periodikumnál
5,48	2,53	2,4	1,51

5. táblázat

A négy állománytípust együttesen nézve, (tehát az egész állománynál) 2,83 volt az egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám.

e.) Az olvasási alkalmak száma

Az egy használt periodikum-féleségre eső átlagos olvasási alkalom

Még a d.) pontban bemutatott értékeket sem lehet a használat teljes érvényű kvantitatív kifejezésének tekinteni, hiszen nem csak azt kell figyelembe vennünk, hogy a különféle periodikum-féleségeket hány különféle olvasó használta, hanem azt is, hogy egy-egy periodikum-féleséget egy-egy olvasó hány alkalommal használt. Az olvasási alkalmat kifejező szám mind a féleségek, mind pedig az átlagos olvasói számok összegződéseinél természetesen jóval magasabb: 12 961.

Az olvasási alkalmak száma állománytípusonként			
a használt 354 kurrens magyar periodikumnál 3536	a használt 294 régli magyar periodikumnál 1134	a használt 1604 kurrens külföldi periodikumnál 8018	a használt 126 régli külföldi periodikumnál 273

6. táblázat

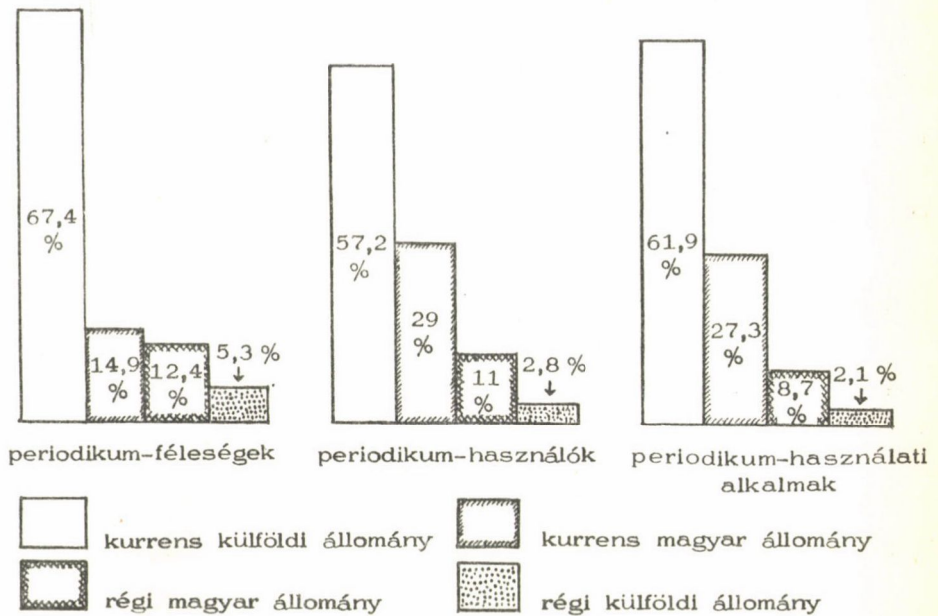
Egyetlen periodikum-féleségre átlagosan 5,44 olvasási alkalom esett; az egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasási alkalom értéke azonban állománytípusonként eltérő, mégpedig:

a használt 354 kurrens magyar periodikumnál kb. 10	a használt 294 régli magyar periodikumnál 3,85	a használt 1604 kurrens külföldi periodikumnál 5	a használt 126 régli külföldi periodikumnál 2,24
---	---	---	---

7. táblázat

f.) A különböző szintű kvantitatív adatok állománytípusonként

Miután a c-e pontokban bemutattuk az akadémiai könyvtári periodikum-használat 1966. évi kvantitatív adatait, nézzük meg miként viszonyulnak ezek a különböző szinten jelentkező kvantitatív használati adatok egymáshoz. Mind a féleségek, mind az egy periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám, mind pedig az olvasási alkalmak szintjén megvizsgálhatjuk azt, hogy a kurrens magyar, a régi magyar, a kurrens külföldi és a régi külföldi állományrészek milyen mértékben (%-ban) részesednek az összállományból. Ez a részesedés, amint ezt az 1. számú ábra igazolja, a használat különböző szintjén más és más:

1. ábra. Az állománytípusok igénybevételi arányai a periodikum-féleségek szintjén, továbbá a periodikum-használók és a periodikum-használati alkalmak száma alapján.

A fenti grafikus ábrázolások révén előttünk áll az akadémiai könyvtári periodikum-állomány négy alapvető állománytípusának mennyiségi használati képe, nem pusztán a féleségek, hanem az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám, sőt az olvasási alkalmak tükrében is. A három grafikus ábrázolás egybevetése arra a tényre világít rá egyrészt, hogy a kurrens külföldi periodikumok típusát mind a féleségek, mind az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám, mind pedig az olvasási alkalmak alapján mennyiségileg messzemenően a legkeresettebb típusnak tekinthetjük. Azt is láthatjuk azonban, hogy a féleségek viszonylatában alacsonynak tűnő kurrens magyar állománytípusú periodikumhasználat, az ilyen periodikumokra eső átlagos olvasói számok összegződése, valamint az ilyenekre eső olvasási alkalmak száma

szempontjából már sokkalta kedvezőbb képet mutat. Ezzel szemben a régi magyar és régi külföldi állománytípusok egyaránt a féleségek szintjén mutatnak sokkal kedvezőbb értéket, mint az irántuk érdeklődő olvasók száma, illetve az olvasási alkalmak tükrében.

g.) **Állományhasználati és állománykihasználtsági sorrend**

A használat kvantitatív adatainak bemutatása alkalmával kell néhány szót szólnunk arról is, hogy a használat szempontjából a számok más sorrendet eredményeznek az állománytípusok hierarchiájában, mint az állománykihasználtságot mutató százalékos értékek. Ha azt vizsgáljuk, hogy az adott állománytípuson belül darabszám szerint hány különféle periodikumot használtak, akkor a féleségek szintjén - mert hiszen darabszerűségről elsősorban ezen a szinten lehet szó - a következő a sorrend:

1. Kurrens külföldi periodikumok	1604	féle
2. Kurrens magyar	354	" "
3. Régi magyar	294	" "
4. Régi külföldi	126	" "

Ha viszont az állománykihasználtságot mutató relatív számokat nézzük, amelyek azt mutatják, hogy az adott állománytesteknek (kurrens magyar stb.) hány %-át használták a nevezett évben, akkor más sorrendet nyerünk:

1. Kurrens magyar periodikumok	72,9	%-os	hasznátság
2. Kurrens külföldi	27,8	"	"
3. Régi magyar	15,9	"	"
4. Régi külföldi	2,7	"	"

h.) **A periodikum-használat kötetszám és darabszám szerinti mutatói**

A mennyiségi adatok sorát tegyük teljessé még egy utolsó állományhasználati vonatkozás ismertetésével. A használt periodikumokkal kapcsolatban nem elhanyagolható mennyiségi szempont ugyanis az, hogy az 1966. év végén az Akadémiai Könyvtár birtokában lévő és cca 150 000 kötetet számláló periodikum-állományból hány kötetnyt használtak végülis az említett év folyamán. A haszná-

lat kötettségben való felmérési adata mellett használati nyilvántartásaink módját adnak arra is, hogy a használatot a legkisebb egységre: darabszámra (füzet egységre) lebontva is meg tudjuk adni. Az ez utóbbi adat, amely minden alkalommal jelezve van a kériólapokon, a kölcsönzési térítvényeken stb., jelentékeny mértékben bizonytalan, illetve változó adat. Értékeléséhez tudnunk kell ugyanis azt a tény, hogy az Akadémiai Könyvtár birtokában lévő periodikum-állomány eléggé jelentős hányada kötetlen (1966) és az egységek alakulása - még egyazon éven belül is - a mindenkori kötetési helyzet függvénye, hiszen az a periodikum-évfolyam, amely az év elején, kötetlen állapotában, még 4, 12 stb. darabnak számított, az év végén, a kötetés után már esetleg csak 1-2 darabnak számítódik. Mindezek figyelembe vételével szemléljük tehát az alábbi adatokat:

Az Akadémiai Könyvtár periodikum-használata 1966-ban kötet-, ill. darabszám szerint:					
helybenolvasás		kölcsönzés		fényképeztetés	
kötetszám	darabszám	kötetszám	darabszám	kötetszám	darabszám
20 332	45 511	589	1031	1128	1830

8. táblázat

Az összes használati formában együttesen 22 049 kötet - 48 372 darab volt a használat.

Dolgozatunkban a periodikum-használat kötettség- és darabszám-vonatkozásait nem kívánjuk különösebb gonddal feltárni. Ez a szempont ugyanis a kutatási célzattal való olvasás minőségi vonatkozásainak felderítéséhez, valamint a felvetett olvasó-szociológiai kérdések megválaszolásához kevés igazán értékes adatot szolgáltat. Tekintettel azonban arra, hogy az Akadémiai Könyvtárnak a periodikum-használattal kapcsolatosan a Központi Statisztikai Hivatal felé többek között éppen a darabszám-adatokat, azaz az olvasott periodikum-egységek számát kell jelenteni, az alábbiakban - pusztán a teljesség kedvéért - bemutatjuk ezeket a darabszám-adatokat, te-

hát az évente olvasott periodikum-egységek számának alakulását, több év viszonylatában, (Δ helybenolvasás, a kölcsönzés és a fényképeztetés adatait itt már nem részletezzük; a három adatot összevontan adjuk meg):

évszám:	Δ használt periodikum-egységek száma:
1966	48 372
1967	52 264
1968	54 321
1969	45 460
1970	47 389

Hogy mennyire félrevezető adatok a periodikumok darabszám (egységyszám) szerinti használati adatai, azt az is bizonyítja, hogy a fenti adatsor félreérthetetlenül a periodikum-használat 1969-1970-ben bekövetkezett csökkenésére utal, holott a valóságban éppen ezekben az években nagyfokú használat-növekedés volt tapasztalható ezen a téren. A látszólagos csökkenést az eredményezi, hogy - mint már említettük - a periodikum-állomány évről-évre előrehaladó költetése valójában hozzájárult a használt egységek számának csökkenéséhez. Az 1969-1970-ben bekövetkezett látszólagos csökkenés tehát az 1967-ben megindult nagyarányú költetési munkák következményének tudható be. De emellett még arra is utalnunk kell, hogy a fenti adatokban nem szerepelnek a xerox-készíttetés évenkénti adatai. Ezek bemutatása külön tanulmányt igényel, így ezek közlésétől itt most eltekintünk. Ha ezeket számszerűen bemutatnánk, ezen adatok az itt említetteknél is szembetűnőbben igazolnák a periodikum-használat volumenének 1966 óta bekövetkezett emelkedését.

2.2. MINŐSÉGI ELEMZÉS

Az előbbiekben vázolt mennyiségi áttekintés után - még mindig a periodikumok oldaláról vizsgálva az adatokat - a minőségi vonatkozásokra is rá kell térnünk. Itt is érvényesíteni kívánjuk a mennyiségi adatokkal kapcsolatban már kidolgozott szempontokat, tudnillik, hogy anyagunkat a periodikum-féleségek, az egy használt periodikumra eső olvasói szám, illetve a használati alkalmak alapján elemezzük. E részben kiemelten fontos szempont lesz a használt periodikumok szakmegoszlásának bemutatása, de emellett törekedni fogunk egyéb minőségi jellegű elemző szempont, így az igénybevétel nyelvi megoszlásának, időrendiségének stb. bemutatására is.

2.2.1. MINŐSÉGI ELEMZÉS A HASZNÁLT PERIODIKUM-FÉLESÉGEK SZINTJÉN

a.) A helyben olvasott, kölcsönzött és fényképeztetett periodikum-féleségek szakmegoszlása

A minőségi elemzés során elsőként a helyben történő olvasást vegyük szemügyre a féleségek szintjén. A szakonkénti használat nagyságrendje megállapításának metodikája teljesen azonos azzal, amit említett állományelemző tanulmányunkban már annak idején ismertettünk. Nézzük meg tehát, hogy az 1966. év folyamán helyben olvasott 2073 különféle periodikum miként oszlott meg szakonként és állománytípusonként (9. táblázat). A helyben történő olvasást bemutató táblázatos adatok után nézzük meg mindjárt a jóval kisebb volumenű kölcsönzés (10. táblázat) és fényképeztes (11. táblázat), sőt végül a három különféle használati formából összesített együttes használat adatait (12. táblázat) is.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRBAN 1966 FOLYAMÁN HELYBEN OLVASOTT
PERIODIKUM-FÉLESEGEK SZAKMEGOSZLÁSA

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve:
001.89+65	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	3	-	32,54	-	35,54
001.92	Vegyes tartalmu periodikumok	3,5	10,33	19,83	11	44,66
002+01/02+930.25	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak +levéltárügy	14	10,5	62,33	3,33	90,16
008+930.85	Kultúra+művelődéstörténet	5,7	11,56	29,34	2,34	48,94
009+3	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	3,58	14,15	59,28	8,83	85,84
059	Naptárak, almanachok ²⁶	-	8	-	-	8
061.12	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	2	9,03	20,34	4,33	35,7
069	Muzeumok működése	2,9	-	1,25	-	4,15
1	Filozófia	2,08	1,83	34,14	0,83	38,88
159.9+616.89	Pszichológia+pszihiátria	4,5	-	18	0,5	23
2	Vallástudomány, valláskritika	1,5	10,25	7,65	-	19,4
3K+3M+14M	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	7,34	-	18,67	-	26,01
30	Szociológia, szociográfia	0,33	2,59	13,79	-	16,71
31	Statisztika	12,08	4	1,5	-	17,58
32+35	Politika+államigazgatás	13	22,83	26,66	-	62,49
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	21,83	7	24,78	-	53,61
34	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	5,5	2,5	17,67	1,5	27,17
37	Neveléstudomány	15,33	7,75	4	1	28,08
378.4	Egyetemi kiadványok	3	3	11,5	1	18,5
39	Néprajz	9,15	4,99	23,7	2,17	40,01
5	Természettudományok általában	1,34	2,5	34,83	3,84	42,51
5/6	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	1,5	1,67	19,42	3	25,59
501	Fiziko-matematikai tudományok	1	-	14,08	2	17,08
502	Leíró természettudományok	2,5	1,33	9,75	2	15,58
51+007	Matematika+kibernetika	10	0,83	74,2	2,5	87,53
52+629.19	Cellagászat+Urkutatás	1,33	-	6,17	0,33	7,83

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítő:
53	Fizika	4	0,5	66	2	72,5
539.1+621.039	Atomfizika+reaktortechnika	2,5	-	12,25	-	14,75
54+66	Kémia+kémiai technológia	7	-	64,33	1	72,33
548/549	Ásvány- és kristálytan	-	-	0,2	-	0,2
55	Geológia általában	4,09	0,25	8,95	0,33	13,62
550.3/.4	Geofizika, geokémia	2,33	-	10,83	-	13,16
551.4	Fizikai földrajz	2	-	2,33	0,84	5,17
551.5	Meteorológia	0,25	-	1,09	-	1,34
553	Teleptan	0,5	-	2	0,5	3
56	Paleontológia, őslénytán	-	-	0,2	-	0,2
57	Biológia	8,5	-	24,12	-	32,62
572	Antropológia	2	-	5	0,83	7,83
576.8	Mikrobiológia	1,5	-	7,5	0,5	9,5
577.1	Biokémia	-	-	8,84	-	8,84
577.3	Biofizika	-	-	4	-	4
58	Növénytan	2	0,25	8,5	1,5	12,25
59	Állattan	3	-	7	0,5	10,5
61	Orvostudomány	20,5	0,67	19,45	2	42,62
619	Állatorvostudomány	2	1	-	-	3
62	Műszaki tudományok általában	15	1	16,74	1	33,74
621.3+621-52	Elektrotechnika, elektronika+automatika	3	-	21,16	-	24,16
622+669	Bányászat+kohászat	3,34	2	3	0,5	8,84
63	Mezőgazdaság	14,83	3,34	2,75	0,5	21,42
7	Művészetek	26,23	26,34	42,87	3,33	98,77
80	Nyelvtudomány	9,5	5,45	72,2	8,33	95,48
807	Klasszika-filológia	2	0,5	39,45	1	42,95
809	Orientalisztika ²⁷	1	-	4,75	1	6,75
82/89	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	26,59	64,48	143,93	9,17	244,07
91+908	Földrajz+honismeret	12,28	4,28	25,08	3,5	45,14
93/99+930.27	Történelem általában+palaeográfia, epigrafia	15,92	23,43	75,12	5,84	120,31
93.26+571	Régészet+őr régészet	5,15	8,87	63,04	6,33	83,39
	Összesen:	345	279	1348	101	2073

9. táblázat

AZ AKADEMIAI KÖNYVTÁRBAN 1966 FOLYAMÁN KÖLCSÖNZÖTT
PERIODIKUM – FÉLESEGEK SZAKMEGOSZLÁSA

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítő:
001.89+65	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	1,5	-	8,36	-	9,86
001.92	Vegyes tartalmu periodikumok	-	3,5	5,17	-	8,67
002+01/02+930.25	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak +levéltárügy	2,5	0,5	7	-	10
008+930.85	Kultúra+művelődéstörténet	0,83	-	1,01	0,25	2,09
009+3	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	0,33	4,08	13,91	1	19,32
061.12	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	2	1,83	6	1	10,83
069	Muzeumok működése	-	0,5	-	-	0,5
1	Filozófia	1	1,5	7,12	0,33	9,95
159.9+616.89	Pszichológia+pszichiátria	-	-	2,5	0,5	3
2	Vallástudomány, valláskritika	0,5	3,5	1,5	-	5,5
3K+3M+14M	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	2,5	-	7,5	-	10
30	Szociológia, szociográfia	-	-	2,95	-	2,95
31	Statisztika	-	1	1	-	2
32+34	Politika+államigazgatás	-	1	5	-	6
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	3,08	-	4,7	1	8,78
34	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	1	0,5	1	-	2,5
37	Neveléstudomány	1	1	1,3	-	3,34
37B.4	Egyetemi kiadványok	-	-	1,5	-	1,5
39	Néprajz	1	0,7	3,58	-	5,28
5	Természettudományok általában	-	1	22	1	24
5/6	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	1	0,34	5,83	1	8,17
501	Fiziko-matematikai tudományok	-	-	4	-	4
502	Leíró természettudományok	-	1,5	4	-	5,5
51+007	Matematika+kibernetika	1	-	6,7	-	7,7
52+629.19	Csillagászat+űr kutatás	0,5	-	1,58	0,33	2,41
53	Fizika	1	0,5	14,25	-	15,75
539.1+621.039	Atomfizika+reaktortechnika	-	-	3,25	-	3,25
54+66	Kémia+kémiai technológia	1	-	17,33	1	19,33

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve:
55	Geológia általában	1	-	3,5	0,83	5,33
550.3/.4	Geofizika, geokémia	-	-	3	1	4
551.4	Fizikai földrajz	0,25	-	-	0,34	0,59
553	Teleptan	0,25	-	-	-	0,25
57	Biológia	1	-	19	-	20
572	Antropológia	-	-	0,25	-	0,25
577.1	Biokémia	-	-	1	-	1
577.3	Biofizika	1	-	-	-	1
58	Növénytan	-	-	7	-	7
59	Állattan	2	-	12,5	1	15,5
61	Orvostudomány	2	-	7	-	9
62	Műszaki tudományok általában	3	0,5	9,84	-	13,34
621.3+621-52	Elektrotechnika, elektronika+ automatika	1	-	3,5	-	4,5
63	Mezőgazdaság	0,5	-	1,5	0,5	2,5
7	Művészetek	2,67	3	5,16	2,83	13,66
80	Nyelvtudomány	2	1	12,75	3	18,75
807	Klasszika-filológia	0,5	0,5	2,66	1,75	5,41
82/89	Irodalom, irodalom-elmélet, irodalom-történet, filológia	4,67	5,95	18,59	3,09	32,3
91+908	Földrajz+honismeret	1,75	2,2	5,67	0,5	10,12
93/99+930.27	Történelem általában +paleográfia, epigráfia	5,17	2,7	10,75	3	21,62
930.26+571	Régészet+ősrégészet	2,5	1,2	8,25	3,75	15,7
	Összesen:	53	40	292	29	414

10. táblázat

**AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRBAN 1966 FOLYAMÁN FÉNYKÉPEZTETETT
PERIODIKUM – FÉLESEGEK SZAKMEGOSZLÁSA**

BTO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítő:
001.89+65	Tudományos szervezés, illetve üzemszervezés	-	-	3,5	-	3,5
001.92	Vegyes tartalmú periodikumok	-	1	1,5	1	3,5
002+01/02+930.25	Dokumentáció+ katalógusok, könyvtárak +levéltárügy	0,5	1	3	-	4,5
008+930.85	Kultúra+ művelődéstörténet	0,5	0,33	1,51	-	2,34
009+3	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	-	1,5	10,25	0,33	12,08
061.12	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	2	-	10,33	0,83	13,16
069	Múzeumok működése	-	1	1	-	2
1	Filozófia	-	-	7,58	-	7,58
159.9+616.89	Pszichológia+ pszichiátria	-	-	3,84	-	3,84
2	Vallástudomány, valláskritika	-	1	0,5	-	1,5
3K+3M+14M	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	1	-	0,25	-	1,25
30	Szociológia, szociográfia	-	-	0,5	-	0,5
31	Statisztika	-	0,5	-	-	0,5
32+35	Politika+ államigazgatás	-	0,83	-	-	0,83
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	-	1	3,08	-	4,08
34	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	1	-	0,25	-	1,25
378.4	Egyetemi kiadványok	-	-	1	-	1
39	Néprajz	1	-	2	1	4
5	Természettudományok általában	-	-	18,83	4,34	23,17
5/6	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	-	-	8,75	-	8,75
501	Fiziko-matematikai tudományok	1	-	13,75	2,5	17,25
502	Leíró természettudományok	-	-	4,25	-	4,25
51+007	Matematika+ kibernetika	-	-	17,83	1	18,83
52+629.19	Csillagászat+ űrkutatás	-	-	5,91	-	5,91
53	Fizika	2	-	50,25	-	52,25
539.1+621.039	Atomfizika+ reaktortechnika	-	-	9,58	-	9,58

ETO-szám	A szak megnevezése	A kurrens magya állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Össze- sitve:
54+66	Kémia+kémiai technoló- gia	4,5	-	84,09	2	90,59
548/549	Ásvány- és kristálytan	-	-	3,2	-	3,2
55	Geológia általában	-	-	8,36	-	8,36
550.3/.4	Geofizika, geokémia	-	-	3,5	1	4,5
551.4	Fizikai földrajz	-	-	1,5	-	1,5
551.5	Meteorológia	-	-	0,75	-	0,75
56	Paleontológia, ős- lénytan	-	-	0,45	-	0,45
57	Biológia	2	-	16,7	-	18,7
572	Antropológia	-	-	1	-	1
576.8	Mikrobiológia	1	-	5,5	-	6,5
577.1	Biokémia	-	-	9,5	-	9,5
577.3	Biofizika	-	-	3	-	3
58	Növénytan	-	-	6,5	-	6,5
59	Állattan	-	-	3	-	3
61	Orvostudomány	3	1	14,03	1	19,03
619	Állatorvostudomány	-	-	0,34	-	0,34
62	Műszaki tudományok általában	0,5	-	11,58	1	13,08
621.J+	Elektrotechnika, elek- tronika+automatika	-	-	10,5	-	10,5
621-52	Bányászat+kohászat	-	-	5,34	-	5,34
622+669	Mezőgazdaság	-	-	3,5	-	3,5
63	Művészetek	1,5	4	3,33	1	9,83
7	Nyelvtudomány	2,5	0,5	6,5	1,5	11
80	Klasszika-filológia	-	0,5	4,33	-	4,83
807	Irodalom, irodalomel- mélet, irodalomtörté- net, filológia	2	4,34	10,92	0,5	17,76
82/89	Földrajz+honismeret	-	-	2,17	-	2,17
91+908	Történelem általában +paleográfia, epig- ráfia	2	1,5	3,58	-	7,08
93/99+930.27	Régészet+ősrégészet	-	1	6,59	-	7,59
930.26+571						
	Összesen:	28	21	409	19	477

11. táblázat

A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve	%
Tudomány-, illetve üzemszervezés	3	-	35,37	-	38,37	1,61
Vegyes tartalmu periodikumok	3,5	11,83	20,16	12	47,49	1,99
Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	14	11	65,33	3,33	93,66	3,94
Kultúra+művelődéstörténet	5,7	11,56	30,18	2,59	50,03	2,1
Humán tudományok és társadalomtudományok általában	3,58	14,65	64,28	9,83	92,34	3,88
Naptárak, almanachok	-	8	-	-	8	0,33
Akadémiák és egyéb tudós társaságok	2	9,53	28,34	4,33	44,2	1,86
Muzeumok működése	2,9	0,5	2,25	-	5,65	0,24
Filozófia	2,08	2,83	36,72	0,83	42,46	1,78
Pszichológia+pszichiátria	4,5	-	20,5	0,5	25,5	1,07
Vallástudomány, valláskritika	1,5	11,25	8,15	-	20,9	0,87
A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	7,34	-	18,92	-	26,26	1,1
Szociológia, szociográfia	0,33	2,59	13,79	-	16,71	0,7
Statiztika	12,08	4	2,5	-	18,58	0,78
Politika+államigazgatás	13	23,83	26,66	-	63,49	2,67
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	21,83	7	25,53	1	55,36	2,33
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	6,5	2,5	17,92	1,5	28,42	1,19
Neveléstudomány	15,33	8,75	4,34	1	29,42	1,24
Egyetemi kiadványok	3	3	13	1	20	0,84
Néprajz	9,15	4,99	24,7	3,17	42,01	1,76
Természettudományok általában	1,34	2,5	49,16	7,34	60,34	2,54
Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	1,5	1,67	24,42	3	30,59	1,28
Fiziko-matematikai tudományok	1	-	21,08	3,5	25,58	1,07
Leíró természettudományok	2,5	2,83	13,75	2	21,08	0,88
Matematika+kibernetika	10	0,83	81,2	2,5	14,53	3,97
Csillagászat+űr kutatás	1,33	-	10	0,33	11,66	0,49
Fizika	5	0,5	78	2	85,5	3,59
Atomfizika+reaktortechnika	2,5	-	20,58	-	23,08	0,97
Kémia+kémiai technológia	9	-	107,41	2	118,41	4,98
Ásvány- és kristálytan	-	-	3,2	-	3,2	0,13
Geológia általában	4,09	0,25	17,03	0,83	22,2	0,93
Geofizika, geokémia	2,33	-	15,33	1	18,66	0,78
Fizikai földrajz	2	-	2,33	0,84	5,17	0,22
Meteorológia	0,25	-	1,09	-	1,34	0,05
Teleptan	0,5	-	2	0,5	3	0,12
Paleontológia, őslénytan	-	-	0,45	-	0,45	0,02
Biológia	9,5	-	38,2	-	47,7	2
Antropológia	2	-	6	0,83	8,83	0,37
Mikrobiológia	1,5	-	8,5	0,5	10,5	0,44
Biokémia	-	-	12,84	-	12,84	0,54
Biofizika	1	-	4	-	5	0,21
Növénytan	2	0,25	17,5	1,5	21,25	0,89
Állattan	4	-	16,5	1,5	22	0,92
Orvostudomány	21,5	1,67	31,78	2	56,95	2,39
Állatorvostudomány	2	1	0,34	-	3,34	0,14
Műszaki tudományok általában	15,5	1	29,41	2	47,91	2,01
Elektrotechnika, elektronika +automatika	3	-	27,16	-	30,16	1,27
Bányászat+kohászat	3,34	2	7,34	0,5	13,18	0,55
Mezőgazdaság	14,83	3,34	7,25	0,5	25,92	1,09
Művészetek	26,73	27,84	49,2	5,58	109,35	4,59

A szak megnevezése	A kurrens magyar állomány	A nem kurrens magyar állomány	A kurrens külföldi állomány	A nem kurrens külföldi állomány	Összesítve	%
Nyelvtudomány	9,5	5,95	77,7	10,33	103,48	4,35
Klasszika-filológia	2	0,5	40,45	2,25	45,2	1,9
Orientalisztika ²⁷	1	-	4,75	1	6,75	0,28
Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	26,59	66,48	149,5	11,17	253,74	10,66
Földrajz, honismeret	12,28	5,28	26,42	4	47,98	2,02
Történelem általában+ paleográfia, epigráfia	15,92	23,43	75,45	7,59	122,39	5,14
Régészet+ősrégészet	5,15	8,87	68,04	7,83	89,89	3,74
Összesen:	354	294	1604	126	2378	99,8

**AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRBAN 1966 FOLYAMÁN HASZNÁLT
PERIODIKUM-FÉLESÉGEK SZAKMEGOSZLÁSA
(HELYBENOLVASÁS, KÖLCSÖNZÉS, FÉNYKÉPEZTETÉS EGYÜTT)**

12. táblázat

b.) A használat szakonkénti csökkenő rendje

Jelen pontunkban elhagyjuk a szakok meghatározott, szakrendszeri egymásutánját és azt kívánjuk bemutatni, hogy a teljes helybenolvasás, kölcsönzés és fényképeztetés szakmegoszlásának nagyságrendje - az egyes szakokon belüli használatnak az összhasználat-hoz viszonyított százalékos értékel alapján - milyen képet mutatott. Idevágóan három táblázatot mutatunk be, 13. táblázatunk e vonatkozásban a helyben olvasott periodikum-féleségek összes szakra kiterjedő használati sorrendjét adja. Ennél a táblázatnál már nem ismételjük meg a szakok megnevezését, csak az ETO-számot adjuk meg.

A helyben olvasott anyag csökkenő rendje					
Sor-szám	ETO-szám	A szak használati nagyságrendjét kifejező %-szám	Sor-szám	ETO-szám	A szak használati nagyságrendjét kifejező %-szám
1.	82/ 89	11,77	30.	159,9+616,89	1,1
2.	93/ 99+930,27	5,8	31.	63	1,03
3.	7	4,76	32.	2	0,93
4.	80	4,61	33.	378,4	0,89
5.	002+01/ 02+930,25	4,35	34.	31	0,84
6.	51+007	4,22	35.	501	0,82
7.	009+3	4,14	36.	30	0,81
8.	930,26+571	4,02	37.	502	0,75
9.	53	3,49	38.	539	0,71
10.	54+66	3,48	39.	55	0,66
11.	32+35	3	40.	550,3/ .4	0,63
12.	33	2,58	41.	58	0,59
13.	008+930,85	2,36	42.	59	0,51
14.	91+908	2,17	43.	576,8	0,46
15.	001,92	2,15	44.	577,1	0,42
16.	807	2,07	45.	622+669	0,42
17.	61 (619 nélkül)	2,05	46.	059	0,38
18.	5	2,05	47.	52+629,19	0,37
19.	39	1,93	48.	572	0,37
20.	1	1,87	49.	809	0,32
21.	061,12	1,72	50.	551,4	0,25
22.	001,89+65	1,71	51.	069	0,2
23.	62	1,63	52.	577,3	0,19
24.	57	1,57	53.	619	0,14
25.	37	1,35	54.	553	0,14
26.	34	1,31	55.	551	0,06
27.	3K+3M+14M	1,25	56.	548/ 549	0,01
28.	5/ 6	1,23	57.	56	0,01
29.	621,3+621-52	1,16	Összesen:		99,81 %

13. táblázat

Tekintettel arra, hogy a periodikum-kölcsönzés csak igen kis végösszeget mutat az 1966. év zárultával (414 kölcsönzött periodikum), e használati forma gyakoriságl rendjét csak részlegesen, csak az első tíz leggyakrabban használt szakra vonatkozólag mutatjuk be.

A leggyakrabban kölcsönzött periodikum-szakok		
Sorszám	ETO-szám	A kölcsönzési nagyságrendet mutató %-szám
1.	82/89	7,79
2.	5	5,79
3.	93/99+930.27	5,22
4.	57	4,83
5.	54+66	4,67
6.	009+3	4,66
7.	80	4,53
8.	53	3,8
9.	930,26+571	3,79
10.	59	3,74
Összesen:		48,82 %

14. táblázat

Végül a fényképeztetés formájában történt használat esetében is, csakúgy mint a kölcsönzésnél, pusztán az első tíz legkeresettebb szakra vonatkozólag mutatjuk be a gyakoriságl sorrend százalékos adatait.

A leggyakrabban fényképeztetett periodikum-szakok		
Sorszám	ETO-szám	A fényképeztetés mértékét mutató %-szám
1.	54+66	18,99
2.	53	10,95
3.	5	4,85
4.	61	3,99
5.	51+007	3,95
6.	57	3,92
7.	82/89	3,72
8.	501	3,61
9.	061,12	2,75
10.	62	2,74
Összesen:		59,47 %

15. táblázat

c.) Értékelő megjegyzések

^ bemutatott, 9-15. számú táblázatok értékelése során elsőként az egyes használati formák egymáshoz való viszonyáról ejtsünk néhány szót. Mint ismeretes az Akadémiai Könyvtár korlátozottan nyilvános tudományos nagykönyvtár, aminek két lényeges következménye volt 1966-ban a periodikum-használat terén: 1. a helybenolvasásnak, mint használati formának, messzemenő elsődlegessége, 2. bizonyos állományhasználati megszorítások, illetve könnyítések az olvasók Akadémiához való viszonyától és státusától függően. A helybenolvasás elsődlegességére vonatkozóan jegyezzük meg, hogy egy jelenleg is érvényben lévő főtktkári rendelet a periodikumok kölcsönadását kifejezetten megtiltja. (Kölcsönzésünk jelentős része könyvtárközi kölcsönzés külföld felé, illetve vidéki tudományos nagykönyvtárak és akadémiai intézeti könyvtárak számára, ami - a könyvtárak közötti együttműködés elvének megfelelően - a szabály alóli természetes kivétel.) Az 1966-ban könyvtárunk rendelkezésére álló fotómásolat-készítő berendezések akkor, a helybenolvasáshoz viszonyítva még csak csekély volumenben tették lehetővé az anyag ilyen formájú használatát. Ma, dolgozatunk megjelenésének időpontjában, a használati formák itt vázolt struktúrája alapvetően megváltozott: az 1968 végén üzembe helyezett rank-xerox másológép eredményeként. - Bár még mindig a helybenolvasás vezet, - ma már csaknem beérte a xerox-másolat formájában való anyaghasználat a helyben használt anyag mennyiségét, és ezzel párhuzamosan az amúgy sem jelentékeny kölcsönzés, mint használati forma, még tovább csökkent.

A helybenolvasás formájában történő használat mint az Akadémiai Könyvtár periodikum-használatának fő formája képezi a viszonyítási alapot. E használati formánál az első 10 leghasználtabb szak anyagának mintegy 22 %-a pusztán a természettudományi anyag, a többi humán jellegű (lásd a 13. táblázatot). A kölcsönzés formájában használt anyag szakmegoszlása meglehetősen heterogén képet mutat. Nagy, monografikus jellegű tanulmányokat tartalmazó, elsősorban humán tárgyú periodikumok (más könyvtárban sokszor könyvként kezelt kiadványsorok), melyek feldolgozása a használó

ről zéről hosszú időt igényelt, illetve az egyéb formában nem használt természet-, vagy alkalmazott tudományi periodikumok képezték a használati forma legfőbb anyagát és eredményezték az említett heterogénséget. A fotómásolat formájában használt anyag szinte ellentett szakkhasználati képét mutat, mint a helyben olvasotté. A legintenzívebben fotóztatott első tíz szak anyagában ugyanis még 11 %-ot sem tesz ki a humán vonatkozású rész, még akkor sem, ha az "akadémiák és tudós társaságok" anyagát teljesen humán vonatkozásúnak számítjuk is. A természet- és alkalmazott tudományok terén tapasztalható fokozott arányú fényképeztetést egyrészt azzal magyarázhatjuk, hogy ezen tudományterületeken belül általában rövidebbek a közlemények, mint a humán szakok területén és így fényképeztetési költségük is természetesen kisebb; másrészt azzal, hogy a természet-, főleg azonban az alkalmazott tudományok iránt érdeklődő intézmények (például gyárak) általában jelentős kerettel rendelkeznek erre a célra, s így könnyebben fedeznek ilyen irányú megrendeléseket. Ez utóbbi intézmények esetében egyébként rendkívül indokolt a fényképeztetési használati forma, hiszen a közleményekben található táblázatok, ábrák, grafikonok sokszor a kísérletes munka állandó segéd-eszközei.

Rátérve az egyes állománytípusok használatára, a táblázatokból levonható legszembeütőbb következtetés az, hogy a kurrens külföldi anyag minden egyes használati formában és csaknem minden szakban messze a leghasználtabb. Mivel az idézett állományelemző tanulmányunk folytán rendelkezésiinkre álló állományadatok kizárólag a kurrens külföldi periodikumokra vonatkoznak, ezen állománytípus használatát a 2,2,4-es alfejezetünkben az állományadatokkal párhuzamba állítva fogjuk részletesen bemutatni. Így ezért most a kurrens külföldi anyag használatáról bővebben nem is szólunk. - A kurrens magyar periodikum-fólesőgek 72,9 %-os kihasználtsága (ld. 4. táblázat) igen jó. Ebből egyrészt az a következtetés fakad, hogy a magyar periodikumok könyvtárunk magasan kvalifikált kutatókból álló olvasói gárdája számára is állandóan használt, értékes kutatási anyagot képeznek, másrészt az, hogy könyvtárunknak, mint vá-

logató jogú kötelesepéldány-gyűjtő könyvtárnak, a megtartásra szánt új magyar periodikumok kijelölésénél még az eddiginél is körültekintőbben és óvatosabban kell eljárnia, mivel éppen a kurrens magyar periodikumok csaknem minden szakterület vonatkozásában érdeklődési alapot jelentenek olvasóink számára. A szóban forgó állomány-típus magas kihasználtságát emellett részben az is magyarázhatja, hogy az Akadémia kiadásában megjelenő periodikumokat az olvasók elsősorban az Akadémiai Könyvtárban keresik. - A könyvtárban lévő régi (nem kurrens) magyar periodikum-féleségek kihasználtsága meglehetősen alacsony. A szakmegoszlási skála e vonatkozásban jóval szűkebb, mint a kurrens magyar periodikumoknál, már csak azért is, mivel számos újonnan kifejlődött tudománynak (például atomfizika, radiobiológia stb.) ebben a sávban még nincs anyaga, illetve előzménye. E típusra vonatkozóan legjellemzőbb az, hogy a humán- és társadalomtudományok aránya a természet- és alkalmazott tudományokéhoz viszonyítva: 80:20. E típuson belül a könyvtárunk profilja szerinti kihasználtság igen kedvező képet mutat. Az összes többi típus anyagától eltérően e típusba kénytelenek voltunk felvenni egy sajtós szakot "almanachok, naptárak" megnevezéssel, mivel ennél nagyszámú ilyen periodikum-féleség szerepelt. A "művészetek" szak meglepően magas e típusbeli arányához tájékoztatásként megjegyezzük, hogy az idevágó anyag több mint egyharmada színháztörténeti vonatkozású. A politikai anyag ugyancsak magas arányszáma nem csak a kifejezetten politikai jellegű periodikum-féleségek használatából veszi eredetét, hanem sokkal inkább abból a tényezéből, hogy számos régi magyar irodalmi és kulturális-művészeti periodikum, mivel mellékesen sok egykori politikai aktualitást is tartalmazott - szakozásunk metodikája következtében - a "politika" szakot is gyarapította. Az "irodalom" szak magas mutatószámában bennfoglaltatnak azok az irodalomtörténeti szempontjából forrásértékűnek számító hetli-, illetve havilapok, amelyek csakúgy ma, mint 1966-ban is alapját képezték - egyéb források mellett - a magyar irodalomtörténeti és társadalomtörténeti kutatásoknak (Athenaeum, Koszorú, Nyugat stb.). Azzal párhuzamosan, hogy ezen állománytípusban vannak olyan perio-

dikum-féleségek, melyek a periodikumokra lebontott használati statisztikánk szerint a legolvasottabbak (Budapesti Szemle, Vasárnapi Ujság stb.), gondolnunk kell arra is, hogy vajon az egész állományt nem tartalmaz-e bizonyos mennyiségű olyan, ballasztzerű anyagot, amelynek gondos selejtezésével állományunknak ez a típusa nem szegényebb, hanem gazdagabb lenne. A régi (nem kurrens) külföldi periodikum-féleségek kihasználtságnak rendkívül alacsony értéke (2,7 %) már önmagában is elgondolkasztó, és az előbbi típus tárgyalása során említett selejtezési szempont ide is vonatkozhat. A régi külföldi periodikumok esetében azonban nem olyan egyszerű a selejtezés kérdése, mint a régi magyaroknál, melyeknek legalábbis az Országos Széchényi Könyvtárban meg kell lenniök, mivel ezek között a régi külföldi periodikumok között számos, országos viszonylatban unikum van, s ezeknek legjobb helye - tudománytörténeti profilú könyvtárak hiányában - valamelyik nagykönyvtárban van. Maga a szakmegoszlás, a használati összérték rendkívül alacsony volta miatt, meglehetősen félrevezető: a használt anyag szóródási képe esetleges: egyes szakok vonatkozásában indokolatlan ritkulást, másutt minden szignifikanciát nélkülöző sűrűsödést mutat. Annyi azért megállapítható, hogy a humán tudományok %-aránya, a természet-, illetve alkalmazott tudományokéhoz viszonyítva itt is magasabb (65:35).

A szakirodalmat ismertető fejezetünkben említett Batári-Fallenbüchl-féle tanulmány, éppen a szakmegoszlás vonatkozásában, saját adatainkkal való bizonyos összehasonlításra ad alkalmat: kurrens és nem kurrens periodikum-féleségeink összesített használatát ugyanígy - már csak kísérletképpen is - egybe lehet vetni a Batári-Fallenbüchl-féle tanulmány adataival, tehát az OSZK Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusához (Budapest, VIII. Pollack M. tér 10) befutó tájékoztatáskérések anyagával. Az összehasonlítás mindazonáltal csak durva és nagyvonalú lehet, mivel az OSZK említett osztályához beérkező tájékoztatáskérések motivációja sok tekintetben más, mint az Akadémiai Könyvtár folyóíratárába járó olvasók periodikum-igényeknek motivációja. De nézzük meg előbb az adatokat a következő oldalon lévő táblázatunk alapján, és majd csak ezután térjünk át az

egyes szakok iránt mutatkozó érdeklődés különbségeinek magyarázatára.

ETO-szám	A szak megnevezése a Batári-Fallenbüchl-féle adatközlés szerint	Az OSZK KFKK osztályára befutó érdeklődések %-aránya	Az Akadémiai Könyvtárban az adott összevont szakok iránti érdeklődés
0+1+2	Általános művek, filozófia, vallás- [tudomány, valláskritika]	1,5 %	15,64 %
3	Társadalomtudományok	6 %	13,25 %
5	Elméleti természet-tudományok	25,6 %	32,86 %
6	Műszaki tudományok	31,1 %	3,83 %
61	Orvostudomány	16,5 %	1,97 %
63	Mezőgazdaság	4,1 %	0,45 %
7	Művészet [ek]	2,1 %	3,17 %
80	Nyelvészet	1,3 %	7,88 %
82/89	Irodalom	6,3 %	9,28 %
91	Földrajz	1,1 %	1,75 %
92/99	[Életrajzok], történelem, [régészet]	4,4 %	9,19 %
Összesen:		100 %	99,27 %

16. táblázat

A külföldi periodikumok iránti érdeklődésnek a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusánál tapasztalt szakok szerinti megoszlása, mint látjuk, erősen eltér az Akadémiai Könyvtár külföldi periodikumai használatának szakmegoszlásától. Az OSZK szóban forgó osztályához befutó, és az országos érdeklődést valamelyest tükröző periodikum-tájékoztatókérés csaknem 50 %-át műszaki és orvostudományi periodikumokra vonatkozó kérdések teszik ki; ugyanezen szakok iránt a külföldi periodikumok viszonylatában az Akadémiai Könyvtárban mindössze 6 %-os érdeklődési arány tapasztalható. Ugyanakkor egy eléggé meglepő egyezés is van az OSZK nevezett osztályához

beérkező érdeklődések és az akadémiai könyvtári periodikum-használat között: az elméleti természettudományi periodikumok iránti érdeklődés meglehetősen hasonló volta, ami annál jelentősebb, mivel ebben a csoportosításban éppen ez a szak mutat az Akadémiai Könyvtár folyóirattírásban - még mindig természetesen a periodikum-féleségek szintjén - a legnagyobb használati százalékos értéket. Azoknak az eltéréseknek a legnagyobb része, ami az OSZK szóban forgó osztályára befutó érdeklődések szakmegoszlása és az Akadémiai Könyvtár folyóirat-féleségeinek használata között van, elsősorban a humán szakok fokozott akadémiai könyvtári olvasottsága következtében jelentkezik; az országosnak vett érdeklődés vonalán mutatkozó szakmegoszlás tekintetében viszont - úgy látszik - a műszaki, illetve az elméleti természettudományi szakirányú érdeklődés a döntő. A humán tudományoknak a műszaki, orvosi, mezőgazdasági és természettudományi területekhez való %-aránya országosan: 23:77; az Akadémiai Könyvtárban ugyanez a viszony: 61:39 aránnyal fejezhető ki. A szóban forgó eltérés egyrészt az Akadémiai Könyvtár sajátosan humán (és alapkutatásokra korlátozódó) profiljával magyarázható, másrészt azzal a ténnyel, hogy az OSZK-hoz befutó érdeklődések valójában nem tükrözik az "országos" periodikum-keresettség tényleges szakmegoszlását. A humán kutatók a jelek szerint ugyanis csak ritkábban fordulnak az OSZK nevezett osztályához, mint a műszaki és természettudományi kutatók, akiknek mennyiségileg sokkalta nagyobb és gyorsan gyarapodó anyagban kell eligazodni tudniuk.

Ejtsünk végül néhány szót a 44-45. oldalon levő táblázatunk összesítő adatairól, tekintet nélkül most már az egyes állománytípusokra. Nagyon mélyre az egyes szakok használati adatainak elemzésekor sajnos nem hatolhatunk, azon objektív okból kifolyólag, mivel a teljes periodikum-állományra nézve nincsenek szakmegoszlási adataink. Ilyen adatok csak a használat kétharmadát kitevő kurrens külföldi anyag viszonylatában állnak rendelkezésünkre, amelyeket egy következő alfejezetünkben fogunk hasznosítani. Annnyit azonban az összesített adatokból egyértelműen megállapíthatunk, hogy az össz-periodikum-használat igen széles spektrumú. Az eléggé részletes

szakcsoportosítás (57 szak.) mindegyik szakára esik kisebb-nagyobb hasznátsági érték. A hasznátság nagysága az összhasználathoz viszonyítva 10,66 - 0,02 %-os szélső értékek (Irodalom - paleontológia) között mozog. Vajon ezt a periodikum-használati összképet mennyiben befolyásolta az Akadémiához tartozó kutatóintézetek részéről felénk, a központi könyvtár felé irányuló szakirodalom-igény? Mivel ez a kérdés immár teljes mértékben a következő fejezetünk anyagával fonódik össze - ahol majd az olvasók szempontjából vizsgáljuk a periodikum-használatot - e kérdés behatóbb megvilágítására majd az említett fejezetben térünk rá.

2.2.2. MINŐSÉGI ELEMZÉS A PERIODIKUM-FÉLESÉGEKRE ESŐ ÁTLAGOS OLVASÓI SZÁM ALAPJÁN

A periodikum-féleségek szintjét elhagyva tegyük fel most azt a kérdést, hogy az egyes periodikumokra hány különféle olvasó tartott igényt a használat során. Hiszen a használat értékelésének szempontjából nem közömbös annak ismerete sem, hogy egy, öt, vagy esetleg 15 különböző kutató, illetve intézmény érdeklődött-e az adott periodikum iránt. Jóllehet minden egyes használt periodikumra vonatkozólag rendelkezünk az illető periodikumot használó személyek számával (az összes használati formára való érvényességgel), de érdektelen lenne ezeket az adatokat másképpen bemutatni, mint bizonyos összefoglaló csoportosításban, amely áttekinthetővé teszi és megfelelő rendet teremt ebben az adathalmazban. Az első ilyen összefoglaló csoportosításunk azt mutatja be (lásd a következő oldalon lévő 17. táblázatot), hogy egy-egy használt periodikum iránt hány különböző kutató érdeklődött.

Az 1,2,3,... n személy által igénybe vett periodikumok száma:				
	helybenolvasás	kölcsönzés	fényképeztetés	
A	1	1145	357	336
	2	385	43	71
	3	188	7	35
	4	122	2	14
	5	64	3	7
	6	32	1	3
	7	25	-	1
	8	19	-	2
	9	20	1	2
	10	5	-	1
	11	10	-	3
	12	9	-	1
	13	6	-	-
	14	2	-	-
	15	1	-	-
	16	4	-	-
	17	7	-	-
	18	2	-	-
	19	2	-	-
	20	1	-	-
	22	2	-	-
	23	1	-	-
	24	2	-	1
	25	2	-	-
	26	1	-	-
	27	2	-	-
	28	1	-	-
	30	1	-	-
	31	2	-	-
	33	3	-	-
	34	1	-	-
	36	1	-	-
	42	1	-	-
	45	2	-	-
	48	1	-	-
	55	1	-	-
		2073	414	477

17. táblázat

Könnyen kiszámítható, hogy a helyben olvasott 2073 periodikum között csak 73 olyan volt, melyet 10, vagy ennél több olvasó használt. Ez utóbbiakat érdemes lesz közelebbről, cím szerint is megismerni a következő oldalon lévő 18. táblázatunk segítségével:

A periodikum címe, típusa, olvasói-nak száma	A periodikum címe, típusa, olvasói-nak száma
1. Akad. Értesítő - Magyar Tudomány km 55	37. Alföld km 16
2. Nagyvilág km 48	38. Ethnographia km 16
3. Irodalomtört. Közl. km 45	39. Értekezések a Nyelv- és Széptud. Köréből rm 16
4. Kortárs km 45	40. Sitzungsber. d. Österr. Akad. Phil.-hist. Kl. kk 16
5. Valóság km 42	41. Természettud. Közl. km 15
6. Kritika km 36	42. Du kk 14
7. Comptes Rendus..., Paris kk 34	43. Műv.tört. Értesítő km 14
8. Filológiai Közöny km 33	44. Film, Színház, Muzsika km 13
9. Népszabadság km 33	45. Fizikai Szemle km 13
10. Új Írás km 33	46. National Geogr. Magazine kk 13
11. Századok km 31	47. Történelmi Szemle km 13
12. Társadalmi Szemle km 31	48. Vasl Szemle km 13
13. M. Filozófiai Szemle km 30	49. Vigilla km 13
14. Élet és Irodalom km 28	50. Budapest km 12
15. M. Könyvszemle km 27	51. Köznevelés km 12
16. Proc. Nat. Acad. U.S.A. kk 27	52. Language kk 12
17. Budapesti Szemle rm 26	53. Magyar Közöny km 12
18. Nature kk 25	54. Magyar Tudós Társaság Évkönyve rm 12
19. Nyugat rm 25	55. Management Science kk 12
20. Akad. Közöny km 24	56. Le Monde kk 12
21. Magyar Nyelv km 24	57. Neue Zürcher Zeitung kk 12
22. MTA I. Oszt. Közl. km 23	58. Voproszű Jazűk, kk 12
23. Magyar Nyelvőr km 22	59. Acta Linguist. Hung. km 11
24. Nyelvtud. Közl. km 22	60. Acta Litteraria Hung. km 11
25. Tudományos Gyűjtemény rm 21	61. Acta Techn. Hung. km 11
26. Archaeológiai Ért. km 19	62. Antik Tanulmányok km 11
27. Science kk 19	63. F.I.F. Communications kk 11
28. Annals of the New York Acad. of Sc. kk 18	64. Hld kk 11
29. Tükör km 18	65. Közgazdasági Szemle km 11
30. Dokl. Akad. Nauk. SzSzSzR kk 17	66. Magyar Nemzet km 11
31. Helikon km 17	67. Orvosi Hetilap km 11
32. Irodalomtörténet ²⁸ rm 17	68. Tiszatáj km 11
33. Jelenlör km 17	69. Acta Antiqua Hung. km 10
34. Magyar Pszichológiai Szemle km 17	70. Acta Chemica Scand. kk 10
35. Művészet km 17	71. Értekezések a Történettud. Köréből rm 10
36. Vasárnapi Ujság rm 17	72. Indogerm. Forsch. kk 10
	73. Universitas kk 10

18. táblázat

Rövidítés-magyarázat: km = kurrens magyar, rm = régi magyar, kk = kurrens külföldi periodikum

A legtöbb személy, illetve intézmény által kölcsönzött periodikum-féleségek a következők voltak:

A periodikum címe, típusa, kölcsönzőinek száma	A periodikum címe, típusa, kölcsönzőinek száma
1. Annals of the New York Acad. of Sc. kk 9	4. Akad. Értesítő - Magyar Tudomány km 5
2. Századok km 6	5. Science kk 5
3. Acta Chemica Scand. kk 5	

19. táblázat

Végezetül, a fényképezett periodikum-féleségek anyagából a következőket vették legtöbbször igénybe:

A periodikum címe, típusa, fényképezőinek száma	A periodikum címe, típusa, fényképezőinek száma
1. Comptes Rendus..., Paris kk 24	11. Journal of the Am. Chem. Soc. kk 7
2. Proc. Nat. Acad. U.S.A. kk 12	12. Bull. Chem. Soc. Japan kk 6
3. Dokl. Akad. Nauk SzSzSzR kk 11	13. Journal of Chem. Soc. kk 6
4. Nature kk 11	14. Journal of Scient. Instruments kk 6
5. Proc. Royal Soc., London, Ser. A. kk 11	15. Akad. Értesítő - Magyar Tudomány km 5
6. Acta Chemica Scand. kk 10	16. Australian Journal of Chem. kk 5
7. Philosophical Magazine kk 9	17. Naturwissenschaften kk 5
8. Proc. Phys. Soc. A-B, Ser. kk 9	18. Philosoph. Transact. Royal Soc., London Sectio A kk 5
9. Annals of the New York Acad. of Sc. kk 8	19. Zsurnál Neorg. Him. kk 5
10. Ukr. Fiz. Zsurnál kk 8	20. Zsurnál Obscs. F.m. kk 5
	21. Zsurnál Tehn. Fiz. kk 5

20. táblázat

A legtöbb olvasó által keresett periodikumok elemzése szempontjából a fenti felsorolások anyaga bizonyos fokig mechanikusan kiválasztott mintának tekinthető, hiszen a szórakozási és a tudományos célzattal történő olvasást nem különítettük el. Így a legtöbb ku-

tató által helyben használt periodikumokat tartalmazó listára hiába került fel - a mechanikus elv alkalmazása révén - a "Film, Színház, Muzsika", a "Tükör" stb., ezekből nem akar senki, és mi sem, semmiféle értékelő következtetést levonni az Akadémiai Könyvtár tudományos célzatú periodikum-forgalmára nézve. Ilyen nem tudományos kutatást képviselő, pusztán mechanikusan listára kerülő tételek a kölcsönzés, valamint a fényképeztetés adatait már nem zavarják.

A mintavétel jelzett mechanikussága ellenére a fenti felsorolás bizonyos, immár jellemzőnek minősülő adatokat is tartalmaz. Egyik fő jellegzetessége a helyben használt anyagnak például az, hogy ennek több mint 50 %-a kurrens magyar periodikum. A legtöbb személy által kölcsönzött, illetve fényképeztetett periodikumok anyagában (az utóbbinál csaknem kizárólag) viszont a kurrens külföldi periodikumok típusa dominál. Jellegzetes tény az is, hogy a nem kurrens külföldi periodikumok típusából származó tétel a három felsorolás egyikében sem található. Az anyag szakmegoszlását illetően megjegyezhető, hogy a legtöbb személy által olvasott periodikumok több mint kétharmada humán jellegű, a leglikább fényképeztetett anyagnak viszont csaknem 100 %-a természettudományi vonatkozású.

2.2.3. MINŐSÉGI ELEMZÉS A PERIODIKUM-FÉLÍ SÉGEKRE ESŐ HASZNÁLATI ALKALMAK ALAPJÁN

Mint már több vonatkozásban említettük egy adott periodikum-állomány használatára nem csak az jellemző, hogy egy adott állományból hány címet használnak, hogy ezeket az adott címetek, ezeket a használatba vett periodikumokat hány kutató személy használja, hanem - végső soron - a teljes kihasználtságot az adja meg, hogy az összes használó hány alkalommal használja a kérdéses folyóiratokat, azaz periodikumokat. Az itt következő táblázatunkban anyagunkat ugyanolyan csoportosításban és táblázatos elrendezésben mutatjuk be, mint előző fejezetünkben az egyes periodikumokat kérő olvasók számának bemutatásakor tettük.

Az igénybevételek száma	Az 1,2,3...n alkalommal igénybe vett periodikumok száma:			Az igénybevételek száma	Az 1,2,3...n alkalommal igénybe vett periodikumok száma:		
	helybenolvasás	kölcsönzés	fényképezés		helybenolvasás	kölcsönzés	fényképezés
1	830	313	286	39	2	-	-
2	397	67	94	40	2	-	-
3	191	18	29	41	1	-	-
4	161	8	19	42	4	-	-
5	83	2	17	43	1	-	-
6	73	4	5	44	2	-	-
7	44	1	2	46	1	-	-
8	35	-	5	47	1	-	-
9	29	-	4	48	1	-	-
10	14	-	-	51	1	-	-
11	26	1	2	53	2	-	-
12	18	-	2	56	1	-	-
13	22	-	-	58	1	-	-
14	11	-	2	61	1	-	1
15	12	-	-	63	1	-	-
16	11	-	-	66	1	-	-
17	5	-	-	67	1	-	-
18	10	-	2	69	1	-	-
19	4	-	1	78	1	-	-
20	5	-	2	80	1	-	-
21	6	-	-	81	1	-	-
22	4	-	-	87	1	-	-
23	4	-	1	90	1	-	-
25	4	-	2	91	2	-	-
26	6	-	-	93	1	-	-
27	2	-	-	98	1	-	-
28	2	-	-	100	1	-	-
29	2	-	1	101	1	-	-
30	2	-	-	106	1	-	-
31	3	-	-	120	1	-	-
32	3	-	-	121	2	-	-
33	1	-	-	124	1	-	-
34	2	-	-	137	1	-	-
35	1	-	-	155	1	-	-
36	3	-	-	176	1	-	-
37	1	-	-	196	1	-	-
38	1	-	-				
Összesen: 2073				414		477	

21. táblázat

A túloldalon bemutatott táblázatból kitűnik, hogy a 2073 különféle, helyben használt periodikum közül 1999-et használtak 25 alkalommal vagy ennél kevesebbszer, sőt ebből az 1999 különféle periodikumból is 1857-et tizszer, vagy ennél kevesebbszer vettek igénybe; mi több, ha a szám szerint messze klemelkedő egyszeri használati alkalmat nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy ezek az összes helyben használt periodikumnak kereken 40 %-át képezik. Meg kell jegyeznünk, hogy a használati alkalmak érdemlbb értékelésére majd csak dolgozatunk következő fejezetében kerül sor (lásd a 3.3 fejezetet), mivel e vonatkozás már közvetlenül az olvasási szokásokkal függ össze. Ezúttal pusztán a folyóiratok hasznátságának durva nagyságrendje érdekel közelebből bennünket, függetlenül például attól a kérdéstől, hogy a használat hány olvasó között oszlott meg. Nézzük tehát meg a legtöbb alkalommal keresett folyóiratokat - a 21. táblázatot mintegy konkrét tartalommal töltve meg - cím szerint is, még mindig a helyben olvasás adatainál maradvá (22. táblázat):

A periodikum címe	tipusa	helybenolvasási alkalmainak száma	A periodikum címe	tipusa	helybenolvasási alkalmainak száma
1. Neue Zürcher Zeitung	kk	196	18. Akad. Értesítő - Magyar Tudomány	km	81
2. Le Monde	kk	177	19. Times Literary Supplement	kk	80
3. Pravda	kk	155	20. New Scientist	kk	78
4. Izvesztija	kk	137	21. Nyugat	rm	69
5. Kortárs	km	124	22. Magyarország	km	67
6. Élet és Irodalom	km	121	23. Magyar Nyelv	km	66
7. Népszabadság	km	121	24. Irodalomtört. Közl.	km	63
8. Nagyvilág	km	120	25. Magyar Filozófiai Szemle	km	61
9. Nature	kk	106	26. Kritika	km	58
10. Új Írás	km	101	27. Rinascita	kk	56
11. Literaturnaja Gazeta	kk	100	28. Magyar Könyvszemle	km	53
12. Szovetszkaja Kultura	kk	98	29. Társadalmi Szemle	km	53
13. Tükör	km	93	30. Ekonomicseszkaja Gazeta	kk	51
14. US News and World Report	kk	91	31. New Society	kk	48
15. Valóság	km	91			
16. Economist	kk	90			
17. Science	kk	87			

A periodikum címe	tipusa	helybenolvasási alkalmainak száma	A periodikum címe	tipusa	helybenolvasási alkalmainak száma
32. Magyar Szó	kk	48	56. National Geographic Magazine	kk	32
33. Proc. Nat. Acad. U.S.A.	kk	46	57. Világosság	km	32
34. Élet és Tudomány	km	43	58. Athenaeum	rm	31
35. Budapesti Szemle	rm	44	59. Magyar Pszichológiai Szemle	km	31
36. Századok	km	44	60. Oktjabr.	kk	31
37. Cikkek a Szocialista Sajtóból	km	42	61. Chem. Eng. News	kk	30
38. Filológiai Közlöny	km	42	62. Hochschuldenst	kk	30
39. MTA I. Oszt. Közl.	km	42	63. Referativnűj Zsum, Matematika	kk	29
40. Természettudományi Közlöny	km	42	64. Tudományos Gyűjt.	rm	29
41. Művészet	km	41	65. Museum Helveticum	kk	28
42. Novij Mir	kk	40	66. Zvezda	kk	28
43. Znamja	kk	40	67. Ethnographia	km	27
44. Archaeol. Ért.	km	39	68. Közgazdasági Szemle	km	27
45. Jelenkor	km	39	69. Akadémiai Közlöny	km	26
46. Comptes Rendus... Paris	kk	38	70. Annals of the New York Acad. of Sc.	kk	26
47. Journal of Geophysical Research	kk	37	71. Figyelő	km	26
48. Híd	kk	36	72. Hadi és Más Nevezetes Történetek	rm	26
49. Magyar Nyelvőr	km	36	73. Language	kk	26
50. Nyelvtud. Közl.	km	36	74. Orvosi Hetilap	km	26
51. Lettres Françaises	kk	35			
52. Du	kk	34			
53. Universitas	kk	34			
54. Alföld	km	33			
55. Fizikai Szemle	km	32			

22. táblázat

Füzzünk néhány értékelő megjegyzést a fenti táblázathoz. Érdekes tény például az, hogy a sok olvasó által helyben olvasott periodikumok (ld. 56. l.) csak 33 esetben (44 %) esnek egybe a helyben legtöbb alkalommal használt periodikumokkal. A sok olvasó által használt, valamint az imént bemutatott sokszor használt periodikumok jegyzékéből összeállítható lenne (leszámítva a pusztán közművelődési-szórakozási célzattal olvasott néhány folyóiratot) egy olyan periodikum-bázis, amely olvasóink számára 1966-

ban a legalapvetőbb Információs forráshalmazatot képezte. Már csak tudományszervezési szempontból is érdekes lenne e periodikum-bázis évenkénti változásait nyomon követni. (A 2.2.4-es számú alfejezetünkben, ahol a kurrens külföldi állománytípus hasznátságának mikrostruktúrájáról lesz szó, ezen állománytípus vonatkozásában a fenti problémára még visszatérünk.)

A fenti táblázattal kapcsolatos számos további értékelésünk már nem pusztán állománykihasználtsági megállapítás, mivel ezen a ponton a periodikum-használat állományvontatkozásai már elválaszthatatlanul összefonódnak a periodikum-használat szociológiájával, azaz az olvasók olvasási, kutatási szokásaival. Bár ez utóbbival, tudniillik az olvasószociológiával, a következő (3.) fejezetünkben kívánunk részletesen foglalkozni, előljáróban már itt is megemlítünk egy-két olvasószociológiai jellegzetességet:

1. A politikai napilapok mellett kimagaslóan magas hasznátsági számok például arra az olvasási szokásra utalnak, hogy az Akadémiai Könyvtárba járó, zömével szakkutatást végző olvasók nagy százaléka - és ez természetes is - a napi politikai események, hírek, gazdaságfejlesztési irányelvek stb. iránt állandó tájékozódási igényt tanusít. Az általános tájékozódási igény meglétét olvasóinknál az is bizonyítja, hogy a politikai napilapok mellett azokat az általános természettudományi folyóiratokat (Chemical and Engineering News, Nature, Science, New Scientist) keresik a leggyakrabban, amelyek - szakcikkek mellett - tudományos hírnagyot is közölnek.

2. Az egyetemes jellegű társadalomtudományi folyóiratok (Valóság, Társadalmi Szemle stb.) mellett magas hasznátsági számok nemcsak az e területen közvetlenül érdekelt szakkutatók periodikum-használatára utalnak, hanem más területeken kutató szakemberek ilyen általános kérdések iránti érdeklődését is jelzik.

3. A magyar és külföldi irodalmi-művészeti periodikumok iránti rendkívül magas érdeklődés is két csatornából veszi eredetét: ez egyrészt az irodalomtörténeti és művészettörténeti

képzettségű szakkutatók közvetlen szakmai érdeklődésére, másrészt az egyéb területeken tevékenykedő szakkutatók (köztük sok természettudományi és műszaki kutatást folytató olvasó) lazítási és pihenési céllal történő olvasásformájára utal.

4. Olvasási szokásra vezethető vissza - méghozzá két ponton is - az a tény, hogy igen nagyszámú sokszor használt kurrens magyar periodikum van. Ez egyrészt azt az olvasási szokást tükrözi, hogy a magyar nyelvű kurrens periodikum-anyag - mint kutatási nyersanyag és mint a kutatáshoz szükséges információforrás - az olvasók szemében nagy fontossággal esik latba; másrészt a folyóiratok magas használati értékkel való olvasottsága bizonyos negatív nyelvtudásbeli vonatkozásokra is rávilágít, melyeket persze már csak az olvasók kéréscéduláinak közvetlen elemzésével vizsgálhatunk meg pontosabban, tudnillik úgy, hogy az állandó jelleggel csak magyar nyelvű anyagot olvasó szakkutatók olvasási és publikáció-idézési gyakorlatát követjük nyomon.

Jóllehet a fenti vonatkozásokat itt futólag szóvátettük, a kérdések alaposabb formában való megvitatására 3. fejezetünkben még majd visszatérünk.

Érdekes jellemzője a szociológiai jellegű olvasási vonatkozásokon túl a fenti két, bizonyos periodikum-bázist képező listának az, hogy bennük régi külföldi periodikum nincs, és hogy régi magyar periodikum is igen kis számban akad. Az a néhány régi magyar folyóirat, amely mégis bekerült a két jegyzék anyagába, a magyar tudományos múlt szempontjából legátütőbb erejű, legnagyobb kulturális tudományos utóérzést kiváltó periodikum-együttesnek tekinthető, legalábbis az akadémiai könyvtári olvasótábor érdeklődésének szférájában. Kérdés az, hogy a nagyszámú és az olvasók által alig vagy egyáltalán nem használt régi magyar és régi külföldi anyagot szabad-e pusztán ballasztzerű "raktártömítő" állománynak tekinteni? Véleményünk szerint ezeknél az állománytípusoknál a rendkívül alacsony olvasottsági fokot részben a szóban forgó állománytípusú periodikumokkal kapcsolatos aktív információ-nyújtás szinte teljes hiánya idézi elő. A magyar tudományos élet számára

esetleg nem kevés haszonnal járna energiát fordítani e periodikumok feltárására és propagálására is, a kurrens külföldi folyóiratokéhoz hasonló formában (állományjegyzék stb.).

Nézzük meg most, a helybenolvasás adatait elhagyva azt, hogy a kölcsönzési alkalmak száma mely periodikumok esetében volt a legmagasabb:

A periodikum címe	típusa	kölcsönzési alkalmak száma	A periodikum címe	típusa	kölcsönzési alkalmak száma
1. <u>Annals of the New York Acad. of Sc.</u>	kk	11	4. <u>Chemical and Engineering News</u>	kk	6
2. <u>Századok</u>	km	7	5. <u>Monatliche Correspondenz</u>	rk	6
3. <u>Acta Chemica Scandinavica</u>	kk	6	6. <u>Research Management</u>	kk	6

23. táblázat

A fenti listához csak annyit kívánunk hozzáfűzni, hogy az aláhúzottak a legtöbb különféle olvasó által való igényeltség szempontjából is a legelsőik között szerepeltek.

Végül következzenek a legtöbb alkalommal fényképezett periodikumok felsorolása:

A periodikum címe	típusa	fényképezési alkalmak száma	A periodikum címe	típusa	fényképezési alkalmak száma
1. <u>Comptes Rendus... Paris</u>	kk	61	4. <u>Nature</u>	kk	25
2. <u>Ref. Zsurnal, Matematika</u>	kk	29	5. <u>Proc. Phys. Soc. A-B, Ser.</u>	kk	23
3. <u>Acta Chemica Scandinavica</u>	kk	25	6. <u>Proc. Nat. Acad. U.S.A.</u>	kk	20
			7. <u>Proc. Royal Soc., London, Sectio A.</u>	kk	20

A periodikum címe	típusa	fényképez- tetési alkal- mainak száma	A periodikum címe	típusa	fényképez- tetési alkal- mainak száma
8. <u>Dokl. Akad. Nauk SzSzsZR</u>	kk	19	13. <u>Annals of the New York Acad. of Sc.</u>	kk	12
9. <u>Analytical Chemistry</u>	kk	18	14. <u>Optika I Szpektroszkopija</u>	kk	12
10. <u>Journal of the Am. Chem. Soc.</u>	kk	18	15. <u>Journal of Polymer Science</u>	kk	11
11. <u>Bull. Chem. Soc. Japan</u>	kk	14	16. <u>World List of Fut, Int, Meet.</u>	kk	11
12. <u>Philosoph. Magazine</u>	kk	14			

24. táblázat

A legtöbb alkalommal fényképezett periodikumok fenti jegyzékéhez annyit fűzünk hozzá, hogy ezek anyagába pusztán kurrens külföldi állománytípusú periodikumok tartoznak, hogy ez 100 %-osan természettudományi anyagot tartalmaz, és hogy csaknem 70 %-ban megegyezik a legtöbb különféle személy, illetve intézmény által fényképezett periodikumok listájával.

2.2.4. MINŐSÉGI ELEMZÉS EGY ÁLLOMÁNYTÍPUSON BELÜL: A KURRENS KÜLFÖLDI PERIODIKUMOK HASZNÁLATÁRA VONATKOZÓ ADATOK

a.) A kurrens külföldi periodikum-állomány kihasználtsága szakonként

A rendelkezésünkre álló feldolgozott anyag segítségével sok különféle oldalról tudjuk megvilágítani az Akadémiai Könyvtár folyóirattárára jellemző periodikum-használatot, ám a legkiterjedtebb feltárást a kurrens külföldi állománytípusra vonatkozóan tudjuk nyújtani, mivel erre az anyagrésze nézve állnak rendelkezésünkre részletes állományelemzési adatok.²⁹

Azon kívül, hogy állományelemzési adatok kizárólag a fenti állománytípusra vonatkozólag állnak rendelkezésre, még több más tényező is indokolja a kurrens külföldi periodikumok használatával

történő behatóbb foglalkozást. Indokolja egyrészt az, hogy a kurrens külföldi periodikumokat tartjuk folyóiratállományunk legértékesebb részének; másrészt az, hogy a tényleges használatnak is több mint kétharmada a kurrens külföldi periodikumokra esett; végül az, hogy az e típusba tartozó periodikumok használatának tapasztalatait tudjuk legközvetlenebbül jövő szerzeményezési politikánk kialakítása és hatékonyabbá tétele szempontjából hasznosítani.

Az eddigi, %-számitáson alapuló módszerünköt az alábbiakban el-
térünk: e részben ugyanis bizonyos statisztikai index-számokat, és
átlagértékeket szakokra lebontott részletességgel kiterjedten fogunk
alkalmazni. Jelen pontunkban máris egy ilyen index-szám alkalmazá-
sára kerül sor: itt a dolgozatunk 16-17. lapján már említett Molnár-
Reinhard-féle keresettség indexet fogjuk alkalmazni, melyet annak
mérésére használunk, hogy egy-egy szakon belül a rendelkezésre
álló periodikumok közül az olvasók mennyit (tudniillik mennyi kü-
lönféléit) használtak. Ezen index-szám meghatározásához első lépés-
ként az egész állománytípus (a kurrens külföldi periodikumok) át-
lagos periodikum-féleség használati számát kellett meghatározni (le-
gyen ez a viszonyítási szám 1), majd az egyes szakokon belül mu-
tatózó periodikum-féleség-használati számokat kellett megállapítá-
ni, melyek vagy alacsonyabbnak vagy magasabbnak mutatkoztak az
átlagnál (1-nél).

Nyilvánvaló, hogy e Molnár-Reinhard-féle keresettség index
alkalmazása csak akkor indokolt, ha ismerjük az állomány nagy-
ságára, egységelnek számára vonatkozó adatokat, hiszen csak így
áll módunkban - a használati adatok birtokában - ezen állomány
keresettségét kimutatni. Az említett keresettség index alkalmazása
dolgozatunk teljes terjedelmében hasznos lett volna, de mivel - mint
már említettük - állományadatok csak a kurrens külföldi anyagra
vonatkozóan állnak rendelkezésünkre, ezt az indexet csak jelen
(2.2.4) alfejezetünkben hasznosíthattuk.

A 25. táblázatunk bemutatja tehát szakcsoportonként, a sza-
kokra vonatkozó keresettség index csökkenő rendjében, a kurrens
külföldi periodikumok állományának és használatának egymáshoz való

viszonyát.

Egyébként ezt a bemutatandó táblázatunkat egyrészt talán úgy értelmezhetjük, hogy ez olvasóinknak állományunkkal kapcsolatos informáltságát tükrözi, másrészt úgy, hogy ez a ténylegesen felmerülő igényeket (tudniillik az egyes szakok állományát illetően felmerülő igényeket) konkrét adatok megvilágításába helyezve mutatja be. Az 1968-1969-ben végrehajtott akadémiai könyvtári csererevizió is némileg hasonló keresettségű elemzésen alapult, a profil-szempontra mellett. Ám amíg ez az egyes folyóiratokra lebontott keresettségű számokon alapult, itt viszont mi csak az egyes szakokra lebontva tárjuk fel a keresettséget. Amint látjuk a keresettségű index 3,7-0,04 között mozog. Megjegyezzük, hogy a 3,7-es keresettségű index 100 %-os kihasználtságot jelent.

ETO-szám	A szak megnevezése	Az állomány (hány periodikumnyi anyag érinti a szakot)	A használat (hány periodikumnyi anyagot használtak a szakból)	A keresettség index
577.3	Biofizika	4	4	3,7
32+35	Politika+államigazgatás	40,19	26,66	2,43
008+930.85	Kultúra+művelődéstörténet	46,9	30,18	2,32
807	Klasszika-filológia	63,04	40,45	2,32
159.9+616.89	Pszichológia+pszichiátria	36,47	20,5	2,04
53	Fizika	145,45	78	1,96
001.92	Vegyes tartalmú periodikumok	38,33	20,16	1,92
54+66	Kémia+kémiai technológia	201,44	107,41	1,92
001.89+65	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	69,91	35,37	1,85
82/89	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	307,5	149,5	1,75
009+3	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	140,64	64,28	1,66
577.1	Blokémia	28,5	12,84	1,63
1	Filozófia	81,83	36,72	1,63
80	Nyelvtudomány	179,62	77,7	1,56
5/6	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	57,26	24,42	1,53
30	Szociológia, szociográfia	34,88	13,79	1,42
5	Természettudományok általában	136,98	49,16	1,29
3K+3M+14M	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	52,95	18,92	1,29
51+007	Matematika+kibernetika	233,68	81,2	1,25
930.26+571	Régészet+ósrégészet	201,7	68,04	1,21
501	Fiziko-matematikai tudományok	64,17	21,03	1,19
93/99+930.27	Történelem általában+paleográfia, epigráfia	230,24	75,45	1,19
621.3+621-52	Elektrotechnika, elektronika+automatika	3,01	27,16	1,19
553	Teleptan	6,5	2	1,11
34	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	61,27	17,92	1,06
539.1+621,039	Atomfizika+reaktortechnika	71,96	20,58	1,03
2	Vallástudomány, valláskritika	29,19	8,15	1,01
7	Művészetek	182,52	49,2	0,97
57	Biológia	142,57	38,2	0,97
39	Néprajz	99,21	24,7	0,9
550.3/.4	Geofizika, geokémia	62,66	15,33	0,88
061.12	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	120,58	28,34	0,84
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	109,76	25,53	0,84
576.8	Mikrobiológia	36,33	8,5	0,84
572	Antropológia	26,01	6	0,83
002+01/02+930.25	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	288	65,33	0,81
069	Múzeumok működése	11,84	2,25	0,68
91+908	Földrajz+honismeret	139,77	26,42	0,68
622+669	Bányászat+kohászat	40,33	7,34	0,65
502	Leíró természettudományok	78,18	13,75	0,63
61	Orvostudomány	195,38	31,78	0,58
548/549	Ásvány- és kristálytan	20,33	3,2	0,56

ETO-szám	A szak megnevezése	Az állomány (hány periodi- kumnyi anyag 6- rinti a szakot)	A használat (hány periodi- kumnyi anyagot használtak a szakból)	A keresett- ségi index
37	Neveléstudomány	27,99	4,34	0,55
62	Műszaki tudományok ál- talában	190,03	29,41	0,55
58	Növénytan	119,75	17,5	0,52
378.4	Egyetemi kiadványok	92,33	13	0,5
31	Statisztika	18,33	2,5	0,49
59	Állattan	128,91	16,5	0,46
52+629.19	Csillagászat+Űrkutatás	83	10	0,43
55	Geológia általában	208,37	17,03	0,29
551.5	Meteorológia	20	1,09	0,19
63	Mezőgazdaság	152,5	7,25	0,17
551.4	Fizikai Földrajz	55,44	2,33	0,15
619	Állatorvostudomány	10,8	0,34	0,11
56	Paleontológia, Őslénytan	27,47	0,45	0,05
809	Orientalisztika ²⁷	418	4,75	0,04
	Összesen:	5754	1604	Átlag: 1

**A KURRENS KÜLFÖLDI PERIODIKUM-ÁLLOMÁNY KIHASZNÁLTSÁGA SZAKONKÉNT,
A KERESSETTSÉGI INDEX CSÖKKENŐ RENDJÉBEN**

25. táblázat

Tegyük néhány értékelő megjegyzést az ímént bemutatott táblázat adataival kapcsolatban!

Ez a keresettség Index-anyag is azt mutatja, amit már sokfelé hangoztattunk, hogy az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumainak állománya rendkívül széles spektrumban kihasznált periodikum-állomány. Tekintettel arra, hogy ez az állomány országos viszonylatban is egyike a legnagyobbaknak, az itt előforduló és adatszérien jelentkező 20, 25, 30 %-os kihasználtsági értékeket másképp kell értékelnünk, mint egy olyan szakkönyvtár kihasználtsági adatait, ami kisszámú kutatógárda számára élesen meghatározott tematikájú periodikum-anyagot gyűjt, és ezeket az értékeket is éppoly jelentős kihasználtságnak kell tekintenünk, mint egy lényegesen kisebb állományú, leszűkített gyűjtőkörű szakkönyvtár esetleg sokkalta magasabb szakonkénti kihasználtságát. Az Akadémiai Könyvtárban sokszor szinte egyetlen szakon belül annyi folyóirat van, ami megközelíti egy kisebbfajta szakkönyvtár adott szakterületének teljes anyagát, legalábbis mennyiségileg, jóllehet ha az adott szakon belüli anyag értéke, szakmai színvonala egyenletességében esetleg alatta marad is az illetékes szakkönyvtárénak.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy ha ezt a kihasználtsági képet a realitásnak megfelelően akarjuk értékelni, akkor az értékelést a könyvtár gyűjtőköri meghatározottsága alapján sem lehet egyértelműen elvégezni, mivel a periodikum-állomány hasznátságának a gyűjtőkörrel nem mindig egybevágó, de ugyanakkor mégis pozitívnak mondható tendenciák vannak. E tendenciák jelentkezésére egyrészt az adott lehetőséget, hogy sok természettudományi (tehát nem kifejezetten profilunkba vágó) területen a csere útján történő periodikum-szerzeményezés - minden fogyatékosága ellenére - mindenkor törekedett arra, hogy - ha a harmad-, negyedrangú anyag beáramlását nem is sikerült megakadályozni - a szakok anyagához tartozó alapvető periodikum-anyag beszerzése megtörténjék. De e szerencsés szakirodalom-ellátottsági körülmény mellett a profillal nem teljesen egyező, de mégis pozitív tendenciák, a használat vonatkozásában, az optikai másolati formában való peri-

odikum-használat vonalán is jelentkeztek (vö. a természettudományi unikum-periodikumok magas fényképezetettségi arányát stb.). Az optikai másolat formájában történt használatot viszont a jelenleg már működő xerox-szolgálat előképének tekinthetjük.

b.) A kurrens külföldi periodikumokra eső olvasók szakonkénti átlagos száma

Az előző pontban bemutatott állományhasználati kép a tényleges állományhasználatot csak egy bizonyos szempontból tükrözi, tudniillik, hogy egy-egy szakterületen belül a rendelkezésre álló periodikumok közül hányat ismernek, illetve használnak az olvasók. Ez a kép akkor lesz teljesebb és mérvadóbb, ha kiegészítjük egy másik szemponttal is, nevezetesen azzal, hogy egy-egy használt folyóiratot hány olvasó vett igénybe átlagosan. A túloldalon következő táblázatunk e két szempont párhuzamos, összehasonlító bemutatását nyújtja:

Sorszám	A szak megnevezése	A periodikum-féleségek keresettségí indexe szakonként	A szak megnevezése	Az egy-egy használt periodikumra eső olvasók átlagos száma
1.	Biofizika	3,7	Természettudományok általában	5,45
2.	Politika+államigazgatás	2,43	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	4
3.	Kultúra+művelődéstörténet	2,32	Fizika	3,5
4.	Klasszika-filológia	2,32	Fiziko-matematikai tudományok	3,21
5.	Pszichológia+pszichiátria	2,04	Kémia+kémiai technológia	3,06
6.	Fizika	1,96	Politika+államigazgatás	2,93
7.	Vegyes tartalmú periodikumok	1,92	Biokémia	2,86
8.	Kémia+kémiai technológia	1,92	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+ marxizmus-leninizmus	2,86
9.	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	1,85	Paleontológia, őslénytan	2,8
10.	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	1,75	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	2,77
11.	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	1,66	Biofizika	2,75
12.	Biokémia	1,63	Klasszika-filológia	2,71
13.	Filozófia	1,63	Kultúra+művelődéstörténet	2,67
14.	Nyelvtudomány	1,56	Nyelvtudomány	2,61
15.	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	1,53	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	2,45
16.	Szociológia, szociográfia	1,42	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	2,42
17.	Természettudományok általában	1,29	Vegyes tartalmú periodikumok	2,4
18.	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+ marxizmus-leninizmus	1,29	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	2,4
19.	Matematika+kibernetika	1,25	Földrajz+honismeret	2,34
20.	Régészet+ősrégészet	1,21	Leíró természettudományok	2,29
21.	Fiziko-matematikai tudományok	1,19	Történelem általában+paleográfia, epigráfia	2,28
22.	Történelem általában+ paleográfia, epigráfia	1,19	Biológia	2,24
23.	Elektrotechnika, elektronika+automatika	1,19	Néprajz	2,21
24.	Teleptan	1,11	Szociológia, szociográfia	2,17

Sorszám	A szak megnevezése	A periodikum-féleségek keresetségi indexe szakonként	A szak megnevezése	Az egy-egy használt periodikumra első olvasók általagos száma
25.	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	1,06	Művészetek	2,07
26.	Atomfizika+reaktortech- nika	1,03	Filozófia	2,06
27.	Vallástudomány, vallás- kritika	1,01	Matematika+kibernetika	2,05
28.	Művészetek	0,97	Mikrobiológia	2,05
29.	Biológia	0,97	Orvostudomány	1,96
30.	Néprajz	0,9	Politikai gazdaságtan, köz- gazdaságtudomány	1,95
31.	Geofizika, geokémia	0,88	Műszaki tudományok általá- ban	1,93
32.	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	0,84	Elektrotechnika, elektronika+ automatika	1,92
33.	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	0,84	Fizikai földrajz	1,85
34.	Mikrobiológia	0,84	Atomfizika+reaktortech- nika	1,8
35.	Antropológia	0,83	Régészet+ősrégészet	1,79
36.	Dokumentáció+katalógu- sok, könyvtárak+levél- tárúgy	0,81	Geofizika,geokémia	1,78
37.	Múzeumok működése	0,68	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárúgy	1,74
38.	Földrajz+honismeret	0,68	Pszichológia+pszichiátria	1,72
39.	Bányászat+kohászat	0,65	Vallástudomány, vallás- kritika	1,72
40.	Leíró természettudományok	0,63	Csillagászat+űrkitatás	1,57
41.	Orvostudomány	0,58	Állattan	1,54
42.	Ásvány-és kristálytan	0,56	Teleptan	1,5
43.	Neveléstudomány	0,55	Ásvány- és kristálytan	1,5
44.	Műszaki tudományok álta- lában	0,55	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	1,43
45.	Növénytan	0,52	Meteorológia	1,43
46.	Egyetemi kiadványok	0,5	Bányászat+kohászat	1,4
47.	Statisztika	0,49	Antropológia	1,36
48.	Állattan	0,46	Egyetemi kiadványok	1,34
49.	Csillagászat+űrkitatás	0,43	Geológia általában	1,33
50.	Geológia általában	0,29	Orientalisztika ²⁷	1,31
51.	Meteorológia	0,19	Növénytan	1,25
52.	Mezőgazdaság	0,17	Statisztika	1,2
53.	Fizikai földrajz	0,15	Mezőgazdaság	1,2
54.	Állatorvostudomány	0,11	Múzeumok működése	1
55.	Paleontológia, őslénytan	0,05	Neveléstudomány	1
56.	Orientalisztika ²⁷	0,04	Állatorvostudomány	1

26. táblázat

A fenti, egymással párhuzamba állított adathasáb megtekintésekor több említésre méltó tendenciát figyelhetünk meg. Az első ilyen az a tény, hogy viszonylag kevés az olyan szakterület, ahol a szakon belüli folyóiratok ismertsége, valamint a használt folyóiratokra eső átlagos olvasói szám egyformán magas. Soroljuk fel mégis azt a néhány szakot, ahol a két érték egymástól nem nagyon tér el és egyben viszonylag magas: ilyen a "fizika", a "kémia és kémiai technológia", a "nyelvtudomány", a "politika+államigazgatás", a "biokémia, a "tudományszervezés..." és az "irodalom..." szak. Egy másik figyelemre méltó jelenség az, hogy a társadalomtudományok vonatkozásában viszonylag magas a szakon belül periodikumok ismertsége (a keresettségindex!); egyes természettudományi szakok esetében viszont az olvasók átlagos száma tűnik kiemelkedően magasnak. Ez az utóbbi jelenség igazolni látszik azt a könyvtár múltbani periodikum-szerzeményezési politikáját illetően említettényt, hogy a természettudományi szakokon belül a sok kutatót vonzó standard folyóiratsorozatok beszerzése általában megtörtént. A humán szakok periodikum-anyagának viszonylag nagyobbfokú kimerítettsége részben természetszerű következménye annak, hogy könyvtárunk profilja végül is elsősorban a társadalomtudományokra terjed ki. Végezetül még meg kell említenünk a közölt adathasábok azor tendenciáját is, hogy az állomány periodikum-féleségek szerinti kihasználtsága és a használt periodikum-féleségekre eső olvasói szám egyformán alacsonynak mutatkozik több szak esetében. Ilyen szakok az "ásványtan és kristálytan", a "növénytan", a "geológia általában", a "mezőgazdaság", az állatorvostudomány", a "pedagógia". Hogy azonban ez utóbbiakat végérvényesen kihasználatlan szaknak nyilváníthassuk, ahhoz meg kell várunk a xerox-szolgálat bevezetése óta a periodikum-használatban bekövetkezett változás elemzésének eredményét. Ez utóbbi említett szakoknak a xerox-szolgálat bevezetése következtében esetleg lényegesen megnövekedhetett a használata, és ez, ha nemis a szakok további fejlesztése, de legalábbis ezek meglévő anyagának megtartása vonatkozásában alapvetően befolyásolhatja a nem használt periodikum-szakok anyagának klajánlásával kapcsolatos ál-

lásfoglalásunkat.

c.) Az egy periodikumra eső használati alkalmak átlaga szakonként

Miként a 2,1-es fejezetünk b. pontjában már állást foglaltunk azzal kapcsolatosan, hogy a periodikum-féleségek használatára, a periodikumokat használó olvasók számára vonatkozó adatok mellett - a periodikum-használat teljes feltárásához - az olvasási alkalmak számbavétele is szükséges, nézzük meg most ezen utóbbi szempont érvényesülését a kurrens külföldi periodikumok vonatkozásában részletesebben is, nemcsak mennyiségi, hanem immár minőségi (szakmegoszlási) mélységig hatolva. A jelzett szempontból érdekes lesz talán a túloldalon lévő 27. táblázat, melynek célja az olvasási alkalmak szakonkénti halmozódásának és az egy periodikumra eső használati alkalomátlagok értékeinek bemutatása. A jobb áttekinthetőség érdekében ezt a két szempontot egyazon táblázat segítségével világítjuk meg. A 27. táblázat baloldali részében az egy-egy szakra eső használati alkalomszámok csökkenő rendjét vesszük alapul a sorrendezésnél (vö. a baloldali rész középső számsorát). A táblázat jobboldali részében - az alkalomszámoktól függetlenül - anyagunkat az egy periodikumra eső szakonkénti használati alkalomátlagok csökkenő rendjében tárjuk fel (vö. a táblázat jobboldali számsorát). Az egy periodikumra eső átlagos használati alkalom, immár nem szakonként, hanem az egész anyagra vonatkozóan: 5. A használati alkalmak átlagértékeinek ez a csökkenő rendben való bemutatása az egyes szakokon belül szereplő átlagértékeknek az összátlagértékhez (5) való viszonyítását egyszerűsíti le.

De nézzük most már magukat az adatokat!

A használat' alkalmak száma szerinti rendben				Az egy periodikumra eső használati alkalmátlagok rendjében	
Sor- A szak megnevezése szám	Hány perio- dikum- nyi a- nyagot hasz- náltak a szak- ból?	Hány alka- lom- mal hasz- nál- ták eze- ket?	A zak- ra jel- lemező, egy pe- riodi- kumra eső haszná- lati al- kalm- átlag:	A szak megnevezése	Az egy perio- dikumra eső haszná- lati al- kalm- átlag:
1. Politika+államigazgatás	26,66	940,66	35,37	Politika+államigazgatás	35,37
2. Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	149,5	934,4	6,25	Természettudományok általában	11,77
3. Természettudományok általában	49,16	577,67	11,77	A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+ marxizmus-leninizmus	11,24
4. Kémia+kémiai technológia	107,41	491,5	4,57	Természettudományt és alkalmazott tudományt általában érintő periodikumok	8,49
5. Fizika	78	405,33	5,19	Vegyes tartalmu periodikumok	8,35
6. Nyelvtudomány	77,7	340,83	4,38	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	7,47
7. Történelem általában+ paleográfia, epigráfia	75,45	272,92	3,61	Kultúra+művelődéstörténet	6,65
8. Matematika+kibernetika	81,2	270,56	3,33	Meteorológia	6,27
9. Humán tudományok és társadalomtudományok általában	64,28	223,67	3,47	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	6,25
10. A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+ marxizmus-leninizmus	18,92	212,75	11,24	Geofizika+geokémia	5,85
11. Dokumentáció+ katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	65,33	210,09	3,21	Fiziko-matematikai tudományok	5,3
12. Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	24,42	207,34	8,49	Példrajz+honismeret	5,27
13. Klasszika-filológia	40,45	204,6	5,05	Fizika	5,19
14. Régészet+ősrégészet	68,04	204,25	3	Klasszika-filológia	5,05
15. Kultúra+művelődéstörténet	30,18	200,83	6,65	Egyetemi kiadványok	5
16. Művészetek	49,2	198,42	4,03	Kémia+kémiai technológia	4,57
17. Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	25,53	190,9	7,47	Szociológia, szociográfia	4,56
18. Vegyes tartalmu periodikumok	20,16	168,5	8,35	Nyelvtudomány	4,38
19. Tudományos szervezés, illetve üzemszervezés	35,37	139,73	3,95	Művészetek	4,03
20. Példrajz+honismeret	26,42	139,41	5,27	Tudományos szervezés, illetve üzemszervezés	3,95
21. Biológia	38,2	127,3	3,33	Műszaki tudományok általában	3,63
22. Filozófia	36,72	126,73	3,44	Történelem általában +paleográfia, epigráfia	3,61
23. Fiziko-matematikai tudományok	21,08	111,83	5,3	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	3,61
24. Műszaki tudományok általában	29,41	106,83	3,63	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	3,47
25. Akadémiák és egyéb tudós társaságok	28,34	102,33	3,61	Filozófia	3,44

Sor- A szak megnevezése szám	Hány perio- dikum- nyi a- nyagot hasz- náltak a szak- ból?	Hány alka- lom- mal hasz- nálták ezeket?	A szak- ra jel- lemző, egy per- riodiki- kumra eső haszná- lati al- kalom- átlag:	A szak megnevezése	Az egy perio- dikumra eső haszná- lati al- kalom- átlag:
26. Geofizika, geokémia	15,33	89,83	5,85	Paleontológia, őslény- tan	3,44
27. Orvostudomány	31,78	84,89	2,67	Biológia	3,33
28. Néprajz	24,7	80,84	3,27	Matematika+kibernetika	3,33
29. Atomfizika+reaktortechnika	20,58	65,17	3,16	Néprajz	3,27
30. Egyetemi kiadványok	13	65	5	Dokumentáció + katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	3,21
31. Szociológia, szociográfia	13,79	62,9	4,56	Atomfizika+reaktortechnika	3,16
32. Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	17,92	52,92	2,95	Biokémia	3,1
33. Elektrotechnika, elektro- nika+automatika	27,16	50,33	1,85	Antropológia	3
34. Pszichológia+pszichiátria	20,5	46,33	2,26	Régészet+Ősrégészet	3
35. Leíró természettudományok	13,75	40,5	2,94	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	2,95
36. Biokémia	12,84	39,84	3,1	Leíró természettudományok	2,94
37. Állattan	16,5	31,5	1,9	Mikrobiológia	2,94
38. Mikrobiológia	8,5	25	2,94	Biofizika	2,87
39. Geológia általában	17,03	23,21	1,3	Orvostudomány	2,67
40. Csillagászat+Úrkutatás	10	23,16	2,31	Csillagászat+Úrkutatás	2,31
41. Növénytan	17,5	23	1,31	Pszichológia+pszichiátria	2,26
42. Antropológia	6	18	3	Neveléstudomány	2,03
43. Vallástudomány, valláskri- tika	8,15	14,75	1,8	Állattan	1,9
44. Biofizika	4	11,5	2,87	Elektrotechnika, elektro- nika+automatika	1,85
45. Mezőgazdaság	7,25	9,25	1,27	Ásvány- és kristálytan	1,8
46. Bányászat+kohászat	7,34	9	1,22	Vallástudomány, valláskri- tika	1,8
47. Neveléstudomány	4,34	8,84	2,03	Orientalisztika ²⁷	1,63
48. Orientalisztika ²⁷	4,75	7,75	1,63	Teleptan	1,5
49. Meteorológia	1,09	6,84	6,27	Növénytan	1,31
50. Ásvány- és kristálytan	3,2	5,8	1,8	Geológia általában	1,3
51. Teleptan	2	3	1,5	Mezőgazdaság	1,27
52. Statisztika	2,5	3	1,2	Bányászat+kohászat	1,22
53. Fizikai földrajz	2,33	2,33	1	Statisztika	1,2
54. Múzeumok működése	2,25	2,25	1	Múzeumok működése	1
55. Paleontológia, őslénytan	0,45	1,55	3,44	Állatorvostudomány	1
56. Állatorvostudomány	0,34	0,34	1	Fizikai földrajz	1
Összesen:	1604	8018	Össz- átlag:5	Összátlag:	5

A KURRENS KÜLFÖLDI PERIODIKUMOK
HASZNÁLATI ALKALMAINAK SZÁMA SZAKONKÉNT

AZ EGY HASZNÁLT PERIODIKUMRA ESŐ
HASZNÁLATI ALKALOMÁTLAG SZAKONKÉNT

A 74. lapon már értékeltük az a. és b. pontok táblázatait. Megállapítottuk, hogy melyek azok a szakok, ahol csakúgy a féleségek szintjén, mint a szakra eső olvasók száma vonatkozásában egyaránt magas értékeket kapunk. Ám egy különbözöségre is felhívtuk - mint emlékezzünk - a figyelmet, nevezetesen arra, hogy a legmagasabb értékeket a féleségek sorrendezése esetén a humán tudományoknál, az olvasói átlagszám szerinti sorrendezés esetén viszont a természettudományoknál tapasztaltunk. E jelenséget úgy magyaráztuk, hogy a humán szakok olvasói a szakban rendelkezésre álló periodikumokból többet kérnek ki, és hogy a természettudományi szakoknál, ha nincs is ilyen széles sávú olvasás, az anyag iránt viszont nagy számban érdeklődnek.

A fenti megállapításokat érdemes lenne tovább finomítani a most közölt, tehát az olvasási alkalmakat felölelő táblázat adatai alapján.

E finomítás lehetőségével kapcsolatban mindenekelőtt a használati alkalmakból leszűrhető következtetések bizonytalanságára kell utalnunk. Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagynunk ezen utolsó adatsorral kapcsolatosan azt a tényt, hogy ezt, az olvasási szokások jelentősen befolyásolták. Gondoljunk csak arra, hogy az olvasási alkalmak száma mennyire másképp alakul akkor, ha a kutatóknak egyszerre hosszabb idő áll kutatásukhoz rendelkezésre, mint akkor, ha csak rövid, több alkalommal kényszerűségből megszakított kutatási idővel rendelkeznek (például olyan egyetemi előadók, akiknek időnként előadásra kell menniük stb.). Gondoljunk csak arra, hogy a kutatási tevékenység fáradási tényezői sem egyformák pszichológiailag mindenkinél. Az egyik kutató gyorsabban fárad el az intenzív kutatástól, olvasástól, de gyorsan is regenerálódik, és újból kezdi a kutatást. Más kutató viszont esetleg egyszerre kíván végezni az anyaggal és ezután pihen hosszabban, intenzívebben.

Fűzzünk néhány megjegyzést, illetve magyarázatot ahhoz, hogy a legtöbb alkalommal olvasott szakok iránti érdeklődés mögött miféle okok rejlenek. A legmagasabb használati-alkalomszámot mutató "politika . . ." szakkal kapcsolatban például meg kell említenünk azt, hogy a hírlapok anyagát ebbe a szakba soroltuk, mint aktuális politikai a-

nyagot, az ETO-ban 07-es számmal szereplő "sajtó" szak helyett, nem akarván tovább szaporítani az amúgy is sok csoportra bomló szakrendszert. A messze kimagasló használati alkalmosszám tehát nem annyira szoros értelemben vett politikai szakirodalom-olvasást, mint jelentékeny arányú hírlapolvasást takar. Az "általános természettudományok", valamint a "természet- és alkalmazott tudományt általában érintő periodikumok" szakok szintén magas használati-alkalmosszámmal való képviseltsége nem igényel külön magyarázatot: ez pusztán kiegészíti az előző pontban már megfogalmazott állításunkat, nevezetesen azt, hogy a természettudományi szakokat sokan használják, azzal az észrevétellel, hogy ezeket nemcsak sokan használják, hanem sok alkalommal is. A "marxizmus-leninizmus" szakban lévő periodikumok magas használati-alkalmosszámával kapcsolatban két magyarázó tényezőt kell felemlítenünk: egyrészt szakkutatóink ama olvasói szokását, hogy ezek, szakanyaguk olvasása mellett érdeklődnek aktuális ideológiai-társadalomelméleti periodikumok iránt is; másrészt azt a tényt, hogy ugyanezen szak iránt az Akadémiai Könyvtár bibliográfiái osztályán szerkesztett "Tudományszervezési Tájékoztató" munkatársai részéről is folyamatos érdeklődés mutatkozott.³⁰ Ez utóbbi magyarázat egyben vonatkoztatható a "politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány" szak magas használati-alkalmosszámára is. - A "kultúra+művelődéstörténet", valamint az "irodalom" szakok esetében az előző pontban hangoztatott állításunk bizonyos finomításra szorul, mivel az olvasási alkalmosszámok amellett szólnak, hogy itt a kutatók nemcsak sok periodikum-címet ismernek és használnak a szakból, de ezeket sok alkalommal is használják. - Az olvasási alkalmak számát illetően meglepetésszerű kiugrást mutat a "meteorológia" és a "geofizika" szak. Ennek objektív magyarázata egyszerűen az, hogy az aspiránsoknak olvasóinkká való megnyerése érdekében kifejtett propagandánk eredményeképpen - többek között - egy külföldi geofizikus aspiráns³¹ szinte mindennapos olvasásával igen megnövelte az említett szakok helybenolvasási alkalmainak számát. E szakok használtsága egyébként messze alacsonyabb lett volna.

Nem igényel különösebb magyarázó tevékenységet a használati alkalomszámok értékelése azon szakoknál, ahol a féleségek száma, a különféle olvasók száma és a használati alkalmak száma nagyjából azonos szinten mozog. Ilyen szakok például az "atomfizika+reaktorteknika", a "biológia", a "dokumentáció, könyvtárak...", a "matematika+kibernetika", a "néprajz", a "nyelvtudomány", a "pedagógia, neveléstudomány", a "szociológia" és a "történettudomány" szak.

Van néhány olyan szak is, ahol messze több a használt periodikum-féleségek száma a szakban, mint amilyen intenzíven azután használják ezeket. Ezeknél a szakoknál tehát, ha a használt periodikum-féleségekre megállapított keresettség indexet (vö. 26. táblázat) a használati alkalmak számához viszonyítjuk, a féleség-szinten mutató magas keresettség mellett, kontrasztszerűen, alacsony alkalomszerinti keresést tapasztalunk. Ilyen szakok: a "biofizika", a "biokémia", a "fizika", a "kémia+kémiai technológia", a "klasszika-filológia", a pszichológia, a "tudományszervezés+üzemszervezés" szak. Az a tény, hogy az ilyen szakok között számos természettudományi is van, ismét egy további adat, melynek segítségével az előző pontban említett megállapításunkat, tudnillik hogy a természettudományi szakoknál elég magas az olvasók és az olvasási alkalmak száma, árnyaltabbá tehetjük.

Ha a használt periodikum-féleségek számát és a használati alkalmak számát egymáshoz viszonyítjuk olyan esetet is tapasztalunk, hogy egy-egy szakon belül a viszonylag kevés használt periodikum-félét elég intenzíven használták. Ezt a jelenséget tapasztaltuk a "földrajz+honismeret", az "egyetemi kiadványok", a "műszaki tudományok általában" és a "paleontológia" szakok esetében.

Végül néhány profilunkba egyáltalán nem tartozó szak esetében minden használati formában és minden szinten csaknem azonos értékű, és pedig igen alacsony érdeklődési szintet tapasztalunk olvasóinknál. Kurrens külföldi periodikumokról lévén szó, erre a jelenségre szerzeményezési politikánkban is érdemes figyelmet fordítani. A szóban forgó szakok a következők: az "állatorvostudomány", a "statisztika", a "mezőgazdaság", a "geológia", a "növénytan", az "ásványtan".

d.) A használt anyag nyelvek szerinti megoszlása

A kurrens külföldi periodikumok Akadémiai Könyvtárra jellemző olvasottságát és használatát elemezve jelentős problematika a használt kurrens külföldi periodikumok nyelvi megoszlásának kérdése.³² Ezen a ponton is lehetőségünk van arra, hogy a már említett állományelemző tanulmányunkban közölt adatainkkal a használati adatokat egybevevessük.

Túloldali táblázatunkból kitűnik, hogy a valójában 53 különféle nyelv között megoszló akadémiai könyvtári periodikum-állomány olvasói - a magyart is beleértve - 31 különféle nyelven olvasnak. Nem annyi nyelven olvastak tehát, mint ahány nyelvű folyóirat rendelkezésre állott. A "nem használt" 22 nyelv közül 17 az orientalisztika területére esik, melynek olvasása csaknem kizárólag a könyvtár keleti osztályán valósul meg, természetesen tehát, hogy e nyelvek igénylésére nálunk nincs adat. Az orientalisztikát érintő folyóiratok mellett nem használták még a litván, a lett, a szorb, a macedón és az izlandi nyelveket sem. Míg állományunkban a világnyelveken megjelenő kurrens folyóiratok aránya 70,41 % volt, a használat szintjén ez az arány is magas részesedés - mint látni fogjuk - még további eltolódást mutatott: az összes használt periodikumnak 83,35 %-a volt világnyelven megjelenő periodikum. Persze még ezen felül is írhatunk bizonyos százaléknyi többletet a világnyelvek javára a kurrens külföldi periodikum-használat nyelvi elemzésekor, mert ha egzakt adataink nincsenek is, személyes megfigyeléseink mellett szólnak, hogy a használók a kis nyelven megjelenő periodikumok esetében is sokszor nem a főszöveget, hanem a világnyelven megjelenő rezümét használták. De nézzük immár a túloldalon lévő adatokat, ahol nemcsak az abszolút számokat, hanem - a keresettségindex formájában - az adott nyelven rendelkezésre álló anyag kihasználtsági fokát is magunk előtt látjuk.

A használt kurrens külföldi periodikumok nyelvi megoszlása						
Az állomány csökkenő rendjében				A keresettség index csökkenő rendjében		
Sorszám	A nyelv megnevezése	Az állomány nagysága	Ebből a használt állomány	A nyelv megnevezése	A keresettség index	Az egy használt periodikumra eső átlag
1.	angol	1327 félé	502 félé	magyar (külföldön megjelenő magyar periodikumok)	2,08	4,45
2.	orosz	947 "	231 "	flamand	1,61	1,75
3.	német	624 "	246 "	német	1,43	2,69
4.	több nyelvű	521 "	200 "	több nyelvű	1,37	1,85
5.	francia	451 "	118 "	angol	1,36	2,94
6.	lengyel	290 "	49 "	latin	1,2	1
7.	olasz	237 "	55 "	svéd	0,99	1
8.	spanyol	193 "	40 "	francia	0,94	2,74
9.	cseh	138 "	31 "	szerb	0,9	1,3
10.	bolgár	125 "	13 "	török	0,9	1
11.	román	120 "	22 "	orosz	0,88	2,3
12.	szerb	80 "	20 "	finn	0,86	1,5
13.	ukrán	69 "	6 "	olasz	0,84	1,81
14.	japán	64 "	1 "	cseh	0,8	1,35
15.	kínai	62 "	8 "	szlovák	0,74	1,66
16.	szlovák	58 "	12 "	spanyol	0,74	1,67
17.	portugál	49 "	1 "	román	0,66	1,54
18.	horvát	45 "	6 "	szlovén	0,63	1
19.	svéd	33 "	9 "	lengyel	0,6	1,47
20.	finn	25 "	6 "	újjörög	0,6	1
21.	észti	23 "	1 "	horvát	0,48	1,5
22.	holland	22 "	2 "	kínai	0,46	1,12
23.	magyar (külföldön megjelenő magyar periodikumok)	19 "	11 "	bolgár	0,37	1,3
24.	szlovén	17 "	3 "	holland	0,32	4
25.	albán	14 "	1 "	ukrán	0,31	3,33
26.	norvég	14 "	1 "	dán	0,27	1
27.	dán	13 "	1 "	norvég	0,25	1
28.	flamand	9 "	4 "	albán	0,25	1
29.	török	8 "	2 "	észti	0,15	2
30.	újjörög	6 "	1 "	portugál	0,07	1
31.	latin	3 "	1 "	japán	0,05	1
	összesen:	5606 félé	1604 félé	átlag:	0,75	1,42

Arra vonatkozólag nincsenek arányszámaink, hogy az egyes nyelveken való olvasás számadatai milyen meghatározó részössze-
tevékre bomlanak, azaz, hogy mi a szerepe a tényleges nyelvtu-
dásnak, illetve az egy-egy nyelvterület szakirodalmá iránti (a
szótározva való olvasás nehézségelt is vállaló) érdeklődés-
nek abban, hogy a rendelkezésre álló különféle nyelvű periodiku-
mokat milyen nyelvi megoszlásban használják. Egy másik vonatko-
zásban sem nyújthatunk megfelelő adatfeltárást: nem tudunk megfele-
lően egzakt képet adni a tekintetben, hogy mi volt 1966-ban az e-
gyes szakok szakirodalom-olvasási "anyanyelve". Miért nem tudjuk
ezt az önmagában igen érdekes kérdést adataink segítségével meg-
felelően megvilágítani? Egyrészt azért, mivel a természettudományok
és a műszaki tudományok vonatkozásában az Akadémiai Könyvtár-
ban ún. "kiegészítő olvasás" folyik és így módszertani tévedés len-
ne e kiegészítő olvasás nyelvi megoszlását a szóban forgó tudomány-
területekre általánosan jellemző nyelvi megoszlásként fogni fel. Más-
részt azonban még a társadalomtudományi periodikumok használatá-
nak nyelvek szerinti tagolódását is befolyásolja egy tény, nevezete-
sen az, hogy az Akadémiai Könyvtárban - a már sokat emlegetett
kiterjedt cseretevékenység révén - igen nagy számban van kis nyelv-
vet (cseh, bolgár, ukrán, horvát, szlovák stb.) képviselő és csak
itt meglévő periodikum. Mint 3. fejezetünkben látni fogjuk, egy-egy ol-
vasó, kinek munkahelyén (az üzemi, a tanszéki, az Intézeti könyvtárban) a
kutatási alap-periodikumok rendelkezésére álltak, kifejezetten ezekért
a csak nálunk meglévő periodikumokért jött be az Akadémiai Könyv-
tárba (vö. 146. l.). A periodikum-használatnak ez az indítéka -
véleményünk szerint - a használt anyag nyelvi tagolódását már o-
lyan fokig befolyásolja, hogy a használat nyelvi megoszlási képe im-
már a társadalomtudományok vonatkozásában sem lesz jellemző az
adott társadalomtudományok 1966. évi szakirodalom-használati "anya-
nyelvére".

A negatívumok után szóljunk néhány szót az előző lapon lévő
táblázat nyelvenkénti átlagos olvasói számértékeiről is. Érdekeség-
ként említjük meg, hogy az egy folyóírra eső átlagos olvasói szám

messze a legmagasabb a külföldön megjelenő magyar periodikumok esetében volt (11 ilyen periodikumra 49 olvasó esett, ami 4,45-el kifejezhető egy periodikumra eső olvasóátlagot jelent). A világnyelveken megjelenő periodikumoknál az egy periodikumra eső átlagos olvasói szám az angol esetében volt a legmagasabb (2,94), ugyanez a szám a német nyelvű anyag esetében 2,69. Meglepő, hogy a francia nyelvű periodikumok átlagos olvasása némileg magasabb, mint a német nyelvűeké; 2,74 olvasó esik átlag egy-egy francia periodikumra.

e.) Az "egyetlen hazai példányok" használata

Elemzésünk során igen nagy jelentőséget tulajdonítottunk azon kérdés felderítésének, hogy az "egyetlen hazai példány" formájában állományunkban lévő periodikumokat milyen keresettséggel, mely szakokban és milyen átlagos olvasói intenzitással³³ használják az Akadémiai Könyvtárban. Az alább következő táblázatunk e kérdés megvilágításához szolgáltat statisztikai adatokat:

Sor- szám	A szak megnevezése	Az "egyetlen hazai példány" periodikumok állománya	Az állományból használt rész mutatószáma	A keresettség index	Az egy periodikumra eső átlagos olvasói szám
1.	Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	20,5	16,84	3,7	1,23
2.	Vegyes tartalmú periodikumok	10,5	7,33	3,12	1,81
3.	Filozófia	23,93	13,16	2,43	2,2
4.	Klasszika-filológia	19,83	10,08	2,27	2,12
5.	Humán tudományok és társadalomtudományok általában	78,67	38,58	2,17	2,49
6.	Nyelvtudomány	50,19	21,28	1,88	2,12
7.	Kémia+kémiai technológia	47,17	17,75	1,66	1,67
8.	Régészet+ősrégészet	106,9	37,95	1,56	1,66
9.	Pszichológia+pszichiátria	14,42	4,83	1,47	1,41
10.	Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	15,34	5	1,44	1
11.	Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	125,65	41,25	1,44	2,09
12.	Matematika+kibernetika	36,62	11,33	1,37	1
13.	Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	22,74	7	1,37	1,21
14.	Természettudományok általában	55,58	17,25	1,37	1,81
15.	Biológia	32,5	9,08	1,23	1,33
16.	Egyetemi kiadványok	29,5	8	1,2	1

Sorszám	A szak megnevezése	Az "egyetlen hazai példány" peridikumok állományja	Az állományból használt részművek száma	A keresetségi index	Az egy riadikumra eső átlagos olvasói szám
17.	Antropológia	10,25	2,66	1,14	2
18.	Fizika	29,27	7,42	1,12	1,67
19.	Bányászat+kohászat	7,34	1,83	1,09	1
20.	Fiziko-matematikai tudományok	14,42	3,34	1,02	2,79
21.	Akadémiák és egyéb tudós társaságok	61,84	14,34	1,02	1,2
22.	Teleptan	4,5	1	0,98	3
23.	Néprajz	45,07	9,7	0,95	2,76
24.	Történelem általában+paleo- ográfia, epigráfia	92,01	18,54	0,88	2,29
25.	Geofizika, geokémia	25,08	5	0,87	1
26.	Politika+államigazgatás	20,08	4	0,87	1
27.	Művészetek	77,09	14,92	0,85	2
28.	Blokémia	7,33	1,34	0,8	1
29.	Neveléstudomány	19,67	3,33	0,74	1
30.	Statisztika	6	1	0,73	1
31.	Műszaki tudományok általában	48,83	8	0,72	1,5
32.	Földrajz+honismeret	50,52	8,25	0,71	1,66
33.	Kultúra+művelődéstörténet	36,62	5,67	0,68	1,17
34.	Politikai gazdaságtan, közgaz- daságtudomány	26,11	3,75	0,63	1
35.	Állattan	54,01	7,5	0,61	1
36.	Orvostudomány	93,4	12,5	0,58	1,72
37.	Leíró természettudományok	48,76	6,5	0,58	1,61
38.	Szociológia, szociográfia	13,99	1,84	0,57	1,81
39.	Vallástudomány, valláskritika	26,74	3,45	0,56	1
40.	Múzeumok működése	8,43	1	0,52	1
41.	Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	74,5	8	0,47	1,37
42.	Csillagászat+ürkutató	17,87	1,91	0,46	1,91
43.	Atomfizika+reaktortechnika	18,04	1,75	0,42	1,85
44.	Növénytan	43	4	0,4	1
45.	A kommunista pártokkal kap- csolatos anyag+marxizmus- leninizmus	12,59	1	0,34	2
46.	Geológia általában	70,5	5,25	0,32	1
47.	Elektrotechnika, elektronika+ automatika	20,33	1,5	0,32	1
48.	Mezőgazdaság	51,92	3,5	0,29	1
49.	Paleontológia, őslénytan	8,83	0,25	0,12	1
50.	Orientalisztika ²⁷	55,65	1,25	0,09	2,6
Összesen:		1890,63	442	1 /átlag/	1,7 /átlag/

29. táblázat

Az "egyetlen hazai példány" periodikumok igénybe vett szakcsoportjainál a használat az adott szakcsoportok állományának 23,37 %-át érintette. E kihasználtság valamivel alatta marad a teljes külföldi periodikum-állomány féleség szerinti kihasználtsága 27,8 %-os értékének. Az ilyen, ún. unikum-periodikumokat használókkal kapcsolatban az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám (1,7) még jelentékenyebb mértékben alacsonyabb, mint a teljes kurrens külföldi periodikum-anyag esetében, ahol ez a mutató: 2,4. E két utóbbi viszonyszám mellett bizonyít, hogy az Akadémiai Könyvtár állományában lévő kurrens külföldi periodikum-féleségek használatossága, valamint az egy használt periodikumra eső átlagos olvasói szám, negatív korrelációban van a hazai viszonylatban unikumnak minősülő kurrens külföldi periodikumok akadémiai könyvtári féleség-használatával, és az e halmazon belül mutatkozó, egy periodikumra eső átlagos olvasói számmal. (Vö. még a 146. lapon mondottakat.)

Azok az értékek, melyek mutatják, hogy a rendelkezésre álló, országosan unikumnak számító kurrens külföldi periodikumokból az egyes szakok vonatkozásában mennyit és milyen olvasói átlaggal használnak, a fenti, a keresettség Index csökkenő rendjébe állított táblázatból könnyedén leolvashatók. Mint látjuk a lista élén (a "kémia+kémiai technológia" elnevezésű szak kivételével) inkább human tudományok állnak, semmint természettudományok.

Ezen átfogóbb jellegű értékeléseknél talán még érdekesebb a fenti táblázat adatait kisebb halmazokra bontani, és megnézni, hogy ezeken belül: mondjuk az Akadémiai Könyvtár profiljába nem tartozó szakok unikum-periodikumai körében miként alakul a használat és az egy periodikumra eső átlagos olvasói szám. Háttha a profillidegen kurrens külföldi periodikumokat - éppen egyetlen hazai példány voltuk miatt - az átlagnál többen olvasták, háttha az átlagosnál jobban kihasználják az ide tartozó periodikum-féleségek állományát? Sajnos az adatok e feltevések ellen szólnak. Nos, ebből arra a következtetésre jussunk, hogy amennyiben ezeknél a profillidegen periodikumoknál a keresettség Index, és az átlagos olvasói szám egyaránt alacsony, akkor mondjunk le e periodikum-féleségekről? - Ugy gondoljuk,

hogy az egyetlen hazai példánynak minősülő periodikumok használat-sága, kis vagy nagy olvasói átlagszáma nem annyira az akadémiai könyvtári szerzeményezési politikát kell hogy befolyásolja, mint inkább könyvtárpropaganda-kérdéssé kell ennek válnia. Azért nem válhat szerzeményezési kérdéssé, mivel a csererevizló egyik elve éppen az volt, hogy az unikum-periodikumokat - még ha profilldegen anyagról van is szó - éppen unikum voltuk miatt megtartjuk. Ha tehát az ilyen periodikumok mindenképpen állományunkban maradnak, használhatóságuknak, vagy kihasználatlanságuknak ténye szinte önmagától könyvtárpropaganda-kérdéssé kell hogy váljon. Ezzel kapcsolatban azt kell megjegyeznünk, hogyha már egyszer az állomány-propaganda szintjére tevődött át a fenti típusú periodikumok kihasználatlanságának kérdése, akkor élesen mérlegelni kell az ilyen periodikumoknak a hazai kutatás szempontjából értékét és propagandánkat csak az értékes anyagrészre szabad kiterjesztenünk. A kevésbé értékes "egyetlen hazai példány" periodikumokkal kapcsolatban meg kell maradnunk a könyvtár muzeális feladatköre: a megőrzés szintjénél.

Mindezen gondolatok és következtetések az "egyetlen hazai példány" periodikumok keresettségét jelző Index-számok alapján merültek fel bennünk, ám e gondolatokat kissé módosíthatja az egyes szakokra vonatkozó átlagolvasói számok megtekintése, valamint értékelési, következtetéslevonási célzattal való elemzése. Mint látjuk, az átlagolvasói szám a szakoknál 3-1 számértékek között mozog. A legmagasabb érték, a 3, ami a "teleptan"-nál látható, az abszolút szám (1 használt periodikum) alacsony volta miatt különösebb jelentőséggel nem bír. A táblázat elején lévő, magas keresettségű Indexet mutató szakok között a "filozófia", a "klasszika-filológia", a "humán tudományok és társadalomtudományok általában", a "nyelvtudomány" és az "irodalom . . ." szaknak egyben magas az olvasói átlaga is. Ezzel szemben van néhány alacsony keresettségű Indexet mutató szak, melyeknél ezen Index-szám viszonylagosságához mérten magasabb az olvasói átlagszám. Ilyen viselkedést mutat a "fiziko-matematika", a "művészetek" és a "kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxiz-

mus-leninizmus", valamint a "történelem..." és a "néprajz".³⁴

f.) Anyaghasználat az évfjársávok tükrében
 A kurrens külföldi periodikumok használatának elemzése során jelen pontunkkal az egyik legjelentősebb kérdéskörhöz érkezünk el, melynek keretében azt vizsgáljuk meg, hogy a használt kurrens külföldi periodikumok miként oszlanak meg az időbellség szempontjából, azaz, hogy a használt periodikumok mely évfjaraikat vették igénybe olvasóink és milyen mértékben használták ezeket.

Ez a kérdésfelvetés már nemcsak az akadémiai könyvtári periodikum-használat elemzésének egy szempontja pusztán, hanem távolabbi elvi kérdéseket is érint, nevezetesen azt a sokat vitatott kérdést, hogy a kurrens periodikumok anyaga - mint a legfrissebb szakirodalmi információs anyag - mely szakokban, milyen sebességgel avul el a szaktudományi felhasználhatóság szempontjából. Ismeretes, hogy a periodikum-formában jelentkező szakirodalom avulásának (a periodikumok ún. felezési idejének) egzakt mérőszáma az, hogy az egyes periodikum-évfolyamokban megjelent cikkekre milyen mértékben hivatkoznak.³⁵ De tekintettel arra, hogy nem okvetlenül minden olvasott, illetve használt anyagot idéznek, hanem az olvasott anyagnak szellemi értékei tükröződnek a megjelent publikációkban még akkor is, ha az olvasott anyag konkrét idézésére nem kerül sor, a periodikum-évfolyamok p u s z t a h a s z n á l a t á t, (az évfolyamok visszamenőlegesen való hasznáaltságát, vagy nem hasznáaltságát) a szakirodalom-avulás szempontjából szintén szerencsés mutatónak tarthatjuk. És tekintettel arra, hogy itt most konkrétan az Akadémiai Könyvtár állományának hasznáaltságáról van szó, mi itt most csak ezen hasznátsági, vagy nem hasznátsági mutatószámok tükrében vizsgálhatjuk meg a szakirodalom, pontosabban a periodikum-formában jelentkező szakirodalom avulási tendenciáit (az adott szakok tükrében).

A keresettség időbelli struktúráját megközelítve, első lépésként a struktúrális feltárást még nem az egyes szakok mélységéig való lebontás igényével valósítjuk meg, hanem egyszerűen azt mutatjuk be, hogy a használt 1604 kurrens külföldi periodikum-féleségből hány féleség esetében használták a meglévő régebbi évfolyamokat.

A kurrens külföldi periodikumok évjártok szerinti használata							
Évjárat	Az itt megadott számú periodikum esetében használták a jelzett évjáratot	Évjárat	Az itt megadott számú periodikum esetében használták a jelzett évjáratot	Évjárat	Az itt megadott számú periodikum esetében használták a jelzett évjáratot	Évjárat	Az itt megadott számú periodikum esetében használták a jelzett évjáratot
1966	699	1932	20	1898	3	1864	3
1965	659	1931	17	1897	7	1863	2
1964	494	1930	15	1896	6	1862	3
1963	400	1929	17	1895	4	1861	3
1962	301	1928	16	1894	5	1860	5
1961	278	1927	11	1893	6	1859	5
1960	263	1926	14	1892	6	1858	4
1959	227	1925	11	1891	5	1857	3
1958	191	1924	13	1890	6	1856	4
1957	160	1923	14	1889	6	1855	2
1956	147	1922	13	1888	6	1854	2
1955	143	1921	16	1887	4	1853	2
1954	117	1920	17	1886	5	1852	2
1953	105	1919	10	1885	3	1851	3
1952	103	1918	11	1884	3	1850	4
1951	98	1917	12	1883	5	1849	3
1950	70	1916	11	1882	5	1848	2
1949	63	1915	12	1881	3	1847	1
1948	53	1914	13	1880	3	1846	2
1947	35	1913	15	1879	5	1845	1
1946	36	1912	15	1878	4	1844	1
1945	27	1911	9	1877	2	1843	1
1944	14	1910	10	1876	3	1842	2
1943	20	1909	8	1875	4	1841	3
1942	24	1908	7	1874	5	1840	1
1941	27	1907	8	1873	3	1839	1
1940	30	1906	10	1872	3	1838	1
1939	28	1905	10	1871	3	1837	1
1938	28	1904	9	1870	6	1836	1
1937	22	1903	11	1869	4	1822	1
1936	31	1902	7	1868	5	1812	1
1935	23	1901	7	1867	4	1811	1
1934	24	1900	11	1866	3		
1933	21	1899	4	1865	2		

Mint látjuk a 30. táblázat adatai az 1604 különféle kurrens külföldi periodikum használatának abszolút számokban feltüntetett időrendiségét adják, és nem terjednek ki azon viszonzyszámokra, melyek megmutatnák, hogy a használt 1604 periodikumból mennyi volt kurrens már például 1938-ban is; tudnillik, hogy az a 28 különféle periodikum, melyeknek 1938-as évfolyamát használták, hanyad része az 1938-tól mindmáig kurrens periodikumainknak. E kérdésfelvetés vonatkozásában bizonyos összehasonlításra mégis alkalmat adó néhány számadat azonban rendelkezésünkre áll. Az 1604 kurrens külföldi periodikum-féleség közül 406 esetében pusztán a kurrensnek számitó 1965. és 1966. évfolyamokat nézték meg. Az 1901 és 1945 közötti időszakot használók 177 olyan periodikum évfolyamait kérték ki, melyek mind a mai napig kurrenssek. E 177 periodikum közül 48 periodikum esetében a használók nem érdeklődtek a frissebb vagy régebbi évfolyamok iránt, hanem e periodikumoknak csakis az 1901-1945 közötti valamelyik évfolyamát használták. Végül az 1811-1900 közötti időszakra eső évfolyamokat használók 55 periodikum-féleség szóban forgó évfolyamait vették igénybe. Az 55 periodikum-féleség esetében 25-nél az illető periodikum 1900 utáni évfolyamait nem is használták.

Annyit a fenti adatokból is megállapíthatunk, hogy az egyes évekre vonatkozólag igénybe vett periodikum-féleségek száma - az időben visszafelé lépve - viszonylagosan is csökkenő tendenciát mutat; tehát a régebbi évfolyamok esetében csökken a rendelkezésre álló periodikum-féleségek összállományának kihasználtsága!

A 30. táblázat bizonyos fokig kuriózumként szerepel dolgozatunkban, ennek adataiból ugyanis, még az állománykihasználtság visszamenőlegesen csökkenő tendenciájának igazolásával sem lehet lényeges megállapításokat tenni a periodikumok "felezési idejére" vonatkozóan. A "felezési idő", mint a periodikumok szakmai elavulási sebességének problematikája ugyanis csak akkor nyer értelmet, ha ezt szakonkénti bontásban tárjuk fel. A 31. és 32. táblázatainkkal ezt a célt próbáljuk megvalósítani, ezeknél azonban arra már nem vállalkozhattunk, hogy az évfolyamok visszamenőleges

Igénybevételi alkalmalt éves tagolású Idősorban tárjuk fel, tudniillik nem is a munkavégzéssel kapcsolatos gazdaságosság, hanem első-sorban az áttekinthetőség miatt összevonásokat kellett alkalmaz-nunk. Tehát, mind a 31., mind pedig a 32. táblázatunkban, az igény-bevételi alkalmakat az 1811-1945, az 1946-1959, az 1960-1964 és az 1965-1966-os évfázatszakszakokra bontva mutatjuk majd be. A kö-vetkező oldalon bemutatásra kerülő 31. táblázattal kapcsolatban ma-gyarázatként a következő szempontra hívjuk fel a figyelmet. Igen ter-mészetes, hogy volt olyan eset, amikor egy és ugyanazon periodi-kumnak mondjuk 1960-1964 közötti és 1946-1959 közötti évfázata-it egyaránt használták, tehát amikor egyazon periodikumnak több, rit-ka esetben akár mind a négy szóban forgó Idősávra eső évfolya-malt igénybe vették (így például a Comptes Rendus . . . Paris; a Sit-zungsberichte. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phi-losophisch-historische Klasse című nagy múltú periodikumok stb. e-setében). Ez eredményezi azt, hogy az itt következő táblázatban a használati alkalmak számának (négy részadatból összeálló) végössz-szegeként feltüntetett érték (9732) eltér a 77. lapon megadott kur-rens külföldi periodikum-használati alkalomszám-végösszegetől, a 8018-tól.

Periodikum-használati alkalmak száma szakonként és időszakok szerinti tagolásban

A szak megnevezése	1811-1945		1946-1959		1960-1964		1965-1966	
	tény- szám:	%	tény- szám:	%	tény- szám:	%	tény- szám:	%
Tudományos szervezés, illetve üzemszervezés	-		12	7	38,03	24	111,2	69
Vegyes tartalmú periodikumok Dokumentáció + katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	-		5	3	14	8	156	89
Kultúra+művelődéstörténet	3	1	18	7	60,5	23	183,5	69
Humán tudományok és társsa- dalomtudományok általában	5	2	23,5	9	39,	16	179	73
Akadémiák és egyéb tudós társa- ságok	47,58	17	66,86	24	60,25	22	100,3	37
Múzeumok működése	3	3	5,33	5	26,84	24	73,83	68
Filozófia	0,25	5	1	24	2	47	1	24
Pszichológia+pszichiátria	10,91	8	21,11	15	30,11	22	75,9	55
Vallástudomány, valláskritika	5,5	9	7,33	11	21,33	34	28,83	46
A kommunista pártokkal kapcso- latos anyag+marrizmus-lenin- izmus	2,75	16	1,6	10	4,9	29	7,55	45
Szociológia, szociográfia	-		2,83	1	16	7	207,25	92
Statisztika	2	2	5,83	8	13,7	18	54,45	72
Politika+államigazgatás	-		-		0,5	17	2,5	83
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	-		-		8	1	936	99
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	-		0,5	0,2	20,7	10,2	182,37	89,6
Neveléstudomány	-		2,84	4	19,34	30	43,59	66
Egyetemi kiadványok	-		-		0,5	6	8,5	94
Néprajz	0,5	0,7	3,5	5	11,5	17	52,84	77,3
Természettudományok általában	26,92	17	32,65	20	48,14	30	53,08	33
Természet- és alkalmazott tudományokat általában é- rintő periodikumok	48,92	8	121,17	19	131,17	21	320,09	52
Fiziko-matematikai tudó- mányok	7	3	23,75	10	52,5	23	146,41	64
Leíró természettudományok	35	26	48	36	25,83	19	25,5	19
Matematika+kibernetika	16,5	36	8	18	7,5	16	14	30
Csillagászat+Űrkutatás	22,33	7	119,17	36	85,04	25	107,54	32
Fizika	2	7	12,42	43	11,66	40	2,83	10
Atomfizika+reaktor technika	18,83	4	183,91	39	154	32	120,16	25
Kémia+kémiai technológia	-		7,58	12	24,33	37	33,5	51
Ásvány- és kristálytan	14	3	184	35	177,42	34	149,58	28
Geológia általában	-		7,4	95	-		0,4	5
Geofizika, geokémia	3,5	15	4,73	20	10,25	43	5,23	22
Fizikai földrajz	-		53,25	30	72,83	40	55,25	30
Meteorológia	1,5	64	-		0,83	36	-	
Teleptan	1,5	12	3,5	27	4,33	34	3,5	27
Paleontológia, őslénytan	-		-		1	33	2	67
Biológia	0,5	32	0,4	26	0,25	16	0,4	26
Antropológia	4	3	35,66	22	59,93	37	60,24	38
Mikrobiológia	3	8	7,33	21	14	40	11	31
Biokémia	-		1	3	8	23	25	74
Biofizika	5	12	15,83	37	11	26	10,5	25
Növénytan	-		4,5	31	4	28	6	41
Állattan	2	8	5	21	12,5	52	4,5	19
Orvostudomány	2	6	11	35	10,5	33	8	26
Állatorvostudomány	7,17	8	20,24	25	26,83	33	27,65	34
Műszaki tudományok általában	-		-		0,34	100	-	
Elektrotechnika, elektronika+ automatika	2,34	2	26,17	18	55,67	39	58,67	41
Bányászat+kohászat	-		8,5	14	19,5	31	33,83	55
Mezőgazdaság	-		-		6,34	68	3	32
Művészetek	-		2	22	5	54	2,25	24
	4,25	2	28,02	11	55,16	23	153,64	64

A szak megnevezése	1811-1945		1946-1959		1960-1964		1965-1966	
	tény- szám:	%	tény- szám:	%	tény- szám:	%	tény- szám:	%
Nyelvtudomány	72	15	111,49	22	163,73	33	147,75	30
Klasszika-filológia	30,5	10	95,11	30	95,92	30	94,47	30
Orientalisztika ²⁷	3,75	31	1	8	2	17	5,25	44
Irodalom, irodalomelmélet, iro- dalméltörténet, filológia	74,09	6	132,91	11	225,75	18	792,67	65
Földrajz+honismeret	6	4	17	10	23,67	15	114,17	71
Történelem általában+paleográfia, epigráfia	31,17	7	85,74	21	156,15	37	145,58	35
Régészet+Ősrégészet	35,74	11	69,34	22	107,73	35	98,75	32
Összesen:	562	6	1665	17	2258	23	5247	54

A négy időszak használati alkalmai összesen: 9732 100

**A KURRENS KÜLFÖLDI PERIODIKUMOKAT ÉRINTŐ HASZNÁLATI
ALKALMAK SZÁMA ÉVJÁRATSÁVOK ÉS SZAKOK SZERINT**

31. táblázat

Az itt bemutatott táblázathoz hasonló, idősávokra bontott és egyben szakok szerint is tagolt periodikum-használati feltárással a magyar használatelemzési szakirodalomban nem találkozunk. Ezért fenti táblázatunk adatait az Akadémiai Könyvtárhoz hasonló magyar könyvtárak ugyanígy csoportosított periodikum-használati adataival nem tudjuk egybevetni. A külföldi adatok szinte több összehasonlítási lehetőséget nyújtanak. A 2.4-es alfejezetünkben a National Lending Library for Science and Technology nevű angol könyvtár periodikum-forgalmával kapcsolatban be fogunk mutatni olyan adatokat, melyeket - a szakok anyagának visszamenőleges használatát illetően - saját anyagunkkal való összehasonlítás céljaira is jól felhasználhatunk. Magyar viszonylatban érvényes összehasonlításul mégis megemlíthetjük két szakkönyvtár kurrens külföldi periodikum-használati adatait, bár ezek csak szűk sávban biztosítanak összehasonlítási alapot, mivel - szakkönyvtárak lévén - csak meglehetősen szűk szakanyagot tartalmaznak és az általuk felölelt szakterületek is meglehetősen távol állnak az Akadémiai Könyvtár profiljától. Elsőként említhetjük meg a dolgozatunk 15. lapján már szóba került "Mit kölcsönöznek egy orvosi könyvtárban?" c. közlemény periodikum-használati adatait. A szerző, Jantsits Gabriella, itt azt vizsgálja, hogy 1965-ben egy kórházi orvosi szakkönyvtárban az olvasók milyen arányban veszik igénybe a szakfolyóiratok régebbi évfolyamait (kölcsönzés formájában). Nézzük tehát Jantsits Gabriella adatainak a mi "orvostudomány" szakunk adataival való egybevetését:

Évfolyam:	Jantsits G. adatai:	Saját adataink:
1965-1966	154 (csak 1965)	27,65
1960-1964	131	26,83
1946-1959	7 (csak 1957- 1959)	20,24
1811-1945	-	7,17

A másik visszamenőleges periodikum-használati adatközlés Molnár Imre - Reinhard Vera dolgozatunk 16-18. lapján ismertetett tanul-

mányából származik. Ők az MTA Blokémlal Intézete könyvtárának periodikum-használati forgalmát elemezték (szintén a kölcsönzés szintjén). Mivel az imént említett tanulmány tanúsága szerint (752.1.) a nevezett szakkönyvtár, a blokémlia mellett, jelentékeny számban kémlial, orvostudományi, biológial, mikrobiológial, matematikal és fizikal periodikumokat is tartalmaz és a visszamenőleges használati adatokat a tanulmány ezekre összevontan adja meg, mi ezt az összevont adatanyagot az érintett szakok mindegyikének adataival szembesítjük:

Évfolyam:	A Molnár-Reinhardt-féle kölcsönzési adatok:	Saját adataink:					
		Mate- matika	Fi- zika	Ké- mlia	Blo- lógia	Mik- robi- oló- glia	Blo- ké- mlia
1960-1966	307	192,58	274,16	327	120,17	33	21,5
1946-1959 ³⁶	37	119,17	183,91	184	35,66	1	15,83
1945 előtt	7	22,33	18,83	14	4	-	5

A fenti adatösszehasonlítások, a maguk meglehetősen eltérő adataival azt látszanak bizonyítani, hogy a szakirodalom-avulás egy szakkönyvtár, illetve egy tudományos nagykönyvtár periodikum-használatának tükrében más-más képet mutat. Tekintettel arra, hogy a fenti lényeges megállapítással kapcsolatban csak az Akadémiai Könyvtár profiljába kevésbé vágó szakokra vonatkozó összehasonlító adatokra hagyatkozhattunk, mielőtt e megállapítás további fejtegetésébe bocsátkoznánk, nézzük meg még - szintén összehasonlítás-képpen - , hogy miként alakult az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában a kurrens magyar periodikum-anyag időbelli szakonkénti használata. A túloldalon lévő 32. táblázatunk tehát a 92-93. lapon közölt 31. táblázatéhoz teljesen hasonló időszáv- és szakcsoport-elrendezésben tünteti fel az adatokat, immár a kurrens magyar periodikumok használatára vonatkozólag.

Periodikum-használati alkalmak száma szakonként és időszakok szerinti tagolásban

A szak megnevezése	1811-1945		1946-1959		1960-1964		1965-1966	
	tény- szám:	%	tény- szám:	%	tény- szám:	%	tény- szám:	%
Tudományszervezés, illetve üzemszervezés	-		-		13	46	15,25	54
Vegyes tartalmu periodikumok	-		1	1	3	2	115,5	97
Dokumentáció + katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	12	8	12,5	9	43,75	31	73,5	52
Kultúra+művelődéstörténet	8,33	9	8,83	9	24,05	26	52,24	56
Humán tudományok és társadalomtudományok általában	4	3	10,07	7	17,41	11	118,92	79
Akadémiák és egyéb tudós társaságok	28,5	20	14	10	30	21	70	49
Múzeumok működése	-		1	10	4,6	46	4,4	44
Filozófia	-		0,5	0,5	19,83	19	85,25	80,5
Pszichológia + pszichiátria	1	1	9	12	33,5	44	32	43
Vallástudomány, valláskritika	3	8	-		4,5	13	28,5	79
A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	1	0,6	8	5,4	35,8	25	101	69
Szociológia, szociográfia	-		-		0,33	25	1	75
Statisztika	3	7	10	25	8,25	20	19,25	48
Politika+államigazgatás	7	3	5,5	2	13	5	217,5	90
Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	-		2	2	22	18	99,09	80
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	2	8	5,5	21	12	45	7	26
Neveléstudomány	3	3	7,33	8	47,17	50	36	39
Egyetemi kiadványok	-		3	11	9	35	14	54
Néprajz	29	29	14,5	14	32,35	32	24,9	25
Természettudományok általában	4	9	1,34	3	4,67	10	35	78
Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	-		-		5	11	42,5	89
Fiziko-matematikai tudományok	-		2	100	-		-	
Leíró természettudományok	4	11	4,5	12	7	19	22	58
Matematika+kibernetika	-		8,5	17	16	32	25	51
Csillagászat+űr kutatás	-		0,5	17	0,5	17	2	66
Fizika	-		5,5	9	13,5	21	44,5	70
Atomfizika+reakortertechnika	-		-		-		6,5	100
Kémia+kémiai technológia	7	14	6	12	13,5	27	23	47
Geológia általában	2,5	11	4	17	8,5	36	8,42	36
Geofizika, geokémia	-		1	19	3	56	1,33	25
Fizikai földrajz	-		-		3,5	45	4,25	55
Meteorológia	-		-		1,5	50	1,5	50
Teleptan	-		-		0,75	30	1,75	70
Biológia	4	10	6	16	11	30	16,5	44
Antropológia	-		1	10	3	30	6	60
Mikrobiológia	-		-		1	25	3	75
Biofizika	-		-		1	100	-	
Növénytan	-		-		4	40	6	60
Állattan	5	45	-		1	10	5	45
Orvostudomány	13	13	6	6	17,5	18	61,5	63
Állatorvostudomány	-		3	33	4	45	2	22
Műszaki tudományok általában	2	2	10	12	19,5	23	53,67	63
Elektrotechnika, elektronika+automatika	-		1	20	-		4	80
Bányászat+kohászat	1	12	1	12	3	36	3,33	40
Mezőgazdaság	-		7,66	17	15	34	21,33	49
Művészetek	26	6	27,33	6	49,55	12	315,06	76
Nyelvtudomány	61	17	74,04	20	98	27	134	36
Klasszika-filológia	-		5	28	7,5	42	5,5	30
Orientalisztika ²⁷	-		1	25	-		3	75

A szak megnevezése	1811-1945		1946-1959		1960-1964		1965-1966	
	tény- szám:	%	tény- szám:	%	tény- szám:	%	tény- szám:	%
Irodalom, irodalomelmélet, iro- dalomtörténet, filológia	45	6	64,33	8	124,5	15	575,49	71
Földrajz+honismeret	6,33	9	4,5	7	15,97	24	40,92	60
Történelem általában + paleog- ráfia, epigráfia	26,34	14	37,07	19	69,67	37	57,75	30
Régészet+ősrégészet	14	18	15	19	20,85	27	27,9	36
Összesen:	323	8	410	9	917	21	2675	62

A négy időszak használati alkalmai összesen: 4325 100

**A KURRENS MAGYAR PERIODIKUMOKAT ÉRINTŐ
HASZNÁLATI ALKALMAK SZÁMA
ÉVJÁRATSÁVOK ÉS SZAKOK SZERINT**

32. táblázat

A 32. táblázat, (melynek adatait kifejezetten összehasonlítási céllal vettük ide), arra utal, hogy a kurrens külföldi, valamint a kurrens magyar periodikumok régebbi évfolyamainak olvasottsága között az Akadémiai Könyvtárban eltérés van. Ez abban mutatkozik meg, hogy a kurrens magyar periodikumok esetében a régebbi évfolyamokat általában véve kisebb mértékben használják, mint a kurrens külföldi periodikumok esetében.

A kurrens magyar periodikumok régebbi évfolyamainak olvasottsága nagyjából annak az olvasottsági arénynak felel meg, amit a kutatók a szakkönyvtárakban a kurrens külföldi periodikumok olvasottságára nézve tapasztaltak! Ha tehát a kurrens külföldi periodikumanyagok a szakkönyvtárakban és a kurrens magyar periodikum-évfolyamoknak akadémiai könyvtári visszamenőleges olvasottsága között trend-ben elég nagy hasonlóságot tapasztalunk, mivel magyarázunk ugyanakkor azt, hogy a szakkönyvtárak és az Akadémiai Könyvtár között éppen a kurrens külföldi anyag használatlása tekintetében van eltérés?

A magyarázatot, a sok összejátszó körülmény mellett elsősorban az a tény szolgáltatja, hogy az Akadémiai Könyvtár, - a több mint 100 évre visszatekintő cserekapcsolatai³⁷ révén -, mind a humán, mind a természettudományok területén, alapvető és magas tudományos értékű periodikumoknak, szinte megindulásuktól kezdve (sok esetben országos viszonylatban egyedüli) birtokosa. Ezzel a szerencsés alaphelyzettel a zömében 1945 után alakult kutatóintézetek, illetve a zömében 1950 után alakult akadémiai kutatóintézetek - amelyeknek munkatársai könyvtárunk olvasógárdájának magját képezik - természetesen nem tudják és nem is kívánják felvenni a versenyt. Ezek a többnyire természettudományi és alkalmazott tudományi kutatóintézetek a szakfolyóiratok vonatkozásában csak a frissebb évfolyamok beszerzésére vállalkozhatnak és csak igen ritka, kivételes esetben van módjuk egy-egy szakfolyóirat teljes anyagának visszamenőleges beszerzésére. Nem vitatható azonban, hogy a kutatás integritásához a kutatóintézetek munkatársainak a legfrissebb eredményeket hozó új periodikum-évfolyamok mellett ugyanezen periodikumok

régábbi évfolyamaira is szükségük van. Minthogy ezeket gyakran éppen az Akadémiai Könyvtár periodikum-gyűjteményében találják meg, így képez tehát a modern kutatás számára komplex és éppen e szempontból nélkülözhetetlen egységet az Intézeti könyvtárak és az Akadémiai Könyvtár periodikum-gyűjteményének együttes anyaga. E komplexitáshoz tartozik még az a tény is, hogy a magyarországi kutatóintézetek fő kutatási területük határterületét illetően még kevésbé tudják járni, megfelelő széles spektrumban, az illető határterületi periodikumokat, és így, mind a régi, mind az újabb évfolyamok vonatkozásában az ilyen periodikumok esetében fokozottan támaszkodnak a cserekapcsolatai révén ilyen anyaghoz is hozzájutó Akadémiai Könyvtárra.

Az Akadémiai Könyvtár ezen helyzetének tényéből feladatok is fakadnak: egyrészt az, hogy az Akadémiai Könyvtárnak azon alapvető periodikumok esetleges hiányainak pótlására és töredékes évfolyamainak kiegészítésére, mely periodikumok indulásuktól (esetleg a múlt század közepétől) kezdve járnak ide és amelyek régi évfolyamai iránt az olvasók érdeklődése a használati bizonylatok tanúsága szerint töretlenül fennáll, az eddiginél is nagyobb gondot kell fordítani, - másrészt az, hogy (a kurrens periodikum-jegyzékek mintájára) az Akadémiai Könyvtár értékes régi állományát igen hasznos lenne nyomtatott állománykatalógusban feltárni, melynek segítségével az Akadémiai Könyvtár régi periodikum-állományában rejlő kutatási lehetőségekre az eddiginél nagyobb mértékben lehetne felhívni a figyelmet.

g.) A periodikum-használat többéves távlata

Mint már dolgozatunk 24. lapján is említettük, jelen adatfeldolgozásunkat csaknem 100 000 adatra építettük, melyek mind az 1966. év periodikum-használatára vonatkoztak. Több év periodikum-használatának hasonló részletességű felolgozása, egyetlen kutató munkateljesítményét alapul véve, olyan hosszú ideig tartana, hogy a nyert eredményeknek már csak történeti érdekességük lenne, mivel elkészültük idejére a használat esetleg 10 évvel is túlhaladná a megvizsgált évek használati időszakot. (Ez természetesen nem jelenti azt,

hogy az Akadémiai Könyvtárban nem készül évről évre hivatalos statisztika a periodikum-használatról. Csak hogy ez nem a használt periodikum-féleségek számát tárja fel, hanem a használt kötetek, illetve egységek számát összesíti szakonként.) Figyelembe véve azt a tényt, hogy a hasonló jellegű periodikum-használatfeldolgozások más használatelemzőknél is rendszerint csak egyetlen évre vonatkoznak, sőt gyakran még ezen egyetlen éven belül is, vagy mintavételre, vagy egy kiragadott használati formára (például kölcsönzés) korlátozódnak, úgy gondoljuk, hogy jelen elemzésünk, amely szintén csak egyetlen év adataira vonatkozik, az időbeli körülhatárolás szempontjából végülis kellően egzakt. E meggyőződésünk fenntartása mellett is foglalkoztatott bennünket az az eddig még nem vizsgált kérdés, hogy vajon ez a használati keresztmetszeti kép ugyanígy alakul-e más években is.

Az 1968-ban elrendelt, már korábban említett csererevizíós tevékenység kiinduló mozzanataként adatgyűjtés készült az 1965., 1966. és 1967. év kurrens külföldi periodikumainak akadémiai könyvtári használatáról. A periodikum-használati adatgyűjtés alapjait az Akadémiai Könyvtár által korábban kiadott periodikum-jegyzékek képezték.³⁸ Forrásul ugyanazok a bizonylatok (olvasótermi kériólapok, kölcsönzési térítvények és fotó-megrendelőlapok) szolgáltak, melyeket mi is igénybe vettünk jelen dolgozatunk adatgyűjtésénél. Az adatgyűjtés a fenti megadott három év viszonylatában folyamatos és évenként elkülönített volt. E munka a féleségek és a használati alkalmak szintjén szolgáltatott a mi feltárásunkhoz kapcsolódó összehasonlítható adatokat.

A fenti csererevizíós adatfeltárással kapcsolatban ennek egy hiányosságára mindazonáltal utalnunk kell, mégpedig arra, hogy ez csak a periodikum-jegyzékekben szereplő címekre korlátozódott; így azon periodikumok használata, melyek címe valamilyen okból kifolyólag a nevezett periodikum-jegyzékekből kimaradt, az adatgyűjtés során nem került felvételre. Ez mintegy 6-7 százalékos eltérést jelent a mi teljes vizsgálati anyagunkhoz viszonyítva. Ezen eltérés egyik konkrét forrása, sok egyéb itt nem részletezett mellett, egyébként

az volt, hogy a nevezett periodikum-jegyzékekből a hírlapok, napilapok - a szerkesztési elveknek megfelelően - mindenkor kimaradtak.

Nézzük immár a jelzett felmérés adatainak jelen dolgozatunk megfelelő adataival való egybevetését:

Saját adatgyűjtésünk	A csererevizió kapcsán végzett adatgyűjtés
Az Akadémiai Könyvtárban 1966-ban használt kurrens külföldi periodikum-féleségek száma az összes használati formában együttesen: 1604	A saját adatgyűjtésünkben szereplő 1604 periodikum-féleség közül a csererevizió felmérésben nem szerepel 111 1965-1967-ig minden évben szerepel 730 Csak 1965-1966-ban szerepel 274 Csak 1966-ban szerepel 290 Csak 1966-1967-ben szerepel 199
	Összesen: 1604

33. táblázat

A fenti táblázatból fakadó első következtetés az, hogy az 1966-ban használt anyagnak csaknem 50 %-a a megvizsgált évek mindegyikében szerepelt; az említett anyagnak 75 %-a pedig a megvizsgált három év közül legalább kettőben szerepelt. Ez amellet szól, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában az így, több éves viszonylatban állandóan igényelt periodikum-címekkel mint a legalapvetőbb periodikum-bázissal kell számolnunk. Ez a bázis csaknem 100 %-ig azonos azzal a periodikum-bázissal, amit úgy nyertünk, hogy a különböző használati formában egyaránt gyakran használt periodikum-féleségeket listászerűen összegeztük (vö. a 22-24. táblázatokat). A több évre terjedő használatelemzés jelentős eredménye tehát, hogy az Akadémiai Könyvtár periodikum-bázisa többoldalú bizonyításához és megközelítéséhez juthatunk.

Az a megállapítás, hogy bázis-periodikum-anyagként évente sok azonos címet használnak az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában

csak az érem egyik oldala. Ennél még jelentősebb kérdés, hogy az 1966-ra vonatkozó érvényességgel megállapított szakmegoszlási struktúrához viszonyítva, van-e jelentős szakmegoszlási eltolódás a későbbi vagy a korábbi évek periodikum-használatában.

Hogy erre a második fontos kérdésünkre is feleletet kapjunk, elkészítettük és 34. táblázatunkban be is mutatjuk azon kurrens külföldi periodikumok szakmegoszlásának használati statisztikáját, melyeket 1965-ben vagy 1967-ben, vagy esetleg 1965-ben és 1967-ben is használtak, de amelyek 1966-ban nem szerepeltek. Tehát így egy szakmegoszlásstruktúra kontrollt végzünk az 1966-i adataink közelebbi megvilágításához. Ez is a feleségek szintjén adja az adatokat, de hiszen itt felesleges lenne is más szintet alkalmazni, mivel a használati szakmegoszlását illetően a feleségek szintje a megfelelő kontroll-terület. De nézzük meg mindenekelőtt magukat az adatokat!

Használati összehasonlító adatok az 1966., illetve az 1965. és 1967. évek között			
A szak megnevezése	Hány periodikumnyi anyag érintette a szakot 1966-ban	Hány periodikumnyi anyagot használtak a szakból 1966 folyamán	Hány periodikumnyi olyan anyagot használtak a szakból 1965 ill. 1967 folyamán együttesen, amit 1966-ban nem vettek igénybe
Tudomány-, illetve üzemszervezés	69,91	35,37	9,83
Vegyes tartalmú periodikumok	38,33	20,16	3
Dokumentáció+katalógusok, könyvtárak+levéltárügy	288	65,33	55,67
Kultúra+művelődéstörténet	46,9	30,18	6,16
Humán tudományok és társadalomtudományok általában	140,64	64,28	28,83
Akadémiák és egyéb tudós társaságok	120,58	28,34	26
Múzeumok működése	11,84	2,25	4,58
Filozófia	81,83	36,72	27,16
Pszichológia+pszichológia	36,47	20,5	7,5
Vallástudomány, valláskritika	29,19	8,15	6,75
A kommunista pártokkal kapcsolatos anyag+marxizmus-leninizmus	52,95	18,92	2,83
Szociológia, szociográfia	34,88	13,79	13,5
Statisztika	18,33	2,5	2
Politika+államigazgatás	40,19	26,66	5

Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	109,76	25,53	15,16
Jogtudomány (nemzetközi szervezetek)	61,27	17,92	12,84
Neveléstudomány	27,99	4,34	2,33
Egyetemi kiadványok	92,33	13	12,5
Néprajz	99,21	24,7	25,07
Természettudományok általában	136,98	49,16	27,83
Természet- és alkalmazott tudományokat általában érintő periodikumok	57,26	24,42	15,5
Fiziko-matematikai tudományok	64,17	21,08	21,83
Leíró természettudományok	78,18	13,75	14,25
Matematika+kibernetika	233,68	81,2	65,33
Csillagászat+írkuatás	83	10	9,5
Fizika	145,45	78	21
Atomfizika+reaktortechnika	71,96	20,58	12,5
Kémia+kémiai technológia	201,44	107,41	42,83
Ásvány- és kristálytan	20,33	3,2	1,5
Geológia általában	208,37	17,03	15,5
Geofizika, geokémia	62,66	15,33	5,5
Fizikai földrajz	55,44	2,33	10,33
Meteorológia	20	1,09	4
Teleptan	6,5	2	0,5
Paleontológia, őslénytan	27,47	0,45	2,84
Biológia	142,57	38,2	25,33
Antropológia	26,01	6	5,17
Mikrobiológia	36,33	8,5	10,5
Biokémia	28,5	12,84	5
Biofizika	4	4	0,5
Növénytan	119,75	17,5	13,84
Állattan	128,91	16,5	26,83
Orvostudomány	195,38	31,78	42,68
Állatorvostudomány	10,8	0,34	7,5
Műszaki tudományok általában	190,03	29,41	29,5
Elektrotechnika . . . + automatika	83,01	27,16	18,34
Bányászat+kohászat	40,33	7,34	3,5
Mezőgazdaság	152,5	7,25	14,5
Művészetek	182,52	49,2	37,84
Nyelvtudomány	179,62	77,7	36,16
Klasszika-filológia	63,04	40,45	12,33
Orientalisztika ²⁷	418	4,75	-
Irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet, filológia	307,5	149,5	67,5
Földrajz+honismeret	139,77	26,42	22,59
Történelem általában+paleográfia, epigráfia	230,24	75,45	61,34
Régészet+ősrégészet	201,7	68,04	44,6
Összesen:	5754	1604	1023

A fenti külláza egyrészt azt a tényt igazolja, amire egyébként már utaltunk is, hogy több ívi használat eredményének tekintetbevétele kedvezőbb képet nyújtana a periodikum-féleségek kihasználtságának vonatkozásában, mint az egyévi használat ilyen jellegű mérlegelése. Jóllehet több évi távlatban kizárólag a kurrens külföldi periodikumok színtjén rendelkezünk használati adatokkal, a három év alatt használt 2587 periodikum a rendelkezésre álló, 5754 íféle periodikumot számláló állománynak mintegy 45 %-a volt. Ez a használat már maximálisan kedvező keresettség Indexre utal!³⁹

A fenti tény arra világít rá, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóttartának a világ minden tájáról érkező, egyenlőtlen értékű periodikum-féleségeiről az olvasók meglehetősen kedvező ütemben tájékozódnak, és ha nem is használják a kevésbé ismert, néha csak másod-, harmadrangú tudományos értéket képviselő periodikum-féleségeket nap mint nap; az is igaz, hogy még az ilyen periodikumokat is előbb-utóbb kézbe veszik informálódási céllal, és hogy ezek a periodikumok is, a világ tudományosságában való tájékozódó széttekintés révén, valamilyen formában bekerülnek a magyar tudományos élet vérkeringésébe. Ha figyelembe vesszük azt a tény, hogy az 1968. évi revizió egyik alapfeltétele volt, miszerint csak az egyáltalán nem használt periodikumok cseréjét szabad "leállítani", akkor azt kell mondanunk, hogy a revizió periodikum-megszüntetéseket utáni, periodikum-állományunk féleségek szerinti kihasználtsága jelenleg, a fent említett háromévi 45 %-os állománykihasználtságnál minden bizonnyal még kedvezőbb arányt mutat.

Ha a három év adatait a használat szakonkénti megoszlásának szempontjából hasonlítjuk össze, akkor, miután mind 1965-ben, mind 1967-ben csaknem 1000 olyan periodikumot találunk, melyeket 1966-ban is használtak, a szakmegoszlás tekintetében már eleve csaknem 63 %-os egyezést fogunk tapasztalni. Fennmarad azonban mintegy 37 %-nyi, a két évben összesen 1023 periodikum-féleségnyi anyag, ami 1965-ben és 1967-ben 1966-hoz viszonyítva újként szerepelt. Nem ez tehát a kérdés immár, hogy az 1966-ban amúgy is használt periodikumok esetében a cím szerint 63 %-ban egyező periodikumok

ugyanílvén %-os szakmegoszlásra utalnak-e, mivel ez, ha kisebb-nagyobb eltolódások egyes szakok vonatkozásában lehetnek is, nagyjából mégiscsak feltehető, hanem az, hogy az újonnan használt, 1966-ban kézbe egyszer sem vett periodikumokat is olyan szakmegoszlási spektrumban használják-e, mint ami az 1966. évi használati szakmegoszlás alapján kibontakozott. Nos, 34. táblázatunk adatai éppen arra utalnak, hogy még ezen újonnan jött, 1966-ban nem használt periodikum-címek szakmegoszlása is az 1966-ban mutatkozóval azonos képet ad az esetek mintegy 33 %-ában. Így például a "filozófia", a "vallástudomány, ...", a "politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány", a "jogtudomány", a "neveléstudomány", a "természettudományok általában", a "természet- és alkalmazott tudományok általában érintő periodikumok", a "matematika+kibernetika", az "atomfizika+reaktortechnika", a "biológia", a "növénytan", az "elektrotechnika, elektronika+automatika", a "művészetek", a "nyelvtudomány", a "földrajz+honismeret", a "történelem, paleográfia, epigráfia" és végül a "régészet+ősrégészet" szakokon belül az 1966-ban nem használt folyóiratokat teljesen ugyanazon mértékben vették igénybe, mint az e szakok területén 1966-ban igénybe vettek. Ez a használatnak legalábbis a fenti szakokban érvényesülő bizonyos állandóságra utal, amely jelenség mellett, más szakokban bizonyos ingadozás tanúi vagyunk. Az 1966-ban használtakhoz viszonyítva a szóban forgó két évben például kevésbé használták a "kommunista pártokkal kapcsolatos anyag ...", a "politika+államigazgatás", a "fizika", az "ásvány- és kristálytan", a "teleptan", a "biokémia", a "klasszika-filológia", az "irodalom" szakokat, és sokkal nagyobb mértékben használták a "néprajz", a "fiziko-matematikai tudományok", a "lelki természetstudományok", a "fizikai földrajz", a "meteorológia", az "antropológia", az "állattan", az "orvostudomány", az "állatorvostudomány", a "műszaki tudományok általában" és a "mezőgazdaság" szakok anyagát. Az Akadémiai Könyvtár olvasóinak szakérdeklődésében mutatkozó bizonyos állandóságtól komponensek mellett számolnunk kell tehát ugyanezen érdeklődés-komplexum változó komponenseivel is. A szakérdeklődésben változás természetes és egészséges je-

lenség. Az lenne hiba, ha ilyen változások jeleit nem láthatnánk, csak is a merev változatlanóságéit. E változások mindazonáltal sok tényezőből veszik eredetüket. Az Akadémiai Könyvtár olvasóinak természetes átrétegződésén, a generációváltozáson túlmenően, befolyásolja az érdeklődés változását az intézetek tervfeladatainak évenkénti változása, a rövid határidős tudományos kutatási feladatok strukturális képe, a távlati tervfeladatok módosulása, a kutatási feladatok más-más megoldási szakaszba való jutása, sőt a világ tudományosságában bekövetkező érdeklődésbeli változások és eltolódások. Az Akadémiai Könyvtáron belül folyó könyvkiadási, dokumentációs és bibliográfiai munkák tematikai változásai természetesen maguk is kihatnak a használat szakmegosztásbeli változására.

A több évi használat adataival kapcsolatban megjegyzendő, hogy ez a kép pusztán a periodikum-féleségek használatján alapul, ezt a képet némileg módosíthatná az, ha a féleségmegosztás mellett a használati alkalmak szakszerinti megosztását, illetve a szakokra eső átlagos olvasói számot is tekintetbe vennénk.

2.3. A KIELÉGITETLEN KÉRÉSEK PROBLEMATIKÁJA

Számos könyvtár pontos kimutatást vezet arról, hogy mely folyóiratokra vonatkozó kéréseket nem tudta teljesíteni. Az Akadémiai Könyvtár folyóirat-olvasószolgálati gyakorlatában ez másképpen alakult. E folyamatnak egyrészt a helyi olvasótermi viszonyokból fakadó okai vannak, másrészt bizonyos elvi megfontolások is hozzájárultak a kielégítetlen kérésekkel kapcsolatos akadémiai könyvtári gyakorlat kialakításához.

A folyóiratkatalógusoknak a folyóiratterembe való helyezése (a folyóirattermi katalógusok képét lásd az 1. műmellékleten), továbbá a folyóirattermi ügyeletes könyvtáros munkaasztalának közvetlenül e katalógusok melletti helye, mint helyi adottságok, azt eredményezik, hogy az ügyeletes könyvtáros az olvasók anyagkeresési munkájába könnyedén belekapcsolódhatik, és hogy - néhány kivételtől

eltekintve - az olvasó gyakorlatilag szinte sohasem ír ki kérőcédu-
lájára olyan folyóiratcímet, melynek állomá-
yunkban való meglétét sa-
jítmaga, vagy az ügyeletes könyvtáros katalógusilag ne ellenőrizte
volna.

Az elvi meggondolások sorában egyrészt azt a tényt, és az eb-
ből fakadó következtetést kell megemlitenünk, hogy az Akadémiai
Könyvtár periodikum-állománya - miként jelen fejezetünkben bemu-
tattuk - rendkívül gazdag és így ritkán fordul elő az az eset, hogy
adott olvasó valamilyen speciálisabb témakörben is ne találna va-
lamelyes periodikum-anyagot állományunkban. Ha viszont nem té-
ma szerint keres anyagot az olvasó, hanem egy adott címet szeret-
ne megkapni - ami egyébként a gyakoribb eset -, akkor már köny-
nyebben fordul elő kielégítetlen kérés. De még így is a kielégítetlen
kéresek gyakran olyan műszaki, alkalmazott tudományi, vagy ritkáb-
ban természettudományi periodikumokra vonatkozó igények, melyeket
- gyűjtőkörünkől teljesen távol eső jellegük miatt - mint folyóiratárunk-
kal szemben támasztott igényeket el sem fogadhatunk és természe-
tesen nem is regisztrálunk. Ezek mellett a feljegyzés nélkül hagyott
kéresek mellett viszont annál nagyobb gondot fordítunk szakkutatóink
gyűjtőkörünkbe vágó kielégítetlenül maradt periodikum-igényeknek re-
gisztrálására és teljesítésére. A ki nem elégtett igényt beszerzési
javaslatnak fogjuk fel és szerzeményezési bizottsággal megbeszélés u-
tán, indokolt esetben - pénzügyi, illetve cserelehetőségeinkhez mér-
ten - erőfeszítést teszünk a hiányolt periodikum beszerzésére. Az 1971
folyamán megindult aktív szerzeményezési kooperációs munka, a nyelv-
és irodalomtudományok, valamint az ókortudományok terén, az 1966.
évi helyzethez viszonyítottan egyre fokozott lehetőségeket íg bizto-
sítani a meglévő állományból ki nem elégíthető periodikum-kérések
kielégítésére, ha nem is úgy, hogy minden esetben magunk szere-
zük be a hiányokat, de legalábbis úgy, hogy a hiány beszerzése a
kooperációs körhöz tartozó könyvtárhálózaton belül megtörténik.

2.4. EGY NEMZETKÖZI SZINTŰ ÖSSZEHAISONLÍTÁS

Minden tudományos könyvtár nagy mértékben egyedülálló körülmények között tevékenykedik, ezért mindennemű összehasonlítás esetén óvatosan kell az összehasonlítandó adatokat kezelni. Különösen érvényes ez az országhatáron túlról mutató összehasonlításoknál. Egy-egy szerencsés esetben mégis sikerülhet a szakirodalomban olyan anyagot találni, amely - ha némi lezúkitottsággal is - viszonylag objektív összehasonlítási lehetőséget kínál. Nem szabad elszalasztanunk az ilyen összehasonlítási alkalmat! Döntésünk szempontjából ilyen anyagnak minősül D.N.Wood és C.A.Bower tanulmánya (további adatait lásd a bibliográfiában) a társadalomtudományi periodikumoknak a National Lending Library for Science and Technology (Anglia, Walton, Boston Spa) nevű könyvtárban tapasztalt használatáról. Ez a tanulmány a szóban forgó könyvtár 1968. évi forgalmának egyetlen hónapját tárja fel a társadalomtudományi periodikumok vonatkozásában. A könyvtár természettudományi periodikum-forgalmát is elemezték más kutatók, de ez az elemzés nem jelent meg olyan egyértelmű, a kívülállók számára is jól használható formában, mint a társadalomtudományi periodikum-forgalomra vonatkozó elemzés. Ennek ellenére a természettudományi és műszaki anyag forgalmára vonatkozó adatok sem teljesen ismeretlenek számunkra, mivel ez az idézett tanulmány sokszor hivatkozik ezen másik elemzés adataira is.

A National Lending Library jelenleg 35 000 különféle periodikummal rendelkezik (vö. World of Learning, 1970-1971), míg 1968-ban 28 000 folyóirat volt a könyvtárban. Minthogy itt a használat egyetlen lehetséges formája a kölcsönzés, nagyon természetes, hogy az itt mutatkozó kölcsönzést, azaz a teljes használatot, a nálunk tapasztalt helybenolvasási, kölcsönzési és fényképeztetési adatok együttesével, tehát ugyancsak a teljes használattal kell egybevetni. Minthogy a National Lending Library csak kurrens külföldi periodikumokkal rendelkezik, az is kézenfekvő, hogy a nevezett angol könyvtár periodikum-használatát csakis az Akadémiai Könyvtár kurrens (ma-

gyar és külföldi) periodikumainak használatával hasonlíthatjuk össze. Miként a 2.2.4-es alfejezetünk g.) pontja bizonyítja, az Akadémiai Könyvtárban a periodikum-olvasás és a szakmegosztási szóródás évenkénti módosulása - legalábbis a xerox-szolgálat bevezetéseig - csekély volt. Az 1966-i periodikum-használati adatokat tehát a két évvel későbbi angolai adatokkal egybevethetőnek tartjuk. Bár a National Lending Library periodikum-forgalmának feldolgozó kérdőíves módszerrel dolgoztak, kutatási kérdésvetéseik - mint látni fogjuk - csaknem teljesen megegyeznek az általunk felvetett kérdésekkel. Meglepő például, hogy még a használt periodikumok szerinti tagolásánál is körülbelül ugyanolyan mélységig bontják az anyagot, mint mi, és ugyanúgy az Egyetemes Tizedes Osztályozást használják a szakcsoportosításhoz, miként mi is tesszük.

Nézzük tehát az egybevetés adatait!

Kvantitatív vonatkozásban azt állapíthatjuk meg, hogy a National Lending Library 1968-ban kb. 22 000 periodikum-kérést teljesített; minthogy minden alkalommal, azonos folyóirat újbóli kéréséskor is, új kériólap kiállítására volt szükség, ez a szám a periodikum-kölcsönzések alkalmainak számát jelenti. Az Akadémiai Könyvtárban 1966-ban pontosan 11 554 volt a kurrens periodikumokra eső használati alkalmak száma. Mivel 1968-ra lényeges növekedés nem következett be a használat volumenét illetően, úgy értékelhetjük az adatokat, hogy a National Lending Library 1968-ban kb. kétszer annyi kurrens periodikumot forgalmazott, mint az Akadémiai Könyvtár.

A National Lending Library-ből kölcsönvett periodikumok elemzése során a nevezett szerzők a használt anyag szakmegosztását részletesen vizsgálták, de - dolgozatuk célkitűzésének megfelelően - természetesen csak a társadalomtudományok viszonylatában. Elemzésük idevágó %-adatait a megfelelő akadémiai könyvtári adatokkal a következő táblázat veti egybe:

A National Lending Library és az Akadémiai Könyvtár periodikumforgalmának összehasonlítása a megadott társadalomtudományok vonatkozásában			
ETO-szám	A szak megnevezése	A szak hasznátságának aránya	
		National Lending Library (1968)	Akadémiai Könyvtár (1966)
3	Vegyes társadalomtudományi periodikumok	9,3	13
30	Szociológia, szociográfia	5,7	2,4
31	Statisztika	4,4	1,3
32	Politikai tudományok ...	1,9	29
33	Politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány	11,6	10
34	Jogtudomány	0,7	2,8
35	Közigazgatás, hadtudományok	1,3	9,6
36	Népjólét, biztosításügy	3	-
37	Oktatásügy	6,6	6
38	Kereskedelem, közlekedésügy	2	-
39	Néprajz, folklóre	1,2	8
159,9	Pszichológia	14,6	4,2
65	Üzemszervezés, üzletvezetés, reklámügy	27,5	5,8
71	Városstervezés, településesztétika, településföldrajz	5,6	cca. 1
72	Leíró földrajz (a fizikai földrajz kizárásával)	4,6	6,9
Összesen:		100	100

35. táblázat

A National Lending Library viszonylatában messze kiemelkedően használtak üzemszervezési, vállalatszervezési periodikumokat. Ez teljesen érthető, hiszen a National Lending Library-t igénybe vevő nagyszámú kereskedelmi, illetve ipari vállalat számára a 65-ös szakba tartozó üzemszervezési, munkaszervezési, rendszerelméleti, gépi adatfeldolgozási, könyvelési, ügyviteli és reklámügyi folyóiratok a legfontosabb és egyben a leggyorsabban megterülő kutatási anyagot képezik. Az Akadémiai Könyvtárban a "politikai tudományok" képezik a legolvasottabb kurrens társadalomtudományi folyóiratokat.

E tény értékelésénél tudni kell, hogy ide számítottak az igen gyakran helyben olvasott napilapok, és itt érezteti hatását a külföldi kommunista pártok hivatalos lapjainak olvasottsága is. A szóban forgó angol könyvtárban igen sok pszichológiai periodikumot kértek kölcsön. Az itt látott és a külföldi tudományos életre vonatkozó egyéb adat alapján állítható, hogy számos nyugati államban a nálunk tapasztalhatóknál sokkalta magasabb hullámokat vet a pszichológia divatja. A szociológiai irodalom is a nevezett könyvtárban olvasottabb. A "politikai gazdaságtan" Angliában, a politikai gazdaságtan szülőhazájában, és nálunk is, - népgazdaságcentrikus állami életünk révén - egyaránt magas olvasottságú. Az oktatásügy hasonló keresettségét mutat mindkét könyvtárban. Az Akadémiai Könyvtárban messze több folklór-anyagot olvasnak, viszont a National Lending Library-ben a népjólét, a kereskedelem, a statisztika, továbbá a városépítéssel vonatkozásában nagyobb az érdeklődés. A jogi és az államigazgatási szakok alacsony voltát maguk a szerzők magyarázzák meg: a National Lending Library nem adhat kölcsön hivatalos lapokat, márpedig éppen a hivatalos lapok olvasása (Magyar Közlöny, Művelődésügyi Közlöny, Akadémiai Közlöny) teszi ki nálunk is a jogtudományi folyóiratkéresek elég jelentős százalékát.

A két szóban forgó könyvtár periodikum-használatának összehasonlítása során a használat nyelvi tagolódása vonatkozásában tapasztaljuk a legszembetűnőbb különbséget: a National Lending Library-ben a társadalomtudományi periodikum-kérések 98,4 %-a angol nyelvű periodikumokra vonatkozott. Az Akadémiai Könyvtárban viszont a társadalomtudományokat érintő használat általában nem koncentrált ilyen szélsőségesen egyetlen nyelvre.

A nevezett angol könyvtárra vonatkozó periodikum-használati felmérés érdekessége az, hogy a felmérés szerzői az állomány visszamenőleges hasznátságát, tehát az ún. "felezési időt" is felderítették. Megállapították egyrészt, hogy a jelzett könyvtár viszonylatában nincs nagy eltérés a társadalomtudományi és az orvosi anyag visszamenőleges hasznátsága, "felezési ideje" között, (vö. a dolgozat szövegének 113. lapját). Az Akadémiai Könyvtárban a

Jelzett tudományterületek visszamenőleges olvasottsága eltérőbb: míg a National Lending Library-ban is vizsgált társadalomtudományi szakoknál átlagosan 6,53 %-ot tesz ki a 18 évesnél korábbi anyag olvasottsága, addig például az orvostudomány ugyanilyen régi állományának olvasottsága már a teljes orvostudományi anyaghasználat 14,3 %-át képezi. Az a meglepően alacsony "felezési idő", ami az Akadémiai Könyvtár viszonylatában a jelzett társadalomtudományokra vonatkozóan átlagosan jelentkezik, tehát korántsem jellemzi általánosságban az Akadémiai Könyvtár periodikum-használatát. Mint látjuk az orvostudomány területén már több mint kétszeres a "felezési idő" és az Akadémiai Könyvtár profiljába vágó szakok esetében ("irodalom", "nyelvtudomány" stb.) ugyancsak igen nagy "felezési idő"-értékkel találkozunk.

Eltérés van az Akadémiai Könyvtár és a National Lending Library periodikum-forgalma között a jelzett társadalomtudományi szakok visszamenőleges használatát illetően részletben is. A National Lending Library-ban az "oktatásügy" és az "üzemszervezés" vonatkozásában használják a legfrissebb periodikum-évfolyamokat. Az Akadémiai Könyvtárban egyrészt szintén a "tudomány- és üzemszervezés" áll az élen, másrészt a "politikai gazdaságtan, közgazdaságtudomány" szak. A National Lending Library-ban a "író földrajz", a "pszichológia", a "statisztika" és a "szociológia" szakokban legkiseb használtabbak a régi periodikum-évfolyamok; az Akadémiai Könyvtárban viszont a "vegyes társadalomtudományi periodikumok" (16 %) és a "néprajz" (20 %) szakok régi periodikum-évfolyamai a legolvasottabbak.

A National Lending Library-beli periodikum-használat vonatkozásában D.N. Wood és C.A. Bower azt is felderítették, hogy melyek a legkeresettebb periodikumok. Kimutatták, hogy a 17 legkeresettebb társadalomtudományi periodikumra eső használati alkalmak az összes igénybe vett ilyen periodikumra (681) eső használati alkalmak 20,2 %-át tették ki. Mi nem számítottuk ki azt, hogy az egyes szakok legkeresettebb periodikumai milyen százalékos arányt képviselnek a szak kevésbé keresett periodikumaival szemben, ezért nem

tudjuk megadni a legkeresettebb 17 akadémiai könyvtári társadalomtudományi periodikumnak a kevésbé keresett társadalomtudományi periodikumokhoz viszonyított keresettség arányát. A 22. táblázatunk adatainak felhasználásával pusztán annyit mondhatunk, hogy a 17 legkeresettebb helyben olvasott periodikumra az összes helybenolvasási alkalom 25,03 %-a esett. Minthogy az akadémiai könyvtári teljes állománynak egy másik könyvtár részállományához való viszonyítása módszertani hiba lenne, a fenti %-adatokból a két könyvtárra vonatkozó összehasonlító megállapításokat sajnos nem tehetünk. A National Lending Library-ben a használatelemzés során követett fenti módszer mindenesetre felhívja figyelmünket erre a sajátos szempontra, amit a jövőben mi is haszonnal alkalmazhatunk.

A National Lending Library és az Akadémiai Könyvtár periodikum-használata összehasonlításának utolsó pontjaként még azt említtjük meg, hogy a referáló folyóiratok használatával kapcsolatos tapasztalataink hasonlóak D.N. Wood és C.A. Bower megfigyeléséhez, nevezetesen ahhoz, hogy a társadalomtudományok művelői a referáló folyóiratokat a természettudósoknál és a műszaki kutatóknál viszonylag kisebb mértékben veszik igénybe.

3. AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR 1966. ÉVI PERIODIKUM-FORGALMA ÉS AZ OLVASÓK

Az előző fejezetben az akadémiai könyvtári periodikum-használat legfőbb adatait és összefüggéseit tártuk fel. Rávilágítottunk arra, hogy az egyes használati formákban, és ezen belül az állománytípusok, a periodikum-féleségek, az egy periodikumra eső olvasók száma, valamint az olvasási alkalmak szintjén miként alakult a használat. Megállapítottuk például, hogy a hagyományosabb használati formák (helybenolvasás, kölcsönzés) vonatkozásában a rendelkezésre álló anyag használata azonos szakmegoszlási struktúrát mutatott a könyvtár országosan meghatározott gyűjtőkörével, de hogy a viszonylagosan újabb használati formákban (fényképeztetés, optikai másolat) a gyűjtőkörtől már messze a természet- és alkalmazott tudományok felé tolódott el a használati kép. Megállapítottuk továbbá - legalábbis a kurrens külföldi periodikumokra vonatkozóan -, hogy a humán tudományok területén rendelkezésre álló anyagból cím szerint több periodikumot vesznek igénybe az olvasók, és hogy a természet- és alkalmazott tudományoknál viszont - főként a nálunk jelentős szakok esetében - az átlagos olvasói szám, valamint a használati alkalmak száma magasabb.

Hogy mindez miért van így, e kérdésre az állományhasználat adatai önmagukban nem adnak kielégítő választ. Az igényelt választ azonban megkapjuk akkor, ha az Akadémiai Könyvtárba járó olvasók személyét és ezek olvasási szokásait is vizsgálódásunk tárgyává tesszük. E fejezet adatai természetesen nem lesznek annyira egzaktak mint az előző fejezetéi voltak, ezért e fejezet bizonyos - főleg szociológiai - megállapításai, már sokkal inkább saját szubjektív kategorizálásunkat és logikai modelljeinket fogják tükrözni, jóllehet az itt nyert megállapítások is ugyanazokon a dokumentumokon; a használati bizonylatokon alapulnak, mint az állományhaszná-

lattal kapcsolatos ténymegállapításaink.

3.1. AZ OLVASÓK SZÁMA

A könyvtári statisztikák anyagában, amikor egy-egy évre vonatkozólag a könyvtárak (sokszor a legnagyobb könyvtárak) a használók számát megadják, tulajdonképpen a naponta jelentkező olvasók számának egyévi összegzését értik ezen. Egy meghatározott könyvtár használóinak számát, más aspektusból, az év folyamán az illető könyvtárba beiratkozott olvasók száma adja meg. Ha például a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1966. évi adatait nézzük, azt látjuk, hogy beiratkozott (tudniillik kölcsönzésre, helybenolvasásra stb. együttesen) 9995 olvasó és ugyanakkor helyben olvasott a folyóiratolvasóban 27 692 olvasó.⁴⁰ Az utóbbi magas szám tehát a 9995 beiratkozott olvasó egy részének többször ismétlődő könyvtárhasználatából adódik.

Miután fennforog az olvasók számának e kettős értelmezése, már előljáróban határozottan hangsúlyozzuk, hogy az olvasók személyét alapul vevő olvasószociológiai vizsgálataink során mi természetesen a különféle olvasók számával fogunk dolgozni, figyelmen kívül hagyva az olvasók bejöveteleinek számát, azt a tényt, hogy az olvasó mindössze egyszer vagy például 85-ször fordult-e meg az Akadémiai Könyvtár folyóíratárában. Nos 1966-ban a beiratkozott 1452 olvasóból 1231 különféle olvasó személy vette igénybe az Akadémiai Könyvtár folyóírattermét. Ugyanakkor 226 különféle személy, illetve intézmény kölcsönzött, valamint 275 különféle személy, illetve intézmény kért fotómásolatot e gyűjtemény periodikumainak adott cikkeiről, tanulmányairól. Tekintettel arra, hogy a lehetséges használati formák közül egyes személyek, illetve intézmények többet is igénybe vettek, az azonosságokat leszámítva és a három használati forma igénybe vevőit egyesítve, összesen 1339 különféle személy, és 216 különféle intézmény használta valamilyen formában az Akadémiai Könyvtár folyóíratárának állományát 1966-

ban. Még ha leszámítjuk is azt a tényt, hogy nemcsak beiratkozott olvasók, hanem alkalmanként, kizárólag napi olvasójeggyel rendelkezők is használták a folyóiratokat, nyugodtan megállapítható, hogy a ténylegesen beiratkozott olvasóknak mintegy 75 %-a használta a folyóíráttárat.

3.2. AZ OLVASÓK RÉTEGZŐDÉSE

Amlkor az olvasók rétegződésének problematikáját felvetjük, nyomban jelezzük, hogy e kérdést két szempontból fogjuk megvilágítani. Az egyik szempont (3.2.1.) a periodikum-használók Akadémiához fűződő intézményes kapcsolatának tisztázása. A másik (3.2.2.) a periodikum-használók tényleges szakmai, foglalkozás szerinti rétegződése. E két szempont az olvasószociológiai feltárások szokásos többszempontú rétegződéselemzéséhez viszonyítva kissé egy síkúnak tűnhet. De tegyük fel a kérdést: miféle haszonnal járna a kutatói olvasás feltárása szempontjából, ha a női és férfi olvasók periodikum-használatát különválasztva elemeznénk? Olvasóink "kezdő kutatók"-ra és "tapasztalt kutatók"-ra való bontása is kétes vállalkozás lenne. A kutatói olvasás felderítése szempontjából ugyanígy értelmetlen lenne olvasóink lakóhelyük szerinti megkülönböztetése. A nyugatnémet Eva-Maria Hess, a magyar H. Sas Judit és más olvasószociológusok többsikű csoportképzési metodikái tehát a kutatói olvasásra vonatkozólag immár nem nyújtanak megfelelő szignifikáns eredményeket.

3.2.1. AZ AKADEMIÁHOZ FÜZŐDŐ KAPCSOLAT VAGY ENNEK HIÁNYA MINT RÉTEGZŐDÉSI ELV

Az olvasók rétegződésén belül az Akadémiához fűződő intézményes kapcsolat témájának bemutatását mindjárt egy táblázattal kezdjük; ez a táblázat az 1231 különféle helyben olvasó személy fenti szempont szerinti rétegződését tárja elénk (36. táblázat).

A helyben olvasók rétegződése az Akadémiához való kapcsolat alapján		
A kategória megnevezése	Akadémiával kapcsolattal rendelkezők	Akadémiával kapcsolattal nem rendelkezők
Akadémikus (rendes tag, levelező tag, tanácskozó tag)	24	
Aspiráns (önálló, levelező stb.)	61	
Egyetemi hallgató		160
Egyetemi oktató, főiskolai oktató		91
Író, újságitró		11
Jogász (bíró, ügyész, ügyvéd stb.)	2	10
Könyvtáros, levéltáros, muzeológus, bibliográfus	15	59
Középfiskolai tanuló		13
Mérnök	3	75
MTA hivatali apparátusi dolgozó	13	
MTA könyvtári dolgozó (amennyiben fokozattal nem rendelkezik)	59	
Művész		4
Nyugdíjas		16
Orvos, állatorvos, farmakológus...	3	46
Szerkesztő, fordító, lektor, kiadói munkatárs	4	28
Tanár		57
Tudományos fokozattal rendelkezők: kandidátus, tudományok doktora	177	
Tudományos kutató	57	153
Egyéb		90
Összesen:	418	813

36. táblázat

A helyben olvasók mellett nem érdektelen a kölcsönző személyek és intézmények hasonló rétegződési adatait is megfigyelni (37. táblázat).

A kölcsönző személyek és intézmények rétegződése az Akadémiához való kapcsolatuk alapján		
A kategória megnevezése	Akadémiai kapcsolattal rendelkezők	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkezők
Akadémikus	13	
Aspiráns	5	
Egyetemi hallgató		4
Egyetemi oktató, főiskolai oktató		8
Könyvtáros, levéltáros, muzeológus, bibliográfus	1	9
Mérnök	1	5
MTA hivatali apparátusi dolgozó	3	
MTA könyvtári dolgozó	1	
Orvos, állatorvos, farmakológus...	1	2
Szerkesztő, fordító, lektor, kiadói munkatárs	1	6
Tanár		3
Tudományos fokozattal rendelkezők	28	
Tudományos kutató	7	16
Egyéb		4
Összesen:	61	57
Kölcsönző intézmények:	21	87

Együtt: 82 144

Összes személy: 118. Összes intézmény: 108. Együtt: 226

37. táblázat

Végül nézzük meg a fényképeztető személyek és intézmények rétegződését is (38. táblázat).

A fényképezetők rétegződése az Akadémiához való kapcsolatuk alapján		
A kategória megnevezése	Akadémiával kapcsolatban rendelkezők	Akadémiával kapcsolatban nem rendelkezők
Akadémikus	6	
Aspiráns	8	
Egyetemi hallgató		3
Egyetemi oktató, főiskolai oktató		12
Író, újságíró		1
Könyvtáros, levéltáros, múzeológus, bibliográfus	2	5
Mérnök		11
MTA könyvtári dolgozó	1	
Orvos, állatorvos, farmakológus...	3	6
Tudományos fokozattal rendelkezők	70	
Tudományos kutató	8	35
Egyéb		3
Összesen:	58	76
Fényképezetők intézmények:	17	124

Együtt: 75 200

Összes személy: 134. Összes intézmény: 141. Együtt: 275

38. táblázat

A három táblázat adataiból a következő, százalékszámokkal is érzékeltethető összefüggéseket vonhatjuk le:

	Az Akadémiával intézményes kapcsolatban állók %-a	Az Akadémiával intézményes kapcsolatban nem állók %-a
A helyben olvasóknál	34	66
A kölcsönző személyeknél	52	48
A kölcsönző intézményeknél	19	81
A fényképezetők személyeknél	43	57
A fényképezetők intézményeknél	12	88

39. táblázat

Amint látjuk a helyben olvasók egyharmadát valamilyen kapcsolat fűzi az Akadémiához. Az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező olvasó személyek közül kiemelkedően magas értéket mutatott az egyetemi hallgatók száma. Két tényt érdemes ehhez magyarázatként megjegyeznünk; egyrészt azt, hogy az itt szereplő egyetemi hallgatók legnagyobb része szakdolgozat-készítő, végzős egyetemi hallgatókból került ki; másrészt azt, hogy - amint ezt egy erre irányuló vizsgálódásunk bizonyítja - ezek közül jónéhányan később mint akadémiai intézeti dolgozók, vagy aspiránsok intézményes kapcsolatba is kerültek az Akadémiával. Ha mai érvényességgel állítanánk fel az Akadémiai Könyvtárba járó periodikum-olvasók rétegződését, azokét, akik az 1966. évben már olvasóink voltak, akkor meglepődve tapasztalnánk, hogy mennyire átrétegződött ez a kép és hogy milyen sok egyetemi hallgatóból lett akadémiai intézeti dolgozó, illetve hogy mennyi nálunk olvasó egyetemi oktatóból, tudományos kutatóból, mérnökből, orvosból stb. lett aspiráns, vagy tudományos fokozattal rendelkező személy.

A helyben olvasók %-ához viszonyítva - mint látható - a kölcsönző személyek körében az akadémiai kapcsolat sokkal nagyobb mértékben érvényesül, ami természetesen azzal a már említett körülménnyel magyarázható, hogy az Akadémiai Könyvtárban a periodikum-kölcsönzés főtitkári rendelettel szabályozott, főleg akadémikusokra és fokozattal rendelkezőkre korlátozott használati forma. A 87 nem akadémiai intézmény esetében a kölcsönzés mértéke már jóval magasabb, mint a nem akadémiai kölcsönző személyeknél. Ennek megvilágításához utalunk arra, hogy e 87 intézmény közül 39 vidéki, és 15 külföldi volt; tehát elsősorban arra fordítottunk gondot, hogy akkor tegyünk kivételt a szigorú kölcsönzési korlátozás alól, ha vidéki egyetemen, illetve fontos vidéki kutatóhelyen folyó tudományos munkát támogathatunk ezzel. A külföldi intézmények esetében kölcsönöségi alapon adunk kölcsön periodikum-anyagot olyan intézményeknek, melyektől mi is rendszeresen kapunk a magyar kutatók számára az országban meg nem lévő anyagot, vagy kapunk kölcsön olyan periodikum-köteteket, illetve -számokat, melyekkel - lefénnyképezteté-

sük útján - meg tudjuk szüntetni állományunk hiányait.

A fényképezéssel kapcsolatos fenti adatok akkor nyernek majd értékes megvilágítást, ha ezeket a mai xerox-szolgálat hasonló adataival lesz módunkban egybevetni. A 124 nem akadémiai fényképezető intézmény megoszlása a következő: külföldi intézmény: 15, vidéki intézmény: 42, budapesti intézmény: 67.

Az akadémiai kapcsolattal rendelkező periodikum-használókról (személyek és intézmények) nyert eddigl kép további finomítása úgy valószínűsíthető meg, ha arra vonatkozólag nyújtunk adatokat, hogy az 1966-ban létezett 45 akadémiai kutatóintézet közül hány áll kapcsolatban egy vagy több periodikum-használati forma vonatkozásában az Akadémiai Könyvtár folyóiratfűrával, illetve, hogy melyek voltak azok az akadémiai kutatóintézetek, amelyek számára az Akadémiai Könyvtár periodikum-állománya nem jelentett szükségesnek mutalkozó információs bázist? Ezt vitáglítja meg a következő táblázat:

Az Akadémiai Könyvtár folyóiratállományának használói az akadémiai intézetek részéről			
Csak helyben olvastak a kutatók a következő számú intézetből	3	Csak egyféle formában vették igénybe a kutatók az Akadémiai Könyvtár periodikumait	} 13 intézetnél
Csak kölcsönöztek	5		
Csak fényképeztettek	5		
Helyben olvastak és kölcsönöztek	9	Csak kétféle formában vették igénybe a kutatók az Akadémiai Könyvtár periodikumait	} 15 intézetnél
Helyben olvastak és fényképeztettek	4		
Kölcsönöztek és fényképeztettek	2		
Mindenféle használati formát igénybe vettek a kutatók			13 intézetnél
Semmiféle formában nem igényelték az Akadémiai Könyvtár periodikumait			4 intézetnél

Az imént bemutatott táblázat tanúsága szerint a z a k a d é m i a i kutatóintézetek mintegy 91 %-a használta valamilyen formában az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományát, Ugyanekkor 4 intézet semmilyen formában sem igényelte az Akadémiai Könyvtár periodikumai által nyújtott Információs lehetőséget. Ezek a következők: 1. az MTA Csillagvizsgáló Intézete, 2. az MTA Geo-kémiai Kutató Laboratóriuma, 3. az MTA Olajbányászati Kutató Laboratóriuma, 4. az MTA Sztereo-kémiai Kutató Csoportja. (E kutatócsoport 1966-ban - dolgozatunk adatgyűjtésének évében - a Központi Kémiai Kutató Intézettel való egyesülés előtt állott, ez magyarázhatja a periodikum-használati aktivitás teljes hiányát a nevezett csoportnál.) A fenti négy intézetnél megfigyelt érdeklődéshány mindazonáltal esetleg csak a periodikum-gyűjteményre korlátozódik, hiszen sem a könyv olvasás, illetve könyvkölcsönzési és -fényképeztetési, sem pedig a kéziratnak számító disszertációállomány használati adatai nem szerepelnek feldolgozásunkban. Így a fenti négy intézet, illetve kutatócsoport vonatkozásában sem állíthatjuk tehát teljes biztonsággal azt, hogy az Akadémiai Könyvtár valamint a jelzett intézetek között teljesen hiányzott mindennemű Információs kapcsolat.

Az Akadémiai Könyvtár folyóirattárával a periodikum-használat összes lehetséges szintjén tartottak kapcsolatot a következő akadémiai intézetek: 1. az Automatizálási Kutató Laboratórium, 2. a Botanikai Kutató Intézet, 3. a Filozófiai Intézet, 4. a Geofizikai Kutató Laboratórium, 5. az Irodalomtörténeti Intézet, 6. a Kémiai-Szerkezeti Kutató Laboratórium, 7. a Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet, 9. a Mikrobiológiai Kutató Csoport, 10. a Műszaki Kémiai Kutató Intézet, 11. a Nyelvtudományi Intézet, 12. a Pszichológiai Intézet, 13. a Régészeti Kutató Csoport.

A használati formák mindegyikének kiaknázása nem jelenti okvetlenül azt, hogy az a 13 kutatóintézet, melyeknél ez tapasztalható, feltétlenül a legtöbb alkalommal vette is igénybe az Akadémiai Könyvtár periodikum-anyagát. Ennek tudatában azt is megvizsgáltuk, hogy az intézetek, a használati formák többrétegűségétől függetlenül, milyen súllyal kapcsolódnak bele az akadémiai könyvtári periodikum-

állomány tudományos igénybevételébe a használati alkalmak és a használt anyag mennyiségének, illetve a használók számának tükrében. E szempontokat egyesítve a következő akadémiai kutatóintézetek részéről tapasztaltunk nagyfokú használatot a szóban forgó periodikum-állománnyal kapcsolatban: 1. Biokémiai Intézet, 2. Irodalomtörténeti Intézet, 3. Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet, 4. Központi Fizikai Kutató Intézet, 5. Műszaki Fizikai Kutató Intézet, 6. Nyelvtudományi Intézet, 7. Pszichológiai Intézet, 8. Régészeti Kutató Csoport, 9. Számítástechnikai Központ.

Amint látjuk az Akadémiai Könyvtár periodikum-állománya iránt intenzíven érdeklődő intézetek között, a két leginkább profilunkat érintő intézet: az MTA Irodalomtörténeti Intézete és az MTA Nyelvtudományi Intézete mellett, Jónéhány olyan intézetet találunk, melynek kutatási területe semmiképpen sem esik egybe könyvtárunk hivatalosan meghatározott gyűjtőköri profiljával. Ez a felismerés tovább látszik bizonyítani az előző fejezetünkben a periodikumok oldaláról már több vonatkozásban bebizonyított megállapításunkat, nevezetesen azt, hogy a periodikumok felé irányuló olvasói érdeklődés nem minden ponton esik egybe az ún. "gyűjtőköri spektrummal", hanem - szóródását tekintve - a periodikum-állomány sok irányba mutató szakszerinti tagolódását követi.

Kuriosumképpen, tehát nem is kifejezetten a történeti vissza pillantás céljából, érdemes egybevetni a fenti használati adatokat, illetve az olvasók fenti rétegződését a 100 évvel korábbi akadémiai állományhasználati adatokkal. Ehhez nyújt lehetőséget Fráter Jánosné már említett dolgozata. E dolgozat 42-43. lapján a nevezett szerző a könyvtár 1870-1875 között vezetett kölcsönzési könyve alapján közli az ekkor szereplő 284 különböző kölcsönző foglalkozási rétegek szerinti megoszlását. E megoszlás a következő:

Akadémikus	85 fő
Egyetemi, főiskolai tanár	23 "
Egyetemi hallgató	18 "
Egyesületek, intézmények	3 "
Író, újságíró, publicista	14 "
Jogász, mérnök, orvos	8 "

Tanító, tanár	47 fő
Tisztviselő, pap, politikus, egyéb	34 "
Múzeológus, könyvtáros, levéltáros	6 "
Foglalkozás szerint ismeretlen	46 "

Összesen: 284 fő

A fenti szám adatok alapján megállapította (ugyancsak a 43. lapon), hogy "a könyvtár már ebben az időben sem egy tudományos testület zárt könyvtára volt, hanem tudományos közkönyvtár", ugyanis az akadémiai tagok mellett csaknem 70 %-ban nem akadémiai olvasók használták ennek állományát.

Ha konkrét és tényleges (adekvát) összehasonlítást nem is tehetünk saját adataink és a száz évvel korábbi, imént idézett használati (kölcsonzési) adatok között, már csak az időbeli nagy távolság miatt sem, a fent idézett általános megállapítást, tudnunk azt, hogy a könyvtár igen nagy %-ban Akadémián túlmutató kutatási igényeket is kieléglt, a jelenlegi helyzetkép is igazolni látszik.

3.2.2. FOGLALKOZÁS SZERINTI RÉTEGZŐDÉS

A 3.2.1-es pontban közölt anyag annak felderítésére volt alkalmas, hogy miként alakult az Akadémiához intézményes kapcsolattal fűződő és az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező kutatók egymáshoz való számszerű viszonya. A nevezett anyag azonban semmiképpen sem volt alkalmas arra, hogy rávilágítson az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományát használók tényleges foglalkozási megoszlására. Elsősorban az Akadémiához intézményes kapcsolattal fűződő kutatók foglalkozási megoszlása maradt felderítetlen, hiszen az "akadémikus", az "aspiráns", az "MTA hivatali apparátusi dolgozó", a "tudományos fokozattal rendelkező" stb. kategóriák, - jóllehet az Akadémiához való tartozást egyértelműen jelzik -, nem utalnak az ezekben soroltak tényleges foglalkozási területére.

A következő lapon bemutatandó táblázatunk adatainak összeállítása érdekében megállapítottuk az összes Akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasó foglalkozási, kutatási-területi tagolódását. E mun-

kánk során "A Magyar Tudományos Akadémia Almanach"-ját (1967-1 kiadás), az Akadémiai Könyvtár "olvasónaplójának" adatait, valamint a könyvtár olvasószolgálati osztályán elhelyezett olvasó-nyilvántartási kartoték-anyag adatait vettük figyelembe. Nyilvánvaló, hogy még e három segédlet sem adott minden esetben százszázalékos elgazdítást olvasóink foglalkozását illetően, ezért bizonyos esetekben még egyes akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasókat is a "foglalkozásilag közelebről meghatározhatatlan" kategóriába kellett sorolnunk.

Az akadémiai kapcsolattal nem rendelkezők esetében is ugyanilyen foglalkozás-megállapítás! nehézségek merültek fel. Ezeknél mindemellett a "nyugdíjas" kategória felvétele is szükségessé vált.

A két táblázat mindazonáltal alkalmas lesz célunk, az akadémiai kapcsolattal rendelkezők és az akadémiai kapcsolattal nem rendelkezők foglalkozási megoszlásának felderítésére.

Az akadémiai kapcsolattal rendelkező helyben olvasó periodikum-használók foglalkozása								
A foglalkozás megnevezése	Akadémikus	Aspiráns	MTA hivatali	Akadémiai könyvtári munkatársi	Tudományos fokozattal rendelkező	Tudományos kutató, az akadémiai kutatóintézetnél, (fokozat nélkül)	Egyéb akadémiai kapcsolattal rendelkező	Összesen:
Biokémikus					1			1
Biológus					1			1
Botanikus	1				4			5
Demográfus								-
Egyetemi hallgató			1	2				3
Egyháztörténész								-
Filozófus	1				5	3		9
Fizikus		2			6	13		21
Földrajztudós					1			1
Geodéta					1			1
Geofizikus		2						2
Geológus	1				1			2
Író, újságíró		1	1					2
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész	4	3		8	22	13		55

A foglalkozás megnevezése	Aka- démikus	As- pi- ráns	MTA hiva- tall appa- rátsi dol- gozó	Akadé- mial könyv- tári dolgo- zó	Tudo- má- nyos fokc- zattal ren- del- kező	Tudomá- nyos akadémi- ai kuta- tónál, az aka- démiai kuta- tónál, (fokozat nélkül)	Egyéb aka- demiat kap- csolat- tal ren- delke- ző	Ösz- sze- sen:
Jogász	1		1		3		2	7
Kömikus	3	5			15	2		25
Klasszikus filológus	2			2	10			14
Könyvtáros, levél- táros, bibliográfus, muzeológus				34			15	49
Könyv- és könyvtár- történész		1		2	1			4
Középiszkolai tanuló								-
Közgazdász		1	1		3	1		6
Matematikus	2	5			8	5		20
Mérnök, műszaki kutató	1	10			14	2	3	30
Meteorológus					2			2
Mezőgazdász		2			5			7
Művész								-
Művészettörténész					5			5
Néprajztudós, folklorista		2			5	1		8
Nyelvész	1	4		1	21	4		31
Nyugdíjas								-
Orientalista	1	1		2	11	1		16
Orvos, állatorvos, farmakológus, or- vosi mikrobiológus	3	2			11		3	19
Pszichológus			1	1	1	2		5
Régész, őstörténész				1	1			2
Szerkesztő, fordító, lektor		1					4	5
Szociológus					1	3		4
Tanár, pedagógus		2			1			3
Történész	3	2		3	17	2		27
Zenekutató						4		4
Zoológus		1						1
Egyéb (pl. adminiszt- rátor)			8	3				11
Foglalkozásilag meghatározhatatlan		9				1		10
Összesen:	24	61	13	59	177	57	27	418

41. táblázat

Az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező helyben olvasó periodikum-használók foglalkozása					
A foglalkozás megnevezése	Minden, akadémiai kapcsolattal nem rendelkező személy, az egyetemi tanszemélyzetet kivéve	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező tanszemélyzet	A két előző kategória együtt	Akadémiai olvasók	Akadémiai + nem akadémiai olvasók együtt
Biokémikus				1	1
Biológus	3	2	5	1	6
Botanikus	1	1	2	5	7
Demográfus	1		1		1
Egyetemi hallgató	160		160	3	163
Egyháztörténész	2		2		2
Filozófus		1	1	9	10
Fizikus	18	3	21	21	42
Földrajztudós				1	1
Geodéta				1	1
Geofizikus	2		2	2	4
Geológus	3	1	4	2	6
Író, újságíró	11		11	2	13
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész	4	17	21	55	76
Jogász	11		11	7	18
Kémikus	26	5	31	25	56
Klasszikus filológus		8	8	14	22
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, múzeológus	59		59	49	108
Könyv- és könyvtártörténész	1		1	4	5
Középiskolai tanuló	13		13		13
Közgazdász	10	1	11	6	17
Matematikus	9	5	14	20	34
Mérnök, műszaki kutató	77	5	82	30	112
Meteorológus	1		1	2	3
Mezőgazdász	2		2	7	9
Művész	4		4		4
Művészettörténész	5	2	7	5	12
Néprajztudós, folklorista	1	1	2	8	10
Nyelvész	2	5	7	31	38
Nyugdíjas	16		16		16
Orientalista	2	1	3	16	19
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	50	3	53	19	72

A foglalkozás megnevezése	Minden, akadémiai kapcsolattal nem rendelkező személy, az egyetemi tanszemélyzetet kivéve	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező tanszemélyzet	A két előző kategória együtt	Akadémiai olvasók	Akadémiai + nem akadémiai olvasók együtt
Pszichológus	3		3	5	8
Régész, őstörténész	4	1	5	2	7
Szerkesztő, fordító, lektor	28		28	5	33
Szociológus	1		1	4	5
Tanár, pedagógus	58	3	61	3	64
Történész	4	3	7	27	34
Zenekutató	1	1	2	4	6
Zoológus		2	2	1	3
Egyéb (pl. adminisztrátor)	90		90	11	101
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	39	20	59	10	69
Összesen:	722	91	813	418	1231

42. táblázat

Már az előző 3.2.1-es pontunkban, ahol az Akadémiához való intézményes kapcsolat szempontjából vizsgáltuk a periodikum-használók rétegződését, adatokat közöltünk arra, hogy hány személy, illetve intézmény vette igénybe az Akadémiál Könyvtár periodikumait kölcsönzés vagy fényképeztetés formájában. Ezeket az adatokat ezúttal nem kívánjuk megismételni; ezekből ugyanis eleve elhagyjuk az intézményeket, melyek foglalkozás-meghatározás tárgyát nem képezhetik és azokat a személyeket, akik mint helybeni olvasók az előző két táblázat anyagában már szerepeltek. A 37-38. táblázatunkban a kölcsönzés és a fotóztatás teljes képét kívántuk megadni, itt viszont - miután a továbbiakban bizonyos szakterületek reprezentánsainak olvasási szokásaival külön-külön kívánunk majd foglalkozni - az átfedések nélkül adatokkal - a csak kölcsönző, illetve a csak fényképeztető személyekkel számolunk (108 személy).

Lássuk tehát e 108 személy (a 48 kizárólag kölcsönző és a 60 kizárólag fényképeztető olvasó) foglalkozási megoszlását:

Akadémiai kapcsolattal rendelkező kölcsönző és fényképeztető olvasók foglalkozása									
A foglalkozás megnevezése	Akadémiai kapcsolattal rendelkező kölcsönzők		MTA hivatalos alkalmazottak		Tudományos fokozattal rendelkező olvasók		Fokozattal nem rendelkező akadémiai intézeti munkatársak		Összesen:
	K	F	K	F	K	F	K	F	
Biológus					1		1		2
Botanikus						1			1
Filozófus	1								1
Fizikus						1	1		2
Geológus					1				1
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész						1			1
Kémikus	1				1	2		1	4
Matematikus		1						1	1
Mérnök, műszaki kutató	1	1	1			3			6
Művészettörténész					1				1
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	2	1			1	3		2	9
Pszichológus			1						1
Régész, őstörténész					1	1			2
Összesen:	5	3	2		6	12	2	4	34

Jelmagyarázat: K = kölcsönzők,
F = fényképeztetők

43. táblázat

Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező kölcsönző és fényképeztető olvasók foglalkozása				
A foglalkozás megnevezése	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező olvasók		Akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasók	Akadémiai kapcsolattal rendelkező és ilyen kapcsolattal nem rendelkező olvasók együtt
	K	F	K + F	K + F
Biológus		2	2	4
Botanikus			1	1
Egyetemi hallgató	1			1
Egyháztörténész	1			1
Filozófus			1	1
Fizikus		2	2	4

Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező kölcsönző és fényképezhető olvasók foglalkozása				
A foglalkozás megnevezése	Akadémiai kapcsolattal nem rendelkező olvasók		Akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasók	Akadémiai kapcsolattal rendelkező és ilyen kapcsolattal nem rendelkező olvasók együtt
	K	F	K + F	K + F
Geológus			1	1
Író, újságitró		1		1
Irodalmár, filológus, dráma- és színház-történész			1	1
Kémikus	1	9	5	15
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	4	4		8
Közgazdász		2		2
Matematikus			2	2
Mérnök, műszaki kutató	4	6	6	16
Mezőgazdász		3		3
Művészettörténész			1	1
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	1	7	9	17
Pszichológus			1	1
Régész, őstörténész			2	2
Szerkesztő, fordító, lektor	5			5
Szociológus	1			1
Tanár, pedagógus		1		1
Egyéb (pl. adminisztrátor)	3	2		5
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	4	10		14
Összesen:	25	49	34	108 személy

44. táblázat

A 41-44. táblázatokról legközvetlenebbül az olvasható le, hogy egy-egy foglalkozási csoporthoz hány olvasónk tartozott; e táblázatok alapján azonban az is felderíthető, hogy miként alakult 1966-ban a humán (társadalomtudományi), illetve a természet- és alkalmazott tudományi foglalkozásúak egymáshoz való viszonya. A 44-45. lapon lévő ösz-

szesítés (12. sz. táblázat) alapján kimutatható, hogy - a periodikum-féleségek vonatkozásában a humán szakokat kb. 64 %-ban, a természettudományi és alkalmazott tudományi szakokat pedig kb. 36 %-ban, (a természettudományiakat 28 %-ban, az alkalmazott tudományiakat 8 %-ban) vették igénybe olvasóink. Ami mármost az olvasók foglalkozási szakmegoszlását illeti, ezeknél az arány, legalábbis a szak szerinti tagolható foglalkozási kategóriáknál, nem csak ótv eltolódást mutat a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozási kategóriák javára: a humán foglalkozásúak aránya ugyanis 56 %, a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozásúaké pedig 44 % (a természettudományiaké 22 %, az alkalmazott tudományiaké 22 %). Ez az eltérés azzal magyarázható, hogy a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozású olvasók humán vonatkozásúnak minősülő anyag iránt is érdeklődést mutattak (bibliográfiák, naplajok, szépirodalom, tudományszervezés stb.); így tehát az igénybe vett humán vonatkozású periodikum-szakok használatát ők is megemelték. E jelenség fordítottja: a humán kutatók természettudományi tárgyú olvasása, már kevésbé gyakori.

A 41-44. táblázat adatszlopai arra is lehetőséget nyújtanak, hogy a humán, illetve a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozásúak megoszlásarányait az akadémiai és nem akadémiai olvasócsoportokon belül külön is megvizsgáljuk. Nos, az akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasók körében a humán foglalkozásúak 61 %-ban, a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozásúak 39 %-ban voltak képviselve; az akadémiai kapcsolattal nem rendelkezőknél viszont a humán foglalkozásúak száma csaknem 10 %-kal kevesebb: 52 %, a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozásúaké pedig arányosan több: 48 %.

E fenti arányokból kitűnik, hogy az akadémiai és az akadémiai kapcsolattal nem rendelkező olvasók foglalkozásmegoszlási aránya között nincs szembeszökő eltérés, és még csekélyebb lenne az eltérés, ha a szakcsoportokba való bontásból kihagyott, de valójában mégis inkább humán területeket képviselő egyetemi hallgatókat is

szerepeltették volna az akadémiához nem tartozók csoportjában. Szembetűnő ezzel szemben az, hogy az összes akadémiai intézeti belül az Intézeteknek kb. egynegyedét képviselő, humán vonatkozású Intézetek részéről (az Akadémia Könyvtárát is ide értve) annyi olvasó érkezett, hogy ezek az akadémiai kapcsolattal rendelkezőkön belül a humán foglalkozásúak részarányát végülis 61 %-ra emelték.

36-44. táblázatunk adatait értékelve arra hívjuk fel végezetül a figyelmet, hogy milyen szembetűnő százalékos eltérés tanul vagyunk, ha a helyben olvasók, valamint a kölcsönzők és fényképeztetők foglalkozási megoszlását vetjük egybe. A helyben olvasóknál a humán foglalkozásúak aránya 59 %, míg ugyanilyen foglalkozásúak a kölcsönzők és a fényképeztetők között csak 28 %-ban voltak. A helyben olvasóknál a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozásúak az összes olvasó 41 %-át tették ki, míg a kölcsönzőknél és a fényképeztetőknél ugyanezen foglalkozásúak az összolvások 72 %-át képezték. Sajnos azok a kérések, melyek az egyes Intézetek részéről periodikum-kölcsönzésre, illetve -fényképeztetésre vonatkozólag befutottak, e fenti összesítésből kimaradtak, hiszen az intézeti kérésekből nem derült ki, vagy csak igen ritkán derült ki az, hogy a kért periodikum-anyagot egy, vagy esetleg több intézeti tag részére kérték-e. De ha ezekkel az adatokkal rendelkezni is, (tekintve a kölcsönző és fényképeztető természettudományi és alkalmazott tudományi Intézetek magas számát,) a fenti arányszám (72 %) még inkább a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozásúak javára módosulna.

Az imént közölt számadatokkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy ezek csak egy bizonyos mélységig, a használó személyek számának mélységéig, világítják meg az összefüggéseket. Arra a körülményre ezek már nem világítanak rá, hogy a humán, illetve a természettudományi és alkalmazott tudományi foglalkozási csoportokhoz tartozó olvasók milyen intenzíven, hányszori bejövétel esetén használták az adott folyóiratokat. Ez utóbbi szempontra majd a továbbiakban adunk néhány megvilágító adatot.

3.3 A HASZNÁLATI ALKALMAK GYAKORISÁGA

„MINDENNAPOS” OLVASÓK – RENDSZERES OLVASÓK – EGY ALKALOMMAL JELENTKEZŐ OLVASÓK

a.) A helybeni (folyóírattemi) anyaghasználat gyakorisága olvasóinknál

A fenti kérdésselvetés bizonyos kiértékelésbeli nehézséget foglal magában. Az az olvasási szokás tudnivaló, hogy valaki - egy bizonyos meghatározott időszakon belül - hány alkalommal keres fel egy adott könyvtár meghatározott olvasótermét, igen sok szubjektív és objektív motívációs tényező eredménye. Ám ha ezt a bizonytalansági vonatkozást leszámítjuk, akkor a folyóírattembe való bejövettel alkalmak számbavételével lényeges olvasóelemzési adathoz jutunk el, ami immár közvetlenül érinti azt a kérdést, hogy vajon az Akadémiai Könyvtárnak mekkora az ún. "olvasó-törzsgárdája", és hogy e törzsgárda számbeli nagysága miként viszonyul a ritkán jövő kutatók (sokkal szélesebb) táborához. A tudományos hatékonyság szempontjából persze nem lehet az egyetlen használati alkalom formájában realizálódó állományhasználatot sem lebecsülni, hiszen olvasóink között olyan céltudatosan, tervszerűen kutató személyek vannak, akik egyetlen használati alkalom révén is olyan hasznos információk birtokába juthatnak, amelyek folyamatban lévő kutatási munkájuk számára valóban hézagpótlóak. De, hogy mindezen vonatkozásban értékelő következtetéseket tehesünk, lássuk mindenekelőtt a helyben olvasók számának megoszlását a használati alkalmak gyakoriságának tükrében.

A helybenolvasási alkalmak gyakorisága			
Az olvasási alkalmak száma	Az olvasók száma	Az olvasási alkalmak száma	Az olvasók száma
1 alkalom	662	21 alkalom	3
2 "	221	22 "	5
3 "	90	28 "	1
4 "	68	29 "	1
5 "	31	30 "	1
6 "	28	31 "	1
7 "	18	35 "	2
8 "	12	36 "	2
9 "	10	38 "	1
10 "	12	39 "	1
11 "	6	40 "	1
12 "	9	41 "	1
13 "	6	42 "	1
14 "	6	48 "	1
15 "	4	49 "	1
16 "	6	50 "	2
17 "	6	65 "	1
18 "	4	85 "	1
19 "	1	120 "	1
20 "	2	200 "	1
Összesen:	1202 +		29 = 1231

45. táblázat

b.) A periodikum-kölcsönzés gyakorisága

Nézzük ezek után, hogy az akadémiai periodikum-állományt használó személyek és intézmények hány alkalommal kölcsönöztek: (A sok alkalommal kölcsönzők természetesen intézetek!)

A kölcsönzési alkalmak gyakorisága			
A kölcsönzési alkalmak száma	A kölcsönzők száma	A kölcsönzési alkalmak száma	A kölcsönzők száma
1 alkalommal	114	10 alkalommal	2
2 "	50	11 "	2
3 "	13	12 "	1
4 "	15	13 "	3
5 "	9	20 "	1
6 "	5	22 "	1
7 "	3	28 "	1
8 "	3	30 "	1
9 "	1	33 "	1
Összesen:	213 +		13 = 226

46. táblázat

c.) A periodikum-fényképeztetés gyakorisága
Nézzük végül a fényképeztetési alkalmak számának alakulását olvasóinknál, ahol - fényképeztető alanyokként - ismét egybe vesszük a személyeket és az intézményeket.

A fényképeztetési alkalmak gyakorisága			
A fényképez- tetési alkal- mak száma	A fényképez- tetők száma	A fényképez- tetési alkal- mak száma	A fényképez- tetők száma
1 alkalom	134	16 alkalom	4
2 "	43	17 "	1
3 "	26	18 "	1
4 "	17	20 "	2
5 "	7	23 "	1
6 "	7	24 "	1
7 "	6	27 "	1
8 "	5	33 "	1
9 "	2	36 "	1
10 "	5	48 "	1
11 "	3	104 "	1
13 "	2	119 "	1
15 "	2		
Összesen:	259 +		16 = 275

47. táblázat

d.) Megjegyzések a periodikum-használati
alkalmak gyakoriságával kapcsolatban

A helyben olvasók anyaghasználati alkalmaira visszatérve, le-
számítva a lehetséges szubjektív és objektív motívációs körülménye-
ket, megállapíthatjuk, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattára 1966-
ban egy olyan 29 személyt számláló "olvasógárdával" rendelkezett, mely-
hez tartozók, képletesen szólva, a folyóirattár szinte mindennapos
olvasóinak számítottak. Milyen szakérdeklődést mutat és
milyen célzattal olvasó személyekből tevődött össze ez a "gárda"?
A pusztán szórakozási célzattal olvasó nyugdíjastól kezdve, a ta-
nulási céllal olvasó egyetemi hallgatón keresztül, a dokumentációs
és adatvisszakeresési céllal olvasó bibliográfusokon át, a kizárólag és

klifejezetten kutatási célzattal olvasókig, mindenféle olvasói típusal találkozunk ebben. Mégis, számszerűen, a kutatási célzattal olvasók csoportja, tehát az utolsóként említett típus, képezi a szóban forgó "gárda" magját.

Jóllehet e csoport tagjai olvasási céljuk vonatkozásában jelentősen eltérnek egymástól, foglalkozásilag már korántsem mutattak ilyen heterogén képet. A csoport tagjainak ugyanis csaknem fele foglalkozásilag filológus (klasszikus filológus, nyelvész, illetve orientalista) volt, és a többi tag is (4 személyt leszámítva) humán területen dolgozó kutatónak (régész, néprajzkutató, könyvtár-elméletet tanulmányozó stb.) minősült. Egyébként 8 akadémiai kapcsolattal nem rendelkező ilyen személy mellett 21 akadémiai kapcsolattal rendelkezőt tartottunk számon e csoporton belül; 6 ezek közül, mint aspiráns, disszertációjának írásán dolgozott. Míg tehát a helyben olvasókon belül az akadémiai kapcsolattal rendelkezők száma mindent összevéve csak 34 %, e leggyakrabban látott olvasók csoportján belül az összlétszám zömét (72 %) akadémiai kapcsolattal rendelkező személyek tették ki.

Személyes tapasztalatainkra támaszkodva nem érdektelen választ keresni arra a kérdésre, hogy ez az 1966-ban az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományát oly gyakran igénybe vevő olvasói gárda vajon később, az 1966-ot követő években is változatlanul fennáll-e. 5 év leforgása alatt a gyakran olvasók gárdájához tartozó 29 személyből 11 elvesztette e gárdához való tartozása státusát (3 meghalt, 3 külföldre távozott, 1 külföldi aspiráns védelem után hazájába visszatért, 2 akadémiai kapcsolatát elveszített személy is megszűnt gyakori olvasó lenni stb.). Ezzel szemben a fennmaradt 18 személy ma is (1971) többé-kevésbé rendszeres használója könyvtárunk periodikum-anyagának.

Fenti észrevételeinkből következik, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattárába egy adott évben "mindennapos" olvasónak számító személyeket korántsem lehet egyértelműen a könyvtár periodikum-olvasó "törzsgárdájának" tekinteni. Sokkal inkább ilyen státusúnak kell tekinteni azokat, akik évek hosszú során keresztül, ha

nem is rendkívül gyakorisággal, de kitartó és állandó rendszerességgel veszik igénybe periodikum-állományunkat. Az Akadémiai Könyvtárnak valójában ez az igazi periodikum-használó "törzsgárdája", amely természetesen jóval népesebb, mint az időlegesen esetleg rendkívül gyakran bejáró olvasókból toborzódó csoport. Véleményünk szerint tehát egy adott könyvtár rendszeres olvasójának, olvasói "törzsgárda"-tagjának az a személy minősül, aki egy bizonyos olvasói információs igény felmerülése esetén elsősorban és következetesen erre az adott könyvtárra gondol, ennek anyagát veszi igénybe. A nehézség akkor jelentkezik, amikor a fenti meghatározás alapján immár arra a kérdésre kell válaszolni, hogy mekkora a könyvtárunk periodikum-állományát rendszeresen használó "törzsolvasók" csoportja. Nyilvánvaló, hogy a "mindennapos olvasók" kisszámú gárdájának egy része egyben "törzsolvasó" is, hiszen később sem szakad el végérvényesen könyvtárunktól. Kétségtelen az is, hogy az Akadémiai Könyvtár dolgozóinak egy része maga is "törzsolvasó". Számos "törzsolvasó" kerül ki az egyetemi hallgatók közül is. A periodikum-olvasók "törzsgárdáját" végül - legnagyobb százalékban - egyrészt azok az akadémiai intézeti dolgozók alkotják,⁴¹ akik rendszeresen, meghatározott kérésekkel érkeznek folyóirattárunkba, másrészt többnyire olyan nem akadémiai kutatóhelyen dolgozó személyek, (jelentős mértékben egyetemi tanszemélyzet,) akik a könyvtár profiljának ismeretében - a korábbiakban nyert kedvező igénykielégítési tapasztalataik alapján - válnak rendszeres olvasóinkká.

A "törzsolvasók" számát matematikailag pontossággal azonban meghatározni nem tudjuk, ehhez ugyanis, mint előfeltétel, az olvasók több évre vonatkozó helybenolvasási, kölcsönzési és fényképeztetési adatainak törzslapszerű nyilvántartása lenne szükséges. Ismét csak a személyes tapasztalatainkra való támaszkodás alapján állíthatjuk, hogy az 1966-ban számításba vett 1231 helyben olvasó periodikum-használó közül ezek 20-25 %-a ma is rendszeres igénybe vevője az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományának. Ügylehet ezt a gárdát tekinthetjük az Akadémiai Könyvtár periodikum-olvasói "törzsgárdájá-

nak".

Felmerülhet a kérdés, hogy a kölcsönző és fényképeztető személyek adataiból nem egészíthető-e ki az a kép, ami a helyben olvasók adatainak elemzéséből az Akadémiai Könyvtár periodikumhasználóinak "törzsgárdáját" illetően összeállt. Jóllehet van néhány olyan törzsolvasó, aki a helybenolvasás mellett egyszer-egyszer más használati formát is igénybe vesz, de mindez az előbb kialakult képet nemigen módosítja, a gárdát újabb személyekkel nem egészíti ki. A nagy számban kölcsönzők, illetve fényképeztetők kivétel nélkül **intézmények**, nagy részben vidéki tudományos centrumok könyvtárai, és természetes, hogy az ilyen intézményközi kölcsönzési és fényképeztetési kérésekből a használó személyek kiléte nem derül ki, így tehát - ha volt is olyan személy, aki egy adott intézmény közvetítésével állandó, rendszeres igénylője volt periodikum-gyűjteményünknek - ennek olvasószociológiai adatként való tekintetbevételét nem tudtuk megvalósítani. A szóban forgó intézmények részére - a személyes felelősség elve alapján - az anyagot sokszor az intézeti könyvtáros nevére kiállítva adjuk ki. Ebből - az adatok kritikátlan számba vétele esetén - az a téves kép alakulhatna ki, hogy maguk az akadémiai intézeti, vagy nem akadémiai kutatóintézeti könyvtárosok egyben "törzsolvasók". Való igaz, hogy az intézetek és intézmények kölcsönzésében, fényképeztetésében általában nagy szerepe van, mint közvetítőnek, az intézeti könyvtárosnak, de "törzsolvasónak" ezért még nem tekinthető. És éppen itt merül fel a "törzsolvasók" meghatározásának egy áthidalhatatlan meghatározási nehézsége. Az intézetek és intézmények részéről jelentkező kölcsönzési és fényképeztetési kérések sokszor egy-egy, személyében rejtve maradó "törzsolvasó" igényei lehetnek. Az intézeti könyvtárosok ugyanis a térítvényen - mint említettük - csak ritkán tüntetik fel névszerint azt a személyt, aki számára az anyagot kéri. A "rendszeres olvasó" meghatározásával kapcsolatban egyébként a nemzetközi olvasószociológiai szakirodalomban is igen sok baj van. Eva-Maria Hess kérdőíves módszeréhez kapcsolódó és a könyvtárhasználat vonatkozásától függetlenített olvasó meghatározásaiban, rendszeres

periodikum-olvasónak például azt a személyt tartja (a bibliográfiában idézett mű 103. lapján), aki a "Lesen Sie das Blatt regelmässig, d.h. im allgeminen jede Nummer oder lesen Sie es gelegentlich?" alakban feltett kérdés megválaszolásakor magát rendszeres olvasónak mondja. Nos, maga Hess utal arra, hogy az olvasók maguk sem ismerik pontosan olvasásuk jellegét, hiába mondják magukat bizonyos lapok, vagy folyóiratok rendszeres olvasójának, visszakérdezés esetén sokszor nem emlékeznek az olvasott anyagra, tehát valójában nem rendszeres olvasói, hanem esetleg csak rendszeres kézbe vevői, vagy táskába tevői a jelzett periodikumoknak.

A bizonytalansági mozzanattal kapcsolatos kitérőnk után nézzük azért meg, hogy mely intézetek és intézmények érdeklődtek rendszeresen folyóirattárunk anyaga iránt, nézzük meg tehát a rendszeres periodikum-igénylés Intézeti-Intézményi vonatkozását is. Az akadémiai intézetek periodikum-igényléseinek gyakoriságáról és formáiról már dolgozatunk 122-124. lapján beszámoltunk, így e helyen pusztán a nem akadémiai intézmények és kutatóhelyek hasonló vonatkozásairól emlékezünk meg. Nos, 1966-ban - rendszeres kölcsönzőként vagy fényképezettként - a következő nem akadémiai intézmények és kutatóhelyek álltak kapcsolatban könyvtárunk folyóirattárával: a BIOGÁL könyvtára, Debrecen, (fényképeztetés), a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára (kölcsönzés), az Egyesült Izzó Műszaki Könyvtára, Budapest (fényképeztetés), a Gyógyszerkutató Intézet, Budapest (fényképeztetés), a Híradástechnikai Ipari Kutatóintézet, Budapest (fényképeztetés), a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára (kölcsönzés, fényképeztetés), a miskolci Nehézipari Egyetem Fizikai Tanszéke (fényképeztetés), a Magyar Optikai Művek, Budapest (fényképeztetés), a Nitrokémiai Ipari Intézet Műszaki Könyvtára, Fűzfőgyártelep (fényképeztetés), az Országos Atomenergiail Bizottság, Budapest (fényképeztetés), a Pécsi Egyetemi Könyvtár (kölcsönzés, fényképeztetés), a pécsi Tanárképző Főiskola Könyvtára (kölcsönzés), a szegedi József Attila Tudományegyetem Kísérleti Fizikai Intézete (fényképeztetés), a Vegyipari Egyetem, Veszprém (fényképeztetés).

Miként fűzetünk a.) pontjában már említettük, nemcsak a gyakorl, hanem az egyetlen alkalommal megvalósuló periodikum-használatok adatai is értékesek lehetnek számunkra az olvasószociológiai kép teljessé tétele szempontjából. Nézzük meg tehát kissé közelebbről azt, hogy kikből és milyen célzattal olvasást folytatókból tevődött össze az a 662 helyben olvasót számláló csoport, melynek tagjai az 1966. év folyamán mindössze egy alkalommal olvastak periodikumot folyóírártárunkban!

Az egyik jellemzési lehetőség, melynek alapján ezt a mindössze egyszer jelentkező olvasókból álló csoportot vizsgálhatjuk az, hogy a bejöveteleik egyetlen alkalma során vajon hány folyóíratot vettek igénybe. Nos, az adatok amellet szólnak, hogy az egyetlen alkalommal jelentkezők 93,5 %-ban egy, vagy esetleg két folyóíratot használtak. Ez a tény némileg amellet szói, hogy ezekben az esetekben többnyire nem szórakozási-pihenési, vagy tanulási céllal folytatott olvasásról volt szó, mint inkább informatív, adatellenőrzési, dokumentáció-kiegészítési, adatkeresési, illetve adatvissza-keresési céllal folytatott periodikum-használatról.

Egy további jellemző adat a szóban forgó csoporttal kapcsolatban a következő: a csoporthoz tartozó 662 olvasó a helyben olvasók összlétszámának 53,7 %-át tette ki. Ez igen magas szám! (Az Országos Pedagógiai Könyvtárban - mint emlékezünk - az egyetlen alkalommal jelentkezők száma az összes beiratkozott olvasónak 33,7 %-a volt.) A kutatói olvasás esetén, (amely olvasási forma sokszor igen széttagolt és az adatokat rendkívül sok forrásból gyűjti össze) az egyszeri periodikum-olvasás hasznát sem szabad lebecsülnünk: könyvtárunk az anyaghasználatnak még ezzel a formájával is igen értékes információ-gyarapodásban részesítheti az adatgyűjtő kutatót.

Végül a szóban forgó csoport jellemzése azon is alapulhat, hogy ezek az egyszer megjelenő adatkereső, adatellenőrző, gyors információ igényüket kielégítő olvasók vajon miként oszlanak meg foglalkozási csoportonként. A túloldalon lévő táblázatunk a megoszlás adatait szemlélteti:

Az 1966-ban egyetlen alkalommal jelentkező periodikum-olvasók foglalkozási megoszlása a kettő vagy több alkalommal érkezőkkel összehasonlítva				
A foglalkozás megnevezése	Az egyetlen alkalommal jelentkező periodikum-olvasók száma	A kettő, vagy több alkalommal jelentkező periodikum-olvasók száma	Az egyetlen alkalommal jelentkezők %-os aránya az adott foglalkozási ágon belül	
Biokémikus		1	0	%
Biológus	3	3	50	"
Botanikus	2	5	29	"
Demográfus		1	0	"
Egyetemi hallgató	80	83	49	"
Egyháztörténész		2	0	"
Filozófus	5	5	50	"
Fizikus	25	17	60	"
Földrajztudós		1	0	"
Geodéta	1		100	"
Geofizikus	2	2	50	"
Geológus	5	1	84	"
Író, újságlíró	5	8	38	"
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész	28	48	37	"
Jogász	14	4	77	"
Kémikus	32	24	57	"
Klasszikus filológus	3	19	13	"
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, múzeológus	43	65	40	"
Könyv- és könyvtártörténész	1	4	20	"
Középiskolai tanuló	9	4	69	"
Közgazdász	14	3	cca. 82	"
Matematikus	17	17	50	"
Mérnök, műszaki kutató	79	33	70	"
Meteorológus		3	0	"
Mezőgazdász	7	2	77	"
Művész	2	2	50	"
Művészettörténész	5	7	41	"
Néprajztudós, folklorista	1	9	10	"
Nyelvész	14	24	36	"
Nyugdíjas	8	8	50	"
Orientalista	5	14	26	"
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	50	22	70	"
Pszichológus	3	5	37	"
Régész, őstörténész	3	4	43	"

A foglalkozás megnevezése	Az egyetlen alkalommal jelentkező periodikum-olvasók száma	A kettő, vagy több alkalommal jelentkező periodikum-olvasók száma	Az egyetlen alkalommal jelentkezők %-os aránya az adott foglalkozási ágon belül
Szerkesztő, fordító, lektor	17	16	51 "
Szociológus	4	1	80 "
Tanár, pedagógus szak- kutató	34	30	53 "
Történész	13	21	38 "
Zenekutató	2	4	33 "
Zoológus	2	1	67 "
Egyéb (pl. adminisztrátor)	67	34	66 "
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	57	12	82 "
Összesen:	662	569	53,7 %

48. táblázat

A fenti táblázatra vetett egyetlen pillantás elegendő annak megállapításához, hogy a természettudományi és műszaki tudományi foglalkozású olvasók körében sokkal többen vannak olyanok, akik 1966 folyamán csak egyetlen alkalommal igényelték az akadémiai könyvtári periodikumokat, mint a humán foglalkozásúak között. Ha az egyetemi hallgató, a középiskolás, a nyugdíjas, az egyéb és a foglalkozásilag meghatározhatatlan kategóriákat nem számítjuk, az egyetlen alkalommal olvasóknál 57,2 %-ot tesz ki a természettudományi és műszaki tudományi foglalkozásúak, és csak 42,8 %-ot a humán foglalkozásúak száma, holott, ha a teljes képet nézzük szinte pontosan fordított az arány: mint emlékszünk a helyben olvasóknál a humán foglalkozásúakra 59 %, a természettudományi és műszaki tudományi foglalkozásúakra 41 % esik. Feltehető, hogy ma, az akadémiai könyvtári xerox-szolgálat zavartalan működése idején, ezen egyetlen alkalommal jelentkező periodikum-igényüket a kutatók már sok esetben xerox-másolat-készíttetés révén elégtik ki.

3.4. AZ ÁLLOMÁNYTIPUSOK IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS-KÜLÖNBSÉGEK

Előző pontunkban az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát látogató olvasókat, elsősorban látogatási alkalmak száma alapján, mintegy három csoportba soroltuk. Ezek: 1. a legtöbb alkalommal bejáró olvasók, 2. a rendszeres olvasók és a 3. pusztán egy alkalommal jelentkező ún. alkalmi olvasók csoportja. Természetes, hogy az így keletkezett csoportok, különösen az első két csoport, nem határozhatók el élesen egymástól. Hiszen az 1966-ban rendkívül gyakran bejáró olvasók esetleg csak ebben az adott évben használták a könyvtárat mintegy munkahelyül, de munkájuk (mondjuk anyaggyűjtésük) befejezése után már elszakadnak a könyvtártól, viszont e rendkívül gyakran bejárók között természetesen nem egy rendszeres, azaz "törzsolvasó" is akad, akik azóta állandóan használják az akadémiai könyvtári folyóiratállományt. Ám az egyetlen alkalommal jelentkezőkből is válhatott később rendszeres olvasó, aki megismerve a folyóirattár nyújtotta információs lehetőségeket, később újabb és újabb folyóiratigénnyel jelentkezett.

A fenti három csoport közül kettőnél: a rendkívül gyakran (21-200 alkalommal) bejáróknál, továbbá az egyetlen alkalommal jelentkezőknél könnyű volt megállapítani az állománytipusok iránti érdeklődés megoszlását. Az említett bizonytalansági tényezők miatt nem tudtuk azonban megállapítani a helyben olvasók feltehetően 20-25 %-át kitevő olvasói "törzsgárda" ilyen irányú érdeklődésmegoszlását. Erre az érdeklődési képre némileg mégis jellemző lehet az a megoszlás, ami az első két csoport érdeklődésének az összéredeklődésből való levonása után marad. Nézzük meg tehát, hogy miként alakul az állománytipusok iránti érdeklődés a jelzett kategóriákon belül!

Az állománytípusok iránti érdeklődés az olvasók különböző csoportjainál

Az állománytípusok és állománytípus-kombinációk megnevezése	A jelzett típusú anyagot olvasók száma			
	a rendkívül gyakran (21-200 alkalommal) olvasóknál	az egyetlen alkalommal olvasóknál	az előbbi kategóriákba nem sorolhatóknál: (az ún. "törzsolvasók" legnagyobb része e kategóriában)	összesen:
km	1	184	71	256
rm	1	66	21	88
kk	3	352	168	523
rk = régi külföldi		14	2	16
km + rm	5	13	53	71
km + kk	9	25	111	145
km + rk		1	3	4
rm + kk		2	13	15
rm + rk			3	3
kk + rk		3	20	23
km + rm + kk	1	1	41	43
km + rm + rk		1	1	2
km + kk + rk	5		14	19
rm + kk + rk			4	4
km + rm + kk + rk	4		15	19
	29	662	540	1231

49. táblázat

Ha az imént bemutatott táblázat első négy sorának adatait összegezzük, akkor megkapjuk azt, hogy helybeni olvasóink közül hányan kértek bejelentések alkalmával egyetlen állománytípushoz tartozó anyagot. Nos 883 olvasó volt ilyen, egyetlen állománytípus iránt érdeklődő személy: az 1231 különféle helyben olvasó mintegy 72 %-a. Az egyidejűleg több állománytípus iránti érdeklődés a várakozásnak megfelelően igen magas volt az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában rendkívül gyakran megforduló olvasók körében. E bizonyos fokig formális számszerűségeken túlmenően, a fenti táblázat adatai két szempontból nyerhetnek érdemibb megvilágítást. Egyrészt a tekintetben, hogy milyen gyakorisággal volt képviselve a csakis kurrens magyar anyag iránti érdeklődés, azaz,

hogy jönnek-e olvasók az Akadémiai Könyvtárba kizárólag kurrens magyar anyag olvasása céljából, azon körülmények ellenére, hogy ilyen anyagot bármely más nagyobb könyvtárban is megkaphatnak. A fenti adatok tanúsága szerint igenis jönnek, és tapasztalataink alapján az Akadémiai Kiadónál megjelent kurrens magyar folyóiratok képezik az e vonatkozású érdeklődések legfőbb tárgyát. A másik érdekesebb elemzési szempont viszont arra vonatkozik, hogy az a 383 egyetlen alkalommal jelentkező és a kurrens külföldi állománytípus iránt érdeklődő olvasó, aki 1966-ban könyvtárunkban járt, vajon azért jött-e ide, hogy e kurrens külföldi periodikumok olvasása formájában az országban egyedül az Akadémiai Könyvtárban meglévő ilyen állományt használja, vagy pedig az "egyetlen hazai példány"-jelleg nincs motivációs kapcsolatban az egy alkalommal történő olvasás tényével. - Nos e kérdésfelvetésünkre, (bármilyen jól hangozzék is az, hogy az egyszer jelentkezők többnyire olyan kiválóan informált személyek, akik kifejezetten egy-egy másutt meg nem lévő periodikum kedvéért jönnek az Akadémiai Könyvtárba,) sajnos azt kell válaszolnunk: az egyetlen alkalommal érkező olvasók nem annyira az "egyetlen hazai példány"-periodikumok miatt jönnek be könyvtárunk folyóíratárába, mint inkább az egy területre vonatkozó legszükségesebb szakirodalmat szinte egy helyre összesűrítő alapfolyóiratok kedvéért. Számokkal kifejezve: az "egyetlen hazai példány"-periodikumok csak 70 olvasónál, tehát az egyetlen alkalommal jelentkező olvasóknak mindössze 18 %-ánál jelentettek motivációs alapot a bejövétel számára; a fennmaradó 82 % nem ilyen folyóiratokért jött.

3.5 A HASZNÁLT PERIODIKUMOK NYELVE. KÖVETKEZTETÉSEK AZ OLVASÓK NYELVISMERETÉRE VONATKOZÓLAG

1966-ban, adatfelmérésünk tárgyévében, igen jelentős vita indult meg a Magyar Tudomány hasábjain a kutatók nyelvtudásának kérdéseiről. Láng István vitaindító cikkében⁴² többek között így jellemzi a nyelvtudás fontosságát a kutatás egyéb előfeltételeinek sorában: "A nyelvtudás a legkisebb anyagi áldozatok ráfordításával megszerzhető legmaradandóbb és leghidőtállóbb kutatási eszköz." (570.l.) Az így megindult vita rövidesen a kérdés többoldalú megvilágítását vonta maga után: felmerült többek között az, hogy a kutatók a külföldi tudományos konferenciákon való részvételhez szükséges "konferenciális" szinten milyen százalékarányban, és milyen nyelveken tudnak; felmerült a fiatal, az egyetemről éppen kikerült kutatói státusban elhelyezkedett személyek nyelvtudásszintjének kérdése; felmerült az egyes szakterületekhez viszonyított nyelvtudási minimum kérdése ("a természettudomány legtöbb területén a két nyelv ma már minimum" - 569.l.); felmerült az egyes nyelvek vonatkozásában kimutatható nyelvtudásbeli hiányosság kérdése stb.

Mi a kutatók nyelvtudási szintjének megvilágításához - felméréseink alapján - egy sajátos adalékkal szolgálhatunk, nevezetesen azzal, hogy számadatokkal világítjuk meg azt, milyen nyelveken olvasnak szakirodalmat egy-egy szakterület kutatói. Fejezetünk címével is éppen erre a tényre kívántunk utalni. Az így nyert képet nem szabad tehát helytelenül általánosítani, és belőle azt a következtetést levonni, hogy ez egyúttal az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományát használó kutatók nyelvtudásának tükörképe. Megnézhetett valaki egy adott matematikai képletet egy japán nyelvű matematikai folyóiratban anélkül is, hogy japánul értene. Másrészt a csak magyar periodikumot használó kutatóink, annak ellenére, hogy folyóirattárunkban csak magyarul olvastak, esetleg "konferenciális szinten" rendelkezhetek egy vagy akár több idegen nyelv ismeretével is. Itt most persze egészen szélsősé-

ges példákat említettünk, az ilyen eseteket leszámítva a valóság nagyjából mégis az, hogy egy bizonyos idegen nyelven megjelenő pericakum kezbevétele és kutaíól olvasási célzattal való használata az a két nyelvnek legalábbis passzív ismeretére joggal enged következtetni.

A kérdőíves olvasáselemzési felmérés - melynek használhatóságát korábban kritika tárgyává tettük - e vonatkozásban úgy lehet célravezetőbb lett volna, hiszen a nyelvismeretnek ezzel a módszerrel törtető felmérése az általunk nyertnél differenciáltabb képet eredményez. Ám az is igaz, hogy ilyen felmérés alkalmazása meghaladta az 1966-ban adott lehetőségeinket, így tehát csak e közvetett módszer segítségével világíthatjuk meg valamelyest a kutatók nyelvismeretét. Az itt következő táblázatainkban kísérletet teszünk arra, hogy a humán, a természet- és alkalmazott tudományi területeken működő kutatók idegen nyelven való olvasását egymástól elkülönítve mutassuk be. Az "egyetemi hallgatók", a "középliskolások" és a "nyugdíjasok" kategóriáinak tükrében az egyes (e kategóriák révén csak durván elkülönített) korosztályok nyelvtudási szintjére is némi fényt kívánunk vetíteni. Táblázatainkból, mint nem szignifikáns anyagot, a korábbi táblázatainkban szereplő "egyéb", "foglalkozásilag meghatározhatatlan" kategóriákat természetesen ki kellett hagynunk. Változtatás korábbi táblázatainkhoz képest az is, hogy a helyben olvasás, a fényképeztetés és a kölcsönzés adatait a foglalkozási kategóriákkal egybeavontan adjuk meg, mivel akár helyben, akár fényképeztetett formában stb. olvas is valaki egy idegen nyelvű anyagot, az mindkét esetben azonos érvénnyel utal az illető nyelvtudására. Az egyes foglalkozási kategóriákhoz tartozó olvasók számát illetően itt megadott értékek tehát a 42. és a 44. táblázat jobb oldalán a jelzett kategóriákra vonatkozólag feltüntetett értékek összesítésel.

Az 50-51. táblázat esetében az egyes nyelveken való olvasást - helyhiány miatt - csak foglalkozási kategóriánként adjuk meg, az egyes nyelveken való olvasás társadalom- és természettudományi, illetve műszaki tudományi összesítése azonban mégsem hiányzik: ezei összeállításokat ugyanis az 52. táblázat adatsora tárják elének.

3.5.1. A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK MŰVELŐI ALTAL HASZNÁLT PERIODIKUMOK NYELVE

A túloidall táblázatunk kizárólag a társadalomtudományi, más szóval a humán területeken működő olvasói olvasmányainak nyelvére szolgáltat adatokat. Ide vettünk mindazonáltal egy-két olyan foglalkozást is, melynek százszázalékos idetartozása vitatható. Teljes egészében ide számítottuk például a "könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus" kategóriákat, jóllehet az e kategóriákba felvettek között lehetett egy-két olyan személy, aki a kérőlapján ugyan "könyvtáros"-nak nevezte magát, de aki valójában természettudományi, vagy műszaki képesítéssel vállalta el könyvtárosi állását. Ugyancsak ide vettük a "szerkesztő, fordító, lektor" kategóriát is, melynek tagjaira ugyanaz érvényes, mint a "könyvtáros..." kategóriához tartozókra. Megemlítjük továbbá, hogy a tanárok is mindannyian ide, a társadalomtudományi foglalkozásúak közé kerültek, holott a matematika-, a biológia-, a kémia- és a fizikatanár esetében az idetartozás nem egyértelmű. A pszichológusok zöme társadalomtudományi vonatkozású pszichológiai témán dolgozott, ezért soroltuk őket a humán foglalkozásúak közé. E kis pontatlanságok megszüntetése érdekében nyomozást nem folytattunk: a kérőlapon feltüntetett foglalkozásmeghatározásokat nem osztályoztuk tovább. A humán tudományokat képviselők közé így esetleg illetéktelenül belekerült néhány személy, ám ha ezeket fel is derítenénk és e csoportból máshová sorolnánk, e művelet is csak olyan kis mértékben változtatná meg statisztikánk végeredményét, ami nyugodtan elhanyagolható.

Az 1968-ban megjelent állományelemző tanulmányunk a periodikumok nyelvi megoszlásával kapcsolatban azt is bemutatta, hogy a nem világnyelveken megjelenő kurrens külföldi periodikumok közül hánynak volt idegen nyelvű kivonata. A periódikum-olvasás nyelvi megoszlásának vizsgálatakor arra a tényre, hogy az olvasók használták-e a kivonatokat és hogy milyen nyelvű kivonatokat használtak, már nem lehetünk tekintettel.

A társadalomtudományok művelői által használt periodikumok nyelve										
Az adott foglalkozási ág-hoz tartozó olvasók száma	1	3	11	14	77	13	22	116	5	19
A foglalkozás megnevezése	Demográfus	Egyháztörté- nész	Filozófus	Író, újságíró	Irodalmár, fi- lológus, drá- ma- és szín- háztörténész	Jogász	Klasszikus filológus	Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	Könyv- és könyvtár- történész	Közgazdász
Egy főre eső "nyelvtudási átlag"	2	0,6	1,3	0,7	1	1,2	3,3	1,19	1,8	1,2
Angol	1		2	3	12	4	12	41	3	7
Orosz			3	1	8	2	3	11	1	7
Német	1	1	4	3	21	2	17	32	2	1
Több nyelvű					8	1	9	17	1	3
Francia		1	4	3	10	2	12	16	1	3
Lengyel					3	2		7		1
Olasz			1		4		8	2	1	
Spanyol								4		
Cseh					3	3	1	2		
Bolgár					3	1				
Román						1	2			
Szerb					5	2	2	1		
Ukrán					1	1				
Szlovák								1		
Horvát							2	1		
Svéd										
Finn								1		
Szlovén							1			
Holland							1			
Észt										
Norvég								1		
Dán								1		
Flamand							2			
Török										
Ujgörög							1			
Latin										

Az adott foglalkozási ág-hoz tartozó ol-vasók száma	4	13	10	38	19	9	9	38	6	65	34	6
A foglalkozás megnevezése	Művész	Művészettör-ténész	Néprajztudós, folklorista	Nyelvész	Orientalista	Pszichológus	Régész, őstör-ténész	Szerkesztő, fordító, lektor	Szociológus	Tanár, peda-gógus	Történész	Zenekutató
Egy főre eső "nyelvtudási átlag"	0,25	2	1,8	2,4	2,5	1,1	2	1	0,8	0,6	1,3	1
Angol	1	5	5	15	7	2	2	12	4	13	8	1
Orosz			1	16	8		2	2	1	4	2	1
Német		2	5	16	13	1	6	11		16	16	1
Több nyelvű		3	4	11	6	2	3	2		4	2	
Francia		4	2	14	6	2	3	7		4	5	2
Lengyel					1	1		2			1	
Olasz		2		3	3	1	1	1			4	
Spanyol				1	1						1	
Cseh		3		2			1					
Bolgár										1		1
Román			1	5				1				
Szerb		1			1	1	1			2		
Ukrán												
Szlovák												
Horvát												
Svéd											1	
Finn				3								
Szlovén												
Holland		3		1	1							
Észt				2								
Norvég												
Dán												
Flamand		3										
Török				2								
Ujgörög												
Latin					1							

50. táblázat (2. rész)

352 A TERMÉSZET- ÉS ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK MŰVELŐI ÁLTAL HASZNÁLT PERIODIKUMOK NYELVE

A fenti táblázatunk - az 50. táblázatéval azonos formában - immár a természet- és az alkalmazott tudományok területén működő kutatók nyelvismeretére vonatkozólag nyújt néhány közvetett adatot:

A természet- és alkalmazott tudományok művelői által használt periodikumok nyelve														
Az adott foglalkozási ághoz tartozó olvasók száma	1	10	8	46	1	4	7	71	36	3	3	128	12	89
A foglalkozás megnevezése	Biokémikus	Biológus	Botanikus	Fizikus	Földrajztudós	Geofizikus	Geológus	Kémikus	Matematikus	Meteorológus	Zoológus	Mérnök, műszaki kutató	Mezőgazdász	Orvos, állatorvos, orvosi mikrobiológus
Egy főre eső "nyelvtudás" átlag	2	1,1	1,7	1,3	1	2,7	1	1,55	1,86	1	1,3	1,16	1,2	1,24
Angol	1	8	6	30		2	2	44	24	2	1	50	5	57
Orosz		1		9		3	2	17	9			23	1	7
Német		1	2	8		2	3	9	11	1	2	14	3	17
Több nyelvű					1	1		4	7			14	1	6
Francia		1	2	4		2		13	4		1	26	4	16
Iengyel			1					4	1			3		2
Olasz	1			1				2	2			4		1
Cseh								2	2			5		1
Bolgár								1					1	1
Román								5				3		
Szerb								2	1			1		
Ukrán				1		1		2	3			2		1
Kínai									1			1		
Ezlovák								2						2
Horvát												1		
Svéd								1				1		
Albán												1		
Holland								1	1					
Flamand								1	1					

51. táblázat

A bemutatott táblázattal kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy a kifejezetten természettudományinak minősített foglalkozások a kifejezetten alkalmazott tudományinak minősítettektől nem voltak minden esetben elkülöníthetők. Hogy például egy kémikus elméleti kémiaiával foglalkozik-e, vagy vegyipari kémiaiával, ez az általa megadott foglalkozásmegjelölésből nem mindig derült ki; mi a tudományos fokozattal nem rendelkezőknél - ellentétben a tudományos fokozattal rendelkezőkkel, akiknek foglalkozási hovatartozását, illetve kutatási területét részletesebben meg tudtuk határozni - a magukat "vegyszeresnek", "kémikusnak" nevezőket természettudományi kutatóknak (a "kémikus" kategóriába sorolandóknak), a magukat "vegyszerészmérnöknek" nevezőket alkalmazott tudományi kutatóknak, ("mérnöknek, műszaki kutatóknak") minősítettük, jóllehet e minősítés egy-egy esetben téves lehetett. Azt is meg kell végül jegyeznünk, hogy a 41. táblázatunkban szereplő geodétát itt azért nem szerepeltettük, mivel csak magyarul olvasott.

3.5.3. A SZAKKUTATÁSILAG NEM KATEGORIZÁLHATÓ OLVASÓK ÁLTAL HASZNÁLT PERIODIKUMOK NYELVE

Vessünk néhány pillantást a szakkutatásilag nem kategorizálható olvasók: az egyetemi hallgatók, a középiskolások és a nyugdíjasok által használt anyag nyelvi megnevezésére is, amiből tulajdonképpen csak az egyetemi hallgatókra vonatkozólag lehet valamennyire megbízható képet kapni, hiszen a többi csoport számszerűleg csekély és a velük kapcsolatos adatok többnyire pusztán a véletlen következményei. Az egyetemi hallgatókat nem bontottuk további csoportokra: bölcsészhallgatókra, műegyetemistákra stb., de személyes tapasztalatunk szerint jelentős százalékban elsősorban bölcsészhallgatók szerepeltek egyetemista olvasóink között.

A szakkutatásilag nem kategorizálható olvasók által használt perldikumok nyelve						
Az adott foglalkozási ág-hoz tartozó olvasók száma	164	13	16	Összehasonlító adatok		
				537	190	229
A foglalkozás megnevezése	Egyetemi hallgatók	Középiskolások	Nyugdíjasok	A humán területen működők összesen	A természettudományok művelői összesen	Az alkalmazotti tudományok művelői összesen
Egy főre eső "nyelvtudási átlag"	0,91	0,38	0,31	1,34	1,51	1,2
Angol	44			160	120	112
Orosz	12	2		73	41	31
Német	32		2	171	39	34
Több nyelvű	16	2	1	76	21	21
Francia	28		2	101	27	46
Lengyel	1			18	6	5
Olasz	3			31	6	5
Spanyol	5			7		
Cseh	4			15	4	6
Bolgár				6	1	2
Román	1			10	5	3
Szerb	1			19	3	1
Ukrán	1	1		2	7	3
Kínai					1	1
Szlovák				1	2	2
Horvát	1			3		1
Svéd				1	1	1
Finn				4		
Szlovén	1			1		
Albán						1
Holland				6	2	
Írszt				2		
Norvég				1		
Dán				1		
Flamand				5	2	
Török				2		
Ujgörög				1		
Latin				1		

3.5.4. NÉHANY ÉRTÉKELŐ MEGJEGYZÉS

Az 50-52. táblázatok "egy főre eső nyelvtudási átlag" értékei azt mutatják, hogy az egyes foglalkozási ágak között, a jelzett értékek vonatkozásában, igen jelentős különbség állhat fenn. Ha viszont a szóban forgó átlagokat a társadalomtudományokra stb. nézve összesítve számítjuk ki, e különbségek nagyjából kiegyenlítődnek:

A társadalomtudományi (humán) kutatóknál	1,34	az egy főre eső átlagos nyelvismeret
A természettudósoknál	1,51	"
Az alkalmazott tudományok művelőinél	1,2	"
A három területen működőknél együttesen	1,35	"
Az egyetemi hallgatóknál	0,91	"
A középiskolásoknál	0,38	"
A középiskolásoknál és az egyetemi hallgatóknál együtt	0,64	"
A nyugdíjasoknál	0,31	"

53. táblázat

Az "egy főre eső átlagos nyelvtudás" végül is a természettudományok területén a legmagasabb (1,51 idegen nyelv), de ha a társadalomtudományi (humán tudományi) foglalkozáscsoportok közül elhagyjuk a kutatói foglalkozásnak nem minősíthető "író, újságíró" és "művész" kategóriákat, az így módosított halmazon belül az "egy főre eső átlagos nyelvtudás" értéke már csaknem eléri a természettudomány területén tapasztalt értéket. E számértékek szavakkal kifejezve azt mutatják, hogy mind a természettudományok, mind a társadalomtudományok művelői átlagosan másfél idegen nyelvet ismernek olyan fokon, hogy e nyelven, illetve nyelveken szakirodalmat tudnak olvasni. Ez, mint látni fogjuk, igen pesszimiztikusan számított érték. Az eddig említettek mellett szembetűnően alacsony az alkalmazott tudományokat képviselő kutatók "egy főre eső átlagos nyelvtudása" (átlagosan 1,2 idegen nyelv). Ez jelentős mértékben azzal magyarázható, hogy az ide tartozók folyóiratárunkban sokszor csak szórakozási, művelődési célzatú olvasást folytattak (vö. a 3.6.3. pontban mondottakat), melynek során főleg magyar nyelvű periodikumokat vettek kézbe.

Ha a "nyelvtudásátlag" fenti problematikáját elhagyva most azt

nézzük, hogy miféle nyelvi periodikumokat vesznek igénybe olvasóink, a legszélesebb nyelvi spektrumot (25 különféle nyelv) a társadalomtudományok művelőinél tapasztaljuk. A természettudományok és az alkalmazott tudományok művelőinél a nyelvek skálája elég szűk (foglalkozási áganként átlagosan 6-7 különféle nyelv), pusztán a kémikusoknál és a matematikusoknál lehet megfigyelni a nyelvi skála kiszélesedését (15, illetve 12 nyelv). A nyelvi skálának a szóban forgó területeknél tapasztalható szűk voltát egyébként nemcsak saját adatfelmérésünkkel, hanem szakirodalmi adatokkal is bizonyíthatjuk. Így Molnár Imre (i.m. 755.l.) a blokkémikusok körében, Déri Miklósné pedig a kémikusok körében (i.m. 478.l.) az akadémiai könyvtárinál sokkalta szűkebb idegennyelv-skálájú (5-7 különféle nyelv) periodikum-olvasást (kölcsonzést) tapasztalt.

Bizonyos meglepetéssel olvastuk a kémikus kutatók nyelvtudását illetően Déri Miklósnénak azt az adatát (i.m. 478.l.), hogy a kutatók a Központi Kémiai Kutató Intézetben csaknem négy idegen nyelvet, a Műanyagipari Kutatóintézetben 3,5 nyelvet, a Kőbányai Gyógyszerárúgyárban 3,1 nyelvet ismernek átlagosan. Megjegyzendő, hogy ezt az eredményt kérdőíves módszer alkalmazásával nyerték. - Ez a kép optimista jellegűnek tűnik számunkra. Végh Ferenc - jóllehet kizárólag egyetemistákkal kapcsolatos adatokra hivatkozva - rá is mutat a kérdőíves módszer nyelvtudásfelmérési hibáira. Ő a Budapesti Műszaki Egyetem hallgatóinak nyelvtudásszintjét vizsgálta kérdőívre adott válaszok tükrében, majd az így nyert eredményt a válaszadók által kikért könyvek és folyóiratok nyelvi megoszlásával kontrollálta. Az összehasonlítás eredményét a következő megjegyzéssel egészíti ki, ami egyben a kérdőíves módszer nyelvtudásfelmérési fogyatékoságát is jelzi: "nem volt alaptalan..." észrevételünk a hallgatók azon törekvéséről, hogy a kérdőívekben adott válaszokban a magukról rajzolt képet megszépítsék". (i.m. 182.l.) A kérdőíves módszer - mint ezt a fenti példa is bizonyítja -, többnyire tehát megszépíti a nyelvtudással kapcsolatos valóságot, az általunk használt statisztikai módszer viszont általában pesszimiztikusabb képet ad. Így a nyelvismeret hiteles képét a két különféle módszer együttes alkalmazása nyújthatná.

3.6. A TUDOMÁNYOS ÉRDEKLŐDÉS ALAKULÁSA FOGLALKOZÁSI ÁGANKÉNT A PERIODIKUM-HASZNÁLAT TÜKRÉBEN

Második fejezetünkben már több alkalommal tárgyaltuk és megvilágítottuk az egyes szakok anyaga iránt megnyilvánuló olvasói érdeklődést (vö. 49-51. l. stb.). Bizonyos olvasószociológiai megjegyzéseket is tettünk már előző fejezetünkben (62-63. l.) a szakok anyaga iránt megnyilvánuló érdeklődés magyarázataképpen, noha e megjegyzések még csak a használt periodikumok elemzéséből adódtak. Jelen fejezetünkben az olvasókra, illetve az olvasók foglalkozási csoportjaira összpontosítjuk figyelmünket, és a használt anyag szakmegosztását ezeknek alárendelve fogjuk vizsgálni. Így gyakorlatilag annyit szakmegosztási adatsorral kell majd dolgoznunk, ahány foglalkozási kategóriánk van. Legfőbb kérdésünk, kiterjesztik-e érdeklődésüket az olvasók a foglalkozásuknak megfelelő szakterületen kívülre is, vagy megmaradnak szűkebb szakanyaguknál?

Vizsgálódásunk eredményelnek bemutatása előtt két értékelési szempontra kívánunk utalni:

1. Azon szakterületekre vonatkozó érvényességgel, melyeket illetően az Akadémiai Könyvtár alapkönyvtárnak (nyelvészet, klasszika-filológia, ókortörténet stb.) számít, az olvasói érdeklődés alakulását közvetlen, tiszta megnyilvánulási formájában vizsgálhattuk. Vagyis e szakterületek képviselőire vonatkozóan mi is feltehetjük azt a kérdést, amely számos olvasószociológiai szakcikkben feltevésre kerül, hogy mit olvasnak egy adott szakmán belül, illetve, hogy milyen olvasási szokásai vannak egy adott szakterület képviselőinek (vö. Déry Miklósné; Németh Béla; Szepesi Zoltánné — Wagner Imre idézett dolgozatait).

2. Azon tudományterületek esetében viszont, amelyek nem tartoznak az Akadémiai Könyvtár elsődleges gyűjtőkörébe, az olvasók érdeklődési szférájának egyértelmű felderítésére nem vállalkozhattunk. Meddő lenne ugyanis azt várni adatainktól, hogy ezek egy-egy természettudomány, vagy műszaki terület képviselőinek olvasási szoká-

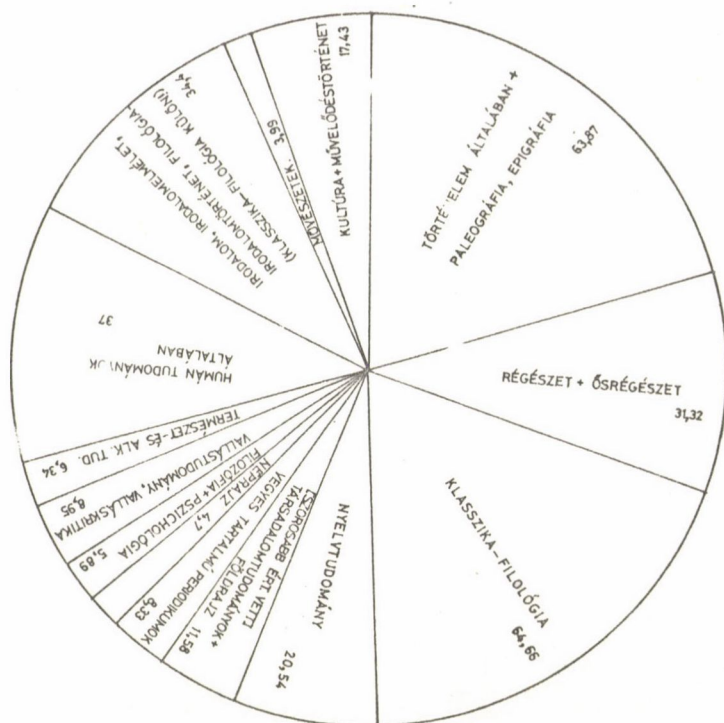
sait teljes komplexitásukban vetítsék elénk. Ez utóbbi területekkel kapcsolatban tehát az a szempont érdekelhet bennünket, hogy ezeket a könyvtárunk gyűjtőkörétől távolabb álló területeken tevékenykedő kutatókat mi érdekli az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományából, hogy milyen szakanyag, illetve szakanyagrészt vonza őket ide. Ezen esetekben tehát olvasószociológiai, szakérdeklődés-elemzési kérdésünk így fog hangzani: mit olvas egy orvos, egy botanikus, egy mérnök stb. az Akadémiai Könyvtárban? E területekkel kapcsolatban előljáróban még annyit jegyezzünk meg, hogy az elenyészően kevés olvasó által képviselt foglalkozási csoportok szakérdeklődésének bemutatásától eleve el fogunk tekinteni,

Nézzük először az Akadémiai Könyvtár gyűjtőkörébe vágó tudományterületek képviselőinek érdeklődés-spektrumát. Az érdeklődési képet, az egyes szaktudományok területére lebontott formában, kördiagramok segítségével fogjuk ábrázolni. Ezen ábrázolási formánál természetesen a szakmegoszlásnak olyan finoman árnyalt bemutatására nem számíthatunk, mint az előző fejezetünkben többfelé közzölt statisztikai-szakmegoszlási táblázatok esetében,

3.6.1. AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR FÖGYŰJTŐKÖRÉBE TARTOZÓ TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK MŰVELŐINEK ÉRDEKLŐDÉSSTRUKTURÁJA

A soron következőkben mindenekelőtt a klasszikus filológusok, a nyelvészek, az irodalomtörténészek és a történészek periodikum-olvasmányi érdeklődésének szakmegoszlását mutatjuk be kördiagramok formájában,

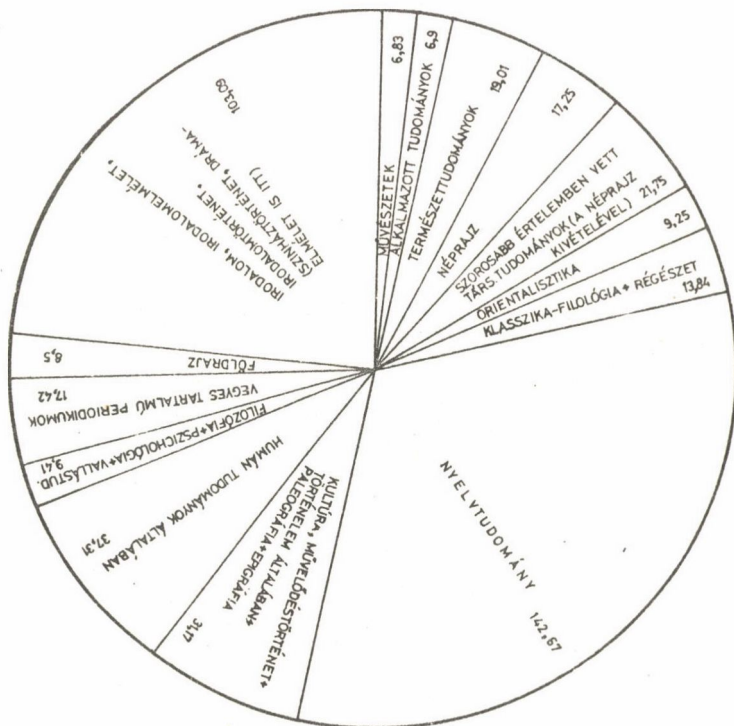
Ha elsőként a klasszikus filológusok és ókortörténészek olvasási kördiagramját tanulmányozzuk (2. ábra), legszembetűnőbb jelenségnek azt tekinthetjük, hogy a természettudományi kutatók erősebben egy szak köré koncentrálódó érdeklődésével szemben e humán tudományi kutatók többféle tudományterületet fognak át olvasmányaikkal. Ez természetesen nem az Akadémiai Könyvtár állományából és az ez által biztosított periodikum-anyagból

2. ábra. A klasszikus filológusok és az ókortörténészek által használt 319 periodikum szakmegoszlása

fakad, hanem magából a szakterület jellegéből adódik, hiszen a régészeti, filozófiai, vallástörténeti, művelődéstörténeti, illetve ókortörténeti stúdiumok egyaránt tárgyát képezhetik a klasszikus filológus kutatásainak. Ha ehhez hozzászámítjuk azt az imént adatolt tényt, hogy a klasszikus filológusoknál meglepően magas az egy főre eső idegennyelv-ismeret, és hogy ez nem is kizárólag világnyelvekre korlátozódik, akkor e szakterület képviselőinél egy, minden vonatkozásban differenciált, magas információs igényt mutató olvasásforma jelenlétét kell megállapítanunk. Az olvasás differenciáltsága, mint pozitív olvasmányegoszlási jelenség, nem veszít értékéből azon tény révén sem, hogy a természettudományi periodikum-anyag iránt e foglalkozási csoport tagjainak é. deklórdése meglehetősen csekély.

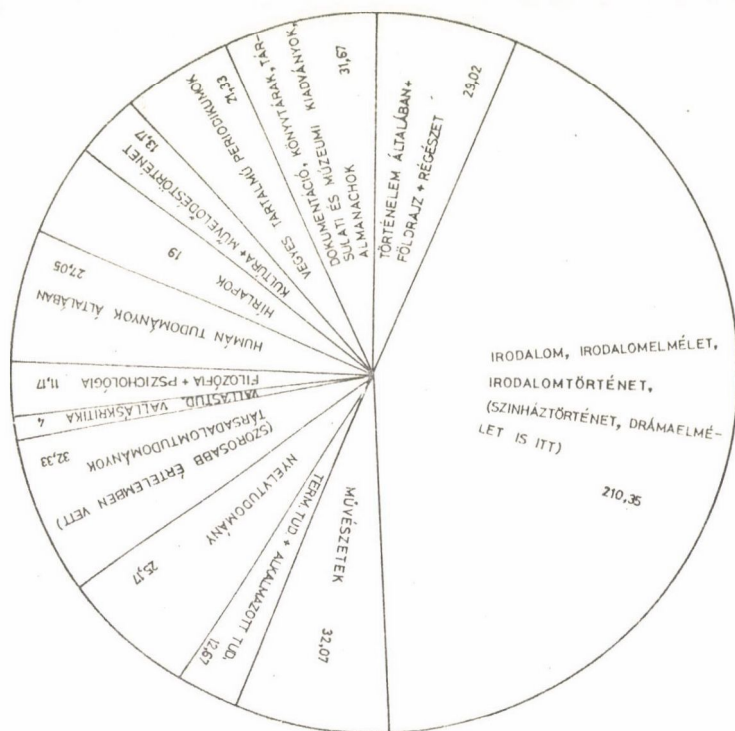
A nyelvészek olvasmányainak szakok szerinti szóródásával kapcsolatban említésre méltó tény könyvtárunk szempontjából az, hogy a nyelvészek, a Nyelvtudományi Intézet könyvtárának viszonylag gazdag és tervszerűen gyarapított szakanyaga mellett, az Akadémiai Könyvtár nyelvtudományi és filológiai periodikum-anyagát is igen gyakran használták. De hiszen ez természetes is, tudniillik nemcsak a Nyelvtudományi Intézet könyvtára, hanem az Akadémiai Könyvtár is alapkönyvtárnak számít a nyelvtudomány vonatkozásában és mint ilyen, az alapvető nyelvészeti periodikum-féleségek mellett, számos, országos viszonylatban csak e könyvtárban meglévő "periodikum-unikummal" rendelkezik. A nyelvészek olvasmányainak szakok szerinti szóródását látva azt is megállapíthatjuk, hogy az olva-

3. ábra. A nyelvészek által használt 444 periodikum szakmegoszlása

sási érdeklődés szétterülése itt is meglehetősen nagyfokú. Jóllehet ez az érdeklődésszétterülés már valamelyest magasabb mértékben mutat a természettudományok és az alkalmazott tudományok irányába, de még mindig távol áll attól az aránytól, amit a társadalomtudományok és természettudományok újabban tapasztalt közeledése alapján várnánk. Tapasztalatból tudjuk, hogy a nyelvészek által használt természettudományi szakfolyóiratok olvasása nem közművelődést célzó, tudománynépszerűsítő természettudományi anyag olvasásából áll, hanem a nyelvtudomány szempontjából manapság egyre jelentősebb - korántsem népszerűsítő jellegű - matematikai, kibernetikai, vagy beszéd- és hallásfiziológiai periodikumok olvasásából. Míg a klasszikus filológusoknál az olvasási érdeklődés szétterülése nem jelenti egyúttal a klasszikus filológusok nagymérvű interdiszciplináris érdeklődését, hanem részben azt, hogy az utóbbiak szaktudományuk anyagát igen sokféle tudományterület folyóirataiban szétszórva találják meg, a nyelvészek esetében ugyanez a jelenség (tudnillik az olvasási érdeklődés sok irányba való szétterülése) már az interdiszciplináris érdeklődésbeállítódás mellett bizonyít (vö. nyelvészet + szociológia, néprajz = szociolingvisztika; nyelvészet + pszichológia = pszicholingvisztika; nyelvészet + fiziológia = neurolingvisztika; nyelvészet + pedagógia = beszédművelés, idegennyelv-oktatás stb.). Mindezzel kapcsolatban lásd a 3. ábrát.

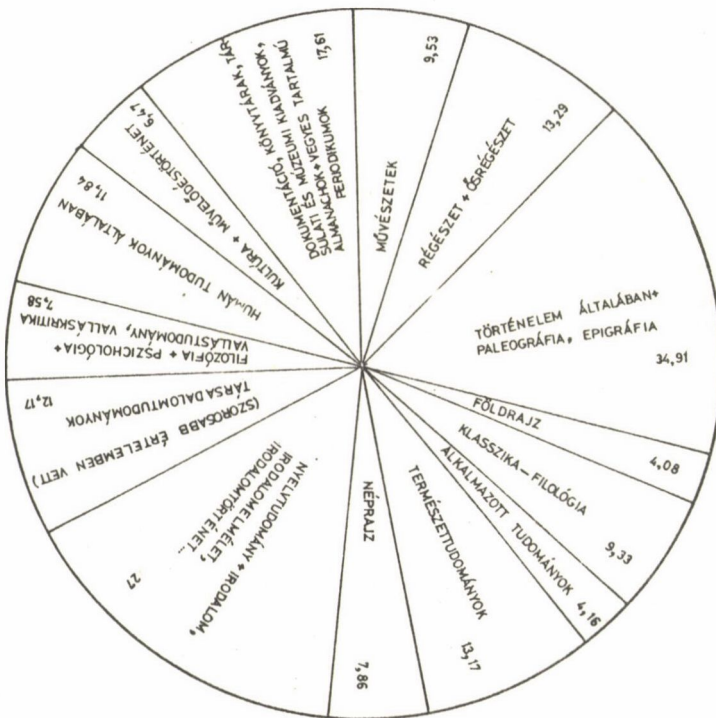
Társadalomtudományi szinten az irodalomtudósoknál és irodalomtörténészeknél, (és a közéjük sorolt néhány dráma- és színháztörténésznél) tapasztaljuk a legnagyobb "saját tudomány olvasást" (4. ábra). Ugyanezeknél azt is tapasztaljuk, hogy az ide tartozók mutatnak legcsekélyebb érdeklődésirányulást a természettudományi periodikumok anyaga felé a humán szakterületeken belül. A politikai, illetve a szoros értelemben vett társadalomtudományi anyag iránti érdeklődés viszont ezen kutatóknál a legintenzívebb, mely jelenség egyrészt azzal magyarázható, hogy az irodalomtudományok politikai-világnézeti, valamint társadalmi vonatkozása igen jelentősek, másrészt azzal, hogy miután itt nemcsak a kurrens külföldi állományt, hanem a teljes periodikum-anyagot elemeztük, a régi magyar irodal-

4. ábra. Az irodalomtudósok által használt 469 periodikum szakmegoszlása. (A klasszikus filológusok olvasásadatai a 2. ábrán)

mi lapokkal is természetesen számolnunk kellett, melyek azonban - az irodalmi részek mellett - politikai, valamint művészeti-esztétikai rovatokat is tartalmaznak és így e periodikumok, a többfelé való szétszakozás eredményeként, a "politika" és a "művészetek" szakok részanyagát is megemelték, az "irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet..." szak mellett. A fenti ábrán a "nyelvtudomány" szak nagyságát egybevetve a nyelvészeknél mutatkozó irodalmi érdeklődéssel (tudnillik azzal, hogy milyen széles sávú ezeknél, tehát a 3. ábrán, az "irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet..." feliratú körcikk,) azt állapíthatjuk meg, hogy a nyelvészek részéről mutatkozó irodalmi érdeklődés jóval magasabb, mint az irodalmárok nyelvészeti kérdések felé irányuló figyelme.

A történettudomány területén az ókortörténet tartozik a könyvtár fegyűjtőkörébe. Ismeretes továbbá az a tény is, hogy történettudományi vonatkozású periodikum-anyag igen jelentős számban található egyéb könyvtárakban is: az Egyetemi Könyvtáron és az Országgyűlési Könyvtáron túlmenően, mely könyvtárak a középkori, az újkori és a legújabbkori történelmi kutatások szakanyagának alapkönyvtárai, még az MTA Történettudományi Intézetének is számottevő történettudományi periodikum-anyaga van. A könyvtárak közötti ezen periodikum-megoszlás hatása tükröződik az Akadémiai Könyvtárba járó történész olvasók periodikum-olvasmányainak szakmegoszlásában (5. ábra) is, nevezetesen abban, hogy a nem kifejezetten ókortörténettel foglalkozó kutatók nálunk elsősorban azokat a periodikumokat

5. ábra. A történészek által használt 179 periodikum szakmegoszlása

kísérik figyelemmel, melyek a középkori, újkori és legújabbkori történeti kutatások vonatkozásában alapkönyvtárnak számító könyvtárak állományát határterületi szakanyaggal mintegy kiegészítik. Az imént említett tény mellett - véleményünk szerint - még egy másik körülmény is közrejátszhatott abban, hogy a történész kutatók széttartóbb, de ugyanakkor egyenletesebb szóródásban érdeklődnek a saját tudományukkal érintkező kutatási területek anyaga iránt, mint a többi humán terület képviselői: az Akadémia 1964. évi közgyűlésén elfogadott nyolc kiemelt kutatási terület közül mindjárt a legelső, "a szocialista tudat kialakítására és kifejlesztésére irányuló kutatások"⁴² című kutatási terület művelése jelentős részben akadémiai történész-kutatókra háruló feladat volt. Nos, e kutatási terület témaköréhez (1. "a nacionalizmus jelenségeinek és a szocialista hazafiságnak tanulmányozása", 2. "valláskritikai és vallás-szociológiai vizsgálatok" stb.) forrásanyag nemcsak a szűkebb értelemben vett történettudományi folyóiratok anyaga lehetett, hanem a társadalomtudományokat általában tárgyaló, a politikai, a szociológiai, a vallástudományi és valláskritikai folyóiratok anyaga is. Érdekes tény, hogy az eddig említett kutatói csoportokhoz viszonyítva a természet- és alkalmazott tudományok iránti érdeklődés e csoportnál volt viszonylag a legmagasabb.

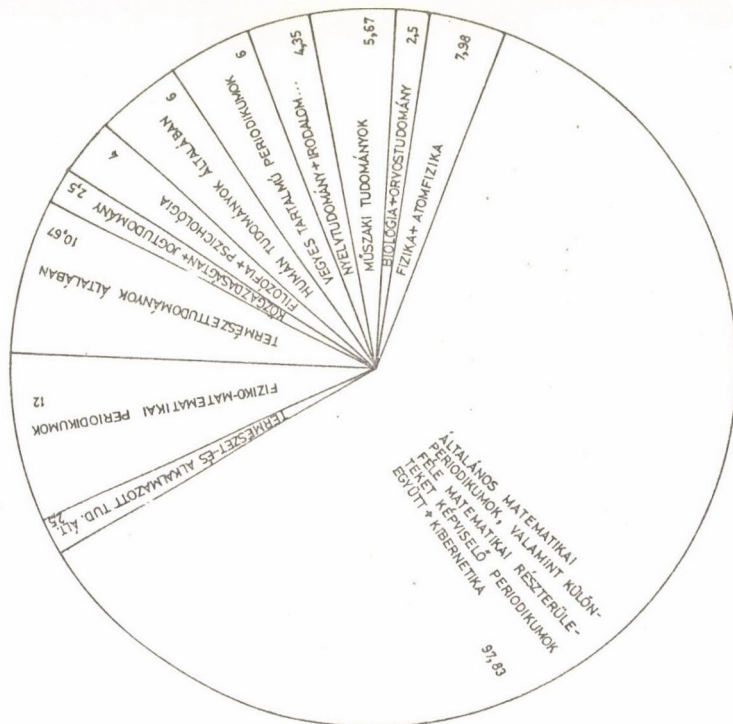
Szólnunk kell még néhány olyan humán tudományterület képviselőinek olvasásáról is, melyekkel kapcsolatban nem készült kördiagram. Az orientalisták²⁷ periodikum-olvasási szokásait még az adatok statisztikailag megfelelő száma esetén is csak a könyvtár keleti osztályán használt anyaggal együtt lehetne feltárni. - A közgazdászok saját szorosabb szakterületük mellett, melynek alapkönyvtára a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára és az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének könyvtára, a "szocialista gazdaságirányítás fejlesztését szolgáló kutatások" (kiemelt kutatási téma!)⁴³ megvalósításához elsősorban tudományszervezési, társadalomelméleti, statisztikai és szociológiai periodikumokat kerestek folyóiratárunkban. - A jogászoknál a szakérdeklődés valamivel fokozottabban irányul saját tudományuk, a jog felé, mint a közgazdászoknál. A használt jogi tárgyú periodikumok között többször szerepeltek

"egyetlen hazai példányaink". - A filozófusok, régészek, néprajzkutatók, művészettörténészek stb. olvasásának szak szerinti tagolódása az adatok végképp csekély volta miatt még röviden, néhány szóval sem jellemezhető.

3.6.2. AZ AKADEMIAI KÖNYVTÁR MELLÉKGYŰJTŐKÖRÉBE TARTOZÓ TERMÉSZETTUDOMÁNYI TERÜLETEKET KÉPVISELŐ KUTATÓK ÉRDEKLŐDÉSSTRUKTÚRAJA

A természettudományi területek képviselői közül elsőként a matematikusok olvasmányainak szakmegoszlását mutatjuk be. Az e csoporthoz tartozó kutatók érdeklődésstruktúrája - csakúgy mint a többi természettudományi csoport esetében tapasztalt struktúra - a humán tudományok képviselőinél tapasztalttól (vö. 2-5. ábra) merőben eltérő képet mutat. Az eltérés abban nyilvánul meg, hogy a természettudósok sokkal nagyobb százalékban használják a szaktudományuknak megfelelő periodikumokat össz-periodikum-használatukon belül, mint a humán tudományok képviselői. Egyetlen pillantást vetve a túloidalon lévő ábránkra (6. ábra), meggyőződhetünk e megállapítás helytállóságáról: a matematikusok saját szűkebb szakterületük iránti érdeklődése összérdeklődésüknek csaknem háromnegyedét teszi ki. A matematikán belül - jóllehet ez diagramunkon nem érzékelhető - az érdekelt kutatók (részletadataink tanúsága szerint) jelentős mértékben olvasnak olyan periodikumokat, melyek a kibernetikát és a matematikát kölcsönösen érintő kérdésekkel foglalkoznak. Ez az utóbbi megfigyelés, eléggé egyértelműen párhuzamba állítható azzal a ténnyel, hogy az 1964-ben elfogadott nyolc kiemelt akadémiai kutatási terület egyike "az automatikai kutatások, továbbá a kibernetika és alkalmazásának fejlesztése" volt.⁴³

Azok az érdeklődési spektrumsávok, amelyek még a tisztán elméleti matematikai területen túl a matematikus olvasók diagramjában mutatkoznak, egyrészt általános természettudományi anyagot tartalmazó periodikum-sávok, melyekből a matematikusok természetesen a matematikai szakanyagot olvasták, másrészt a matematika különféle

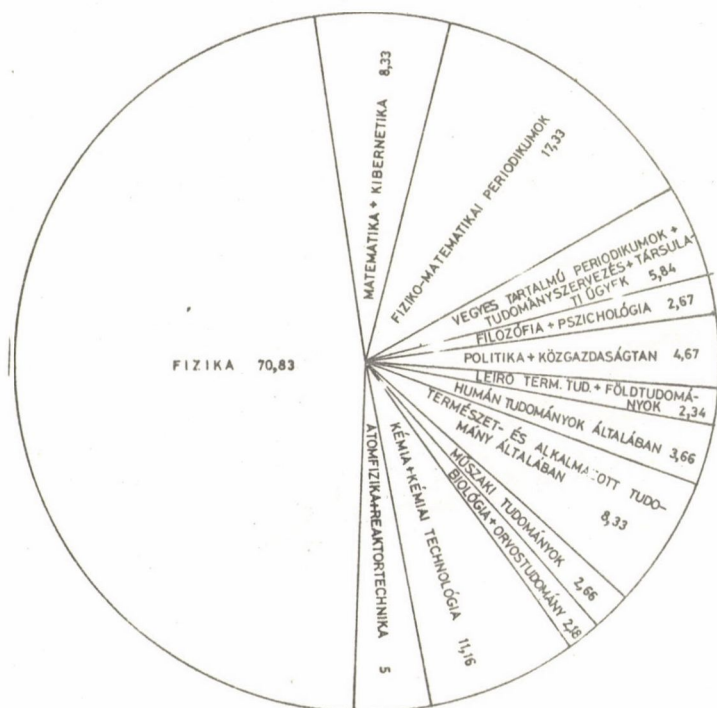
6. ábra. A matematikusok által használt 162 periodikum szakmegoszlása

alkalmazásának területei (fizika, műszaki tudományok stb.).

Ismeretes tény, hogy a matematika és a nyelvészet egyik jelentős közös vállalkozása a gépi fordítás problémájának megoldása. Nos, ez a vállalkozás a jelentéstan, a logika, az emberi gondolkodás pszichológiája és egyéb, nagyrészt humán tudományi területek eredményeinek hiányos tekintetbe vétele miatt lassult le. Az Akadémiai Könyvtár folyóirattárának matematikus olvasói körében sem volt magas a humán tudományok és köztük az említett jelentéstan, a nyelvészet, a logika stb. iránti érdeklődés. Pedig az Akadémiai Könyvtár a maga periodikum-állományával a matematikus olvasók ilyen háttérterületi érdeklődését tökéletesen ki tudná elégíteni; az akadémiai intézetek, így az Automatizálási Kutató Intézet, a Matematikai Kutató

Intézet, a Számítástechnikai Központ stb. matematikai szakfolyóirat-anyagát messzemenően ki tudná egészíteni rokontudományi, illetve határtudományt érintő periodikumokkal.

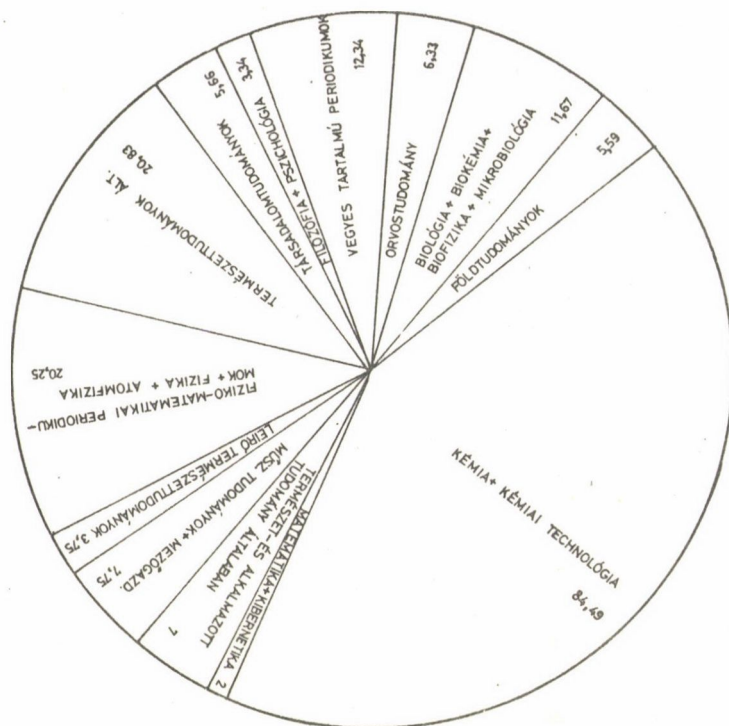
A matematikusokhoz hasonlóan a fizikusoknál (7. ábra) is rendkívül nagy a saját közvetlen szakterületükbe vágó periodikumok olvasottsága. Jóllehet, amikor a periodikumok szakcsoportokba való egyesítését végeztük a fizika szakon belül csak a magfizika anyagát különítettük el, de minthogy a szakozások alapján véve ennél sokkal részletesebbek voltak, magunk elé véve ezeket a részletesebb szakozásokat, teljes biztonsággal állapíthattuk meg, hogy a fizika szakon belül a szilárd testek fizikája iránt fokozott érdeklődés mutatkozott. E tényhez csak annyit jegyzünk meg, hogy a

7. ábra. A fizikusok által használt 145 periodikum szakmegoszlása

szilárd testek fizikája ismét egy a kiemelt akadémiai kutatási területek közül,⁴³ E tény esetleg kapcsolatban áll azzal a periodikum-használati jelenséggel, hogy a Solid State Abstracts, a Solid State Physics, a Physica Status Solidi, valamint a Journal of Physics and Chemistry of Solids című folyóiratok, ha az összes folyóirathoz viszonyítva nem is tartoztak a legnagyobb gyakorisággal használt periodikumok közé, a fizikai folyóiratok viszonylatában a leggyakrabban igényelt periodikumok közé kerültek. Annak ellenére, hogy a magfizikát külön csoportba vettük, ez az anyag csak kevés olvasó számára képezte a közvetlen érdeklődés tárgyát (e terület keresettség-indexe - mint emlékszünk - 1,03 volt, a 3,7 és 0,04 szélső értékek között), de még a szakterület közvetlen érdekeltjei: a fizikusok is csak kis mértékben használták könyvtárunkban ilyen anyagot. A humán tudomány szakok iránti érdeklődés a fizikusoknál is rendkívül csekély.

Az eddig említett természettudós csoportokhoz viszonyítva a soron következő csoportnál, a kémikusoknál találjuk a legnagyobb számú periodikum-féleséget az olvasott anyagon belül (8. ábra). A szoros értelemben vett kémiai periodikumok dominanciáján (az olvasott periodikum-féleségek csaknem fele kémiai periodikum-féleség volt) túlmenően egyben azt is tapasztaljuk, hogy jónéhány határterületi tudomány anyaga iránt is nagyfokú volt az érdeklődés. Mivel a kémia részletesebb bontása nem szerepel bemutatott diagramunkon, csak saját megfigyelésünkre hivatkozva említjük a tényt, hogy a kifejezetten szerves kémiai periodikumok anyaga fokozottan olvasott. Erre utal egyébként egy-egy határtudomány (biokémia stb.) anyaga is. Ezek részben szintén a szerves kémiai kutatásokhoz, és az ilyen tárgyú periodikumokhoz képeznek tematikailag kapcsolódó anyagot. A szerves kémia érvényesülésének tényére és mértékére mindazonáltal nincsenek olyan biztos adataink, mint a fizikán belül a szilárd testek fizikája olvasottságára vonatkozólag voltak. Nagy érdeklődési spektrumsávot tapasztalunk a kémikusoknál az általános természettudományi, valamint a fiziko-matematikai periodikumok anyaga iránt is.

8. ábra. A kémikusok által használt 191 periodikum szakmegoszlása

Dolgozatunk második fejezetében (62-63.1.) utaltunk arra az olvasói szokásra, hogy egyes olvasók, saját szakanyaguk mellé, mintegy szórakozási-felüdülési célzattal is vettek kézbe irodalmi, esetleg művészeti periodikum-anyagot. E jelenséget a fenti három természettudományi szakterülethez tartozó kutatóknál mindazonáltal csak jelentéktelen kis mértékben tapasztaltuk. E "szórakozási olvasás" hiánya a fenti három kategóriánál olyan értelemben és abból a szempontból nyerhet pozitív megvilágítást, hogy az említett szakkutatók számára az Akadémiai Könyvtár nemcsak másodrendű kutatási anyagot, vagy éppen az általános műveltséget gazdagító és felüdülést szolgáló anyagot tud nyújtani, hanem olyan tekintélyes szakkönyvtárral rendelkező intézetek, mint a Központi Fizikai Kutató Intézet, a Központi Kémiai

Kutató Intézet stb. periodikum-anyaga mellett is számontevően gazdag, csak az Akadémiai Könyvtárban meglévő, vagy legalábbis egyes évfolyamait illetően csak itt meglévő, elsődleges érdekességű természettudományi periodikum-anyagot is.

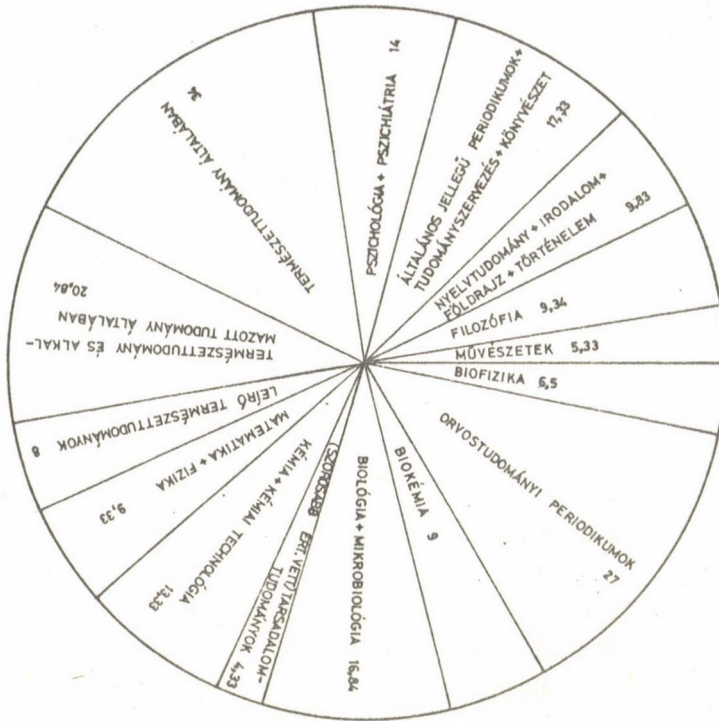
Néhány természettudós csoportra (így például a biológusokra, geofizikusokra, botanikusokra, zoológusokra) vonatkozólag nem állítottunk össze olvasmány-szakmegoszlási diagramot a csoportot képviselő kutatók kis száma miatt. E foglalkozási csoportokkal kapcsolatosan csak arra a tényre hívjuk fel a figyelmet, hogy az ezekhez tartozó kutatók, amennyiben egy-egy könyvön, monográfián, vagy kandidátusi disszertáción igen gyakran bejáró olvasóként dolgoztak, a munkájuk során felmerült nagyszámú periodikum-kérésükkel sokszor az egész foglalkozási csoport "olvasási szokásainak" jellegét meghatározták. Tehát, márcsak az imént említett körülmény miatt sem beszélhetünk a fenti csoportokra statisztikailag érvényes akadémiai könyvtári periodikum-olvasási szokásokról.

3.6.3. AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR GYŰJTŐKÖRÉBE NEM TARTOZÓ ALKALMAZOTT TUDOMÁNYI TERÜLETEKET KÉPVISELŐ KUTATÓK ÉRDEKLŐDÉS-STRUKTURÁJA

Érdekes tény, hogy jóllehet az alkalmazott tudományok kifejezett gyűjtése nem vág az Akadémiai Könyvtár feladatkörébe, mégis elég sok mérnök és orvos keresi fel e könyvtár folyóirattárát. Érdekes továbbá az is, hogy a könyvtár folyóirattermék látogató orvosok és mérnökök csak mintegy 30 %-ukban rendelkeznek akadémiai kapcsolattal.

De nézzük ezek szakérdeklődés-struktúráját ismét diagramszerűen!

Az orvosok által használt anyagban (lásd a 9. ábrát) mindössze 13 százalékot tett ki az általános orvostudományi, vagy valamilyen orvostudományi részdiszciplína területébe vágó periodikumok anyaga! Egyetlen pillantás a bemutatandó kördiagramra egyértelműen igazolja azt a tényt, hogy az orvosok az Akadémiai Könyvtár-

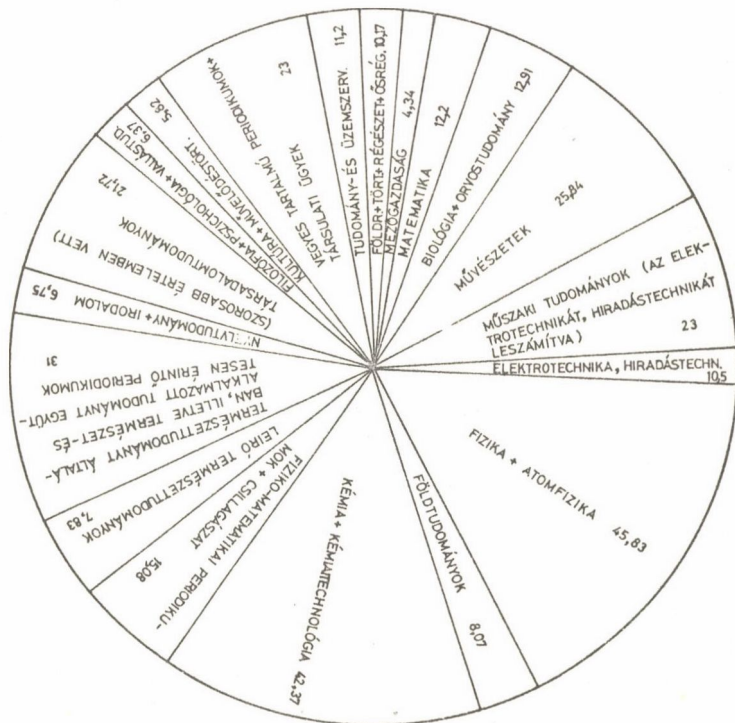

9. ábra. Az orvosok, állatorvosok és farmakológusok által használt 205 periodikum szakmegoszlása

ban igen nagy százalékban a szakterületükhöz szükséges, szélesebb tudományos látókört biztosító határtudományi anyagot használták. Az előbbi pontunkban tárgyalt természettudós csoportokkal szemben, ezen jelenleg vizsgált csoport esetében sokkal magasabb mértékben tapasztaljuk már a humán tudományok iránti érdeklődés jeleit, hiszen az idevágó körök ("nyelvtudomány . . .", "társadalomtudományok", "filozófia", "művészetek" stb.) együttesen az összes olvasott anyagnak mintegy 20-22 %-át teszik ki. A humán (és ezen belül a szoros értelemben vett társadalomtudományi) szakterületek iránti érdeklődés, a tudományok közötti közeledésen, a humán és az alkalmazott tudományok több ponton (közegészségügy - településföldrajz, elmekórtan - pszichológia, logopédia - nyelvtudomány stb.) jelentke-

ző egymásra utaltságán túlmenően, - bizonyos fokig azzal is magyarázható, hogy az Akadémiai Könyvtár periodikum-anyagát 1966-ban jónéhány orvostörténeli kutatást folytató orvos is igénybe vette.

A mérnökök esetében (10. ábra) a mérnöki hivatásból fakadó szakanyagolvasást nem pusztán egy-két körcikkek képviseli, hanem igen sok körcikkek anyaga, (kémia - vegyészmérnök, elektrotechnika - villamosmérnök, művészetek - építészmérnök, mezőgazdaság - agrármérnök stb.) hiszen ha látszólag nem is -, valójában igen sok körcikkek kifejezetten mérnöki szakolvasásra utal. De a szakmai céllal történő olvasás ilyen tág értelmezése mellett, a bemutatott ábrán a társadalom- és humán tudományok szakok körcikkekkel is elég testesek, ami egyben intenzív művelődési célzatú olvasásra vall.

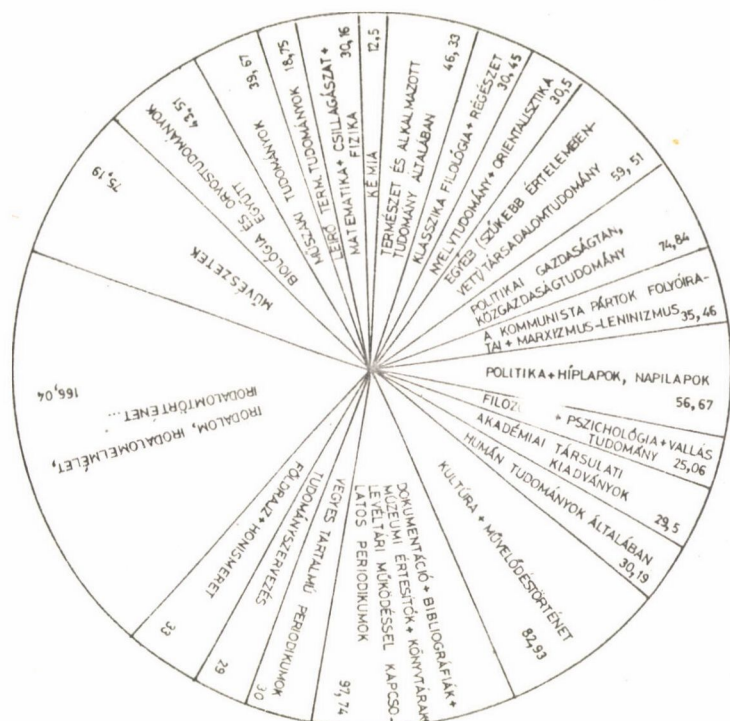

10. ábra. A mérnökök által használt 324 periodikum szakmegoszlása

3.6.4. A SZAKTUDOMÁNYI SZEMPONTBÓL TÖBB IRÁNYBA ELKÖTELEZETT OLVASÓI CSOPORTOK ÉRDEKLŐDÉSSTRUKTÚRÁJA

E csoportokkal kapcsolatban nézzük mindenekelőtt a könyvtárosok, levéltárosok és muzeológusok periodikumolvasmányi érdeklődését (11. ábra).

A fenti olvasói csoportról a kép hitelesebbé tételre szempontjából meg kell jegyezni, hogy ez a 108 személyt számláló foglalkozási együttes már önmagában véve is a legheterogénebb foglalkozási csoportok egyike. De hiába választanánk szét a könyvtárosokat, a levéltárosoktól és a muzeológusoktól, az így nyert kisebb csoportok tagjainak szakérdeklődés-struktúrája is meglehetősen heterogén maradna. A 108 fenti személy között 19 volt levéltáros, illetve muzeológus. Ez utóbbiak érdeklődésstruktúráját esetleg közös nevezőre lehetne hozni, de a fennmaradó 89 könyvtáros érdeklődése óhatatlanul heterogén maradna, hiszen ezek esetében csakis egy (általunk mellőzött) kérdőíves módszerrel lehetett volna eldönteni, hogy az általunk kiszolgált könyvtáros saját önálló kutatásához használta-e a kért periodikumokat, avagy azon intézet kutatói számára keresett valamilyen anyagot, illetve adatot, ahol könyvtárosi állást tölt be. Kérdőív híján csak igen ritkán volt lehetőségünk a könyvtárosi olvasás motivációjának meghatározására. Egy adott könyvtáros kolleganő esetében például személyes ismeretség alapján tudtuk, hogy a fizikai periodikumokat intézeti megbízásból vette kézbe, a humán tudományi, művelődéstörténeti, sajtótörténeti periodikumokat pedig egyéni kutatási témájához használta. De nem mindig voltak ilyen személyes ismereteink. A 11. számú diagram tehát nem annyira a könyvtárosok, levéltárosok és muzeológusok tényleges egyéni érdeklődésének spektrumát ábrázolja, mint inkább azt a tényt, hogy a könyvtáros, levéltáros és muzeológus "szakma" milyen heterogén, és hogy tudományterületileg mennyire szétszórt olvasást von természetszerűleg magával. Az effajta olvasás legszélsőségesebb formája az, amikor a könyvtáros a szakcsoportbesorolás megállapítása (a folyóirat szakozása) végett olvas kiessé bele egy-egy periodikum anyagába. Ezen könyv-

11. ábra. A könyvtárosok, levéltárosok és muzeológusok által használt 1050 periodikum szakmegoszlása

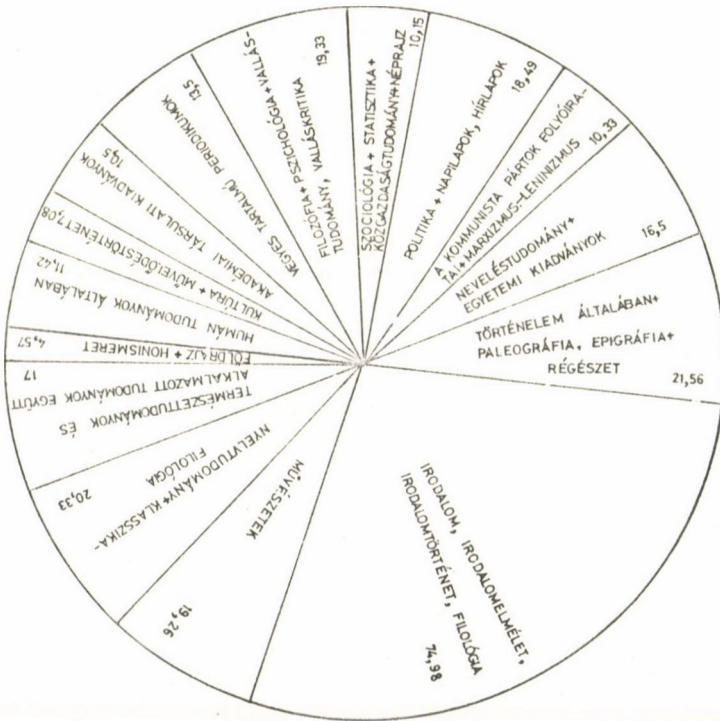
tári munkaként folytatott olvasás természetesen kérelapon csak ritkán tükröződik, de jellegében, heterogenitásában hasonló a diagramon mutatkozó képhez. A kifejezetten könyvtárosi szakirodalom olvasottsága egyébként még a 10 %-ot sem éri el a könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok által olvasott egyéb periodikumok anyagán belül.

A következő diagram (12. ábra) egy, szakérdeklődésileg szintén rendkívül meghatározhatatlan csoport, a tanárok periodikumhasználati formában jelentkező szakérdeklődés-struktúráját mutatja be. Azért meghatározhatatlan a tanárok szakérdeklődése pusztán olvasmányaik alapján, mivel ezen olvasmányok önmagukban nem tartalmaznak semmiféle fogódzót arra vonatkozólag, hogy a tanár az ó-

rájára való készülés érdekében, vagy saját egyéni kutatási érdeklődéséhez használta-e a kért periodikumokat.

Az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát látogató tanárok periodikum-olvasmányaival kapcsolatban, a bemutatott kördiagram alapján, elsősorban az tűnik szembe, hogy az ilyen foglalkozású olvasókat nem annyira a pedagógia szak, a didaktika, a tantervi kérdések és az oktatási reform stb., tehát nem a kifejezetten pedagógiai periodikumok érdekelték, mint inkább az egyéb humán szakterületek periodikumai.

Az Akadémiai Könyvtárba járó tanár olvasók tehát vagy olyan tanárokból tevődtek össze, akik előadásalkhoz kerestek irodalmat, illetve saját szaktárgyuk újabb anyagát, fejlődését kívánták nyomon kísérni, vagy olyanokból, akik bizonyos irodalmi, nyelvészeti, törté-

12. ábra. A tanárok által használt 275 periodikum szakmegoszlása

nelmi stb. egyéni témán dolgozván, ehhez kerestek szakirodalmi támogatást megfelelő folyóiratokból. Meglepő a természet- és alkalmazott tudományi periodikumok rendkívül kis mérvű használata részük-ről (összes olvasmányaik 6-7 %-a). Ez arra vall, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóírártárába járó tanárok zömében humán képezésűek, szemben az ide járó egyetemi hallgatókkal, akik között természet-tudományos pályákra készülők is elég szép százalékban fordultak elő a vizsgálat évében.

Az egyetemi hallgatók (163 személy) szakérdeklődés-struktúrája pusztán olvasmányaik alapján végképp felderíthetetlen, hiszen ezeknél még nagyobb százalékban fordul elő köteleességszerű, elsősorban például tanulási céllal folytatott olvasás, mint a többi szakkutatásilag szintén nehezen jellemezhető olvasói csoport: a könyvtárosok, a tanárok esetében. E szóban forgó meghatározottság megakadályozza azt, hogy az egyetemi hallgatók tényleges szakérdeklődés-struktúrája olvasmányaik alapján kirajzolódjék, ezért ezt a struktúrát diagramszerűen nem is kívánjuk bemutatni. Az e csoporthoz tartozó fiatal olvasók szakérdeklődés-struktúrája egyébként rendkívül heterogén: periodikum-olvasmányaik igen sok szakterületet ölelnek át. De nem is ez az érdekes olvasmányaikkal kapcsolatban, hanem az a tény, hogy összességében nézve viszonylag igen sok különféle periodikumot vettek igénybe. Ez a tény az e csoporthoz tartozó olvasóknak a periodikumokkal kapcsolatos viszonylag magas informáltságára utal.

Néhány középiskolás, tanári ajánlólevélre kiadott napi olvasójeggyel, részben biológiát (az országos biológiai versenyre készülve), részben irodalmat olvasott folyóírártárunkban.

Az egyetemi és főiskolai hallgatókhoz hasonló heterogén olvasói csoport a szerkesztők, fordítók és lektorok csoportja is. Mivel ez a foglalkozási kategória csak névlegesen egységes, az ide tartozó szerkesztők, fordítók, lektorok (33 személy) munkájuk szakterületi jellegétől függően valójában több alcsoportba (természettudományi, humán- és alkalmazott tudományi alcsoportokba) sorolhatók. A széttagolás egyrészt, a rendelkezésre álló sze-

mélyi adatok elégtelensége miatt, meg sem volt valószínűsíthető, másrészt, az e csoporthoz tartozók kis száma miatt még adatok esetén is értelmetlen lett volna. Így az e csoporthoz tartozók szakérdeklődés-struktúrájának elemzéséről, és diagramszerű ábrázolásáról le kellett mondanunk.

A csoporttagok számának alacsony volta (16 személy) miatt a nyugdíjasok szakérdeklődés-struktúrájának elemzésétől is el kellett tekintenünk.

Fenti eszmefuttatásunkhoz összefoglaló értékelésként egyrészt arra utalunk, hogy a fenti diagramok elsősorban az adott foglalkozási kategóriák által képviselt tudományszaknak a többi tudományszakokhoz viszonyított olvasottsági arányát voltak hivatva bemutatni. E tekintetben a természettudósok szakérdeklődés-struktúrájában az összes többi olvasói csoportéhoz viszonyítva szembeszökő eltérést tapasztaltunk. Anyagunk csoportosításával rá kívántunk mutatni arra, hogy a könyvtárunk fegyűjtőkörrel, mellékgyűjtőkörrel tudományterületén, illetve az ennek gyűjtőkörébe közvetlenül nem tartozó területeken működő olvasóknál milyen a szakérdeklődés. E tekintetben pusztán egyetlen fegyűjtőkörrel terület, a tudományszervezés maradt ki olvasóelemzési munkánk hatóköréből, ez a terület ugyanis nem kapcsolódott egy adott önálló foglalkozási csoport kutatási köréhez. Tény azonban az, hogy e fegyűjtőkörrel terület felé irányuló olvasói érdeklődés valójában több foglalkozási csoport érdeklődés struktúrájában is jelentős sávként szerepelt. A humán tudományi kutatást folytatók között a nyelvészeknél és a klasszikus filológusoknál; a természettudósok között a fizikusoknál és a kémikusoknál; az alkalmazott tudományi kutatást művelők között a mérnököknél és az orvosoknál tapasztaljuk a tudományszervezési periodikumok fokozottabb használatát. A bemutatott diagramok adatainak értékelése során néhány szóban esetenként az országos távlati kutatási terv nyomán a kiemelt akadémiai kutatási területek⁴³ iránti érdeklődésre is utaltunk, e kérdéskörrel kapcsolatban azonban hangsúlyozni kívánjuk, hogy a kiemelt témák iránti érdeklődés olvasmányilecsapódásai nem vizsgálhatók teljes érvénnyel pusztán a periodikum-használat adatai alapján.

3.7. KITEKINTÉS TOVÁBBI OLVASÓSZOCIOLÓGIAI SZEMPONTOKRA

Az olvasáselemzési szakirodalom áttanulmányozása révén tapasztaltuk, hogy egyes szerzők, miközben egy adott könyvtár olvasóinak olvasási szokásait vizsgálták, a mi jelen fejezetünkben nyújtott megközelítéseken túlmenően más szempontú kérdésfelvetéseket is tettek. Ilyen kérdésfelvetés volt például, hogy egy-egy adott olvasó mely más könyvtár olvasója, illetve kölcsönzője még; hogy mekkora és milyen jellegű magánkönyvtára van; hogy olvas-e rendszeresen napllapokat, magazinokat és melyek ezek. Ilyen volt továbbá az a kérdésfelvetés is, amely arra keresett választ, hogy az olvasók saját tapasztalatuk alapján a lehetséges tájékozódási források közül saját kutatásukhoz melyiket tartják a leghasznosabbnak stb.

Mi ez utóbb említett kérdésfelvetésekre jelen dolgozatunkban nem kívánunk kitérni. Egyrészt azért nem, mert ezen kérdések egy része az Akadémiai Könyvtár olvasóinál mutatkozó tudományos célzatú periodikum-olvasás struktúrájához vajmi kevés adalékot szolgáltatna. (Mindenféle kérdezősködés nélkül tudjuk például, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézete nálunk olvasó kutatói nap mint nap használják a nevezett intézet könyvtárát is; és az is nyilvánvaló, hogy a magánkönyvtár nagysága iránti érdeklődés csak a közművelődési és a szépirodalmi olvasás szempontjából lehet indokolt.) Másrészt azért nem válaszoltunk e kérdések mindegyikére, mivel ezek között a szakirodalomban felmerült kérdések között voltak olyanok is, melyeket csak kérdőíves módszerrel lehetett volna megközelíteni. Ha néhány szempont esetében a kérdőíves módszerrel valamivel pontosabb képet nyerhettünk is volna a jelenleginél, ez a minimális pontosság-többlet nem áll arányban azzal a munkatöbblettel, ami a kérdőív kidolgozásához, ezek kitöltéséhez stb. szükséges lett volna. Ugyanakkor e módszer közbelkötése indokolatlanul tovább növelte volna a nagy mennyiségű adat feldolgozása miatt amúgy is lelassult dolgozatszeállítási időt. Az olvasókról nyert képünk - személyes tapasztalatunk jóvoltából - így is csaknem teljes.

4. A „VISSZATÉRÜLÉS” KÉRDÉSKÖRE. AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRBAN FOLYTATOTT PERIODIKUM-HASZNÁLAT HATÁSA A TUDOMÁNYOS ALKOTÓMUNKÁRA

Dolgozatunk második és harmadik fejezetében, amelyekben egyrészt a periodikumok, másrészt az olvasók szempontjából vizsgáltuk a periodikum-használat adatait és tendenciáit, elsősorban olyan megállapításokat és következtetéseket vontunk le, amelyek az objektív tényekből kiindulva az akadémiai könyvtári folyóirattári munka menétét voltak hivatva közelebbről megvilágítani, illetve e munka hatékonyságát kívánták növelni. Jelen fejezetünkben a könyvtári állományhasználat és a könyvtári munka kölcsönös egymásrahatásának problematikáján immár kissé túl kívánunk lépni, és a folyóirattári periodikum-használat tényelt a tudományos publikáció, a kutatási eredményesség és hatékonyság adataihoz kívánjuk viszonyítani, arra keresvén feleletet, hogy az Akadémiai Könyvtárban olvasott periodikum-anyag felhasználásával milyen tudományos publikációk születtek.

Mindjárt előljáróban utalnunk kell azonban arra, hogy ez a szépen hangzó és messzemutató problémafelvetés már eleve igen sok buktatót rejt magában. Mivel nem a kérdőíves módszerrel dolgoztunk és így olvasóinkkal kapcsolatban nem tudtuk megállapítani, hogy milyen cikk, könyv, kongresszusi előadás anyagához kerestek információkat az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában, csak bizonyos bibliográfiái visszakereső munka révén jutottunk el alábbi megállapításainkhoz. E módszer már önmagában véve bizonyos leszűkítettséget jelent vállalkozásunk szempontjából. Hiszen a Magyar Nemzeti Bibliográfia és a Magyar Folyóiratok Repertórium - mely bibliográfiák alapján dolgoztunk - minden teljességük ellenére bizonyos kiadványtipusokat (sokszorosított kongresszusi előadások, szűkebb tudományos szimpozionok számára kiadott néhány példányos vitaanyagok stb.) feldolgozás nélkül hagynak. Felmérésünknek egy

további negativuma abból a tényből fakad, hogy Magyarországon nem állt rendelkezésre olyan bibliográfia, amely a magyar szerzők külföldön megjelent publikációt tárta volna fel megbízható rendszerességgel. E hiány következtében annak felmérésétől el kellett tehát tekintenünk, hogy olvasóink külföldön milyen számban és milyen publikációs fórumokban stb. szerepelnek.⁴⁴

Emellett, az egész kérdésfelvetés viszonylatában még azt is fel kell említenünk, hogy hiába lenne a könyvtári munka és a periodikum-használat tudományos vonalkozású hatékonyságát egyedül az egyes olvasók publikációs tevékenységének adatai alapján értékelni. Például az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában olvasott periodikumok cikkei ötletet adhatnak egy kutató számára egy a későbbiekben igen jelentősnek bizonyuló kísérletsorozat megindításához, melynek publikációs vetületét azonban nem lehet megfelelően nyomon kísérni. Ezen kívül vannak olyan tudományos kutatási területek, illetve foglalkozások, melyeknél nem okvetlenül publikációk formájában mutatkozik az eredménye annak, amit olvastak. Gondoljunk csak arra a pedagógusra, aki - oktatói munkája során - itt olvasott periodikumok anyagából esetleg olyan többletet tud nyújtani hallgatói számára, amiket megragadja, és tudományos ambícióik kiteljesedésében előbbre viszi, vagy arra a könyvtárosra, aki maga nem publikál ugyan szakcikkeket, de a szakkutatók számára segíti összeállítani az irodalmat. Ez utóbbiak munkája, periodikum-használata beleépül ugyan, de bibliográfiával adatokkal már nem tükrözhető módon épül bele a tudományos publikációs tevékenységbe.

Mindezek alapján véve kézenfekvő tények, de mi nem akarunk megmaradni a feltevések és a valószínűsítések szintjén, hanem egy, a lehetőségekhez mérten egzaktnak tűnő módszer mellett döntöttünk: a már említett két bibliográfia segítségével minden egyes olvasónkról megállapítottuk, hogy publikált-e regisztrálható formában, és ha igen, megnéztük azt, hogy az általa közzétett publikációk⁴⁵ milyen folyóiratokban jelentkeztek, milyen könyvformájú kiadást értek meg, milyen szakterületbe vágtak és miként viszonyultak a szerzők által használt periodikumok anyagának szakmegosztásához. Az ol-

vasott anyag, valamint az olvasó, mint szerző által publikált anyag közötti kapcsolat egyeztetési feladatának rendkívül hatékony próbájaként (a folyóiratokban megjelent publikációk, illetve a kandidátusi, valamint doktori értekezések esetében) arra is vállalkozhattunk, hogy - minden egyes ilyen publikációs tételt átnézve - kikeressük azokat a bibliográfiával és egyéb forráshivatkozásokkal, amelyek a nálunk használt periodikumokra, illetve ezek használt évfolyamaira utalnak. Ezen, egy kutató erejét csaknem meghaladó feladathalmazat során több száz cikket, tanulmányt és disszertációt néztünk át, a periodikum fogalmát a Magyar Folyóiratok Repertóriumában alkalmazotténál sokkal tágabban értelmezve, a gyűjteményes, az évkönyv jellegű kiadványokra is kiterjesztve. Ezen adatgyűjtésünk és kutatásunk eredményével kapcsolatban már itt, a bevezető részben jelezni kívánjuk, hogy a kapott eredményeket magunknak is, és dolgozatunk olvasóinak is bizonyos fenntartással kell kezelnünk. E tekintetben egyrészt abból kell kiindulnunk, hogy minden nálunk olvasó olyan kutató, aki egyben publikált is, közvetve, még ha nem is idézte, feltehetőleg beleépítette dolgozataiba azt az információs anyagot, amit periodikumok olvasása révén szerzett. Ezen kívül azt is figyelembe kell venni, hogy egyes kutatók bizonyos nagyvonalúsággal kezelik az idézési normákat és csak egy részét sorolják fel a ténylegesen felhasznált irodalomnak. Továbbá vannak olyan cikk- és közleménygyűjtemények, illetve periodikumok, ahol helyhiány miatt esetleg az egész bibliográfiai apparátus elmarad. Az idézett forrásközlések egy részénél viszont azzal kell számolnunk, hogy bizonyos idézésbeli egyezés sem jelenti azt, hogy a hivatkozott anyagot minden esetben ennek akadémiai könyvtári használata alapján idézte a szerző. (Például ha egy nyelvész olvasó egy adott nyelvészeti periodikum, mondjuk a Magyar Nyelv egy adott évfolyamát használta az Akadémiai Könyvtárban és ezen évfolyam bizonyos részére hivatkozik is egy publikációjában, e hivatkozás még nem teljes bizonyíték amellett, hogy az adott anyagot éppen az akadémiai könyvtári használat alapján említ hivatkozásában.)

Végül arra is utalnunk kell, hogy a folyóiratteremben olvasott

periodikum-anyag önmagában nem jelenti annak a periodikum-bázisnak a teljességét, ami az Akadémiai Könyvtár szolgáltatásai révén végülis az Akadémiai Könyvtárt általában látogató kutatók számára rendelkezésre áll. Intenzív periodikum-olvasás folyik ugyanis az Akadémiai Könyvtár keleti osztályán is, és némi periodikum-használatról a könyvtár kézirattár és régi könyvek gyűjteménye nevű osztálya is számot adhat. Az Akadémiai Könyvtárt látogató olvasók, amennyiben publikáltak, egy-egy esetben tehát akadémiai könyvtári, de nem folyóirattermi periodikumból is meríthettek információkat publikációikhoz. Az Akadémiai Könyvtár periodikum-használati szolgáltatásainak összeségét tekintve tehát a valóságban bizonyos fokig nagyobb mértékben szolgálta a tudományos kutatást, mint amit az általunk feltárt adatok bizonyíthatnak. Az egyéb osztályokon, valamint a nálunk folyó periodikum-olvasás összehasonlítására mindazonáltal jelen dolgozatunkban nem kívántunk kitérni.

Nézzük ezek után a fenti célkitűzés, a "visszatérülés" megállapítására vonatkozó eredményeket a maguk adatszerűségében.

4.1. A PUBLIKÁLÓ OLVASÓK SZÁMA

Az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában 1966-ban helyben olvasó, fényképeztető, illetve kölcsönző 1339 személy közül meglepően magas azoknak a száma, akiknek az 1966. tárgyévben, vagy az ezt követő időszakban valamilyen formában tudományos publikációja jelent meg, 603 olvasó esetében tudtuk biztonsággal kimutatni a publikációs tevékenység meglétét, 736 olvasó esetében viszont ilyen tevékenység nem volt általunk regisztrálható. Tekintettel arra, hogy mi itt az egyes olvasók publikációs tevékenységét olyan megközelítésben vizsgáltuk, hogy vajon használhatta-e publikációja megírásához az Akadémiai Könyvtárban olvasott periodikum-anyagot, vagy sem, minden egyes publikációval kapcsolatban igen gondosan mérlegelnünk kellett azt, hogy - ismerve a nyomdai átfutás akkori időbelli meghatározottságait - évről-évre egyáltalán elképzelhető volt-e az Akadémiai Könyvtárban olvasott, illetve használt periodikum-a-

nyagnak a bibliográfiában található adott publikációba való beépülése. Az említett bibliográfiák anyagának feldolgozása tehát nem mechanikusan, hanem értelemszerűen történt.

Differenciáltabb kép nyerése érdekében nézzük meg most azt, hogy a publikáló, illetve a nem publikáló olvasók foglalkozási áganként miként oszlanak meg. A túloldalán lévő 54. táblázatból egyrészt az tűnik ki, hogy az 1966-ban nyilvántartott 1339 olvasó 45 %-a, 603 fő, publikációs tevékenységet folytatott. Ez a százalékszám, jóllehet már önmagában is elég impozáns, valamelyest még magasabb lenne, ha nemcsak az 1966-1969 közötti bibliográfiái adatok, hanem mondjuk az 1960-1970 közötti ugyanilyen adatok alapján döntöttük volna el azt, hogy ki tartozik a "publikáló olvasók" körébe. A 45 %-os publikáló olvasói részarány reális értékeléséhez azonban még azt is meg kell jegyeznünk, hogy az Akadémiai Könyvtár periodikumainak használói között voltak természetesen olyan személyek is, akik adott státusuknál (középfiskolai tanuló; egyetemi, illetve főiskolai hallgató; művész; nyugdíjas; egyéb, például adminisztrátor) fogva nem, vagy csak kivételesen tudtak publikálni. Az ilyenek számát (303 személy) az olvasók számából levonva, a fennmaradóknak (1036 személy), akik immár teljesen felkészültek és jogosultak voltak publikációk kiadására, 58,2 %-át, tehát csaknem 60 %-át képezték az ún. publikáló olvasók. A túloldali táblázat adatai alapján jól megfigyelhető egyébként az a jelenség is, hogy éppen azokon a foglalkozási területeken, ahol a publikálás csak mellékes pluszteljesítménynek, esetleg csak egyéni ambíciónak számít (könyvtáros, levéltáros, muzeológus; szerkesztő, fordító, lektor; tanár), sokkal nagyobb a nem publikálók száma, mint a kifejezetten kutatói foglalkozási kategóriák esetén. E jelenség mellett, ami egyébként várakozásunkkal teljesen egybeesik; egy másik, várakozás szerinti jelenségről is számot adhatunk: egyes, a szakkutatást már eleve nagy mértékben feltételező foglalkozási kategóriák képviselőinél (a matematikusoknál, fizikusoknál, nyelvészeknél, orientalistáknál stb.) igen magas a publikáló olvasók száma. - Ritka esetben vannak egyes olyan, kifejezetten szakkutatói foglalkozási kategóriák (pl. demográfus, pszichológus, geológus stb.), ame-

lyekben egyáltalán nincs publikáló olvasó, illetve amelyekben az ilyen olvasók száma a vártnál jóval alacsonyabb. Ez a jelenség nem meglepő, hiszen egyes kutatók, vagy éppen szakterületek esetében az adatgyűjtés után sokkal hosszabb idő elteltével születik csak meg publikált tudományos eredmény, különösen, ha új kutatási területek, irányzatok beindításáról van szó. Emellett néhány foglalkozási kategóriánál a kutatási eredmények titkossága is csökkentheti a bibliográfiailag nyomon követhető publikációk számát. Például a geológusoknál fokozott mértékben fordul elő, hogy egy-egy ásványlelőhelyfeltárási sztratigráfiai tanulmány eredménye mintegy ipari titkot képvisel és hogy a széles közönségnek szánt szakirodalomba, mint nyilvánosan terjesztett tanulmány, egy-egy ilyen feldolgozás nem is kerül bele. A statisztika területén is, de még egyéb kutatási területeken is előfordulhat szigorúan bizalmas, bibliográfiailag nem tükröződő kutatási anyag. Ezen esetek mellett persze saját lehetőségeink korlátozottságai (például a külföldön való publikálás tényének figyelmen kívül hagyása) is hozzájárulhatott ahhoz, hogy egyes foglalkozási kategóriáknál a valóságnál alacsonyabb publikáló olvasói arányszámokat nyertünk, és a véletlenek szerencsétlen összejátszása esetén az általunk kimutatott arányszám az adott foglalkozási kategóriára kedvezőtlen fényt is vethet. E kedvezőtlen megvilágítás reális értékelésénél a felsorolt hibalehetőségeket feltétlenül tekintetbe kell vennünk. De nézzük immár az adatokat!

A publikáló és nem publikáló olvasók megoszlása foglalkozásonként

A foglalkozás megnevezése	Az olvasók száma a foglalkozási ágon belül:	A nem publikáló olvasók száma:	A publikáló olvasók száma:	Az utóbbiak %-a:
Blokémikus	1	-	1	100
Biológus	10	1	9	90
Botanikus	8	3	5	62,5
Demográfus	1	1	-	-
Egyetemi hallgató	164	150	14	8,5
Egyháztörténész	3	1	2	66,6
Filozófus	11	2	9	81,8
Fizikus	46	21	25	54,3

A foglalkozás megnevezése	Az olvasók száma a foglalkozási ágon belül:	A nem publikáló olvasók száma:	A publikáló olvasók száma:	Az utóbbiak %-a:
Földrajztudós	1	-	1	100
Geodéta	1	-	1	100
Geofizikus	4	1	3	75
Geológus	7	4	3	42,9
Író, újságlíró	14	6	8	57,1
Irodalmár, filológus dráma- és színháztörténész	77	18	59	76,6
Jogász	18	7	11	61,1
Kémikus	71	34	37	53,5
Klasszikus filológus	22	7	15	68,1
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	116	74	42	36,2
Könyv- és könyvtártörténész	5	1	4	80
Középiskolai tanuló	13	13	-	-
Közgazdász	19	10	9	47,4
Matematikus	36	17	19	52,7
Mérnök, műszaki kutató	128	60	68	53
Meteorológus	3	1	2	66,6
Mezőgazdász	12	3	9	75
Művész	4	4	-	-
Művészettörténész	13	1	12	92,3
Néprajztudós, folklorista	10	1	9	90
Nyelvész	38	7	31	81
Nyugdíjas	16	16	-	-
Orientalista	19	3	16	84,2
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	89	29	60	67,2
Pszichológus	9	5	4	44,5
Régész, őstörténész	9	1	8	88,8
Szerkesztő, fordító, lektor	38	26	12	31,6
Szociológus	6	1	5	83,5
Tanár, pedagógus	65	40	25	38,4
Történész	34	9	25	73,5
Zenekutató	6	1	5	83,5
Zoológus	3	1	2	66,6
Egyéb (pl. adminisztrátor)	106	91	15	14,1
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	83	65	18	21,6
Összesen:	1339	736	603	45

54. táblázat

4.2. OLVASÓINK HAZAI PUBLIKÁCIÓI

Előző alfejezetünkben, főképpen az 54. táblázat segítségével azt mutattuk be, hogy foglalkozási csoportonként hány olvasó volt "publikáló olvasó". Jelen alfejezetünkben már nemcsak a publikáló olvasók személye fog érdekelni bennünket, hanem tudományos termésük is. Ennek megvilágítása érdekében foglalkozási csoportonként be fogjuk mutatni a tudományos termés néhány jellemző adatát. Az adatok minden esetben két alapvető szempontból vizsgálják majd meg a szóban forgó tudományos termést. Egyrészt arra mutatnak rá, hogy az adott publikációs tevékenység formailag milyen publikációtípusokban (vö. az a. és b. pontok anyagát) realizálódik. A publikációtípusokra való bontást természetesen nem nyomdatechnikai ismervek alapján valósítottuk meg, hanem olyan formai szétválasztást alkalmaztunk (folyóiratcikk⁴⁶; tanulmánykötetben közzétett dolgozat; publikált kongresszusi előadás stb.⁴⁷; könyv, monográfia; kandidátusi vagy doktori disszertáció; előszó, utószó, tudományos jegyzetanyag-összeállítás; szerkesztés; fordítás), amely a tudományos tevékenység arculatának sokrétűségét képviseli. A tudományos termésre vonatkozó adataink e formai szempontokon túl másrészt azt fogják megvilágítani, hogy egy-egy adott foglalkozási terület képviselőinek tudományos publikációi az adott foglalkozási területnek megfelelő fő tudományszakok mellett milyen interdiszciplináris, illetve határtudományi területeket érintenek, és hogy ezeknek az interdiszciplináris, illetve határtudományi területeknek mi az aránya egymáshoz, valamint az adott fő tudományszakhoz. Amíg tehát előző fejezetünkben (3. fejezet), elsősorban a bemutatott kördiagramok segítségével azt kíséreltük meg nyomon követni, hogy egy-egy szakkutató olvasmányai val, illetve periodikum-használatával az általa kutatott tudományszaktól milyen egyéb, idegen szakterület felé kalandozik el, itt most (a c. pontban) - ezzel mintegy párhuzamosan - azt kívánjuk

bemutatni, hogy a publikációs tevékenységet is folytató olvasó a maga publikációs tevékenységével mennyire marad meg szűkebb szakterületénél, illetve milyen széles sávban lép át érintkező, vagy interdiszciplináris tudományterületek mezsgyéjére.

Mielőtt azonban a formai szempontokra rátérnénk megemlítjük, hogy az előző alfejezetben megadott érték, a publikáló olvasók száma (603) a következőképpen tagolható tovább: humán tudományt kutató publikáló olvasók száma: 232, természettudományt, vagy műszaki tudományt kutató publikáló olvasók száma: 245, szakkutatásilag meghatározhatatlan publikáló olvasók száma: 126. E széttagolási értékeknek a következőkben fontos szerepük lesz.

a.) Milyen publikációtípusokba szóródik
szét a tudományos termés?

Az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát látogató olvasók publikációt elemezve mindenekelőtt néhány formai vonatkozásra kell utalnunk. Mindjárt egy táblázattal kezdjük, melynek számadatai arra adnak feleletet, hogy a publikáló olvasók publikációt milyen publikációtípusokba szóródtak szét. E táblázattal kapcsolatban utalunk azonban arra, hogy ebbe - teljesség kedvéért - az önálló tudományos tevékenységnek nem minősíthető szerkesztési és fordítási munkákat is felvettük, hiszen az adatgyűjtés során használt bibliográfiák ezen adatok megállapítását lehetővé tették.

Az Akadémiai Könyvtár folyóirattárát látogató olvasók publikációjának megoszlása publikációtípusok szerint

A publikációtípus megnevezése	A humán tudományokat kutató 232 olvasó publikációjól	A természettudományokat és műszaki tudományokat kutató 245 olvasó publikációjól	A szakkutatásilag meghatározhatatlan 126 olvasó publikációjól	Összesen:
Folyóiratcikkek	659	773	273	1705
Tanulmánykötetben közölt dolgozat	44	39	12	95
Publikált kongresszusi előadás stb.	55	79	16	150
Könyv, monográfia	108	70	29	207
Kandidátusi vagy doktori disszertáció	12	19	7	38
Előszó, utószó, tudományos jegyzetanyag-összeállítás	63	4	18	85
Szerkesztés	61	8	26	95
Fordítás	31	1	17	49
Összesen:	1033	993	398	2424

55. táblázat

Az ímént említettük, hogy a szerkesztési tevékenységet és a fordítási munkákat nem tekinthetjük szoros értelemben vett tudományos termésnek. Ha tehát az 55. táblázatból elhagyjuk a két utolsó sort, a szerkesztés és a fordítás adatait, megkapjuk a szoros értelemben vett tudományos termés különféle publikációtípusokba való szétosztódásának arányszámait. Kétféle arányszám lehet érdekes e ponton számunkra: 1. az egyes publikációtípusok egymáshoz viszonyított (%-számmal kifejezett) gyakorisági aránya; 2. az adott publikációtípusokon belül az egy főre eső átlagos publikációmennyiség. Túloldall táblázatunk - melyben már a szakkutatásilag meghatározhatatlan foglalkozási kategóriákhoz tartozó olvasók publikációját nem is szerepeltetjük - ezen említett arányszámok közelebbi megvilágítását szolgálja.

A humán kutatók publikációinak megoszlása a természettudományi és műszaki kutatók publikációinak megoszlásával egybevetve

A publikációtípus megnevezése	A humán tudományokat kutató 232 olvasó publikációl			A természettudományokat és műszaki tudományokat kutató 245 olvasó publikációl		
	A publikációk száma	%	Az egy főre eső publikációs átlag	A publikációk száma	%	Az egy főre eső publikációs átlag
Folyóiratcikk	659	70	2,84	773	78,6	3,15
Tanulmánykötetben közzétett dolgozat	44	4,7	0,19	39	4	0,16
Publikált kongresszusi előadás stb.	55	5,8	0,24	79	8	0,32
Könyv, monográfia	108	11,5	0,46	70	7,1	0,28
Kandidátusi vagy dktori disszertáció	12	1,3	0,05	19	1,9	0,08
Előszó, utószó, tudományos jegyzetanyag-összeállítás	63	6,7	0,27	4	0,4	0,02
Összesen:	941	100 %	4,05	984	100 %	4,01

56. táblázat

Az imént bemutatott táblázatból, ennek összesítő számsorából, megtudjuk többek között azt a tényt, hogy a folyóirattárat látogató humán kutatók az egy főre eső átlagos publikációmennyiség tekintetében alig térnek el a természettudósoktól és a műszaki kutatóktól; a humán kutatóknál ugyanis 4,05, a természettudományi és műszaki tudományi területeken működőknél pedig 4,01 az egy főre eső publikációs átlag. A két csoport közötti eltérés jellegzetességgel valójában akkor bontakoznak ki, ha figyelmünket az összesítő adatok felől az egyes publikációtípusokra vonatkozó részadatok felé irányítjuk. Már a folyóiratcikk formájában jelentkező publikációk szintjén is van némi eltérés a két csoport között; az ilyen típusú publikációk részaránya a többi publikációs formához viszonyítva a humán kutatóknál 70 %, a természettudományi és műszaki tudományi kutatóknál viszont ennél valamivel magasabb: 73,6 %. Azt mondhatjuk azonban, hogy a két szóban forgó csoport közötti eltérés szinte még szembetűnőbb a nem

folyóiratcikk jellegű publikációtípusok vonatkozásában: a humán kutatóknál a "könyv, illetve monográfia" és a "tanulmányfőcikk" formájában megjelentetett publikáció, valamint az "elő- és utószó", illetve a "tudományos jegyzetanyag-összeállítás" a gyakoribb; a természettudósok és a műszaki kutatók esetében a "publikált kongresszusi előadás", valamint a "kandidátusi vagy doktori disszertációk" száma magasabb.

Jóllehet fenti táblázatunkban a szakkutatásilag meghatározhatatlan (könyvtáros; szerkesztő, fordító, lektor stb.) olvasók publikációsadatait fel sem tüntettük, az ide tartozók publikációinak típusok szerinti megoszlása inkább a humán, semmint a természet- és műszaki tudományi kutatók publikációmegoszlásával mutat rokonságot. Tudniillik ezeknél is viszonylag, alacsonyabb értéket mutat a folyóiratcikk alakban, valamint publikált kongresszusi előadás stb. formájában közzétett publikációs anyag, és viszonylag magas arányszámmal szerepel az elő-, illetve utószó és a tudományos jegyzetanyag-összeállítás, csakúgy, mint a humán kutatóknál.

Ivterjedelem-összehasonlításra adatgyűjtésünk során nem gondoltunk, ez még kevesebbet mondott volna, mint a publikációs egyiségek száma szerinti összehasonlítás.

b.) A publikációk magyar periodikum-bázisa

Ha figyelmünket most pusztán a periodikumokban megjelenő publikációkra fordítjuk, az imént bemutatott formális vonatkozású adatokhoz hasonló további, ugyancsak formális vonatkozást annak bemutatása képezhet, hogy a publikált folyóiratcikkek miféle periodikumokba szóródtak szét. Itt persze nem gondoltunk arra, hogy a cikkek szóródását a Bradfordi törvény alapján elemezzük. Ezek mennyisége ugyanis kevés az ilyen irányú statisztikai összefüggések felderítéséhez. Pusztán azon formális szempont bemutatására vállalkozhattunk, hogy a folyóiratcikkek milyen arányban jelentkeznek akadémiai, és milyen arányban nem akadémiai periodikumokban, továbbá azon szempont felderítésére, hogy a szóban forgó publikációk miként szóródnak szét idegen nyelvű és magyar nyelvű periodikumokba.

Az Iménú jelzett összefüggések adatszerü bemutatása előtt még azt említjük meg előljáróban, hogy a 603 publikáló olvasónk összesen 315 különféle hazai periodikumban publikált.⁴⁸ A szakkutatásilag meghatározható 477 publikáló olvasó viszont 285 különféle hazai folyóiratban tett közzé közleményt. A szakkutatásilag meg nem határozható 126 publikáló olvasónak tehát csak 30 olyan hazai folyóiratban jelentek meg közleményei, amely folyóiratokban a szakkutatásilag meghatározható publikáló olvasók nem szerepeltek.

Az itt következő táblázat adata. kizárólag a szakkutatásilag meghatározható publikáló olvasókra fognak kiterjedni.

Elsőként nézzük meg az Akadémia kiadásában megjelenő periodikumokra eső publikálási adatokat, a nem akadémiai periodikumokra esőkkel egybevetve. Azok az Akadémia kiadásában megjelenő periodikumok,⁴⁹ számszerint 78, amelyekben a szakkutatásilag meghatározható publikáló olvasóink tudományos közleményt jelentettek meg az összes, (számszerint 285) szóban forgó folyóirat 27 %-át tették ki. Ha azonban a folyóiratok száma helyett a publikációk számát nézzük, az akadémiai publikációs fórumokra nézve még kedvezőbb százalékarányt nyerünk (57. táblázat).

A publikációk szám szerinti szóródása az akadémiai, illetve a nem akadémiai periodikumokban

	Az akadémiai periodikumokra eső publikációk száma	A nem akadémiai periodikumokra eső publikációk száma	Összesen:
A humán kutatóknál	355	304	659
A természettudományi és alkalmazott tudományi kutatóknál	306	467	773
Összesen:	661 (46 %)	771 (54 %)	1432

57. táblázat

A táblázat számadatai arra mutatnak rá, hogy a publikációk által érintett periodikum-féleségek összességének csak mintegy 27 %-át kitevő akadémiai periodikumok hasábjain olvasóink periodikum-publikációinak 46 %-a jelent meg.

Nézzük meg ezek után az említett másik szempont adatösszefüggéseit is! Vizsgáljuk meg, hogy a 477 szakkutatásilag meghatározható kutató publikációt milyen arányban jelentek meg a hazai magyar, illetve a hazai idegen nyelvű periodikumokban, a két periodikum-csoportot szembeállítva. Ez a szempont elég lényeges a magyar kutatás vizsgálata esetén, hiszen arra ad feleletet, hogy a szóban forgó publikációk hány százaléka jelenik meg világnyelveken, tehát a nemzetközi tudományos élet számára könnyebben hozzáférhető formában.

A publikációk szám szerinti szóródása a hazai magyar nyelvű, illetve a hazai idegen nyelvű periodikumokban

	A hazai magyar nyelvű periodikumokra eső publikációk száma	A hazai idegen nyelvű periodikumokra eső publikációk száma	Összesen:
A humán kutatóknál	499	160	659
A természettudományi és alkalmazott tudományi kutatóknál	493	280	773
Összesen:	992 (70 %)	440 (30 %)	1432

58. táblázat

A következő oldalon, a formális vonatkozásokat elhagyva, egy újabb szakasz keretén belül, arra fogunk választ keresni, hogy a publikáló olvasók periodikum-olvasmányai és ezek megjelent publikációt a tudányszakok szerinti szóródás szempontjából miként viszonyulnak egymáshoz.

c.) A publikációk szakmegoszlása néhány fontosabb foglalkozási csoport esetén

Az olvasók publikációira vonatkozó eddig említett adatok nagyrészt formális jellegűek voltak. Nem formális vonatkozású viszont annak bemutatása, hogy ezek a szóban forgó publikációk foglalkozási csoportonként milyen szak szerinti szóródásban jelentkeznek. E jelenlegi kérdéskör azon a ponton kapcsolódik dolgozatunk előbbi fejezetéhez, hogy az olvasott anyag és az ezek felhasználásával megírt művek szakmegoszlásilag miként viszonyulnak egymáshoz.

Természetes, hogy olvasóink periodikum-olvasmányait, valamint az általuk közzétett publikációkat, ezek szakmegoszlását nem lehet minden vonatkozásban összehasonlítani. Számos szaktudományt (főleg műszaki kutatási területet) képviselő kutató ugyanis - mint ezt előző fejezetünk adatai (125-131. és 142.l.) bizonyítják -, csak kivételesen használja az Akadémiai Könyvtár periodikum-anyagát. Ez utóbbiaknál értelmetlen lenne az olvasmány-szakmegoszlás és a publikáció-szakmegoszlás egybevetése. Csak azoknál a kutatói-foglalkozási kategóriáknál indokolt tehát ez az összehasonlítás, melyek képviselői gyakran látogatják folyóirattárunkat, és amelyek területébe vágó kutatási anyag gyűjtőkörileg egészében, vagy legalábbis bizonyos vonatkozásában az Akadémiai Könyvtár profiljába tartozik. - Ezek a kutatói-foglalkozási kategóriák valójában ugyanazok, amelyekkel kapcsolatban előző fejezetünkben kördiagramokat mutattunk be.

Egy-egy szaktudomány, illetve kutatási terület képviselőinek periodikum-használati szakmegoszlás-struktúrája, valamint e kutatók által megjelentetett publikációk tudományszakok szerinti szóródása között sincs minden ponton százszázalékos megfelelés. Eleve számolni kell például azzal a ténnyel, hogy a szakkutatók bizonyos százalékban bibliográfiát folyóiratokat fognak használni, de ugyanakkor számolni kell azzal is, hogy publikációik anyagában bibliográfiák kiadása nem feltétlenül fog szerepelni. Itt tehát máris az olvasmány- és a publikációmegoszlás eltérésének tanúi vagyunk. Az is tény, hogy a kutatók gyakran kérnek általános jellegű periodikumokat, (gyakran olvassák például a Nature, vagy az ehhez hasonló általán-

nos természettudományi stb. folyóiratokat), de ugyanakkor publikációik természetesen nem ilyen általános jellegűek. Az is feltehető, hogy humán kutatók néha természettudományi, természettudósok és alkalmazott tudományt művelő kutatók pedig nemegyszer humán tudományi anyagot, tehát saját szakterületükhöz viszonyítva ún. "idegen anyagot" használtak, de nem azzal a céllal, hogy ezeket felhasználva esetleg ezen "idegen" területeken publikációt is jelentessenek meg.

Az olvasmány-szakmegoszlás és a publikáció-szakmegoszlás közötti most említett ellentétesség egyébként olyan jelentős, hogy ebből egy, minden publikáló olvasói csoportra egyaránt érvényes általános törvényszerűség fakad: a periodikum-olvasmányok szakmegoszlási struktúrájában a "saját szak" spektrumsávja általában keskenyebb, mint a publikációk szakmegoszlási spektrumában ugyanez a sáv. Fontos lett volna számunkra annak megállapítása is, hogy a publikáló olvasók kutatói alkotómunkájának egyes fázisaiban vajon nincs-e eltérés a "saját anyag", illetve az "idegen anyag" olvasmányi részarányát illetően. Feltehető, hogy a kutatói munka megindulásakor a többfelé való tájékozódás szükséglete miatt, az "idegen" és határ-tudományi szakok anyagának olvasása szélesebb volumenű, mint a kutatási módszerek határozott körvonalazása utáni kutatási szakaszokban. Az is feltehető, hogy a kutatási módszerekkel kapcsolatos nehézségek és kétségek felmerülésekor ismét szélesebb volumenűvé válik az olvasás. Bizonyos "idegen anyag" olvasásával azonban, mint dolgozatunk 62-63. lapján jeleztük már csak azért is számolnunk kell, mivel a publikáló olvasóknál sem elhanyagolható a pihenésicéllal való olvasás mozzanata. Az "idegen anyag" olvasásának mértéke azonban a kutatási folyamat egyes szakaszaiban kutatói csoportként is feltehetően más és más.

Ezen általános jellegzetességek megállapítása után nézzük röviden azokat a sajátos vonásokat, amelyek az egyes kutatói-foglalkozási csoportok publikációs tevékenységét immár külön-külön jellemzik. Az egyes kutatói csoportok publikációs tevékenységét képviselő dolgozatok, könyvek, kandidátusi disszertációk stb. szakszámát illetően módszertanilag annyit jegyzünk meg, hogy ezeket nem magunk vé-

geztük, hanem a Magyar Folyóiratok Repertórium és a Magyar Nemzeti Bibliográfia igen részletes szakjelzetelt használtuk fel és vontuk össze céljainknak megfelelően a periodikum-féleségek szakozásánál (vö. a 2. 12. táblázat szakcsoportjait) alkalmazott 56 szakba. Módszertani megjegyzésünk még az is, hogy a periodikum-olvasmányok szakok szerinti szóródását bemutató kördiagramok sorrendjét követve az elemzés során minden egyes foglalkozási-kutatói csoport esetén arra fogunk választ keresni, hogy az olvasmányok és a publikációk szakmegoszlása miként viszonyul egymáshoz, illetve arra, hogy melyek azok a határtudományi, vagy teljesen "idegen" tudományterületek, amelyek felé egy-egy adott foglalkozási-kutatói csoport képviselőinek publikációi, (az ún. "saját szakterületre" eső publikációk mellett) szét-szóródnak.

A 15 klasszikus filológus és ókortörténész a jelzett időszakban 83 publikációt jelentetett meg. (Mint már jeleztük ezúttal mindenütt pusztán a hazai publikációk számáról lesz szó.) A szóban forgó csoport esetében egy-egy publikálóra átlagosan 5,53 publikáció esett. Ha a klasszikus filológusok és ókortörténészek publikációit kördiagramra vinnénk, az így nyert eredmény meglepően hasonló lenne ahhoz a kördiagramhoz, ami a kutatók periodikum-olvasmányainak szakmegoszlását érzékelteti (vö. a 2. ábrát). Ez azt jelenti, hogy nagyjából ugyanazokra a területekre szóródtak szét a publikálók tudományos kiadványai, mint amelyekre ezek periodikum-olvasmányai. A "saját szakterület" vonatkozásában a publikálás százalékos érvényesülése a következő volt: a klasszika-filológia területén az olvasás az összes olvasott anyag 20 %-át, a publikálás, az összes publikáció 27 %-át tette ki; az ókori történelem és segédtudományai területén az olvasás az összes olvasott anyagnak szintén 20 %-át, a publikálás viszont az összes publikációknak csak 13 %-át képezte. Érdekes viszont, hogy a nem klasszikus nyelvekre vonatkozó olvasás az összes olvasott anyag 6 %-a, a publikálás viszont az összes publikáció 15 %-a. A modern filológia területén ez az arány az imént említett olvasási-publikálási aránynak éppen a fordítottja, "idegen" tudományok felé való érdeklődés publikációs szín-

ten jelentkező megnyilvánulásaival a jelzett csoportnál szignifikáns mértékben nem találkoztunk.

A 31 nyelvész kutató a jelzett időszakban 148 publikációt jelentetett meg. Egy nyelvész publikálóra átlagosan 4,77 publikáció esett. A szóban forgó csoport esetében a publikációk szakmegoszlása koncentráltabb képet mutat, mint periodikum-olvasmányok szakmegoszlása. Bizonyítja ezt az, hogy míg olvasmányainknak csak 32 %-át képezték a szűk értelemben vett nyelvészeti folyóiratok, addig publikációk 71 %-a volt szoros értelemben vett nyelvészeti publikáció. Amíg az irodalom, irodalomelmélet, irodalomtörténet területére vágó periodikumok olvasása az összes olvasott periodikum 23 %-a, addig az idevágó publikációk aránya az összes publikáción belül alig éri el a 10 %-ot. Az "Idegen" tudományterületek iránti érdeklődés publikációs szinten való megnyilvánulása a nyelvészek esetében sem jelentős. Az "Idegen" tudományterületekre vonatkozólag a matematikát, valamint a számítógépek problematikáját érintő publikációk 4 %-os arányát említjük meg.

Az 59 irodalomtörténész, irodalomtudós, (színház- és drámatörténész) a jelzett időszakban 275 publikációt jelentetett meg. Egy irodalomtörténész publikálóra átlagosan 4,66 publikáció esett. Az irodalomtörténészeknél is viszonylag rendkívül nagyfokú a "saját szakra" koncentrált publikációs tevékenység: míg a periodikum-olvasmányoknak csak 44,8 %-a volt kifejezetten irodalomtörténeti, irodalomelméleti vonatkozású, a publikációknak már 73 %-a az ide tartozó kutatók szűkebb értelemben vett szakterületét érintette. A "nyelvtudomány", valamint a "történelem..." szak területére vágó periodikumok olvasottságának aránya hasonlóan alacsony volt, mint a nevezett szaktudományokat érintő publikációk aránya. Általános - a várakozásnak egyébként teljesen megfelelő - észrevételünk a csoporttal kapcsolatban az volt, hogy az ide tartozó kutatók periodikum-olvasása lényegében sokkal több diszciplína felé irányult, mint publikációs termésük. A "saját szaktól" legtávolabb álló természettudományi, illetve alkalmazott tudományi területre, a periodikum-olvasmányok csaknem 3 %-os ilyen jellegű anyagával szemben, egyetlen publiká-

ció sem esett.

A 25 történész kutató a jelzett időszakban 107 publikációt jelentetett meg. Egy történész publikálóra átlagosan 4,28 publikáció esett. A történészek periodikum-olvasása - mint a 163. lapon láttuk - a "saját szakot" a tulajdonképpeni történettudományt széles sávban körülölelő, nagyszámú nem kifejezetten történettudományi periodikumot igénybe vevő olvasás. A publikációs tevékenység viszont, csakúgy mint az irodalomtörténészeknél, sokkal kevésbé szétszórt. A csak 19,5 %-ot kitevő kifejezetten történettudományi periodikum-olvasás mellett 44 %-os szoros értelemben vett történettudományi publikációs arányt tapasztaltunk. Viszont az alkalmazott tudományi periodikumok mindössze 2 %-os olvasási aránya mellett, az alkalmazott tudományokat (pontosabban ezek történetét) érintő publikációk az összes publikációknak immár 11 %-át tették ki. A nyelv- és irodalomtudományok kérdései felé irányuló 15 %-os olvasási aránynak, a publikálás szintjén már csak mintegy 7 %-os termés felel meg. Elég jelentős volt a legkülönbözőbb társadalomtudományi kérdéseket érintő publikációk száma történész olvasóinknál: 14 %. "Idegen" területnek nem tudománytörténeti szempontból való megközelítésével nem találkoztunk a publikációk szintjén.

A 19 matematikus publikáló olvasónk a jelzett időszakban 62 publikációt jelentetett meg. Egy matematikus publikálóra átlagosan 3,26 publikáció esett. A humán kutatókét meghaladó mértékben "saját szakra" koncentrálnak periodikum-olvasási arány a természettudósok között a matematikusoknál a legmagasabb: az összes olvasott anyag 60 %-a. Viszont a "saját szakot" érintő publikációk 71 %-ot kitevő aránya, jóllehet az olvasás ilyen irányú koncentrálttsága magas, a matematikusoknál sem ér el magasabb százalékos arányt, mint amilyen a humán kutatóknál is már találkoztunk. A matematika műszaki területeken való alkalmazásának kérdéseit érintő publikációk aránya az összes publikáción belül 10 % volt, az ilyen jellegű (tehát műszaki) periodikumokra eső 3 %-os olvasási aránnyal szemben. "Idegen" területet érintő publikációként az egyetlen nyelvtudományi vonatkozású közleményt tarthatjuk számon.

A 25 fizikus publikáló olvasó a jelzett időszakban 69 publikációt jelentetett meg. Egy fizikus publikálóra átlagosan 2,76 publikáció esett. A csoporthoz tartozó kutatók periodikum-olvasmányain belül a kifejezetten fizikai, mag- és atomfizikai periodikumok olvasási aránya 52 %, az ugyanezen tudományterületeket érintő 61 %-os publikációs aránnyal szemben. A fizika alkalmazásának, műszaki kérdéseivel foglalkozó publikációk az összes publikáció 17 %-át tették ki. A fizikusok periodikum-olvasmányainak 7 %-át kitevő (politikai, közgazdaságtani, filozófiai kérdéseket érintő) humán tudományi anyag jelentkezésével szemben, a publikációk szintjén egyetlen ilyen "idegen" területet érintő közlemény előfordulását sem tapasztaljuk.

A 37 kémikus publikáló olvasó a jelzett időszakban 185 publikációt jelentetett meg. Egy publikálóra átlagosan 5 publikáció esett. (Az itt sorra vett természettudományi csoportok között ennél tapasztaljuk a legmagasabb publikációs átlagot.) A kifejezetten kémiai tárgyú szakperiodikumok olvasása a kémikusok összes periodikum-olvasásának 44 %-át tette ki. E részarányal szemben a szoros értelemben vett kémiai publikációkra a kémikusok összes publikációjának immár 57 %-a esett. A "fiziko-matematikai periodikumok+fizika+atomfizika" területére eső 10 %-os olvasásnak a publikációk szintjén 9 %-os részarányérték felel meg. A "biológia+biokémia..." és az "orvostudomány" területén is csaknem azonos a periodikum-olvasás, illetve a publikálás vonatkozásában tapasztalható részarány. A kémia mezőgazdasági és műszaki (nem vegyipari) alkalmazásait érintő publikációk az összes publikáció 17 %-át teszik ki. Több esetben írtak a kémikusok olyan közleményeket, melyek a tudomány általános kérdéseit (például a tudományirányítás problémakörét stb.) érintették: 7 publikáció volt ilyen jellegű (a tudományos termés 3,5 %-a). Egyetlen olyan publikációt találtunk, amely "idegen" területet érintett. Ez az "idegen" anyagként számon tartott közlemény ósregészeti vonatkozásokat tartalmazott.

A 60 orvos, (állatorvos, farmakológus) a jelzett időszakban 264 publikációt jelentetett meg. Egy-egy publikálóra e foglalkozási te-

rületeken átlagosan 4,4 publikáció esett. Az orvosok periodikum-olvasási érdeklődésstruktúrájának elemzésekor (170-171.l.) előző fejezetünkben már megállapítottuk, hogy az e foglalkozási körhöz tartozó olvasók könyvtárunkban elsősorban a szűkebb szakterületüket határ tudományi anyaggal kiegészítő anyagot, vagy a szakterületükhöz viszonyítva kifejezetten "Idegen" anyagot (20-22 %) használtak. A szóban forgó kutatók publikációs tevékenységének szakmegoszlását értelmetlen lenne tehát mechanikusan párhuzamba állítani e kutatók periodikum-olvasmányainak szakmegoszlásával. A sok határtudományi vonatkozású olvasmány, az általános jellegű természettudományi periodikumok viszonylag gyakori használata (lásd a 9. ábrát) nem eredményezett ugyanilyen jellegű publikációs termést, hanem az orvostudomány, az állatorvostudomány és a farmakológia erősen speciális részletkérdésektől érintő publikációk nagy számát. A jelzett 264 publikációnak több mint 80 %-a ilyen jellegű volt. A publikációk alig 12 %-a foglalkozott kifejezetten alapkutatói kérdéssel: általános biológiai, biokémiai, biofizikai, mikrobiológiai problémákkal. A publikációk nem egész 2 %-a matematikai témát érintett, ami az orvosi publikációk nézőpontjából végül is "Idegen" szakterületnek számít.

A 68 mérnök, illetve műszaki kutató a jelzett időszakban 230 publikációt jelentetett meg. Egy mérnök publikálóra átlagosan 3,38 publikáció esett. Tekintettel arra, hogy a mérnöki tudományok igen sok részterületre tagolódnak, a mérnöki periodikum-olvasmányok és a mérnöki publikációk összehasonlítása során valójában megannyi olvasmány-részterületet kell megannyi publikáció-részterülettel összehasonlítani. Így a kifejezetten mérnöki vonatkozású területeken általában a publikációk %-aránya volt magasabb, mint az olvasmányok %-os részesedési értéke. A technika területébe vágó periodikum-olvasmányok (az elektrotechnika kivételével) az összes olvasmány 7 %-át, az ugyanezen szakot érintő publikációk viszont az összes publikáció 40 %-át képezték. A "művészetek" (elsősorban építőművészeti anyag) és a "mezőgazdaság" (elsősorban agrármérnöki témák) területén is a publikációk %-aránya magasabb, mint az e területet érintő olvasmányoké. Egy-egy szakterület esetén - az eddig

említett szakokkal szemben - az olvasmányok %-aránya volt magasabb. Ezt tapasztaljuk például a "fizika+atomfizika", a "biológia+orvostudomány", valamint a "matematika" szak vonatkozásában. Csaknem azonos volt a periodikum-olvasás és a publikálás aránya (3-3 %) az "elektrotechnika" szak, valamint a "kémia+kémiai technológia" szak esetén. A mérnökök által kiadott publikációk sorában, "Idegen" anyagként egy magyar irodalmi, egy genealógiál-heraldikai és két magyar történelmi vonatkozású téma jelentkezését tapasztaltuk.

A 42 könyvtáros, levéltáros és muzeológus a jelzett időszakban 173 publikációt jelentetett meg. Részletesebb bontás szerint a csoport 27 könyvtárosból, 13 muzeológusból és 2 levéltárosból állt. Annak ellenére, hogy e csoport tagjai általában nem főfoglalkozású kutatók, egy-egy ide tartozó publikálóra viszonylag elég sok, átlagosan 4 publikáció esett. A csoporthoz tartozók legközvetlenebb szakterületével, a "dokumentáció+bibliográfiák+múzeumi értesítők+könyvtárak+levéltári működéssel kapcsolatos periodikumok" címet viselő összevont szakkal kapcsolatban azt érdemes megemlíteni, hogy jóllehet az idevágó periodikumok az összes olvasottnak mindössze 9,2 %-át képezték, az e területre (illetve területekre) eső publikációk anyaga már az összes publikáció 17 %-át tette ki. Mivel nem lehet megállapítani, hogy a "könyvtáros" foglalkozásmegjelölés ténylegesen könyvtáros szakképzettségű egyént, vagy például olyan nyelvészt takar-e, akinek jelenlegi munkahelye könyvtár, így az sem állapítható meg, sem olvasmányi, sem publikációs szinten, hogy végül is mi tekinthető "Idegen" szakterületnek ezen kutatói csoport számára. Egyetlen észrevételünk, hogy publikációik 80 %-a humán, 20 %-a pedig a természet- és alkalmazott tudományok területére esett.

A 25 tanár, illetve pedagógus a jelzett időszakban 76 publikációt jelentetett meg. Egy tanár publikálóra átlagosan 3 publikáció esett. A szóban forgó csoporthoz tartozó publikálók periodikum-olvasmányainak szakmegoszlása sokkal összetettebb, sokkal több tudományszakra terjed ki, mint publikációs tevékenységük. "Saját" szakterületnek elsősorban a pedagógiát tekinthetjük; meglepő, hogy milyen alacsony a pedagógiával tárgyú periodikumok olvasásá-

nak aránya az olvasmányok teljes anyagán belül: 6 %, és hogy a tanár publikálók pedagógia szakba sorolható publikációinak aránya ehhez viszonyítottan milyen magas: 17,5 %. A tanárok publikációi egyébként csaknem 95 %-ban humán témáikat érintenek és mindössze 3 publikáció esik a humán tudományok (társadalomtudományok) területén kívülre, az alkalmazott tudományok régiójába.

Jelen pontunk elején, az egyes publikáló olvasói csoportok soravétele előtt fontos szempontként említettük azt az általános jellegű megfigyelésünket, hogy egy-egy foglalkozási csoport esetén a csoport által képviselt "saját" szakra eső olvasás hányada mindig kisebb, mint a csoport tagjainak publikációs tevékenységén belül a "saját" szakterületre vonatkozó publikációk hányada. Ezen törvényszerűség érvényessége a bemutatott 11 foglalkozási-kutatói csoport mindegyikénél tapasztalható volt. A szóban forgó összefüggéssel kapcsolatban azonban nem is annyira ennek törvényszerűség volta a lényeg, tehát nem is az a tény, hogy a szakmai olvasás százalékaránya könyvtárunkban mindig kisebb, mint a szakmai publikálásé, hanem a két szóban forgó százalékszám hányadosának értékén (magas vagy alacsony voltán) van a hangsúly. Feltehető ugyanis, hogy egy-egy adott könyvtárra kifejezetten jellemző e hányados értéke. Joggal feltehető, hogy például a tudományos nagykönyvtárak viszonylatában, (melyek az egy-egy szakot képviselő folyóiratokon túl, gazdag interdisciplináris folyóiratanyagot és az egyetemes jellegű tudományos periodikumok nagy mennyiségét tartalmazták) ez a hányados, értékét tekintve más (kisebb) lesz, mint egy "műhely jellegű szakkönyvtárban", ahol a kutatók - Csűrű István szavaival élve - "közvetlen feladatokhoz, munkában lévő adott témákhoz ... keresnek irodalmat" (i.r., 47.l.). Az Akadémiai Könyvtár folyóíráttartását használó publikáló olvasóknál, de csak a jelzett 11 foglalkozási-kutatói csoportra vonatkozóan, a szóban forgó hányados értéke: 0,6. E hányados, más könyvtárakra vonatkozó hasonló számítások esetén indexszé is előléphet: egy-egy adott könyvtárnak szakkönyvtári szempontból való használatát, illetve használhatóságát jelezvén."

4.3 NÉHÁNY ADAT A KÜLFÖLDI PUBLIKÁCIÓKRA VONATKOZÓI AG

Az előbbiekben néhány megállapítást tettünk olvasóink publikációs tevékenységével kapcsolatban. Megállapítottuk, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóíráttárát 1966-ban látogató 1339 olvasó közül 603 publikáló olvasó volt (az 1966-1969 közötti bibliográfiai adatok tanúsága alapján). Megállapítottuk azt is, hogy a publikáló olvasók 1966-1969 között összesen 2280 tudományos közleményt⁵⁰ jelentettek meg a hazai publikációs fórumokban. Kimutattuk továbbá azt is, hogy e nagy mennyiségű publikáció zömét folyóiratcikkek képezték, számszerint 1705 ilyen típusú közlemény. Néhány megállapítást - jelen alfejezetünket közvetlenül megelőzően - e hazai publikációk szakok szerinti szóródásával kapcsolatban is tettünk. A publikációkról nyújtott eddigi kép mindazonáltal egyoldalú, hiányoznak ugyanis belőle a külföldön való publikálás adatai. Jelen fejezetünk bevezetőjében már említettünk néhány olyan objektív körülményt (speciális bibliográfiák hiánya⁴⁴ stb.), amely megakadályozza olvasóink külföldön való publikálásának alaposabb feltárását. Ezúttal pusztán egyetlen oldalról világítjuk meg valamelyest a szóban forgó problémakört: a publikáló nyelvész és orientalista olvasóink külföldi publikációs tevékenységének megvilágításával.

Módszertani tájékoztatásként megemlítjük, hogy azért esett választásunk nyelvész és orientalista olvasóink külföldi publikációs tevékenységének megvilágítására, mivel a "Bibliographie linguistique" (Utrecht-Anvers) című⁵¹ évenként megjelenő nemzetközi nyelvészeti bibliográfia megfelelően feldolgozza e szaktudományok magyar képviselőinek külföldi publikációs tevékenységét. E bibliográfiának az 1966-1968. évekre vonatkozólag megjelent köteteit néztük át. (Meg kell jegyeznünk, hogy a nevezett bibliográfia átlag kétéves késéssel dolgozza fel és adja közre az adatokat.) A tízoldalon következő 59. táblázatunk tehát a jelzett két szakkutató csoport külföldön megjelent publikációinak anyagát világítja meg néhány számadattal.

Nyelvész és orientalista olvasóink külföldi publikációs tevékenysége
a "Bibliographie Linguistique" alapján

	Folyó- iratcikk	Tanulmánykö- tetben közzé- tett dolgozat	Publikált kong- resszusi előa- dás stb.	Könyv, monográfia	Ösz- sze- sen:
1966- ban	6	4	-	3	13
1967- ben	8	3	1	5	17
1968- ban	2	1	12	2	17
Összesen:	16	8	13	10	47

59. táblázat

Tévedés lenne a fenti adatokból túlságosan messzematató következtetéseket levonni. Annyi azonban megállapítható, hogy a nyelvész és az orientalista kutatók külföldi publikációinak száma - legalábbis az említett bibliográfia adatai tükrében - nem egészen éri el a jelzett kutatói csoportok hazai publikációi számának egynegyedét. A külföldi publikációs termés (47 publikáció) pontosabban számolva a hazai termés (148+68 = 216 publikáció) 21,7%-ával volt egyenlő a jelzett csoportoknál; mindamélt a hazai bibliográfiák a tudományos termés feltárását illetően viszonylag több anyagot hoznak felszínre, mint a "Bibliographie Linguistique", így e %-érték a valóságnál kedvezőlenebb.

A fenti adatok pusztán magyar állampolgárságú nyelvész és orientalista kutatók külföldi publikációs tevékenységére vonatkoznak. A folyóiratokat látogató külföldi kutatók külföldi publikációs termése témánkkal csak igen távoli összefüggést mutat, ezért e kérdést nem vizsgáltuk. Pusztán kurlózumképpen említjük meg, hogy egyes külföldi kutatók, az akadémiai könyvtári periodikum-anyag felhasználásával megírt tudományos művelket ajándékként nemegyszer megküldték könyvtárunknak. A periodikum-gyűjteményt használó nem magyar állampolgárságú kutatók ilyen megküldött, néha sajátkezűleg dedikált

műveiből, e művek forráshivatkozásaiból is rekonstruálhatjuk azt, hogy miként térül meg periodikum-állományunk használata immár nemcsak a hazai, hanem egyes külföldi szerzők művel révén is.

4.4 | AZ 1966. ÉVI PERIODIKUM-HASZNÁLAT A HIVATKOZÁSOK ÉS FORRÁSIDÉZETEK TÜKRÉBEN

Jelen fejezetünk eddigi alfejezetei, melyek publikáló olvasóink számát és publikációs tevékenységét vizsgálták meg néhány adattal, nem álltak maradéktalanul szoros kapcsolatban e fejezetünk élére címként kitűzött problematikával: a "visszatérülés" kérdéskörével. "Visszatérülésen" tudniillik azt értjük, hogy az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában használt periodikumok információs anyagát a kutatók milyen mértékben építik bele tudományos munkáikba. Így tehát az a tudományos termés, melynek kiadványtípusok szerinti szóródásáról, foglalkozási-kutatói csoportonként vizsgált szakok szerinti megoszlásáról stb. az imént rövid áttekintést nyújtottunk, valójában nem pusztán az akadémiai könyvtári periodikum-használat "visszatérülését" tükrözi, hanem inkább a kutatók sokirányú tudományos tájékozódásának "visszatérülési" összképét vetíti elénk. A könyvtári periodikum-használatnak a kutatás szintjén való "visszatérülését" valójában e jelen alfejezetünk vizsgálja meg legközvetlenebbül. Ebben ugyanis - a fenti meghatározás alapján - már kifejezetten arra a kérdésre keresünk választ, hogy miként térült meg a periodikum-használat, hogy olvasóink publikációikban milyen mértékben hivatkoznak az Akadémiai Könyvtár folyóirattárában használt periodikumokra, illetve az ezekben lévő közleményekre.

A periodikum-használat "visszatérülésének" gondolköre egy, napjainkban igen sokat emlegetett közgazdasági-tudományszervezési vonatkozással: a tudományos ráfordítások megtérülésének kérdésével is kapcsolatban áll. Már csak e lényeges kérdéssel való kapcsolat is indokolja, hogy jelen alfejezetünkben, immár közvetlen formában tárgyaljuk a "visszatérülés" nehezen megfogható és konkretizálható

kérdéskörét. Azért nevezzük nehezen megragadhatónak e kérdéskört, mivel sajnos nem állnak még rendelkezésünkre megfelelően kimunkált metodikák arra vonatkozóan, hogy miként lehetne egzakt módon felderíteni a könyvtári állományhasználat tudományos kutatási szinten való "visszatérülésének" leglényegesebb tényeit. A "visszatérülés" bizonyítékának tekinthetnénk azt az esetet, amikor egy-egy publikáló olvasó tudományos dolgozatában név szerint említi meg könyvtárunk folyóirattárát, és jelzi, hogy adatait itt gyűjtötte. Az ilyen, köszönetnyilvánítás-jellegű hivatkozások száma elenyészően csekély, ezért teljesen elhibázott lenne, ha a "visszatérülés" kérdéskörét egy-két ilyen szubjektív megnyilatkozás alapján próbálnánk megvilágítani. A fejezetcímbe kitűzött célt nem akarván elejteni a körülmények arra kényszerítettek bennünket, hogy a "visszatérülés" tényeinek felderítésére saját módszert dolgozzunk ki. Ez a következő volt. Mivel a 45. jegyzetünkben felsorolt bibliográfiákból kirtuk publikáló olvasóink 1966-1969 közötti hazai publikációs tevékenységének adatait, e jelzett tudományos művek közül egyenként kézbe vettük a folyóiratcikket, illetve a kandidátusi és doktori disszertáció formájában megjelenteket, megnézvén azt, hogy hol találunk bennük olyan bibliográfiát, forráshivatkozásszerű vagy egyéb jellegű utalást, ami akadémiái könyvtári periodikum-használatra utal. Akkor tekintettük bizonyító erejűnek a bibliográfiái utalásokat, forráshivatkozásokat stb., ha ezek a folyóirattermi kériólapok, kölcsönzési térítvények, fotómegrendelőlapok periodikum-cím- és periodikum-évfolyam-adatával egybevégtak. 1603 folyóiratcikk és 38 disszertáció anyagát néztük át.

E módszer következetes érvényesítésével publikáló olvasóinkat két nagyobb csoportra tudtuk tagolni: 1. publikáló és az Akadémiai Könyvtárban használt periodikumokra tudományos közleményekben forrásközlésszerűen visszautaló, 2. publikáló, de a használt periodikum-anyagot (legalábbis folyóiratcikkekben, illetve kandidátusi vagy doktori disszertációban) nem idéző olvasói csoportokra. Felmérésünk eredményeként 116 publikáló olvasó került az első, és 487 a második csoportba.

Mint ismeretes 1966-ban 603 tudományos publikációs tevékeny-

séget folytató olvasó fordult meg az Akadémiai Könyvtár folyóíráttárában. Tévedés lenne azonban azt a 116 személyt, akiknek publikációiban akadémiai könyvtári periodikum-anyagra való visszahivatkozást fedeztünk fel a publikáló olvasók összlétszámához (603-hoz) viszonyítani. Tévedés lenne ez egyrészt azért, mivel - mint már említettük, - a könyveket, a tanulmányköteteket, a kongresszusi kiadványokat, valamint az Akadémiai Könyvtárban meg nem lévő periodikumok anyagát nem vettük kézbe, és nem vizsgáltuk át a forráshivatkozások és a bibliográfiail utalások szempontjából. Azokat a publikálókat tehát, számszerint 81-et, akik ilyen utóbbi formában, illetve publikációs fórumokban közölték eredményüket, már eleve ki kellett hagynunk az összehasonlítás alapját képező viszonyítási számból. Ugy láttuk ezen felül, hogy azokat a személyeket, akik folyóíráttárunkban kizárólag referáló folyóíratokat, napilapokat, illetve bibliográfiail folyóíratokat olvastak, számszerint 28-at, szintén helytelen lenne a viszonyításnál figyelembe venni, hiszen az ilyen típusú kiadványokra bibliográfiail utalás, illetve forráshivatkozás formájában nem, vagy csak ritkán szokás hivatkozni.

Ha mindezeket leszámítjuk, akkor a 603 publikáló olvasóból már csak 494 marad. Ezeknek csaknem egynegyedét, 23,5 %-át tették ki azok a publikálók, akik konkrét hivatkozás formájában utalnak azon periodikumokra, illetve periodikum-évfolyamokra, melyek 1966-ban való akadémiai könyvtári használatáról egyben kérőcédulák, kölcsönzési térítvények, valamint fotó-megrendelőlapjaik is tanúskodnak.

Miután megállapítottuk, hogy a folyóíráttárat látogató publikáló olvasók közel egynegyedénél már a jelzett egyszerű metodikával is könnyen bizonyítható a használt anyag tudományos munkákba való beépülése, nézzük most azt a kérdést, hogy van-e különbség olvasóink között foglalkozási-kutatói csoportonként a könyvtárunkban használt periodikumokra való visszahivatkozás mértéke tekintetében. E kérdés megválaszolása érdekében publikáló olvasóinknak az általuk olvasott periodikumokra való visszahivatkozásait immár foglalkozási-kutatói csoportonként vizsgáltuk. E vizsgálódásunk eredményét tükrözi az itt következő és egyben utolsó táblázatunk:

Az olvasott periodikumok anyagára való visszahivatkozás publikáló olvasóinknál foglalkozási csoportonként

A foglalkozás megnevezése	A foglalkozást képviselő publikáló olvasók száma	A visszahivatkozó publikáló olvasók száma	A visszahivatkozók %-aránya a foglalkozási csoporton belül
Biokémikus	1	-	-
Biológus	9	3	33
Botanikus	5	3	60
Egyetemi hallgató	14	1	7
Egyháztörténész	2	-	-
Filozófus	9	-	-
Fizikus	25	4	16
Földrajztudós	1	-	-
Geodéta	1	-	-
Geofizikus	3	2	66
Geológus	3	-	-
Író, újságíró	8	1	12
Irodalmár, filológus, dráma- és színháztörténész	59	9	15
Jogász	11	1	9
Kémikus	37	4	10
Klasszikus filológus	15	8	53
Könyvtáros, levéltáros, bibliográfus, muzeológus	42	14	33
Könyv- és könyvtártörténész	4	1	25
Közgazdász	9	3	33
Matematikus	19	4	21
Mélnök, műszaki kutató	68	8	11
Meteorológus	2	1	50
Mezőgazdász	9	2	22
Művészettörténész	12	3	25
Néprajztudós, folklorista	9	1	11
Nyelvész	31	8	25
Orientalista	16	3	18
Orvos, állatorvos, farmakológus, orvosi mikrobiológus	60	7	11
Pszichológus	4	1	25
Régész, őstörténész	8	-	-
Szerkesztő, fordító, lektor	12	3	25
Szociológus	5	-	-
Tanár, pedagógus	25	5	20
Történész	25	9	36
Zenekutató	5	1	20
Zoológus	2	2	100
Egyéb (pl. adminisztrátor)	15	1	6
Foglalkozásilag meghatározhatatlan	18	3	16
Összesen:	603	116	

60. táblázat

Mint már említettük 116 publikáló olvasónknál sikerült adatszerűen nyomon követni a periodikum-használatra (bibliográfiailag tételként való említés, forrásközlés vagy egyéb hivatkozás formájában) való visszautalás esetét. E publikáló olvasók személyenként igen gyakran több publikációjukban is hivatkoznak a nálunk olvasott anyagra, az imént bemutatott táblázat azonban csak a visszahivatkozó olvasók számára vonatkozóan közöl számadatokat, és nem utal a visszahivatkozási alkalmak számára, ami 116-nál lényegesen magasabb számérték lenne. A bemutatott táblázattal kapcsolatban még annyit jegyzünk meg, hogy a publikáló olvasók között legkisebb mértékben az alkalmazott tudományok képviselői hivatkoztak nálunk olvasott anyagra (12,4 %-a az ide tartozó olvasóknak), a humán tudományokat képviselő olvasók valamivel nagyobb százaléka (adatszerűen 23 %-a) hivatkozott ugyan a nálunk olvasott periodikumokra, mint a természettudományokat képviselőké (21,5 %), de a különbség az utóbbi két csoport között valószínűleg nem szignifikáns.

A hivatkozásvizsgálattal kapcsolatban nem érdektelen talán felemlíteni azt, hogy hány különféle folyóirat hasábjai tartalmazták e hivatkozásokat. Nos, kerekker 70 folyóirathoz gyűjtöttük össze ezeket, melyek közül 32 akadémiai kiadásban megjelenő folyóirat volt.

Érdekes kérdés lehet a hivatkozások időbeli szóródásának problematikája. Erre nézve nem végeztünk minden egyes hivatkozásra kiterjedő vizsgálódást. Pusztán mintavétel alapján vizsgáltuk meg az évfázatok szerinti szóródást. Igen ritka volt az az eset, amikor 1966-ban olvasott periodikumra már 1966-ban megjelent publikációban hivatkozást találtunk. Mindazonáltal ilyen eset is előfordult, különösen a gyakran megjelenő, gyors átfutású periodikumok anyagában. A hivatkozások legnagyobb része (60-70 %-a) 1967-ben, közzétett publikációban jelent meg. Az 1968-as évben megjelent folyóiratokban és kandidátusi, illetve doktori értekezésekben már csak kisebb arányban találtunk hivatkozást. Az 1969-ben megjelent publikációkban viszont már megint ritka volt a hivatkozáselemek száma.

A hivatkozásvizsgálat felderítendő kérdéseként helytelen lenne azt a szempontot is belevonni kutatási szempontjaink közé, hogy a

hivatkozások vajon folyóiratcikkekben, könyvekben, kandidátusi, illetve doktori disszertációkban, kongresszusi kiadványokban stb. fordulnak-e elő viszonylagosan gyakrabban. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egy többszáz oldalas könyv, a maga terjedelmi lehetőségével, a bibliográfiái hivatkozásoknak, a köszönetnyilvánítás jellegű utalásoknak sokkal több teret biztosít, mint egy terjedelmileg rendszerint erősen korlátozott folyóiratcikk vagy publikált kongresszusi előadás stb. Víznylagosan tehát a folyóiratcikkek kevesebb hivatkozást tartalmaznak, mint a könyvek, illetve az ehhez hasonló jellegű kandidátusi és doktori disszertációk. Abszolút számukat tekintve azonban - mivel publikáló olvasóink tudományos termésének több mint 70 %-a ilyen publikációtípusban jelent meg - minden más publikációtípus hivatkozásanyagánál nagyobb mennyiségű hivatkozástömeget tartalmaznak.

A hivatkozásokra vonatkozóan említettekkel kapcsolatban még csak annyit, hogy olyan publikáló olvasó, akinek hazai publikációiban egyetlen periodikum-használatra való visszautalást sem találtunk, külföldön megjelent kiadványaiban esetleg hivatkozhatott nálunk olvasott anyagra. A hivatkozások előfordulását azonban olvasóink külföldi publikációiban immár nem vizsgáltuk.

Az előbbiekben közölt adatok bemutatásával fejezetünk végére értünk. A "visszatérülés" kérdésköre - mint említettük - a tudományos ráfordítások megtérülésének problematikájához is valamelyest kapcsolódik. Mindenesetre az általunk "visszatérülésnek" nevezett kérdéskört érintő tényszerőségek csak kapcsolódnak az említett közgazdasági-tudományszervezési kérdéskörhöz, de ennek területébe magába már nem tartoznak. Ahhoz ugyanis, hogy a tudományos ráfordítás megtérülését, e megtérülés mértékét megállapíthassuk, már értékelnünk is kellene azokat a tudományos eredményeket (tanulmányokat, disszertációkat stb.), melyek megszületéséhez az Akadémiai Könyvtár folyóirattára a periodikumok kiszolgálásával, használatra bocsátásával hozzájárult. Az ilyen értékelés messze meghaladná hatáskörünket. Számunkra inkább az a célkitűzés lényeges, hogy a fenti adatokból a periodikumokkal kapcsolatos állománygyarapítási,

-ismertetési és -kiszolgálási kérdésekre vonatkozólag minél több hasznos következtetést vonhassunk le. Tény az, hogy például a periodikum-használatnak a tudományos alkotómunka egyéb forrásokhoz való viszonyítása, illetve e viszonyítás megvalósíthatósága igen fontos lenne számunkra, és - véleményünk szerint - a magyar tudományos kutatás egésze számára is a kutatómunka hazai viszonyokra érvényes Információs modelljének felállítása szempontjából. Az említett célkitűzés keretében számunkra elsősorban annak modellszerű feltárása lenne fontos, hogy az akadémiai könyvtári periodikumok az intézeti könyvtárak hasonló anyagához (vö. a dolgozatunk 98-99. lapján mondottakat), illetve a többi hazai könyvtárban található periodikumhoz viszonyítottan a kutatásoknak Információs anyaggal való ellátásához milyen mértékben járultak hozzá. Magasabb kutatásszervezési szinten viszont - feltehetőleg - annak modellszerű megfogalmazása a lényeg, hogy általában a periodikum, mint tudományos Információ-forrás, a kutatómunkával kapcsolatos tájékoztató források (könyvek, kongresszusi jegyzőkönyvek, külföldi tanulmányút-tapasztalatok, levéltári dokumentumok, egyéni beszélgetések stb.) teljes rendszerében milyen nagyságrendű, milyen jelentőségű és milyen változás-karakterisztikát mutató szerepet tölt be. A tudományos tájékoztatás jelenleg érvényes, szóban forgó összmodelljének és ezen belül a tudományos célzatú periodikum-használat összkönyvtári modelljének felállításához azonban még számos további részletkutatás elvégzésére van szükség. A jelen sorokkal lezárt fejezet még csak kezdeti lépés a jelzett cél felé.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatunkban az 1966. évi akadémiai könyvtári periodikum-használat és a tudományos kutatás összefüggéseit vizsgáltuk.

Első fejezetünkben viszonylag gazdag anyagot tartalmazó ismeretétést adtunk a használatelemzés és az olvasószociológia 1960-1970 közötti magyarországi szakirodalmáról. Megállapítottuk, hogy jóllehet az idevágó anyag már igen gazdag és hogy jóllehet a módszerek is már lassan kikristályosodtak, a tudományos célzattal történő periodikum-használatra, illetve a kutatók olvasási szokásaira vonatkozó szakirodalmi tételek mindmáig csak kis számban fordulnak elő. Megállapítottuk azonban azt is, hogy bár a külföldi szakirodalomban a kutatók olvasására vonatkozó vizsgálatok sokkal gyakoribbak, mint a hazaiakban, e tematika kidolgozása még nemzetközi viszonylatban is kívánivalót hagy maga után.

Második fejezetünkben elméleti megfogalmazásban utaltunk arra, hogy félrevezető lenne, ha a periodikum-használatot csupán a periodikumok címek szerinti használatával kívánnók mérni, a periodikum-használat reális felderítése szempontjából az is érdekes kell legyen, hogy egyazon periodikumot hány olvasó hányszor igényelt (a 2378 használt periodikumot összesen 12 961 alkalommal kérték), sőt az is, hogy az illető periodikum különféle évfolyamait hányszor igényelték. Megállapítottuk azt is, hogy a használt periodikumokat négy különféle típusba - a régi magyar, a régi külföldi, a kurrens magyar és a kurrens külföldi állománytípusokba - sorolhatjuk. Kurrensnek azokat a folyóiratokat tartottuk, melyek a megvizsgált 1966-os évben rendszeresen jártak könyvtárunknak. (Voltak persze ezek között olyan kurrens periodikumok, melyek még messze a múlt században indultak.) Az állományunkban lévő 12 744 periodikumcimből (1966) 2378 különféle címet használtak (18,66 %). Állománytípusonként ez a következőképpen oszlott meg: 294 régi magyar; 126 régi külföldi, 354 kurrens magyar és 1604 kurrens külföldi periodikum. Legnagyobb számban a kurrens külföldi periodikumokat használták, az állománykihasználtság mértéke alapján azonban a kurrens magyar periodikumok anyaga állt első helyen. A további két állománytípus (a régi magyar és a régi külföldi periodikumok anyaga) már csekélyebb igénybevételt mutatott. - A periodikum-címek használatát az egyes használati formák tagolásában is vizsgáltuk, nevezetesen aszerint, hogy helybenolvasási, kölcsönzési, illetve fényképeztetési formában vették-e igénybe ezeket. Folyóiratárunkban a helybenolvasás volt a kiemelkedően leggyakoribb használati forma. A különböző használati formákon belül az állománytípusok igénybevétele kissé eltérő volt, miként ezt a 33. lapon lévő grafikonok is bizonyítják. A humán, valamint a természettudományi és alkalmazott tudományi anyag megoszlása szempontjából igen nagy különbség volt az egyes használati formák között: fényképeztetés például döntő mértékben a

természettudományi és alkalmazott tudományi anyag esetén szerepelt használati formaként, ami egyébként - bizonyos előképi formában - a jelenlegi xerox-másolati formájú használat feltételező jellegére is utal. - Az említettekben túlmenően a használt anyag részletes szakmegoszlási képét is felderítettük csakúgy az állománytípusokra, mint a használati formákra való érvényességgel (vö. a 9-12. táblázatokat).

A kurrens külföldi periodikum-anyagra leszüktítve 2.2.4-es alfejezetünkben nemcsak azt állapítottuk meg, hogy milyen volt a használt anyag szakmegoszlása, hanem azt is, hogy a rendelkezésbe álló állomány kihasználtsága (keresettség Indexe) szakonként milyen képet mutatott. Felderítettük tehát a nagyon erősen, a közepesen, illetve a kis mértékben kihasznált szakokat (ld. a 25. táblázatot). Ugyancsak kizárólag a kurrens külföldi anyagra vonatkozóan állapítottuk meg azt, hogy a periodikum-használat milyen képet mutatott három év, az 1965-1967-es évek viszonylatában. Mint kiderült az 1966-ban használt 1604 kurrens külföldi periodikum-címhez az említett két év még 1023-at adott hozzá, ami - hároméves viszonylatban - a kurrens külföldi periodikum-anyag 45%-os kihasználtságára utal. Ez külföldi könyvtáraknál tapasztalt állománykihasználtsági mutatókhoz viszonyítva is rendkívül magas érték! A kurrens külföldi periodikum-anyagra vonatkozóan azt is megvizsgáltuk, hogy az egyes használt periodikumoknak mely évfolyamait, sőt, hogy szakonként mely évfjáratsávjait (31. táblázat) használták előszeretettel. Megállapítottuk - legalábbis ama pontokra vonatkozólag, ahol összehasonlítható adatokkal rendelkezünk (blokkémia, orvostudomány) -, hogy az akadémiai könyvtári periodikumok évfolyamait a múltba távolabbra visszanyúlóan használták, mint a szakkönyvtárak olvasói a szakkönyvtárak periodikum-évfolyamait.

Jóllehet az Akadémiai Könyvtárban megfigyelt periodikum-használat önmagában véve sok sajátos vonást mutat, adatainkat a 2.4-es alfejezetben a National Lending Library for Science and Technology (Anglia; Walton, Boston Spa) hasonló jellegű felméréseinek adataival is egybevetettük. Több tekintetben, így például a periodikumok "felezési idejét" illetően, nálunk is az angol viszonyokhoz hasonló a helyzet, ám más pontokon, így például az olvasott anyag nyelvi megoszlásával kapcsolatban, viszont eltérőek az adatok.

Az állománycentrikus nézőpont után - a harmadik fejezetben - figyelmünket az olvasókra és ezek olvasási szokásaira összpontosítottuk. 1231 helyben olvasó és 108 kölcsönző, illetve fényképeztető olvasó, tehát összesen 1339 periodikum-használó személy adatait vettük számba. Ha ezt a számot a periodikum-kölcsönző és fényképeztető intézmények (melyek mögött természetesen kölcsönző és fényképeztető személyek rejlenek) számával, 141-el növeljük, akkor valószínűleg csaknem 1500 periodikum-használó személlyel számolhatunk az 1966-os vizsgálati évben. - Az 1339 olvasó személyt először két nagy csoportra széttagolva vizsgáltuk. A széttagolás annak alapján történt, hogy van-e munkavizsgáltszerű, vagy tudományos minősítés szintű kapcsolat ezeknek az Akadémiával, vagy nincs. 452 olvasónál volt kimutatható ilyen kapcsolat. Olvasóinkat ezek után foglalkozási hovatartozásuk szerint részcsoportokra bontottuk megfigyelve és kördiagramszerűen ábrázolva azt, hogy az adott foglalkozási csoportok tagjai milyen olvasási érdeklődésszóródást tanúsítottak. Az érdeklődésszóródás kördiagramszerű ábrázolását persze csak a nagyobb számú, illetve a főgyűjtőkörileg vagy mellékgűjtőkörileg akadémiai könyvtári profilú foglalkozási cso-

portoknál valóslítottuk meg. Az érdeklődésszóródással kapcsolatosan megállapítottuk, hogy a természettudományok (matematika, fizika, kémia) esetében az olvasás szakmailag koncentráltabb, mint a humán szakoknál, ezeknél ugyanis a főszekek mellett a rokon területeket is széles sávban érinti az olvasói érdeklődés.

Szintén foglalkozási csoportokra bontott tagolásban adatokat közölünk olvasóink nyelvismeretére vonatkozóan, illetve arra vonatkozóan is (ami a nyelvismerettel gyakorlatilag szinte egyértelmű), hogy milyen nyelvű periodikumokat milyen mértékben használtuk az olvasók. Az egy főre eső nyelvtudás mutatójának bevezetésével e mutatószám értékét az egyes foglalkozási csoportokra, sőt a társadalomtudományi (1,34 idegen nyelv ismerete fejenként), a természettudományi (1,51 idegen nyelv fejenként) és az alkalmazott tudományi (1,2 idegen nyelv fejenként) területekre vonatkozóan összesítve is megadtuk (ld. az 52. táblázatot).

Vizsgálódásainkat néhány alkalommal nemcsak személyekre hanem a periodikum-használat intézményközi viszonyaira is kiterjesztettük megállapítván, hogy mely akadémiai intézetek milyen intenzitással kértek kölcsön, illetve fényképezettek periodikumokat. Kitértünk arra is, hogy a nem akadémiai intézetek milyen széleskörű kapcsolatot tartottak fenn e vonatkozásban könyvtárunkkal. Arra a vonatkozásra hogy a nem akadémiai intézetek alapkutatót folytató kutatóintézetek voltak-e, vagy alkalmazott kutatót végző állami, illetve vállalati intézetek, amelyre a National Lending Library for Science and Technology felmérése részletesen kitért, mi nem tértünk ki, elsősorban a statisztikai minta csekély volta miatt.

Negyedik fejezetünk célja annak megvilágítása volt, hogy az Akadémiai Könyvtárban olvasott, illetve valamiféle formában használt periodikumok Információs anyaga miként, milyen mértékben épült bele tudományos publikációkba. Felmértük azt, hogy az összes olvasó, tehát (a számba vett 1339 személy) közül hányan folytattak aktív publikációs tevékenységet az 1966-1969 közötti években. E felmérés után figyelmünket a 603 publikáló személyre, ezek tudományos munkásságára fordítottuk; vizsgáltuk e publikációs tevékenység publikációtípusok szerinti megoszlását (vö. az 55. táblázatot), majd adatközlésszerűen bemutattuk azon foglalkozási-kutatói csoportok publikációs tevékenységének szakmegoszlását, amely csoportok olvasására vonatkozólag előző fejezetünkben kördiagramot adtunk. - A külföldön való publikálás néhány adatát is bemutattuk a "Bibliographie linguistique" című nemzetközi nyelvészeti bibliográfia 1966-1968 közötti évfolyamaira támaszkodva, megállapítván, hogy az akadémiai könyvtári periodikumokat használó nyelvész és orientalista kutatóinknál miként viszonyult egymáshoz a jelzett években a hazai és az országhatáron kívül megjelent publikációk száma. - Második kérdéscsoportként azt vizsgáltuk e fejezetünkben, hogy a publikáló olvasók - műveltségben lévő idézetekkel, bibliográfiai utalásaikkal és forráshivatkozásaikkal - hol és milyen mértékben szolgáltatnak biztos adatot annak eldöntésére, hogy publikációikba beépült-e az Akadémiai Könyvtárban használt periodikumok Információs anyaga, és ha igen, milyen mértékben. A tárgyalás során kifejtett objektív körülmények miatt idézet- és hivatkozás-elemzésünket könyvekre, kongresszuskiadványokra, előszavak, utószavak, kritikai jegyzetek anyagára nem terjesztettük ki, hanem csak a periodikumok, valamint a kandidátusi és doktori disszertációk anyagát vizsgáltuk e szempontból. A jelzett mintára

való leszüktetés melletti érvényességgel megállapítható volt, hogy a publikáló olvasók 23,5 %-ánál adatszerűen bizonyítható a tény, hogy ezek az akadémiai könyvtári periodikumok információs anyagát publikációikba beépítették. A periodikumok információs anyagának ilyen nyilvánvaló publikációs felhasználása foglalkozási-kutatási csoportonként eltérő mértékű volt (vö. a 60. táblázatot). Ugyanítt röviden azt is vizsgáltuk, hogy a könyvtári anyaghasználat időpontjához viszonyítva a bizonyítható tudományos felhasználás a későbbi években milyen százalékos arányban jelentkezett, tehát, hogy van-e bizonyos "felezési ideje" az anyaghasználat tudományos visszatérülésének. Mindezeket az utalás- és hivatkozási adatokat azonban csak a publikáló olvasók hazai publikációiban vizsgáltuk, az országhatáron kívül megjelent publikációkban lévő ilyen adatokat ugyancsak már nem tudtuk nyomon követni.

Negyedik fejezetünk utolsó részében - mintegy elmékedésszerűen a periodikum-használat segítségével született kutatási eredmények és a "tudományos ráfordítások megtérülése" közötti kapcsolat problematikájáról tettünk említést és néhány idevágó továbbkutatási lehetőséget jeleztünk.

Dolgozatunk eredményeinek egyikét abban látjuk, hogy a bemutatott elemzések felderítették az akadémiai könyvtári periodikum-használat legfontosabb mutatóit, melyek a később végzendő hasonló elemzések számára jelentős adat-összehasonlítási alapot szolgáltathatnak. Rámutattunk arra, hogy a periodikum-használat a nem kifejezetten gyűjtőkörünkbe vágó szaktudományok periodikum-anyagát illetően is több esetben magas; tehát, hogy a használat mutatói nem minden ponton esnek egybe az állománygyarapítás profil-előírásaival.

A használat e tendenciái, - melyek különösen a fényképeztetés szintjén, illetve a csak ritkán jelentkező olvasók által használt anyag esetén tűntek szembe -, a xerox-szolgálat bevezetése után, fellevésünk szerint, még továbberősödtek. Ez pozitív jelenség; csökkenti a könyvtári periodikum-állomány kevéssé használt szakjainak számát; megnöveli az állomány arányosabb kihasználtságát.

Dolgozatunk eredményének tekintjük gyébként azt is, hogy a periodikum-használat szokásainak feltárásával megtettük az első lépéseket a kutatási célzatú periodikum-használat szociológiailag megközelítése felé. E megközelítés akkor lenne teljes, ha az akadémiai könyvtári periodikum-olvasókról - ezek periodikum-használati szokásain túlmenően - azt is meg tudnánk mondani, hogy kutatásaik során milyen egyéb információs forrást vesznek igénybe. Feldolgozásunk e teljes kép kidolgozásához lényeges, később megfelelően kiegészíthető adatanyagot szolgáltat. A szociológiai megközelítés - a rendszeres olvasók kikutatása és a legjelentősebb periodikum-használó intézmények felderítése - olyan cím-jegyzék birtokába jutat bennünket, melyben szereplő címek felé irányítva könyvtár-propagandánkat, ennek hatékonysága ugrásszerűen megnövekedhet.

A sokat vizsgált közművelődési célzatú olvasás elemzése mindig megáll az olvasott anyag mennyiségi, illetve megoszláselemzésénél és ezt a képet értékeli pozitív, vagy negatív jelenséggként; a kutatói használat-elemzések nem állhatnak meg a használat regisztrálásánál, hanem arra is rá kell mutatniok, hogy a használt anyag miként, és milyen mértékben épült bele tudományos alkotásokba, megjelent tudományos művekbe. A tudományos ráfordítások visszatérülésének e részletkérdésével még igen kevesen foglalkoztak, ezért 4. fejezetünk idevágó eredményei, bármilyen vázlatosak is ezek, metodikailag kezdeményezésként értékelhetők.

JEGYZETEK

1. A könyvtárhasználat és a könyvtári olvasás témáját ritkán dolgozták fel önálló kiadványban, a Magyar Nemzeti Bibliográfia kötetel mégis szerepeltek átnézett anyagunkban, mivel a cikkgyűjtemények, az egyetemi, sőt a könyvtári évkönyvek (például az OSZK Évkönyve) ebben a bibliográfiában találhatóak meg, tehát a témánkba vágó cikkek, illetve tanulmányok nagy számának e kiadvány volt bibliográfiai forrása.
2. Könyvtári Figyelő. 12(1966), 67-70.
3. Könyvtáros. 16(1966),1191-194.
4. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve - 1967. Bp.,1969. 128-140.
5. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve - 1967. Bp.,1969. 287-301.
6. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 13(1966/1967). Bp., 1968.
7. Könyv és Könyvtár. 5(1966). Debrecen,1966. - Csüry István dolgozata az 5-54., Csüry István és Gomba Szabolcsné társszerzőségben írott dolgozata pedig a 247-264. lapon.
8. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. 4. Bp., 1959.
9. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai. 45. Bp., 1965.
10. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 11(1963), 163-171.
11. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 10(1962), Bp., 1963. 106-120.
12. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 12(1964/1965). Bp., 1966. 136-170.
13. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 13(1966/1967). Bp., 1968. 165-176.
14. Uo. 177-183.
15. Az Országos Pedagógiai Könyvtár Évkönyve - 1965. Bp., 1966. 5-44.
16. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta bibliothecaria. Tomus 5/2(1966), 23-51.
17. A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei. 1(1967), 166-199.
18. Vö.: Végh Ferenc: A budapesti műegyetemi hallgatók és a könyvtárak. = Könyvtári Figyelő. 11(1965), 341-348. Továbbá: Végh Ferenc: Eredmények és feladatok a budapesti technikus hallgatók könyvtári kultúrájában. = Felsőoktatási Szemle. 15(1965), 646-650.
19. Orvosi Könyvtáros. 9(1969), 44-74.
20. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 13(1966), 474-495.
21. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 16(1969), 741-759.

20. Első kiadása: Sallai István - Sebestyén Géza: A könyvtáros kézikönyve, Bp., 1956, 576 p.
21. "... articles on a given subject... may be divided into a nucleus of periodicals more particularly devoted to the subject and several groups or zones containing the same number of articles as the nucleus..." Vö.: Bradford, S.C.: Documentation, London, 1953. - Az idézett rész a 154. lapon.
24. Ez a szám, az Akadémiai Könyvtár teljes 1966. évi periodikum-állományának féleségszáma, a bevezetőben idézett "állományelemző tanulmányunk" eredménye.
25. Az állománykihasználtság fenti adatában a polcokra kített és onnan az olvasók által szabadon leemelt periodikumok használati adatai is bennfoglaltatnak, az így igénybe vett anyag használatának ténye az esetek többségében ugyanis megfelelően regisztrálásra került az olvasó kériólapján, jóllehet rendszerint utólag, az anyag visszaadásakor.
26. Állományelemző tanulmányunkban ez a szak nem szerepelt, mivel ez a tanulmány elsősorban a kurrens külföldi periodikum-állományt tárta fel, amelyben a nevezett szak nem fordult elő.
27. Az "orientalisztika" szak anyagának olvasása az Akadémiai Könyvtár keleti osztályán történik. Az a csekély orientalisztikai olvasás, amely a könyvtár folyóirattárában valósult meg, úgy jelentkezett, hogy egyes kutatók, akik alkalmasint nem orientalisztikai vonatkozású anyagot olvastak, ennek kiegészítéseként, illetve az ezzel való egybevetés céljából a könyvtár keleti osztályáról periodikumokat kértek át. Az "orientalisztika" szak anyagának részletes használatelemzése tehát tanulmányunknak semmiképpen sem feladata.
28. 1966-ban nem volt kurrens folyóirat!
29. Állományelemző tanulmányunkban: 10-11.
30. A "Tudományszervezési Tájékoztató" említett, 1966-ban 4-5 főből álló szerkesztőségét egy olvasó személynek tekintettük, mivel a szerkesztőség által használt periodikum-anyagnak a szerkesztőség munkatársai közötti szétosztása személyenkénti érvényességgel nem volt nyomon követhető.
31. Az olvasott anyagból, valamint az egyéb használati formában igénybe vett anyagból született eredményekről, az egyes kutatók tevékenységéig lebontott részletességgel, a 4. fejezetben lesz szó.
32. A nyelvi megoszlás elemzésénél nem tartottuk szükségesnek a használat harmadik dimenziójának, a használati alkalmak szintjének feltárását, mivel a féleségek szerinti, valamint az olvasói átlagszámok szerinti elemzés megfelelően érzékelteti az egyes nyelvek érvényesülési súlyát.
33. Az "egyetlen hazai példány" periodikumoknál a használati alkalmak szerinti elemzést ugyanabból az okból kifolyólag hagytuk el, amire már 32. Jegyzetünkben is hivatkoztunk.
34. A "néprajz" szakra eső magas átlagos olvasói szám: 2,76, azzal magyarázható, hogy az 1966-.)-ban rendszeresen még csak az Akadémiai Könyvtárba járó FFC (Folklore Fellows Communications) című jelentős, Helsinkiben megjelenő periodikum igen sok olvasót (néprajztudóst és finnugor nyelvészt) vonzott. - E szak keresettségindexe 0,95, ami azt jelenti, hogy az ide tartozó kurrens külföldi periodikum-unikumok közül ezeknek csak 21,52 %-át használják. A

- legmagasabb keresettség index, a 3,7, egyébként 82,14 %-os anyagkihasználtságnak, a legalacsonyabb, a 0,09 viszont 2,24 %-os anyagkihasználtságnak felel meg.
35. Burton, R. E. - Kebler, R. W.: Egyes természettudományos és műszaki szakterületek irodalmának "felezési ideje" = Könyvtári Figyelő, 10(1964), 1-2.sz. 12-20.
 36. Molnár Imre - Reinhard Vera Idézett tanulmányában (749) az időmetszetek nem teljesen esnek egybe az általunk használtakkal, ugyanis mi az 1946-1959 közötti évfjásokat vettük egybe, míg az említett szerzők az 1950-1959 közöttieket, továbbá, mi az 1945 előtti anyagot vettük egyetlen nagy időmetszetnek, míg Molnárék az 1950 előtti évfjásokat anyagát.
 37. Vö.: Sz. Garai Judit - Ujhelyi Gabriella: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története, Bp., 1970, 46 p. [A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 59.] A legrégebb cserekapcsolatok történetére vonatkozólag lásd a 3-4. lapot.
 38. Kurrens külföldi periodikus kiadványok jegyzéke, Bp., 1960., majd ennek 1962-ben megjelent első, és 1966-ban megjelent második supplementuma.
 39. A hároméves használat az olvasótermi kericédulák alapján esetleg még ennél is magasabb értéket mutatna, csak hogy a "Kurrens külföldi periodikus kiadványok jegyzéke" bizonyos típusú kiadványokat - így például a külföldi napilapokat - szerkesztési elvből kifolyólag elhagy és így a csererevizíós használatelemzés a valóságosnál valamelyest alacsonyabb értékeket kapott végeredményül.
 40. Vö.: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve, 13(1966/1967), Bp., 1968, 8., illetve 16.
 41. Az Akadémiai Könyvtár periodikum-állományával kapcsolatos hivatalos információs anyag (a periodikum-gyapodásról is időnként tájékoztatást adó újbizserzési jegyzékek, a tartalomjegyzék-szolgálati információk) ugyanis fokozott valószínűséggel hozzájuk jut el, és különben is, mint akadémikusok, a tudományok doktori, kandidátusok, illetve intézeti munkatársak - már csak az Akadémia tudományos szervezetéhez való tartozás jogán is - periodikum-igényeik kielégítését fokozott mértékben az Akadémiai Könyvtártól várják. E-
lég gyakran éppen ezen akadémiai kapcsolattal rendelkező olvasói törzsgárdatagok szerepelnek ún. információ-vezetőként akadémiai kapcsolattal nem rendelkező kutatók, külföldről érkező szakemberek és egyetemi, illetve főiskolai hallgatók felé, és ajánlanak be ilyeneket olvasóknak.
 42. Láng István: A tudományos kutatók nyelvtudása - megoldatlan probléma. = Magyar Tudomány, 11(1966), 566-570. - Vö. még: Tamás Lajos: Észrevételek Láng István "A tudományos kutatók nyelvtudása - megoldatlan probléma" című cikkéhez. = Magyar Tudomány, 12(1967), 45-47.
 43. A 8 kiemelt kutatási területre vonatkozólag vö.: Melléklet az elnökség beszámolójához a Magyar Tudományos Akadémia 1966. évi közgyűlésén. [Bp., 1963], 109-118.
 44. A magyar szerzők külföldön megjelent tudományos műveinek bibliográfiájának felmérését Szentmihályi János és munkatársai megkezdték

ugyan, de az általuk közzétett "Hungarica", amely rendszeresen csak 1971-től kezdődően szolgáltat könyvészeti adatokat, publikáló olvasóink 1966-1969 közötti külföldi publikációs tevékenységére vonatkozólag még nem tartalmaz anyagot.

45. Publikáló olvasóink folyóiratokban megjelent közleményeit a Magyar Folyóiratok Repertóriumának 1966-1968-as évfolyamai segítségével tártuk fel; olvasóink önálló kötetként megjelent műveit, továbbá kongresszusi kiadványokban, évkönyvekben, tanulmánykötetekben, emlékkönyvekben publikált dolgozatait viszont a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1967-1969-es évfolyamai segítségével regisztráltuk. Az utóbbi publikációtípusok adatainak bibliográfiai feltárását azért kezdtük 1967-tel, tehát egy évfolyamot kitevő eltolódással, mivel az ilyen könyv jellegű kiadványok nyomdai átfutása általában lassúbb, mint a folyóiratoké. A kandidátusi és doktori disszertációk adatainak összegyűjtéséhez szintén a Magyar Nemzeti Bibliográfia jelzett kötetelt használtuk, ezek ugyanis a nyomtatott disszertáció-téziseket rendszeresen közlik. A tézisek így nyert bibliográfiai adatait azonban egyrészt a szóban forgó disszertációk kézbevétele útján, másrészt az Akadémiai Könyvtár által megjelentetett "Kandidátusi és doktori disszertációk katalógusa" c. kiadvány kötetel segítségével ellenőriztük. A fordítói és szerkesztői tevékenység könyvészeti adatainak megállapításával kapcsolatban szintén a Magyar Nemzeti Bibliográfia jelzett kötetelt használtuk.
46. "Folyóiratcikkek"-nek tekintettük az egyetemi, főiskolai, kutatóintézeti és könyvtári évkönyvekben megjelent dolgozatokat is.
47. A "publikált kongresszusi előadás stb." kategóriába csak azokat a tudományos közleményeket soroltuk, amelyek egy-egy kongresszus, egy-egy tudományos értekezés stb. hivatalos anyagát tartalmazó kiadványban jelentek meg. Amennyiben egy adott kongresszusi előadás a szóban forgó kongresszus anyagától függetlenül valamelyik szakfolyóirat hasábjain jelent meg, úgy ezt folyóiratcikkként kezeltük.
48. 1968-ban a Magyar Folyóiratok Repertóriumára 342 hazai periodikum anyagát referálta, publikáló olvasóink tehát publikációikkal a referált hazai periodikumok csaknem 90 %-ában szerepeltek.
49. Akadémiai kiadású folyóiratnak tekintettük az akadémiai kutatóintézetek kiadásában megjelenő folyóiratokat is.
50. Nem számítva tudományos közleménynek a tudományos mű szerkesztését, illetve fordítását. (Ilyen tevékenység egyébként 144 esetben fordult elő olvasóinknál.)
51. *Vö. Bibliographie linguistique de l'Année 1966. Utrecht-Amvers, 1968. Spectrum. XLVII, 528 p. Az 1967. évre vonatkozó kötet adatai: 1969. XLVII, 548 p. Az 1968. évre vonatkozó kötet adatai: 1970. XLVII, 572 p.*

BIBLIOGRÁFIA

APOSTOL Iona: Az ELTE biológiai tanszékein oktató kutatók olvasási szokásai. 1969. 66 p. - [Szakdolgozat.]

BALÁZS Sándor: Folyóiratkörözés. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1(1955), 13-21. p.

BALLAGI Ágnes: Az olvasás folyamatossága a kerületi könyvtárakban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 14(1968/1969). Bp. 1970. 189-192. p.

BALOGH Béláné: A tanárképző főiskola könyvtárának nevelési lehetőségei és feladatai egy olvasófelmérés tükrében. = Az Egri Tanárképző Főiskola tudományos közleményei. 3. kötet (1965), 169-180. p.

BATÁRI Gyula: - FALLENBÜCHL Zoltán: A Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa tájékoztatásai a statisztika tükrében. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1967. Bp. 1969. 287-301. p.

BERTALAN Györgyné: Olvasóelemzések a műszaki felsőoktatási könyvtárakban. 1969. 125 p. 2 t. - [Szakdolgozat.]

BRADFORD S[amuel] C[lement]: Documentation, Intr. by Jesse H. Sheva and Margaret E. Egan (2. ed.) London, 1953. Lockwood. 200 p.

BRADFORD S[amuel] C[lement]: Note on the scattering of papers in specific subjects in scientific periodicals. = Proceedings of the B.S.I.B. 1943. No. 3. 74-75. p.

BROOKES, B.C.: The derivation and application of the Bradford-Zipf distribution = Journal of Documentation. 24(1968), 247-265. p.

BROOKES, B.C.: The growth, utility, and obsolescence of scientific periodical literature. = Journal of Documentation. 26(1970), 283-294. p.

BROOKES, B.C.: Photocopies v. periodicals - cost-effectiveness in the special library. = *Journal of Documentation*, 26(1970), 22-29. p.

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai. Bp. 1968. 50 p. / A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. - *Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae*, 56./

CSÜRY István: Válogatás és teljesség. (A könyvtári és bibliográfiai gyűjtés kettős arculata.) = *Könyv és Könyvtár*, 4. Budapest, 1964, 5-41. p.
- Válogatás és teljesség [2. rész]. = *Könyv és Könyvtár*, 5. Debrecen, 1966. 5-54. p.

CSÜRY István - GOMBA Szabolcsné: Állományhasználati elemzés [a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárában]. = *Könyv és Könyvtár*, 5. Debrecen, 1966, 247-281. p.

DÉRI Miklósné: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem kémiai tanszékein dolgozó kutatók olvasási és tájékozódási szokásai és a szakirodalmi tájékoztatás iránti igényei. Bp. 1964. KMK soksz. 100 l. - A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai, 23 p.

DÉRI Miklósné: Kémilcusok olvasási és tájékozódási szokásai. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 13(1966), 474-493. p.

DÉRI Miklósné: Az olvasó és a katalógus. (Felmérés az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárában.) = *Orvosi Könyvtáros*, 9(1969) 44-74.p.

DOBOS Piroska - H. VARSÁNYI Livia: Mit olvas a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak közönsége. = *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve*, 12(1964/1965). Bp. 1966. 136-170. p.

DUFLA Istvánné: Az orvosi szakfolyóiratok olvasottsága 1964-ben - a magyar orvosok válaszáinak tükrében. = *Orvosi Könyvtáros* 6(1966), 280-302. p.

EARLE Penelope - VICKERY Brian: Social science literature use in the UK as indicated by citations = *Journal of Documentation* 25(1969), 123-141. p.

FRÁTER Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865-1875). Bp. 1965. 59 p. 13 t. / A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei- Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae. 45./

GENTRY, J.L.: The reading of high school students. A report on a questionnaire. Ottawa. 1968. [1], 42 p. [Canad. Libr. Ass. Occasional Paper 70. no.] Soksz.

GYÓRI Endre: Folyóirataink olvasottságáról. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 12(1964/1965). Bp. 1966. 266-278. p.

HAGSTROM, Warren O.: The scientific community. New York - London, 1965. Basic books. X, 304 p.

HAVASI Zoltán - SZENTIRMAI László: A szakemberek információval való ellátásának regionális lehetőségei. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 18(1971), 827-839. p.

HESS, Eva-Maria: Methoden der Leserschaftsforschung. München. [1962]. [8] 261 p. - [Dissertation, München, Universität.]

HORNYÁNSZKY Sári: Pedagógus olvasóink és érdeklődési körük. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 12(1964/1965), Bp. 1966. 171-181. p.

HORNYÁNSZKY Sári - MARÓT Miklós: A társadalmotudományi művek és olvasóik vizsgálata a központi könyvtárban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 11(1963). [Bp. 1964?] 163-171. p.

HORVÁTH Ádámné - KEMÉNY István: Kik olvasnak és mit? = Valóság. 8(1965), 48-56. p.

JÁMBOR Mária, D. - MARÓT Miklós: A központi könyvtár tudományos és ismeretterjesztő könyvanyagának forgalma = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 9(1961). Bp. 1962. 127-143. p.

JÁMBOR Mária, D. - MARÓT Miklós: Az olvasók rétegződésének és olvasmányainak vizsgálata a központi könyvtárban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 10(1962). Bp. 1963. 106-120. p.

JANTSITS Gabriella: Mit kölcsönöznek egy orvosi könyvtárban? = A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve, Szerk. Szepesi Zoltánné, [Kiad. az] Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ, Bp. 1969. Bács-Kiskunm. ny. 95-104. p. illusztr.

KAMARÁS István - POLÓNYI Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár, (Kutatási jelentés a vidéki értelmiség körében végzett vizsgálatról.) Bp. 1970, Népművelési Propaganda Iroda, 88 p. - 23 p. mell. (A Könyvtár-tudományi és Módszertani Központ kiadványai 44.)

KAMARÁS István - SÁRDY Péter: Mit olvas a könyvtáros? - Olvasmányélmények és könyvajánlás. = Könyvtáros, 18(1968), 233-235. p.

KÉKI Béla: Hogyan hasznosítsuk könyvtári munkánkban az olvasói törzslapjait? = Könyvbarát, 2(1952), 21-22. p.

KENYERES Zoltán: Az olvasás minősége. = Kritika, 6(1968), No. 9. 3-6.p.

KINCSES István: Szabadalmak kutatása az újdonságvizsgálat keretében. [Bp.], Közgazd. és Jogi Kiadó, 14 p. / Szabadalmi Irodalom kutatási módszerei, 1./

KÓKAY György: Könyvtárhasználati vizsgálatok az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1960, Bp. 1962. 128-141. p.

KOVÁCS Károlyné: A műszaki értelmiség szakkönyvellátottságának helyzete Szentgotthárdon, [Szombathely 1968,] 29 lev. 6 mell. - [Szakdolgozat, Szombathelyi Tanítóképző.]

KOVÁCS Máté: Az olvasásvizsgálat főbb kérdései. = Irod. Nyelvi Közlem. 1(1968), 79-88. p.

KOVÁCS Zoltánné - FREY Tamásné: Olvasói igények vizsgálata az Országos Pedagógiai Könyvtárban. = Az Országos Pedagógiai Könyvtár Évkönyve, 1965, Bp. 1966. 5-44. p.

Library Association Committee on Scientific Library Services, Report of the Scientific Library Services, [London], 1968. V, 82 p.

LINE, M.B.: The "half-life" of periodical literature - apparent and real obsolescence. = Journal of Documentation, 26(1970), 46-54. p.

MIKLÓS PÁL: *Olvasás és értelem*. Bp. (1971). Szépirodalmi Könyvkiadó. 244, [2]. p.

MOLNÁR Imre - REINHARD Vera: Szakirodalmi tájékoztatás a tudományos kutatásban. A kölcsönzési adatok elemzése. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 16(1969), 741-759. p.

MOLNÁR István: Az olvasói igények statisztikai elemzése a Pécsi Egyetemi Könyvtár olvasószolgálatában. Pécs. 1965. 13 p. [2], 3 t./ *Közlemények a Pécsi Egyetemi Könyvtárból*. U.S. 5.sz./

NÁDASDI Erzsébet: A műszaki irodalom tanulmányozásának indítékai. Bp. 1968. 61, 2 p. - [Szakdolgozat. ELTE, Pszichológiai Tanszék.]

NÉMETH Béla - SZEPESI Zoltánné: A magyar orvosok szakirodalmi és tájékoztatási igényeinek vizsgálata 1964. = *Orvosi Könyvtáros*. 7(1967). Különszám. 153 p.

NÉMETH Béla - SZEPESI Zoltánné: Untersuchung des Bedarfs an Fachliteratur und Information der ung. Ärzte in 1964. = *Nachrichten für Dokumentation*, 19(1968), 242-246. p.

NÉMETH Béla - SZABÓ Ágnes - SZEPESI Zoltánné: Az orvosok nyelvismerete Magyarországon 1964-ben. = *Orvosi Könyvtáros*. 6(1966), 349-364 p.

Az olvasásvizsgálat Magyarországon, Bibliográfia. [Közread. az Országos Széchényi Könyvtár] K[önyvtártudományi és M[ódszertani] K[özpont]. Bp. [1969]. [19] lev. xerox-soksz.

ORAVECZ Zsuzsa - TRAUTMAN Irén - ZIMONYI Emerika: Pedagógusok és egyéb értelmiségiek olvasmányai a Szabó Ervin Könyvtár 1964. évi felmérésében. Bp. 1967. FSZEK házi soksz. 47 p. / *Olvasásszociológiai vizsgálatok*. 4./

POLZOVITS Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. Bp. 1962. Orsz. Műsz. Könyvt. 450 p. Soksz.

PRICE, Derek J. de Solla: *Little science, big science*. New York-London, 1963, Columbia University Press. XV,119 p.

PRICE, Derek J. de Solla: A tudományok hatásosságának mennyiségi mérőszámai, (Előadás.) = Magyar Tudomány 72(1965), 798-800. p.

(RÁCZ Aranka): Az olvasók igényeinek tanulmányozása és a bibliográfiák felhasználása. Bp. 1953. Orsz. Széchényi Könyvtár házi soksz. 12 p.

RÓZSA [György] George: Some considerations of the role of scientific libraries in the age of the scientific and technical revolution. Bp. 1970. 25 p. / A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei - Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae, 50./

ROZSNYAI Károly: A természettudományos könyvek forgalma. = Könyvtáros. 11(1961), 225-226. p.

RUDAS Klára: A társadalomtudományi művek forgalma könyvtárainkban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 13(1966/1967). Bp. 1968. 165-176. p.

SAS Judit, H.: Emberek és könyvek. Bp. 1968. Akad. Kiadó, 214 p. ill. / Szociológiai tanulmányok. 6./

SNOW, C[harles] P.: The two cultures and the scientific revolution. Cambridge, 1962. Univ. Press. 51 p.

SNOW, C[harles] P.: The two cultures: and a second look. An expanded version of the two cultures and the scientific revolution. Cambridge. 1964. Univ. Press. 107 p.

SZECSÓDI János: A természettudományos és műszaki könyvek hálózatainkban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. 13(1966/67), Bp. 1968. 177-183. p.

SZENTIRMAI László: Egyetemi hallgatók olvasási igényeinek vizsgálata. = Tiszatáj. 19(1965), 121-124. p.

SZENTIRMAI László: Folyóiratok, hírlapok, magazinok olvasottságának vizsgálati módszerei. = Könyvt. Figy. 12(1966), 67-70. p.

SZENTIRMAI László: Kísérlet az egyetemi hallgatók olvasási szokásainak felmérésére. = Felsőokt. Szle. 14(1965), 441-446. p.

SZENTIRMAI László: Az olvasáselemzés adatgyűjtési módszerei. = Könyvtáros. 16(1966), 191-194. p.

SZENTIRMAI László: Olvasáselemzés és néhány következtetés egyetemi hallgatóknál két felmérés alapján. Szeged 1966, Szegedi ny. 23-51. p. /Acta Universitatis Szegedienis de Attila József nominatae. Acta bibliothecaria, Tom. 5/2./

SZEPESI Zoltánné: Előtanulmány a magyar orvostudományi könyvtári há-
lózati olvasóinak elemzéséhez, 1965. 75 p. 9 t. - [Szakdolgozat]

SZEPESI Zoltánné: Az orvosok érdeklődése az orvostudományi témák
iránt. = Orvosi Könyvtáros 7(1967), 35-57. p.

SZEPESI Zoltánné - WAGNER Imre: Egy orvoscsoporthoz olvasási szoká-
sai. = A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve. Szerk.
Szepesi Zoltánné. [Kiad. az] Országos Orvostudományi Könyvtár és Do-
kumentációs Központ. Bp. 1969. Bács-Kiskunm. ny. 159-175. p.

SZILÁGYI János B.: Az irodalomtörténeti könyvek és az olvasók. (Egy
könyvtáros megjegyzései.) = Könyvtáros 6(1956), 431-432. p.

TAKÁCS Menyhért: Az érdeklődés lélektana és a könyvtári gyakorlat. -
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1961/1962. Bp. 1963. Egyet.
ny. 209-219. p.

UGHY Jenő: Napirenden az olvasásvizsgálat. = Könyvtáros. 16(1966),
121-123. p.

VÉGH Ferenc: Könyv, könyvtár, olvasó. Egy kérdőíves olvasóelemzés
tanulmányai. = Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Év-
könyve. 1(1967), 166-199. p.

VICKERY, B[rian] C[ampbell]: Bradford's law of scattering. = Journal of
Documentation. 4(1948), 198-203. p.

VICKERY B[rian] C[ampbell]: Classification and indexing in science. With
an Intr. by D. J. Foskett. London, 1958. Butterworths Scient. Publ. XVII,
185 p.

VICKERY B[rian] C[ampbell]: Faceted classification, a guide to construction
and use of special schemes. Prep. by -. London, 1960. ASLIB. 70 p.

WOOD, D.N. - BOWER, C.A.: The use of social science periodical lit-
terature. = Journal of Documentation. 25(1969), 108-122. p.

DIE PERIODIKA DER (ZENTRAL)BIBLIOTHEK DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IM DIENSTE DER FORSCHUNGSARBEIT

Die Hauptfeststellungen unseres Bandes lassen sich im folgenden zusammenfassen:

Im ersten Abschnitt führten wir ein reiches Material vor, um zu beweisen, was alles ungarische Autoren im Laufe des letzten Jahrzehntes auf dem Gebiete der Analyse des in Bibliotheken benutzten Dokumentenmaterials sowie der Lesersozio-logie geschaffen hatten. Wir haben festgestellt, dass obwohl die Fachliteratur der die allgemeinbildende Bibliothek betreffenden Beziehungen dieses Themenkreises bereits ziemlich reich ist, weisen sowohl die Untersuchung der Indizes des von den wissenschaftlichen Fachforschern gebrauchten Periodikamaterials als auch die auf Fachforschern bezüglichen lesersozio-logischen Analysen eine noch bedauerlicher Weise sehr geringe Zahl auf.

Im zweiten Abschnitt wiesen wir theoretisch darauf hin, dass die Analyse des benutzten Periodikamaterials nicht nur darauf gründen kann, wieviel verschiedene Periodika von den Lesern gebraucht wurden (2378), sondern es ist auch ausschlaggebend, wieviel Leser und wie oft sie die herangezogenen Periodika bzw. welche Jahrgänge ihrer am häufigsten in Anspruch genommen haben. Im selben Abschnitt haben wir den Gebrauch des Periodikamaterials in der Zentralbibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (im weiteren: Zentralbibliothek der Akademie) je nach Bestandstypen analysiert, (294 alte ungarische, 126 alte ausländische Periodika bzw. 354 kurrente ungarische und 1604 kurrente ausländische Periodika wurden im Bezugsjahr 1966 gebraucht). Obwohl wir festgestellt haben, dass von den vier Bestandstypen die zum kurrenten ausländischen Bestandstyp gehörenden Periodika am häufigsten zum Gebrauch herangezogen wurden, war vom Gesichtspunkt der Ausgenutzt-heit des zur Verfügung stehenden Periodikamaterials die Inanspruchnahme des Bestandstyps "kurrente ungarische Periodika" am höchsten. Unsere Angaben haben wir auch im Lichte der sogenannten Gebrauchsformen (Gebrauch im Lesesaal; Ausleihen; Fertigung von Photokopien) analysiert. Wir haben einerseits festgestellt, dass bei diesen vorerwähnten Gebrauchsformen, die Benutzung der einzelnen Bestandstypen jeweils verschiedene Grössenwerte zeigt (die diesbezüglichen graphischen Darstellungen s. S. 33). Nebst den erwähnten Gesichtspunkten haben wir die Angaben der Benutzung immer auch ins Licht einer spartenmässigen Analyse gestellt, wobei 56 Sparten angewandt worden sind.

Nebst einer Beschränkung auf das kurrente ausländische Material haben wir festgelegt, hinsichtlich welcher Fachgebiete sich die höchste bzw. eine hohe Beanspruchung der Periodika, und bei welchen diesbezüglich eine niedrige Indexzahl zeigt. Ebenfalls im Bereich des kurrenten ausländischen Materials haben wir die Gebrauchsdaten des Jahres 1966 mit denen der Jahre 1965 bzw. 1967 verglichen. Schliesslich haben wir

mit derselben Beschränkung auch zahlenmässig festgestellt, mit welcher Intensität die älteren Periodikajahrgänge im Vergleich zu den kurrenten gesucht worden sind. Aufgrund der Angaben der aus der Fachliteratur bekannten Aufmessungen haben wir diesbetreffend festgelegt, dass der Benutzungsgrad der älteren Periodikajahrgänge in der Zentralbibliothek der Akademie - bezüglich derjenigen Disziplinen (Biochemie, Medizin), deren vergleichende Daten uns zur Verfügung standen - im allgemeinen höher ist als der in den Fachbibliotheken der betreffenden Fachgebiete. - Die in diesem Abschnitt mehrmals angewandte fachmässige Gliederung der Periodika wurde mit Hilfe der DK durchgeführt.

Obwohl die Benutzung im Lesesaal und die anderen Gebrauchsformen der Periodika in der Zentralbibliothek der Akademie - wie festgelegt - sehr spezifische Züge aufweisen, wurden die Indizes des Gebrauches des Periodikamaterials dieser Bibliothek den Ergebnisdaten einer in England (in "National Lending Library for Science and Technology") vorgenommenen ähnlichen Aufmessung gegenübergestellt.

Nach den bestandszentrischen Gesichtspunkten haben wir im dritten Abschnitt unsere Aufmerksamkeit auf die Leser und ihre Lesegewohnheiten gerichtet. Wir haben die grosse Schar der Leser (1231 Leser im Lesesaal - 108 Periodikaausleiher bzw. Besteller von Photokopien, insgesamt 1339 Personen) in Teilmengen aufgeschlüsselt betrachtet: Es wurden zum Beispiel die mit der Ungarischen Akademie der Wiss. beruflich in Verbindung stehenden Leser (452 Personen) von denen, die über keine solchen Verbindungen verfügt haben (887 Personen), abgesondert. Die Zahl der letzteren war also etwas grösser. Wir haben das aus 1339 Personen bestehende Publikum der Leser und der Benutzer von Periodika auch je nach Berufsgruppen aufgeteilt (s. Tabelle 42). Die Periodikabnutzer wurden auch von dem Gesichtspunkt aus untersucht, ob sie regelmässige Leser sind oder nur gelegentlich den Zeitschriftenaal der Zentralbibliothek der Akademie aufgesucht haben (s. S. 134-143). Schliesslich wurde noch untersucht, wie sich die regelmässigen Leser bzw. die Leser die unsere Bibliothek i. J. 1966 nur einmal aufgesucht haben, nach Berufsgruppen verteilten (s. Tabelle 48). Wir haben Angaben - ebenfalls in Berufsgruppen aufgeschlüsselt - bezüglich der Sprachkenntnis je nach den Berufsgruppen angeführt. Mit der Einführung des Indexes der je Leser bestehenden Sprachkenntnis haben wir diesen Durchschnitt bezüglich der einzelnen Berufsgruppen, ja selbst für die humanen, ferner für die naturwissenschaftlichen und die naturwissenschaftliche angewandte Forschung betreffenden bzw. die technisch-wissenschaftlichen Sparten summierend bestimmt (s. Tabelle 50-52). Die so gemessene durchschnittliche Sprachkenntnis der auf dem Gebiete der naturwissenschaftlichen Fächer tätigen Leser war etwas höher (durchschnittlich 1,51 Fremdsprachen je Leser) als innerhalb der humanen und angewandten bzw. technisch-wissenschaftlichen Disziplinen (durchschnittlich 1,34, bzw. 1,2 Fremdsprachen je Leser). In bezug auf die Berufsgruppen haben wir die Streuung des Interesses bei den von den meisten Lesern vertretenen Gruppen (z.B. Sprachwissenschaftlern, Althilologen, Historikern, Mathematikern, Ingenieuren usw.) auch in Kreisdiagrammen angeführt (s. S. 157-177). Unsere Untersuchungen haben wir einrige Male nicht nur auf Personen, sondern auch auf die interinstitutionellen Verhältnisse der Benutzung des

Periodikamaterials (Ausleihen, Bestellung von Photokopien) erstreckt, und festgestellt, mit welcher Intensität akademische Forschungsinstitute die Periodika der Zentralbibliothek der Akademie benutzt haben bzw. wie weite Beziehungen die nicht-akademischen Institute in dieser Hinsicht mit der in Frage stehenden Bibliothek aufrechterhalten haben. Ersuchungen von 216 Instituten bzw. Forschungsstätten wurden diesbezüglich analysiert.

Das Ziel des vierten Abschnittes war, um festzustellen, wie und in welchem Masse das Informationsmaterial aus den in der Zentralbibliothek der Akademie befindlichen Periodika in wissenschaftliche Publikationen eingebaut wurde. Gegenstand einer Datenaufnahme bildete, wieviele von sämtlichen Lesern in den Jahren 1966-1969 an der aktiven Publikationsarbeit beteiligt waren. Aufgrund der Ergebnisse dieser Datenaufnahme haben wir unsere Aufmerksamkeit auf die 603 publizierenden Fachleser und auf ihre Tätigkeit gerichtet. In der Form einer weitangelegten Datennote erschliessen wir die Hauptindizes der inländischen Publikationstätigkeit dieser Leser (s. Tabelle 55-58). Aufgrund von drei Jahrgängen des internationalen sprachwissenschaftlichen Serienwerkes "Bibliographie linguistique" haben wir einige Angaben der ausländischen Publikationen unserer Leser auch erwähnt und festgestellt, wieviel Prozente des gesamten inländischen Publikationsmaterials der die Periodika der Zentralbibliothek der Akademie benutzenden Sprachforscher und Orientalisten ihre im Ausland publizierten Facharbeiten ausmachten (etwa 22 %). Einige ausländische Fachleute, die unsere Periodiksammlung konsultiert haben, sandten den Sonderabdruck ihres Aufsatzes oder aber ein Exemplar ihres in Buchform herausgegebenen Werkes unserer Bibliothek ein; einige solche Fälle haben uns dazu näher verholten, die in den ausländischen Zeitschriften bzw. Büchern vorhandenen Beweise für die Benutzung des Periodikamaterials unserer Bibliothek besser kennenzulernen. Um jene Frage zu beleuchten, in welchen Ländern mehr ausländische Publikationen erschienen sind, zu denen unser Periodikamaterial mit Informationen diente, konnten wir uns leider - selbst im geringsten Masse - nicht einlassen. Im diesem Abschnitt haben wir auch die Frage untersucht, wo und in welchem Masse die Publizierenden - in der Form ihrer Anführungen und bibliographischen Berufungen - sichere Angaben dafür geliefert haben, dass das Informationsmaterial der in der Zentralbibliothek der Akademie gelesenen Periodika in ihre Publikationen eingebaut wurde. Das Material der Anführungen und Berufungen konnten wir jedoch bloss auf die von unseren publizierenden Lesern in Ungarn veröffentlichten Zeitschriftenaufsätze und Kandidaten- bzw. Doktorarbeiten erstrecken; (auch so haben wir 1603 Zeitschriftenaufsätze und 38 Kandidaten- bzw. Doktorarbeiten durchgeforscht). Es wurde festgestellt, dass sich bei 23,5 % der Publizierenden mit voller Sicherheit nachweisen lässt, dass sie in ihre Arbeit das Informationsmaterial der Periodika von der Zentralbibliothek der Akademie eingearbeitet haben. Im letzten Teil des 4. Abschnittes wurde von uns die Aufmerksamkeit, etwa meditationsartig, auf einige Möglichkeiten weiterer Forschungen gelenkt.

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. A folyóiratterem képe háttérben a katalógusokkal
(MTI-fotó - Molnár Edit)
2. Szabadpolcos rendszerű folyóiratszekrények a folyóiratteremben
3. Az egyik folyóiratraktár
4. Néhány a leggyakrabban használt periodikumok közül

TARTALOM

Bevezetés	3
1. Szakirodalmi áttekintés	5
2. Az Akadémiai Könyvtár 1966. évi periodikum-forgalma a használt anyag nézőpontjából	23
2.1. Menyiségi elemzés	23
a.) Az adatok forrása	23
b.) A mennyiségi elemzés szempontjai	24
c.) A használt periodikum-féleségek száma	25
d.) Az egy használt periodikum-féleségre eső átlagos olvasói szám	30
e.) Az olvasási alkalmak száma. Az egy használt periodikum-féleségre eső átlagos olvasási alkalom	31
f.) A különböző szintű kvantitatív adatok állománytípusonként	32
g.) Állományhasználati és állománykihasználtsági sorrend	34
h.) A periodikum-használat kötetszám és darabszám szerinti mutatói	34
2.2. Minőségi elemzés	37
2.2.1. Minőségi elemzés a használt periodikum-féleségek szintjén	37
a.) A helyben olvasott, kölcsönzött és fényképeztetett periodikum-féleségek szakmegoszlása	37
b.) A használat szakonkénti csökkenő rendje	46
c.) Értékelő megjegyzések	48
2.2.2. Minőségi elemzés a periodikum-féleségekre eső átlagos olvasói szám alapján	54
2.2.3. Minőségi elemzés a periodikum-féleségekre eső használati alkalmak alapján	58
2.2.4. Minőségi elemzés egy állománytípuson belül: a kurrens külföldi periodikumok használatára vonatkozó adatok	65
a.) A kurrens külföldi periodikum-állomány kihasználtsága szakonként	65
b.) A kurrens külföldi periodikumokra eső olvasók szakonkénti átlagos száma	71
c.) Az egy periodikumra eső használati alkalmak átlaga szakonként	75
d.) A használt anyag nyelvek szerinti megoszlása	81
e.) Az "egyetlen hazai példányok" használata	84
f.) Anyaghasználat az évfjársávok tükrében	88
g.) A periodikum-használat többéves távlata	99
2.3. A kielégítetlen kérések problematikája	106
2.4. Egy nemzetközi szintű összehasonlítás	108
3. Az Akadémiai Könyvtár 1966. évi periodikum-forgalma és az olvasók	115
3.1. Az olvasók száma	116

3.2. Az olvasók rétegződése	117
3.2.1. Az Akadémiához fűződő kapcsolat vagy ennek hiánya mint rétegződési elv	117
3.2.2. Foglalkozás szerinti rétegződés	125
3.3. A használati alkalmak gyakorisága	134
a.) A helybeni (folyóírattermi) anyaghasználat gyakorisága olvasóinknál	134
b.) A periodikum-kölcsönzés gyakorisága	135
c.) A periodikum-fényképeztetés gyakorisága	136
d.) Megjegyzések a periodikum-használati alkalmak gyakoriságával kapcsolatban	136
3.4. Az állománytípusok iránti érdeklődés-különbségek	144
3.5. A használt periodikumok nyelve, Kövi kezdetések az olvasók nyelvismeretére vonatkozólag	147
3.5.1. A társadalomtudományok művelői által használt periodikumok nyelve	149
3.5.2. A természet- és alkalmazott tudományok művelői által használt periodikumok nyelve	152
3.5.3. A szakkutatásilag nem kategorizálható olvasók által használt periodikumok nyelve	153
3.5.4. Néhány értékelő megjegyzés	155
3.6. A tudományos érdeklődés alakulása foglalkozási áganként a periodikum-használat tükrében	157
3.6.1. Az Akadémiai Könyvtár fegyűjtőkörébe tartozó társadalomtudományok művelőinek érdeklődésstruktúrája	158
3.6.2. Az Akadémiai Könyvtár mellékgyűjtőkörébe tartozó természet-tudományi területeket képviselő kutatók érdeklődésstruktúrája	165
3.6.3. Az Akadémiai Könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó alkalmazott tudományi területeket képviselő kutatók érdeklődésstruktúrája	170
3.6.4. A szaktudományi szempontból több irányba elkötelezett olvasói csoportok érdeklődésstruktúrája	173
3.7. Kitekintés további olvasószociológiai szempontokra	178
4. A "visszatérülés" kérdésköre, Az Akadémiai Könyvtárban folytatott periodikum-használat hatása a tudományos alkotómunkára	179
4.1. A publikáló olvasók száma	182
4.2. Olvasóink hazai publikációi	186
a.) Milyen publikációípusokba szóródik szét a tudományos termés	187
b.) A publikációk magyar periodikum-bázisa	190
c.) A publikációk szakmegoszlása néhány fontosabb foglalkozási csoport esetén	193
4.3. Néhány adat a külföldi publikációkra vonatkozólag	202
4.4. Az 1966. évi periodikum-használat a hivatkozások és forrás-idézetek tükrében	204
Összefoglalás	211
Jegyzetek	215
Bibliográfia	219
Zusammenfassung in deutscher Sprache	227
A képek jegyzéke	230
Tartalom	231

1. A folyóirat-terem képe háttérben a katalógusokkal
MTI-fotó — Molnár Edit

2. Szabadpolcos rendszerű folyóiratszekrények a folyóiratteremben

3. Az egyik folyóiratraktár

4. Néhány a leggyakrabban használt periodikumok közül

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

1. Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégebb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerei kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia Könyvtára*. Bp. 1958.
7. Moravék Endre: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien, 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravék Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.
12. Szakmáryné Németh Mária: *A központi folyóirat-címjegyzék kérdései*. Bp. 1959.
13. Csapodi Csaba: *L'avenir des périodiques scientifiques*. La Haye, 1958.
14. Csanak Dóra, F.: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Bp. 1959.
15. Moravék Endre—Weger Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára*. Bp. 1959.
16. Csapodi Csaba: *Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek*. Wien, 1959.
17. Csapodi Csaba: *A provenienciá elve a könyvtárban*. Bp. 1959.
18. Rásonyi László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Bp. 1960.
19. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960.
20. Rózsa György: *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban*. — *Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO*. Bp. 1960.
21. Gergely Pál: *Pápai Párizs-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
22. Gergely Pál: *Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
23. Sarlóska Vince Ernő: *Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok*. Bp. 1961.
24. Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* Bp. 1961.
25. Moravék Endre—Weger Imre: *Abbreviaturae Cirillicae*. Bp. 1962.
26. Rásonyi László: *A magyar keletkutató orosz kapcsolatai*. Bp. 1962.
27. Tőkés László: *Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyvgyűjteménye és fotolaboratóriuma*. Bp. 1962.
28. Fráter Jánosné: „Nemzeti részvét emelte.” 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. Bp. 1962.
29. Büky Béla: *Székel Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1962.
30. Moravék Endre: *Index acronymorum eiectorum. Pars. 2. Instituta scientifica*. Bp. 1962.
31. Méreiné Juhász Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban*. Bp. 1963.
32. Rózsa, George: *The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information*. Bp. 1962.
33. Gergely Pál—Molnár Zoltán: *Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriumai. 1840—1960*. Bp. 1962.
34. Csapodi Csaba: *Mikor szűnt meg Matyás király könyvfestő műhelye?* Bp. 1963.

35. Tőkés László: *A mikrokrálya és a kutatók*. Bp. 1963.
36. Büky Béla -Csengeryné Nagy Zsuzsa: *Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz*. Bp. 1963.
37. Gergely Pál: *Az Akadémia szerepe a pesti Nemzeti Színház létrehozásában*. Bp. 1964.
38. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica*. Bp. 1963.
39. György, Josef: *Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*. Bp. 1963.
40. Rózsa György: *Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban*. Bp. 1964.
41. Csapodi Csaba: *Beatrix királyné könyvtára*. Bp. 1964.
42. Rózsa György: *Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről*. Bp. 1964.
43. Büky Béla: *A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témaelemzési statisztikák készítése és alkalmazása*. Bp. 1964.
44. Csapodi Csaba: *Conservation of the Manuscript and Old Book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results (1949—1964.) — Állományvédelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régi-könyv Gyűjteményében (1949—1964.)* Bp. 1965.
45. Fráter Jánosné: *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865—1875)*. Bp. 1965.
46. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum*. Bp. 1965.
47. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis*. Bp. 1966.
48. Sáfrán, Györgyi: *Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. — Romain Rolland levelei Czeke Mariannehoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1966.
49. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio*. Bp. 1966.
50. Rózsa, George: *Some Considerations of the Role of Scientific Libraries in the Age of Scientific and Technical Revolution. — An essay and approach to the problem*. Bp. 1970.
51. Simon Mária Anna: *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata*. Bp. 1966.
52. Fráter Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának működése (1854—1949)*. Bp. 1966.
53. Csapodi Csaba: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának önyomtatóanyag-gyűjteménye*. Bp. 1967.
54. Borcs Vilma, H.: *Széchenyi István hátrahagyott iratainak története*. Bp. 1967.
55. György József: *Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar litográfái*. Bp. 1968.
56. Büky Béla: *Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai*. Bp. 1968.
57. Moravék Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 6. Instituta oeconomica*. Bp. 1968.
58. Szelei László: *A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára az Akadémiai Könyvtárban*. Bp. 1970.
59. Garai Judit, Sz.—Újhelyi Gabriella: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. — Очерки истории книгообмена библиотеки Венгерской Академии наук с русскими советскими библиотеками*. Bp. 1970.
60. Molnár Imre: *Peremlyukkártyás dokumentációs rendszernek létesítése kutatóintézeti könyvtárban*. (Előkézsületben.)
61. Borcs Vilma, H.: *Stein Aurél ifjúsága. Hirschler Ignác és Stein Ernő levelezése Stein Aurélról. 1866—1891*. Bp. 1970.

62. Apor, Eve: *The Persian Manuscripts of the Vámbéry-bequest.* Bp. 1971.
63. Gergely Pál: *A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa.* Bp. 1971.
64. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 8, Instituta sanitatis publicae. Instituta caritatis. Instituta varii generis.* Bp. 1971.
65. Bükyné Horváth Mária: *Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában.* Bp. 1971.

